

GİRİŞ	3
I. ‘ÇEVİRİ UĞRAŞI’NA ve ‘ÇEVİRİ BİLİMİ’NE TARİHSEL BAKIŞ	8
I.1. Çeviribilim Öncesi Dönemlerde Çeviri Yorumlamaları	8
I.2. Çeviriye İlişkin Düşünmede Bilimsel İzler	12
I.3. ‘Çeviri Bilimi’nin Bir Bilim Disiplini Olma Yönündeki Gelişimi	17
I.4. ‘Çeviri Bilimi’nin Diğer Bilimlerle Etkileşimi	24
I.5. Bilim-Kuramsal Temelde ‘Çeviri Bilimi’nin Kavram Sorunsalı	30
I.6. Kuram Kavramı Doğrultusunda ‘Çeviri Bilimi’	33
I.7. ‘Çeviri Bilimi’nde Bilim-Kuramsal Düzenlemeler	40
II. KAYNAK METİN (KM) ve EREK METİN (EM) KAVRAMLARININ ‘ÇEVİRİ BİLİMİ’NİN GELİŞİMİNDEKİ YERİ ve ÖNEMİ	52
II.1. Çeviri Uygulamaları Bağlamında Modelleştirme Sorunları	54
II.2. Çeviribilimsel Araştırmada Diğer Bilimlerin Etkisi	59
II.3. ‘Çeviri Bilimi’nde Tümelik ve Parçalanmışlık Boyutları	71
II.4. ‘Çeviri Bilimi’nde Edimsel ve Kuramsal Gerekliliklerin Bağdaşıksızlığı	74
II.5. Bağdaşıksızlık Ortamında KM ve EM Kavram Çifti’nin Yerleşikliği ve Önemi	80
III. GENEL BİLİM-KURAMSAL TEMELLER DOĞRULTUSUNDA ‘ÇEVİRİ BİLİMİ’	92
III.1. Bilim-Kuramsallık Çerçevesinde ‘Çeviri Bilimi’nin Etkinlik Alanı	99
III.1.1. Kuramsallık Oluşumunun Gereklilikleri	105
III.1.2. Kuram-Edim İlişkisinin ‘Çeviri Bilimi’nde Yansısı	111
III.2. Disiplinlerarasılık Açmazında ‘Çeviri Bilimi’	118
III.3. Dilbilim Odaklı Bakışın Güdümündeki ‘Eşdeğerlik’ ve ‘Transfer’ Kavramları	137
III.4. Metindilbilim Odaklı Bir ‘Çeviri Bilimi’nin Etkinlik Sınırları	151
III.5. Metindilbilimsel Çerçeveden “İletişim” ve “Metin işlevi”nin Korunması	160
IV. ÖRNEK MODELLERİN İRDELENMESİ ve DEĞERLENDİRİLMESİ	166

IV.1. İrdeleme ve Değerlendirmede Geçerli İlkeler	166
IV.2. Katharina Reiß’in ‘Metin Tipolojisi ve Çeviri Yöntemi’ (Texttyp und Übersetzungsmethode) – Modelin Genel Betimi	169
IV.2.1. “Metin Tipolojisi ve Çeviri Yöntemi”nde KM-EM Kavram Çifti	170
IV.2.2. Modelin KM ve EM Kavram Çifti Bağlamında Değerlendirilmesi	176
IV.3. Cristiane Nord: İşlevsel Çeviri Kuramı ve ‘Döngüsel Model’ (Zirkelschema) – Modelin Genel Betimi	186
IV.3.1. Döngüsel Modelin KM ve EM Kavram Çifti Sorunsalı İlişkilendirilmesi	188
IV.3.2. Eylem ve Çeviri İlişkisi İçinde “Durumsallık” Yönelimi olarak “KM” ve “EM”	200
IV.3.3. Çeviride ‘İşlevsel Uygunluk’ ve ‘Bağlılık’ Anlayışı	205
IV.3.4. “Durum-İçinde-Metin” olarak KM ve EM	208
IV.4. İki Modelin İlişkilendirilmesinde Saptanan Noktaların Değerlendirilmesi	218
V. SONUÇ	223
Kaynakça	229

GİRİŞ

‘Çeviri bilimi’ bir bilim alanı olarak karmaşık bir özelliklerle tanımlanır; bu durum genellikle ‘kompleks’¹ betimi ile açıklanır. ‘Kompleks’ olduğu hemen her fırsatta savlanan bir ‘disiplin’e yönelik çeşitli açılardan ne söylenirse söylensin, kısmi olarak hep doğruluk payı ortaya çıkacaktır. Böyle bir savlamanın etkisiyle, aynı disiplinin içindeki yaklaşımların *çok çeşitliliğinin* değil düzenlenebilmesi, karmaşıklığın daha da artması beklenilebilir. Bir bilimsel etkinliğin “güvenirlilik temelinde düzenlenebilmesi”, onun bir ‘bilim disiplini’ olarak kabul görmesi için vazgeçilmez bir yükümlülük ve gerekliliktir; kısacası, bilim alanı olmanın özsel önkoşuludur. Disiplin, ortak kabuller gerektirir; ortak kabuller ise bağdaşık/*homojen* ve genel geçerliği kesinleşmiş söylemsel dizgeleri içerir; ortak kabuller çoğu durumda söylem birliği ve dizgesellik şeklinde somutlaşır². Çeviri ile ilgili ‘anlama’ uğraşı, bir ‘disiplin’ olma yönünde, özellikle oluşumunun ilk yıllarından itibaren, somut bir ifadeyle son 40 yıldır ‘ortak kabuller’ ve ‘ortak söylemsel dizge’ yerine, ‘kompleks’ ve ‘bağdaşıksızlık’ durumlarını ve gerçeğini saptamış bulunmaktadır³.

‘Kaynak Metin’ ve/veya ‘Erek Metin’ çeviri, ‘*düşünümü*’ tarihi içinde bir boyutuyla vazgeçilmezdir; en azından araştırma bulgularları ve saptamaları

¹ Bkz. Bu kavramla ilgili Stolze (2003:12), ayrı bir bölüm oluşturmuş: “1 Suche nach einem translatologischen Paradigma (Çeviri Biliminin Paradigmasına Yönelik Arayış)” adlı üst bölümünün bir alt bölümü olarak “1.1. Der komplexe Begriff ‘Übersetzung’ (Karmaşık Kavram Olarak Çeviri) ile konunun önemine dikkat çekmek istemektedir. Aynı şekilde Zybatow (2002:58), konuyu şöyle açıklamaya çalışır: “Çeviri bilimi insan düşününün çok karmaşık bir etkinliğidir ve ... [Nun ist die Translationwissenschaft zweifellos eine sehr komplexe Tätigkeit des menschlichen Geistes und ...]”. Aynı sorunsalı Snell-Hornby (1986:12) de şu şekilde dile getirir: “... Çeviri bilimi disiplinlerarası, çok boyutlu bir bilim olarak anlaşılmalı; bu bilim çevirinin çok karmaşık bir etkinlik olduğundan hareket eder ... [... die Übersetzungswissenschaft als interdisziplinäre, multiperspektivische Einheit zu verstehen, die von der komplexen Realität des Übersetzens und nicht von den axiomatischen Modellen der Linguistik ausgeht ...]”. Görüldüğü gibi ‘çeviri bilimi’nin bu özelliği bir çok kişi tarafından kabul görmüştür.

² Örneğin matematik bilimi ortak kabuller doğrultusunda eylemeyi gerektirir. Örneğin $2+2=4$; bir ‘ortak kabul’dür. Somut önermeler, soyut kavramlar veya işaretlere dönüştürülmüştür. Herkesçe de aynı anlamı gösterir.

³ “(...) kuramsal yaklaşımların çeşitliliği ve kavram örgüsünün bağdaşıksızlığı ...” [(...) für die Vielfalt der theoretischen Ansätze und damit auch für die Uneinheitlichkeit im Begriffsapparat] bkz. Stolze 1994: 7.

düzleminde böyle bir izlenim söz konusudur; öbür yandan bu kavram çiftinin bir ortak kabul olarak algılanmadığı yönünde ayrı bir izlenim söz konusudur. Başka bir söyleyimle KM ve EM kavram çiftinin her bir model ve ‘kuram’da farklı bir ‘işlevsellik’ ile kullanıldığı/anıldığı göze çarpmaktadır⁴. Bu doğrultuda, ‘çeviri bilimi’⁵ diye adlandırılan ‘çeviriyi anlama uğraşı’ içinde kavram örgülenmesi açısından, bir başka deyişle terminolojik düzlemde *yerleşik* ve *ortak kabul* gibi görülen, dahası içeriksel ve anlamsal düzeyde aynı şeyi ifade ettiği düşünülen bu kavram çiftini, öncelikle aynı uğraşın tarihçesi açısından bulgulamak gerekmektedir. Bir başka deyişle; sorgulamadan uzak böyle bir *kavram örgüsel* kullanımın ve adlandırmanın günümüze kadar uzanan çeviribilimsel anlayış çerçevesinde içeriklendirilişleri ve bu içeriklendirmenin beraberinde getirdiği sonuçların bulgulanması ve eleştirel bir tutumla değerlendirilmesi beklenir. Söz konusu eleştirel tutum, başlıkta anılan kavram çiftinin, ‘çeviribilim’de kavram sorununun bilim-kuramsal açıdan ayrıştırılarak irdelenmesi

⁴ Böyle bir izlenimin öncelikle somut belge ve bulgularla desteklenmesi gerektiği açıktır; tezin ikinci bölümünde bu yükümlülüğün gereği olarak her iki kavramın ne tür bir gereksinme sonucunda ve nasıl ortaya çıktığı bulgulanacak ve tartışılacaktır.

⁵ ‘Übersetzen’(yazılı çeviri) ve ‘Dolmetschen’(sözlü çeviri) kavramları ilk defa Otto Kade (bkz. Otto Kade: Subjektive und objektive Faktoren im Übersetzungsprozess, Phil. Diss., Leipzig 1965) In: Reiß, Katharina: Texttyp und Übersetzungsmethode. Der operative Text. 3. unveränd. Aufl. –Heidelberg: Groos, 1993.) tarafından tek bir üst kavram altında toplanmıştır. Bu kavram da ‘Translation’(çeviri) kavramıdır. İlgili kavram 1984 yılında ilk defa Reiß/Vermeer’in ‘Die Grundlegung einer allgemeinen Translationstheorie’(Genel Bir Çeviri Kuramının Temellendirimi) adlı ortak çalışmalarında sözcüksel açıdan anlamlandırılmaya çalışılır. 80’li yılların sonunda bu kavram ‘Translationswissenschaft’(çeviri bilimi) olarak geliştirilmiştir. Bunun çıkış noktası ‘İşlevsel Çeviri Kuramı’dır (funktionale Translationstheorie). Bugün ise ‘çeviri bilimi’(Translationswissenschaft) kavramı, tartışmasız olarak alanın bilimsel bir üst kavramı niteliği kazanmıştır. Zybatow ‘Methodologie der Translationwissenschaft und Methoden der Translation’(Çeviribilimin Yöntem Bilgisi ve Çevirinin Yöntemleri) başlıklı çalışmasında Salevsky’i şu şekilde aktarır: “Alanımızın iki türü de; diyesi sözlü ve yazılı çeviriyi kapsayan ‘çeviri bilimi’ olarak adlandırılması 1973 yılında Otto Kade tarafından önerilmiştir. Ancak bu ad 20. yy.da 90’lı yıllarda ‘çeviri bilimi’ne karşı baskın olmuştur.” [Die Benennung unserer Disziplin als ‘Translationswissenschaft’, die beide Arten der Translation– Übersetzen und Dolmetschen - umfasst, wurde bereits 1973 von Otto Kade (vgl. Kade 1973) vorgeschlagen, hat sich allerdings erst in den 90er Jahren des 20. Jahrhunderts gegen die eingebürgerte Bezeichnung Übersetzungswissenschaft als Oberbegriff durchsetzen können] (vgl. Salevsky 2002:58).” Buna karşın Holz-Mänttari, ortaya koyduğu yaklaşımında ‘Translatologie’; yani ‘çeviri bilgisi’ kavramını kullanır. Çeviribilimsel eyleyişi eğitibilimsel alıştırma niteliğinden ayırtmak için bu kavramı geliştirmiştir. (bkz. Mary Snell-Hornby 1999: Handbuch Translation 2. Verb. Aufl. Tübingen: Stauffenburg s. 37-38)

çabası olarak değerlendirilebilir. KM ve EM kavram çiftinin ‘çeviri bilimi’⁶ bağlamında kullanılması, beraberinde bilim-kuramsal açıdan ele alınması gereken sorunlar getirmiştir. Bu tartışmadaki amaç, ‘çeviribilim’e bir katkının veya olumsuz bir yönlendirmenin söz konusu olup olmadığının ortaya çıkartılması olarak da açıklanabilir.

‘Çeviri bilimi’ literatür ve kaynakça boyutunda irdelendiğinde ortaya çıkan asıl durum, sadece bu kavram çiftinin değil, tüm geçerli kılınan kavramların farklı içerik ve işlevsel boyutları ile gündeme getirildiği konusu belirginlik kazanır. Bu bağlamda, Snell-Hornby’nin, alanın ve literatürün, disiplindeki çalışanlar açısından bile artık takip edilemez olduğu yönündeki⁷ uyarısı veya hoşnutsuzluğu önemli bir haklılık payı içermekle birlikte, sorunun çözümsüzlüğünü de vurgulamaktadır. Aynı şekilde Stolze, bu duruma günümüzden on yıl önce bir göndermede bulunarak, ‘çeviri bilimi’ndeki yaklaşımların ve savların birbirleriyle ilintisizliği ve ilişkisizliğinden yakınmaktadır⁸. Bu bulguların, KM (kaynak metin) ve EM (erek metin) kavram çiftinin ‘çeviri bilimi’ literatüründeki kullanımlarını kesin ve net olarak saptamayı bile zorlaştırdığı açıktır. Bu zorluk, yine de kavram çiftinin ‘çeviri bilimi’ içindeki yerinin ve işlevinin netleştirilmesi, bu yükümlülükten vazgeçilmesi ya da uzaklaşılması sonucunu doğurmamalıdır. Kaldı ki, en son Zybatow, alanın içindeki *çok boyutlu* söylemlerin dizgeselleştirilerek düzenlenmesi gerektiğini açıkça savlar ve konuyu anlaşılır ve ikna

⁶ Çeviribilimsel yaklaşımlar arasındaki farkı vurgulamak için ‘çeviribilim’ ve ‘çeviri bilimi’ gibi iki farklı kavram tercih edilmiştir. Çünkü söz konusu yaklaşımlar ‘çeviribilim’i özerk bir bilim olarak ortaya koyan ve tamamen bağımlı kılanlar olarak ayrıştırılmıştır. Bu ayrımı kolaylaştırmak amacıyla ‘çeviribilim’ ve ‘çeviri bilimi’ kullanımları tercih edilmiştir. Fakat yine de tırnak içinde yazılması uygun bulunmuştur. Aynı zamanda çalışmada ‘çeviri bilimi’ ile yerleşik olan ‘çeviri anlama uğraşı’ içerikendirilmeye çalışılmıştır; ‘çeviribilim’ kullanımı ise olası özerk bir disiplini tanımlamaktadır.

⁷ Bkz. Mary Snell-Hornby ve diğerleri (1999: Önsöz): “Die einschlägige Literatur ist selbst für die Betreffenden unüberschaubar geworden”.

⁸ Bkz. Radegundis Stolze (1994:7): “‘Çeviri bilimi’nin diğer disiplinlerle iletişim içinde olan disiplinlerarası özyapısı kuramsal yaklaşımların çok çeşitliliğinin ve bununla birlikte de kavramsal araçlarındaki karışıklığın bir nedenidir” [Der interdisziplinäre Charakter der Wissenschaft vom Übersetzen, die mit unterschiedlichen Nachbardisziplinen in Kontakt steht, ist ein weiterer Grund für die Vielfalt der theoretischen Ansätze und damit auch für die Uneinheitlichkeit im Begriffssystem].”

edici bir tutumla ortaya koymaya çalışır⁹. Bu yükümlülüğün yerine getirilmesi, her ne kadar tümel; diyesi herkes için geçerli olmasa bile, kısmi boyutta gerçekleştirilmesi ile olanaklı görünmektedir.

Bu bakımdan, ilgili kavram çiftinin ‘çeviri bilimi’ kaynakçasında net, yani tarihsel ve içeriksel olarak belirlenmesi, aynı zamanda ‘çeviri bilimi’ni bir disiplin olma yönünde kuşatan sorunların ve oluşturabilecekleri öbeklerin de belirginleştirilmesi için önemli bir zemin hazırlayabilmektedir. Daha somut bir ifadeyle, anılan kavram çiftinin ‘çeviri bilimi’ içindeki kullanımlarının ne denli *uyumlu ve bağdaşık* olduğu ve de herkesçe aynı anlamla kullanılıp kullanılmadığını sorgulamak, çeşitli çalışma ve temellendirmeleri gerektirir. Bu bağlamda, her şeyden önce söz konusu kavramların nerede, hangi çalışmalarda hangi doğrultuda kullanılmış olduğunun genel olarak saptanması bir öncelik olarak belirlenmiştir.

Buna bağlı olarak her iki kavramın, ‘çeviri bilimi’nin tarihsel gelişimi içinde ilk olarak ne zaman ve nasıl bir yaklaşımla kullanıldığı, öncelikle bibliyografik bir çerçevede derlenmesi, bakış açısını mutlaka keskinleştirecek, sorunsalı netleştirmeye dönük katkı sunacaktır. Burada her şeyden önce ortaya çıkartılması gereken boyut, dar anlamda, söz konusu iki kavramın *ne derecede yerleşik olup olmadığı*, geniş anlamda ise *her iki kavramın çeviribilimsel gelişmelerdeki önemi ve işlevi* yönünde odaklanmaktadır. Ayrıca, söz konusu işlevin hangi bilimlerin başatlığında ya da başat katkılarıyla gerçekleştiği ve kuramsal bir yenilenme gereksinmesinin olup olmadığı ya da ne ölçüde olabileceği, böyle bir kaynakça taraması yoluyla belirlenebilir. Böyle bir açı ise, ‘çeviri bilimi’ ile ilgili, genelde onun tanımı yönünde sıkça anılan ‘disiplinler-

⁹ Bkz. Zybatow (2004:133-143).

arasılık' boyutuna da örneksel bir açıklık ve *bulgu materyali*; diyesi araştırma verisi sağlama olanağını beraberinde getirmektedir¹⁰.

İkinci aşamada çeşitli yaklaşımlar arasındaki olası bağıntılar ve/veya bağıntısızlıkların araştırılması söz konusudur. Bibliyografya derlemesi sonucu ortaya çıkan bağıntısal veriler, çalışmanın devamında çözümlenmiş ve anılan kavram çiftinin hangi gereksinmeden doğduğu ve nasıl bir gelişim sürecinde kavramlaştırıldığı yönünde çıkarımlanmıştır.

'Çeviri bilimi'nde anılan kavram çiftinin bir kavram çifti olarak kabul görmesi öncesinde farklı söylemsel 'öncüleri' görünmektedir. 'Kaynak metin' (KM) yerine çeviri bilimi öncesi dönemde kullanılan ifadeler; örneğin "orijinal/özgün olan" (Original) ya da "taslak/örnek" (Vorlage) ile "çeviri" (Übersetzung) 'erek metin' (EM) yerine geçtiği izlenimi veren ifadelere rastlanılmaktadır. Bu ifadeler zamanında bir kavramlaşma gereksinimi taşımadıklarından olsa gerek, bir 'kaynaktan' bir 'hedefe' doğru ya da tersi bir *devinimin* de çok önemli olduğu düşüncesini içermemektedir. Burada ayrıca belirtilmesi gereken bir durum da; söz konusu ifadelerin ne bir 'metin' ne de 'dilsel malzeme' ya da 'yapı' olarak tanımlanmadığıdır; dolayısıyla aynı söylemsel yaklaşımlar, olguya dönük betimsel bir bilim dizgesi içinde bir ilerleme ve 'araştırma' ortamından veya tutumundan uzak kalmıştır. Bu saptamayı çeviri ile ilgili uğraşın tarihçesine yönelik kısa bir irdelemeyle somutlaştırmak ve dayandırmak olanaklıdır.

¹⁰ Bu nedenle, böyle bir sorunsal yumağı içinde ister istemez "disiplinler-arasılık" sorununu veya boyutunu da merkezi bir önemle irdelemek gerekecektir (bkz. "III.2. Disiplinlerarasılık Açmazında 'Çeviri Bilimi'" adlı bölüm).

I. ‘ÇEVİRİ UĞRAŞI’NA ve ÇEVİRİ BİLİMİ’NE TARİHSEL BAKIŞ

I.1. Çeviri Bilimi Öncesi Dönemlerde ‘Çeviri Yorumlamaları’

Çevirinin tarihçesine bakıldığında, çevirinin antik dönem Avrupa’sında doğmuş olduğu ve günümüzde de gittikçe önem kazanarak insanal iletişimin olduğu her yerde vazgeçilmez bir gerçeklik durumuna dönüştüğü bilinmektedir (bkz. Stolze 1994/2001; Kalverkämper 1999:56; Schäffner 2000:205; Zybatow 2004:133). ‘Çeviri bilimi’nin bilimsellik öncesi gelişimi içinde öncelikle, Cicero’nun çevirileri ve çeviriye ilişkin çalışmaları, *çeviriyi anlama çabası* açısından yazılı çeviriye bir başlangıç noktası olarak tanımlanabilir. ‘Çeviri bilimi’ açısından araştırma konusu irdelendiğinde, başlangıcından 19. yüzyıla kadar ‘çeviri bilimi’ çalışmalarından değil de, daha çok *çeviri anlayışlarından* ya da *çeviriyi anlama ve anlatma çabalarından* söz edilebilir.

‘Çeviri bilimi’ öncesi dönemde Cicero, Hieronymus ve Luther’in katkıları, bir çevirmenin yaptığı, çeviriye yönelik olası eleştiri ve eleştirmenlere karşı açıklamalar niteliğindedir. Adı geçen çevirmenler, öncelikle çeviri yaparken nasıl bir yöntem izlediklerini betimlemişlerdir. Bu anlayışa yönelik Türkiye’ye batıdan aktarılan ‘çeviri bilimi’¹¹, gelişmeleri; daha doğrusu çeviri uygulamaları bağlamında başvurulabilecek bir kişi olarak Ahmet Cemal’in de vurguladığı gibi, “[b]ir dilden ötekine çevirinin olanaklı olup olmadığı ya da belli bir betiğin çevrilebilirlik derecesine ilişkin sorunlar üzerinde 19. yüzyıla kadar çok fazla durulmamış”¹² olduğudur. Bunun başlıca nedeni ilginin

¹¹ ‘Çeviribilim’ (Translationswissenschaft) kavramının karşılığı şu şekildedir: “(Alm. Übersetzungswissenschaft, Fr. traductologie, İng. science of translation). Çeviri sorunlarını ele alan, bir çeviri kuramı ararcılığıyla olguları değerlendirmeye, sorunlara çözüm getirmeye çalışan, dilbilimin yanı sıra göstergebilim, edimbilim, yorumbilim, vb. dalların katkılarından da yararlanan karma nitelikli ve oluşum içinde bulunan dal.” (bkz. Berke Vardar vd. (2002): Açıklamalı Dilbilim Terimleri Sözlüğü. İstanbul: Multilingual.

¹² Bkz. Cemal 1979:248 [italik biçim gereksiz yanlış anlamalara yol açabileceğinden bu alıntıda aktarılmamıştır].

başka yönlerde olmasından kaynaklanmaktadır; çünkü söz konusu süreçte daha çok çevirmenin *nitel ereğine* uygun yöntemlere önem verilmiştir.

Örneğin, Romalı hatip Cicero İ.Ö. 1. yüzyılda ‘sözcük ve anlamsal’ çeviri anlayışlarını ortaya koyarak, alımlayıcı odaklı; yani erek odaklı bir tutumun belirginleştirilmesine katkı yapmıştır. Cicero’ya göre, çevirmen “not ut interpres sed ut orator”¹³; çevirmen ya *yorumlayıcı* olarak metnin sözcüklerini dikkate almak, ya da iyi bir *hatip* olarak dinleyicilerini gözetmek zorundadır. Cicero’nun çalışmalarında ikinci boyutun, diyesi, çevirilerin daha çok dinleyici kitleye göre oluşturulması ilkesine uyulduğu görülür. Cicero bu düşüncelerini şu sözleriyle açıklar:

Üstleneceğim görevin, öğrenme azmi içinde olanlara yararlı olacağı düşüncesindeyim. Birbirlerine rakip olarak bilinen iki muhteşem ve değerli hatibin; Aeschines ile Demosthenes’in konuşmalarını Grekçeden aktardım. Ancak onları bir çevirmen olarak değil daha çok bir hatip olarak, alışkanlıklarımıza uygun olan deyimler, imge ve sözcük biçimleriyle sözcük sözcüğe çevirme gereksinimi duymadan aktardım. Bunun yerine sözcüğün özünü ve gücünü korudum (Hieronymus İ.Ö. 4.yy./1963:1-2)¹⁴.

‘Erek alımlayıcı’ ya da ‘erek kültür’ odaklı bu anlayış, 400 yıl sonra Hieronymus tarafından tekrar ele alınarak sürdürülür. Hieronymus da çeviride sözcüklerin aktarımından çok, *anlamın aktarımını* dikkate aldığını Pammachius’a yazdığı bir mektupta¹⁵ açıklar. Esasen sözdiziminin “bile mistik bir görünüm” (bkz. Hieronymus İ.Ö. 4.yy./1963:1) oluşturduğu kutsal metinlerin çevirisinde, ‘sözcük sözcüğe’ çevirmediğini, daha çok ‘anlam aktarımı’ yaptığını itiraf eder. Kendisinden önce çeviri

¹³ Bkz. Radegundis Stolze (1994): Übersetzungstheorien. Eine Einführung. Tübingen.

¹⁴ “Ich bin des Glaubens, daß die Arbeit, die ich auf mich nehmen will, den Lernbeflissenen nützlich ist; mir selbst war sie notwendig. Denn ich habe aus dem Attischen die Reden zweier hervorragender und edler Redner übertragen, die sich als Gegner gegenüberstanden, des Aeschines und des Demosthenes; ich habe sie aber nicht als Übersetzer übertragen, sondern als Redner, mit den Redewendungen, den Bild- und Wortgestaltungen, die unseren gebräuchen angepaßt sind, wodurch ich es nicht nötig hatte, Wort für Wort zu übersetzen; dafür habe ich aber das Wesen und die Kraft des Wortes gewahrt. Denn ich fand, ich sollte dem Leser die Worte nicht vorzählen, sondern sie ihm lieber zuwägen” (Hieronymus 1963:1-2).

¹⁵ Bkz. Hans Joachim Störig (Hrsg.) (1963): Das Problem des Übersetzens. Darmstadt. Fortdruck der 2. Aufl. 1973 (s. 1-13) (Wege der Forschung Band VIII).

yapan Tullius’u (Cicero) bir *öğrenme örneği* olarak tanımlar ve onun yöntemini uygulamaya çalıştığını şu sözleriyle vurgular:

... Sözdizimin bile başlıbaşına bir kutsallık oluşturduğu söylenen kutsal kitapların Yunancadan çevirisinde sözcüğü sözcüğüne değil de, anlam çevirisi yaptığımı yalnızca itiraf etmekle kalmıyorum; aynı zamanda da bunu yüksek sesle haykırıyorum. Bu yöntem için ne de olsa bir öğretmenim var önümde; Protagorası, Xenophon’un Oeconomicon’unu ve Aeschines ile Demosthenes’in birbirlerine karşı olan muhteşem konuşmalarını çeviren Tullius var (Hieronymus İ.Ö. 4. yy./1963:1)¹⁶.

Hieronymus’a göre, sözcüksel anlamlara dayandırılan bir dilden diğer bir dile yapılan çevirilerde anlamı bulmak oldukça zorlaşır; tıpkı ayrık otu içindeki ekinler gibi yok olup gider. Onun için Hieronymus tek tek sözcüklerde değil de, onların ötesinde bulunan bütüncül anlamın dikkate alınması gerektiğini kendi çeviri anlayışına yönelik değerlendirmesinde, içkin olarak açıklamaktadır. Hieronymus Pammachius’a gönderdiği mektubunda daha önceki Antonius çevirisinin önsözünde de bu yaklaşımını dile getirdiğini alıntılararak gerekçelendirmeye çalışır¹⁷. Hieronymus, aziz Antonius’u anlamını yitirmeyecek bir biçimde çevirdiğini söyler; başkalarının heceler ve harflerle uğraşmalarına rağmen, kendisinin daha çok anlamı arama yönünde bir çeviri uğraşı gerçekleştirdiğini açıklar.

Martin Luther (1518/21), “Sendbrief vom Dolmetschen” [Çeviri Üzerine Bir Mektup] adlı mektubunda şöyle ifade eder: “rem tene, verba sequuntur”¹⁸; *‘konunun özünü/asıl olanı, yakala, sözcükler bunu izler’*. Bu yaklaşım M. Luther’in çeviri

¹⁶ “... Ich gebe nicht nur zu, sondern bekenne es mit lauter Stimme, daß ich bei der Übersetzung der Heiligen Schriften aus dem Griechischen, wo selbst die Wortstellung schon ein Mysterium ist, nicht Wort für Wort, sondern Sinn für Sinn ausgedrückt habe. Ich habe ja schließlich als Lehrbeispiel für diese Methode Tullius [Cicero], der den Protagoras, das Oeconomicon des Xenophon und die beiden herrlichen Reden des Aeschines und des Demosthenes, die sie gegeneinander gehalten haben, übersetzt hat” (Hieronymus 1963:1).

¹⁷ “Bir dilden bir diğerine sözcük sözcüğüne yapılan çeviri, anlamı kapatır ve ayrık otu içinde boğulmuş ekinler gibidir” [Eine Übersetzung von einer Sprache in die andere, die wörtlich vorgenommen wird, verdeckt den Sinn und erstickt die Saat wie im üppig schießenden Unkraut]” (Hieronymus 1963:3).

¹⁸ Bkz. Radegundis Stolze (1994): Übersetzungstheorien. Eine Einführung. Tübingen.

uygulamalarına yansıyan ilkedir. Bu tür vurgulamalara burada, ‘çeviri bilimi’nin söz konusu bilim öncesi döneminde ne gibi anlayışların yer aldığını sıralamak ve yeniden bir hatırlatmak yönünde yer verilmiştir. Bu durum aynı zamanda ‘erek’ ya da ‘kaynak’ kültür/dünya/alımlayıcı gibi betimlemelere bir içerik kazandırmak düşüncesiyle burada betimlenmiş ve aktarılmıştır. Martin Luther’in ‘erek odaklı’ çevirdiği şu sözlerinden anlaşılmaktadır:

Nasıl Almanca konuşulur diye, eşeklerin yaptığı gibi, Latincedeki harflere sormaktan ziyade, evdeki anneye, mahalle aralarındaki çocuklara ve sokaktaki adama bakmalı ve ona göre çevirmeli. Ancak o zaman onlarla Almanca konuşulduğunu anlayacak ve farkına varacaklardır (...) ¹⁹.

Luther, kendi ‘çeviri tutumu’nu iyi bir şekilde açıklayabilmek için “verdeutschen” –Almancalaştırma (1963:25) sözcüğünü kullanmıştır. Bu tutumu Stolze tarafından ‘serbest’ [çeviri] (frei) biçiminde değerlendirilse de burada Luther’in ‘serbest’ çevirinin ötesinde, erek odaklı bir tutum sergilediği gözlenmektedir. Luther’in tutumu yalnızca dilsel sınırlılık içinde bir ‘Almancalaştırma’ biçiminde algılanmamakla birlikte, kendisinin çeviri uygulamalarında ‘erek kültür’ olan Alman toplumunun konuşma alışkanlıklarını dikkate alan bir dil kullanımı gösterdiği yönünde anlaşılmalıdır.

Çeviri çabalarını ve çeviriye yönelik düşünceleri içeren bu uzun ve kapsamlı tarihsel süreç (İ.Ö. 1.yy.dan 19. yy. Schleiermacher’e kadar getirilebilir), çalışmanın temel sorunsalının dışında yer alır. Söz konusu gelişim, çalışmanın sorunsalını belirleme konusunda çok katkı sunabilecek durumda olmasa da, yine de burada

¹⁹ “Denn man muß nicht die Buchstaben in der lateinischen Sprache fragen, wie man soll Deutsch reden, wie die Esel tun, sondern man muß die Mutter im Hause, die Kinder auf der Gassen, den gemeinen Mann sehen, wie sie reden und darnach dolmetschen; da verstehen sie es denn und merken, daß man deutsch mit ihnen redet”.

çalışmanın giriş bölümünde kısaca değerlendirilerek öbeklendirilmiştir. Bu durum, anılan çeviri-tarihsel süreç içinde ‘çeviriye yönelik düşünüm’ün bilim öncesi dönemine ait olması ile yakından ilgilidir. Bu ilgiden ötürü, bu dönemlerdeki açıklamalar ve ‘çeviri’ üzerine söylenenlerin, bir kavram veya yöntem kaygısı taşımadığı netleşmektedir. Buna karşın yine de, çeviri gerçekliği içinde özsel olan kaynak – erek odaklılık ikileminin çeviri uğraşının gelişimi ve tarihinde sürekli –özellikle de dönemin gereksinimleri doğrultusunda- vurgulandığını göstermesi bakımından bu tarihçe, birçok başka çeviri sorunsalını içermektedir. Söylemlerin bilimsel olup olmadığı yönündeki sorunun dışında, çeviri gerçekliğinin betimlenip, anlatılmasının olanakları, anlama ilgisini çeviri eylemi ve etkinliğine yönlendirmiştir. Bu durum ‘çeviri etkinliği’ni genel geçer ‘doğrular’la belirleme kaygısı arasına sıkıştırmakta; somut bir ifadeyle, edim – kuram arasında bir uçuruma²⁰ işaret etmektedir.

1.2. Çeviriye İlişkin Düşünmede Bilimsel İzler

Antik dünyadan başlayarak 18.yy.a kadar ilerleyen dönemden; diyesi ‘çeviri bilimi’nin bilim-öncesi döneminden sonra, çeviri ile ilgili uygulama ve düşünme uğraşının 19. yüzyıldan 1950’lere kadarki dönemi içinde çeviri yaklaşımlarında kavram örgüsü bakımından henüz yeterli düzeyde bir belirginleşme gözlenmemesine karşın, bilim-kuramsal boyuttan bakılınca; yöntemsel düzeyde belli bir belirginleşme çabasını bulgulamak olanaklıdır. Örneğin, Friedrich Schleiermacher “Ueber die verschiedenen Methoden des Übersetzens”²¹ [Çevirinin Çeşitli Yöntemleri Üzerine] adlı yazısında

²⁰ Buradan da kuram ve edim arasındaki uçurumun oluşmasında etki eden düşünsel kaynağın izleri takip edilebilir.

²¹ Bkz. Friedrich Schleiermacher: Sämtliche Werke, Dritte Abtheilung: Zur Philosophie, 2. Bd. Berlin (Reimer) (S. 207-245).

Platon çevirisinde oluşturduğu ve izlediği ilkelerini açıklamaya çalışır. Çeviriye yönelik bu açıklamalarda, bir ölçüde ve belli bir bakış açısından değerlendirildiğinde ‘bilimsellik’ arayışları gözlemlenebilir. Başka bir deyişle, Schleiermacher, önceki dönemlerde olduğu gibi kendi çeviri etkinliğini genel söylemlerle saltçı ve genelleştirici bir tutumla gerekçelendirip bunu mutlak bir önermeye dönüştüreceğine, çeviriyi göreceli olarak ‘tarafsız’ ve kendi başına bir şeymiş gibi değerlendirmeye, konuya yönelik nesnel bir bakış açısı kazandırmaya çalışır.

Başka bir boyuttan bakılırsa, aynı durum şu sorularla da çevrelenebilir: Schleiermacher’ın “*verschiedene Methoden*” [çeşitli yöntemler] şeklindeki ayrıştırıcı tutumunda, salt kendi yaptığı çevirileri gerekçelendirme çabası mı ortaya çıkıyor, yoksa genel anlamda çeviri etkinliği bağlamında olası tüm çeviri yöntemlerini ve durumlarını kapsayacak denli tarafsız bir yaklaşım mı söz konusu? Bilimsellik tutumu, öznel bir tutumu gerekçelendirmekte değil de, olgusal bütünü (çeviri gerçekliğini) anlama ve tarif etme ilgisinde mi aranmalı? Kuşkusuz, Schleiermacher’ın duruma göre ayrıştıran yaklaşımı, çeviri uğraşı tarihi ve gelişimi içinde önemli bir dönüm noktası oluşturmaktadır:

Sözlü çevirmen görevini ticaret alanında gerçekleştirirken yazılı çevirmen özellikle bilim ve sanat alanında çalışır. Alışılmış olarak sözlü çeviri ile sözlünün yazılı çeviri ile ise yazılının algılandığından, bu sözcük seçimi keyfi bulunabilir. Ancak güncel bir gereksinimden dolayı burada kolaylık sağlaması açısından bu tercih yapılmış olsa da her iki adlandırmam da esasen birbirinden çok uzak değildir. Sanat ve bilim alanına yazılı çeviri daha uygundur. Nitekim yazı sayesinde her iki alanın da yapıtları daha da değerli kılınır. Bilimsel ve sanatsal ürünleri ağızdan ağza çevirmek, olanaksız olduğu gibi yararsızdır da. Ticarete ise yazı yalnızca mekanik bir araçtır; bu alanda sözlü pazarlık

anlaşmaları esastır ve her sözlü pazarlık çevirisinin yazıya dönüştürülmesi aslında yalnızca sözlü çevirinin bir yazılı dökümüdür (Schleiermacher 1813/1963:40)²².

Schleiermacher, Wilhelm von Humboldt ve Goethe ‘Romantik dönemi *çeviri kuramının*²³, oluşumuna etki etmişlerdir (bkz. Schöffner’e 2000:209). Schleiermacher bu bağlamda ‘yabancılaşma/ayrışma’ (Verfremdung) yöntemini de göz önünde tutarak, çeviri konusunu anlama ve tarif etme bağlamında yeni bir bakış açısı sunmaktadır. Schöffner’in aktardığı gibi Schleiermacher, ‘orijinal/kaynak’ın okuyucusunun, yalnızca dilin farklılığını değil, aynı zamanda düşüncelerin ve ‘metnin düşününün’ (‘Geist des Textes’) de farklı ve yabancı olduğunu anlayabilmek zorunda olduğunu açıklar. Ancak ‘yabancılaşma/ayrışma’ yöntemi aracılığıyla erek kültür okuyucusu (kaynak/orijinalin) yazarın başka bir kültürde yaşadığını ve başka bir dilde yazdığını anlayabilir (bkz. Schöffner 2000:210)²⁴.

Bu bağlamda çeviriyi geniş bir çerçevede tanımlamak amacıyla Humboldt ve Schleiermacher’in betimlemesinde yer alan yaklaşımlarda “çeviri, bir dünya görüşünden bir diğerine yapılan bir aktarım” (bkz. Schöffner 2000:210) olarak açıklanır. Bu yaklaşıma göre, çeviriler hem dillerin hem de ulusların gelişmelerine katkı sağlar. Schleiermacher ve Humboldt’un vurguladıkları gibi:

²² “Der Dolmetscher nämlich verwaltet sein Amt in dem Gebiete des Geschäftslebens, der eigentliche Uebersetzer vornämlich in dem Gebiete der Wissenschaft und Kunst. Wenn man diese Wortbestimmung willkürlich findet, da man gewöhnlich unter dem Dolmetschen mehr das Mündliche, unter dem Uebersetzen das Schriftliche versteht, so verzeihe man sie der Bequemlichkeit für das gegenwärtige Bedürfnis um so mehr, als doch beide Bestimmungen nicht gar weit entfernt sind. Dem Gebiete der Kunst und der Wissenschaft eignet die Schrift, durch welche allein ihre Werke beharrlich werden; und wissenschaftliche oder künstlerische Erzeugnisse von Mund zu Mund zu dolmetschen, wäre eben unnütz, als es unmöglich zu sein scheint. Den geschäften dagegen ist die Schrift mechanisches Mittel; das mündliche Verhandeln ist darin das ursprüngliche, und jede schriftliche Dolmetschung ist eigentlich nur als Aufzeichnung einer mündlichen anzusehen. ...” (Schleiermacher 1813/1963:39-40).

²³ bkz. Schöffner (2000) “Schleiermacher, Wilhelm von Humboldt und Goethe haben die Herausbildung einer romantischen Übersetzungstheorie wesentlich geprägt. Es ist vor allem Schleiermachers Aufsatz (...), der als bestimmend für diese Entwicklung angesehen werden kann”.

²⁴ Bu ayrıntılı bilgi, belki giriş bölümü için fazla görülebilir; fakat ‘çeviri bilimi’nin diğer alanlar içindeki yerini belirleme çabaları çerçevesinde etkisi yadsınamaz.

Yazında çeviri, özellikle de yazar, dil bilmeyene yabancı kalan her ulusun zengin kazanımlar edindiği insanlığın ve sanatın biçimlerini sunmak için, kısmen de kendi dilinin değerini ve ifade gücünü genişletmek için çalışma gerektiren en önemli etmenlerden birisidir (Schleiermacher 1813/1963:81)²⁵.

Çeviri, Schleiermacher için anlama ve anladığını tekrar anlaşılır düzeye getirme eylemi olarak tanımlanır. Bu eylem gerek dillerarası, gerekse de diliçi anlaşılır kılma olarak açıklanabilir. Buradaki yaklaşımda çevirmen bir *aracı* görevi üstlenmiştir. Çünkü çevirmen, tamamen yazara ve yazarın oluşturduğu metne *bağlılık* içinde eylemelidir. Schleiermacher’e (1963:41) göre, ‘orijinal’in dilinin ruhu çevirmen tarafından korunmalıdır.

Yukarıda anılan bu düşünceler daha çok ‘çeviri bilimi’nin söz konusu bilim öncesi dönemlerine genel bir bakış sağlaması yönünde değerlendirilebilir. Anılan bu süre içinde kavram çifti (KM ve EM) henüz olgunlaşmış ve alanın temel kavramları olarak *yerleşik* değildir ve bir kavram çifti/*çiftleme* (Dichotomie) olarak kullanılmamaktadır. Anılan bu dönemde çeviri araştırmaları bağlamında kullanılan kavramlar: “*kutsal orijinal* -das heilige Original-”²⁶, “*örnek* -Vorlage-” gibi bir anlamda değerlendirme içeren ifadeler olmakla birlikte –daha önceki sayfalarda da belirtildiği gibi- bilimsel bir terminoloji niteliği taşıyacak durumda değildir. Çünkü her ikisi de herhangi bir bilim alanının kullanılan kavramları olarak görülmemektedir. Bu süre içinde çeviriyi konu alan düşüncelerin yer aldığı yazılarda farklı adlandırmalar ve

²⁵ “Das Übersetzen und gerade der Dichter ist vielmehr eine der notwendigsten Arbeiten in einer Literatur, theils um den nicht Sprachkundigen ihnen sonst ganz unbekannt bleibende Formen der Kunst und der Menschheit, wodurch jede Nation immer bedeutend gewinnt, zuzuführen, theils aber und vorzüglich, zur Erweiterung der Bedeutsamkeit und der Ausdrucksfähigkeit der eignen Sprache” (Schleiermacher 1813/1963:41).

²⁶ Günümüzde KM olarak adlandırılan çalışma nesnesi, zamanında Schleiermacher ve Hieronymus tarafından bu biçimde kullanılmıştır.

tanımlamalar yapıldığı görülür. Bu adlandırmalar yukarıda da anıldığı üzere “*kutsal orijinal (metin)*” ve “*örnek*” tanımlamaları olarak açıklamalarda yer alır.²⁷

Tarihsel bir genel izlenim sürecinin sonlarında Schleiermacher’den etkilenen bir isim olarak W. Benjamin²⁸ de kısaca anılabilir: Benjamin, Schleiermacher’in ‘ayrıştırmaya’ yöntemini izleyerek, sanat yapıtları çevirisinde geliştirmiştir (bkz. Stolze 2001:34). Benjamin’dan önceki yıllarda Wilhelm von Humboldt (1816); A. Wilhelm von Schlegel (1826); Jacob Grimm (1847) esasen kendi çalışma alanları²⁹ dahilinde çalışmalarında çeviri ilintili görüşler ortaya atmışlardır; böylece bu görüşler ‘çeviri bilimi’ alanındaki çalışmalara uyarlanmış ve bu alanların dışında da kullanılmıştır.

‘Çeviriye ilişkin düşünme’ uğraşı, ‘çeviri’ literatürü içinde öncelikle antik dönemde ilk kez tarihlendirilerek açıklanmaktadır. Bu dönem içindeki düşüncüler ele alındığında ise daha çok ‘çevirmen’lerin kendi ‘çeviri’ çabalarının betimlendiği ve değerlendirildiği görülmektedir. Bu dönem bitiminde 19. yüzyıla gelindiğinde ise öznel betim ve değerlendirmelerden uzaklaşıldığı ve daha tarafsız ve nesnel düşüncülerin ortaya konulduğu saptanmaktadır. Buna dayanarak da ‘çeviri’ye ilişkin düşünme’de bilimselleşme gelişiminin izleri takip edilebilmektedir.

Yukarıda sunulan ‘çeviriye anlama uğraşlarına’ tarihsel bir genel bakış sonunda iki tarihsel öbek içinde toplanabileceği görünmektedir: Birinci öbek Antik Çağdan 19. yüzyıla kadar olan ‘çeviri bilimi’ öncesi dönem; bu dönem içinde *kavram örgüsü* geliştirme gibi bir kaygı ve gereksinimin oluşmadığı ve çevirmenlerin salt kendi çeviri

²⁷ Kavram çiftinin önceleri kullanılan adlandırmalarına çalışmanın daha sonraki bölümlerinde daha kapsamlı bir açıklama getirilmiştir.

²⁸ Benjamin, 1923’te bir şair olarak ‘Die Aufgabe des Übersetzers’ (Çevirmenin Görevi/Ödevi) -bkz. Störig 1963:182- başlıklı makalesinde sanat yapıtının ‘öz geçerliliğini’ vurgulayarak alımlayıcısından bağımsız bir değer içerdiğini dile getirir.

²⁹ Bu alanlar dil araştırmaları ve dil felsefesi gibi alanlardır (bkz. Störig 1963).

uygulama çabalarını gerekçelendirmeye çalıştıkları gözlenmektedir. İkinci öbekte ise bilimselliğin izlerinin bulgulanabileceği 19. yüzyılda oluşturulan ‘çeviri’ yaklaşımları yer almaktadır; bu dönemde ‘çeviri’ye yönelik söylenenlerin daha *mesafeli* ve *tarafsız* bir bakış açısıyla betimlendiği görülmektedir.

I.3. ‘Çeviri Bilimi’nin Bir Bilim Disiplini Olma Yönündeki Gelişimi

1950 yıllarından günümüze kadar uzanan dönem içerisinde ‘çeviri bilimi’nin giderek özgün bir bilim alanına doğru evrildiği görünür; ancak bu evrimle tamamlanmış bir olgunluk ve yetkinlik özelliğine henüz kavuşmamıştır. Bu bağlamda ‘çeviri’, dizgesel dilbilim (Systemlinguistik) içinde yeni bir araştırma ilgisi³⁰ olarak ortaya konulmaktadır (bkz. Wandruszka 1979:133; Stolze 1994:54-55; Koller 1992: giriş; Wilss 1979:67). Daha sonra, 60’lı yıllarda, “Les problemes theorique de la traduction” (Mounin 1963) ve “Toward a science of Translating” (Nida 1964) gibi yaklaşımlarla beraber çeviri gerçekliği dilbilimin alansal sınırları içinde sorgulanır ve betimlenir.

70’li yıllarda ‘çeviri’ konusundaki araştırma ilgisi yoğunlaşarak (bkz. Stolze 1994:165) ‘çeviri’ çok çeşitli açılardan ele alınmış ve betimlenmiştir. 60’lı yılların sonlarından başlayarak 70’li yılların başlarında ‘çeviri’, ‘metin’³¹ olarak tanımlanmış; dolayısıyla da araştırma ilgisi ‘metin’ kavramı üzerinde yoğunlaşır; ‘çeviri’ metindilbilim araştırmaları yönünde incelenir. Neubert (1967/1985), Reiß (1971 ve 1976), Koller (1992) ve Gerzymisch-Arbogast (1994) çalışmalarıyla, ‘çeviri bilimi’nin

³⁰ Örneğin Wandruszka (1979) çeviriyi bu bağlamda “dilbilimin araştırma nesnesi” [Gegenstand der Sprachwissenschaft] olarak tanımlamaktadır.

³¹ ‘Metin’ kavramının ‘Dilbilim Terimleri Sözlüğü’ içindeki karşılığı ‘betik’ olarak verilmiştir; 1. Dilbilimde, inceleme konusu olan düzlemdeki sözceler bütünü. 2. Kimi kuramlarda F. De Saussure’un sözü ya da söylemi; konuşucunun edimli kıldığı dil (E. Benveniste). Bu bağlamda, dilsel üretim süreci olarak sözcemeleme olgusuyla karşılaşılır. Betik sözcüğünün göstergebilimde de geniş bir kullanım alanı vardır (betiksel göstergebilim).” (bkz. Berke Vardar (2002): Dilbilim Terimleri Sözlüğü. İstanbul: Multilingual)

metindilbilim açısından irdelenmesi gerektiği yönündeki bakış açısını somutlaştırmışlardır. Bu gibi çalışmalar -her ne kadar ‘çeviri’nin *özerk* çalışmaları olarak adlandırılmış da olsa- yine de dilbilim ve dilbilimsel gelişmelerin metin üzerinde yoğunlaşması sonucunda olgunlaşan metindilbilimin sınırları içinde yer almıştır (bkz. Stolze 1994:135).

Çeviriye yönelik bilimsel bir ‘özerklik’ gereksinimi doğrultusundaki talepler özellikle 80’li yılların sonlarında, ‘çevirinin’, dilbilim sınırları içindeki tanımlarıyla *yetersiz* kalması sonucunda belirginlik kazanmaktadır. Bu bağlamda ilk olarak S. James Holmes’un ‘Alan Kuramı’ [Field Theory] (1988/1972³²) bir dayanak ve tartışma zemini olarak ön plana çıkarılmıştır (bkz. Stolze 1994:165 vd.). Holmes, bu çalışmasında çok yönlü olan tekil araştırma alanlarını bütünleyici bir sistemde toplamayı denemiştir³³.

80’li yılların ortalarından başlayarak ‘çeviri’, kültür ile ilişkilendirilir ve ‘kültürel bir aktarım’ (bkz. Vermeer 1984) olarak tanımlanır. Buna bağlı kalarak da uzun bir süre kültürbilimin bakış açısından irdelenir. 90’lı yıllara gelindiğinde ‘çeviri’ye yönelik araştırma ilgisi giderek bilişsel bir yönelimin etkisiyle ‘biliş bilimi’ (Kusmaul; Hönig; -Kognitionswissenschaft) içinde değer kazanır.

1950’lerden günümüze, çeviribilimsel tartışmada bu çalışmanın temel sorunsalını oluşturan kavram çifti, KM ve EM kavramlarının, olası bir ‘çeviribilim’e ilişkin çalışmaların çıkış noktasını oluşturabilecek nitelikte olup olmadığının sorgulanması, tartışmanın bu aşamasında önemli görünmektedir. Kaynaklarda konu edildikleri üzere her iki kavram da *sorgulanmaksızın*, diyesi ‘çeviri bilimi’

³² Holmes, bu düşünceleri ilk olarak 1972 yılında Kopenhag’da gerçekleştirilen ‘Üçüncü Uluslararası Uygulamalı Dilbilim Kongresi’nde bir bildiri olarak sunmuştur ve ancak 1988 yılında yayınlanmasıyla alanda yer almıştır.

³³ “Er unternahm den Versuch, die vielfältigen einzelnen Forschungsbereiche in ein System zu bringen, ..” (Stolze 1994:165).

çalışmalarında ‘yerleşmişlik’ özelliğine bakılmaksızın kullanılan adlandırmalar olarak literatürde yer alır.

Çalışmalarda her iki kavramın da *dikkatsiz* ve *özensiz* kullanımları ‘çeviri bilimi’ açısından bazı sorun öbeklerine yol açmaktadır: Bu öbekler farklı yönlerden değerlendirilebilir, örneğin ‘çeviri bilimi’nin diğer bilimler arasındaki konumunun belirginleştirilmesi ve diğer bilim alanları ile olan ilişkisinin betimlenmesi, bu bağlamda önem kazanmaktadır. Bu sorun öbeklerinin kullanılan kavram seçkileriyle bağlantılı olup olmadığının ortaya konulması, tartışmanın ileriki bölümlerinde bulgulanması ivedi olan bir yükümlülüktür.

‘Çeviri bilimi’ araştırmalarının dağınık ve takip edilemez bir karmaşa içinde olmasının ise söz konusu tartışmanın sorunsal olarak tanımladığı her iki kavramın da gelişimi ve kullanımına yönelik bulgulamalara engel oluşturduğu görünür. KM ve EM kavramlarını günümüz ‘çeviri bilimi’ çalışmaları içinde takip etmek, kaynakçaların dağınıklığı yüzünden ayrıca bir güçlük durumu arz etmektedir; böyle bir iz sürme ve bulgulama, aslında başlı başına ayrı bir sorunsal teşkil etmektedir. Bu nedenle KM ve EM kavram çiftini örnek olarak belirlenmiş bir ‘çeviri bilimi’ kaynakçasında bulgulamak vazgeçilmez bir gereksinim olarak belirginleşmektedir.

Anılan sorunsala ilişkin açımlayıcı saptamalar şu şekilde betimlenebilir: örneğin Hornby, ‘çeviri bilimi’nin önceleri dilbilim odaklı olduğunu, sonraları ise ‘disiplinlerarası’ bir bilim özelliği kazandığını belirtir. Buna dayanarak ‘çeviri bilimi’nin bazı bilim alanlarıyla ‘disiplinlerarası’³⁴ çalışmalar içinde olduğunu açıklar.

³⁴ Çalışmanın ileriki bölümlerinde *disiplinlerarasılık* ‘çeviri bilimi’ bağlamında bir bilim kuramsallık sorunsalı olarak incelenmiştir.

Buna ek olarak da ‘çeviri bilimi’ ile ilgilenenlerin genelde dilbilim ve yakın alanlardan geldiğini belirtir (bkz. Snell-Hornby 1988).

‘Çeviri bilimi’nin konumunun belirlenmesi açısından önemli sayılabilecek bir başka düşünüm olarak ise şu yönelim görülür. Tüm bu düşüncelere karşıt olarak farklı yönde görüşler de bulunmaktadır; Schäffner’e göre, günümüzde bazı ‘çeviribilimci’lerin dilbilimi ‘çeviribilim’in bir alt disiplini, daha başka bir yönelim olarak ise kültürbilim(ler)inin bir alt disiplini olarak gördükleri şu sözlerle vurgulanır:

Çeviri bilimine bilim kişileri geleneksel olarak dilbilimden ya da akraba alanlardan gelmişlerdir. Ancak yakın zamanda dilbilime yalnızca daha alt bir rol yükleyen; diyese dilbilimin tamamen uygun olmadığını belirten açıklamalar da bulunmaktadır. Bu tür görüşler öncelikle kültür araştırmaları, yapısalcılık sonrası ve yapı bozuculuk düşüncelerini benimseyen ve bunlara yönelik sorumluluk hisseden bilim kişilerin oluşturulmaktadır (bkz. Schäffner 2000:207)³⁵.

Bu düşünceye karşıt olarak Kültür Araştırmaları (Cultural Studies), Yapısalcılık Sonrası (Poststrukturalismus) ve Yapı Bozuculuk (Dekonstruktivismus) yanlısı olan ‘çeviribilim’ araştırmacıları, dilbilimi çevirinin bir alt alanı olarak görürler. Çeviri onlara göre dilbilim odaklı yaklaşımlarda tanımlandığı gibi yalnızca KM’nin dilsel olarak ‘yeniden üretimi’ (sprachliche Reproduktion) ve ‘metin üretimine dönük bir etkinlik’ (textinduzierter Textproduktion - bkz. Neubert 1985:18) değildir (Schäffner 2000:207).

Bu tür düşünceler ve karşıt görüşler ya da farklı açılardan değerlendirmeler, ‘çeviri bilimi’nin konumunun belirlenmesinin ivedi bir gereksinim olduğunu gösterir.

³⁵ “Traditionell kamen Wissenschaftler zum Übersetzen vor allem aus der Linguistik oder verwandten Disziplinen. In jüngster Zeit hat es jedoch zunehmend Äußerungen gegeben, die der Linguistik eine nur eine untergeordnete Rolle für das Übersetzen zubilligen beziehungsweise sie als völlig ungeeignet erklären. Solche Meinungen kommen vorrangig aus den Reihen von Übersetzungswissenschaftlern, die sich der Disziplin der Cultural Studies und/oder Ideen des Poststrukturalismus und Dekonstruktivismus verpflichtet fühlen” (bkz. Schäffner 2000:207).

Aynı zamanda da bu duruma koşut olarak KM ve EM kavramları ile rnekendirilen sorunsalın ilgisinin betimlenmesinin de bu bağlamda gerekli bir durum olduğu vurgulanmalıdır.

‘eviri bilimi’ dilbilimsel gelişmelerin etkisinde öncelikle bir ‘alt disiplin’ olarak bilimsel bir nitelik kazanmaktadır. Bu doğrultuda yeni bir araştırma yönelimi olarak karşılaştırmalı dil çalışmaları içinde yer almaktadır. ‘eviri bilimi’ ile dilbilim arasındaki ilişki de bu gerekirliklere bağlı olarak tartışmaya bir çıkış noktası gibi görünebilir; ‘eviri bilimi’nin ortaya çıkışında dilbilimin önemli bir rol oynadığı haklı olarak sıkça vurgulanmaktadır. Başlangıçta ‘Leipzig Okulu’ olarak bilinen Otto Kade, Albrecht Neubert ve Gert Jger tarafından ‘dilbilimsel eviri bilimi’ (Translationslinguistik) (bkz. Stolze 2001:56) şeklinde adlandırılması bu konuya ilişkin önemli bir gösterge olarak açıklanabilir.

‘eviri bilimi’nin oluşma aşamalarında, hatta daha sonraları da, dilbilimin bir alt alanı olduğu düşüncesi yer almaktadır; dilbilime bağlı, hatta bağımlı olarak tanımlanmıştır. Bu durumdan yola çıkarak da ‘eviri bilimi’nin kendine ait bir araştırma nesnesine sahip olmadığı, kendi yöntemlerini geliştiremediği yönünde yargılar, diğer ilgili bilimlerce (dilbilim –Wandruszka 1979, metindilbilim -Neubert 1985 gibi) savlandığı gibi ‘eviri bilimi’ içinde de aynı tutumla ortaya atılır (rneğin Wilss 1977:69 ve Koller 1992: giriş bölümü; Gündoğdu 2004; İşcen 2002).

K. Reiß, bu duruma yönelik açıklamasında “yeni bir bilim” olarak nitelendirdiği ‘eviri bilimi’nin anlaşılır bir kavramsallaşma ve terminolojik bir dil konusunda çaba gösterdiğini, ancak daha çok uygulamalı dilbilimin altında değerlendirildiği için henüz

net ve herkes tarafından kabul görmüş bir kavram örgüsü geliştiremediğini vurgular (bkz. Reiß 1993:02)³⁶.

Reiß'in açıklamalarında 'çeviri bilimi'nin hâlâ 'uygulamalı dilbilim'in bir alt alanı olduğu yargısı bulunmaktadır. Reiß'in yukarıdaki görüşünde giriş bölümünde ortaya konan tartışma savlarının gerekliliği de böylece yer almaktadır. Reiß bu düşüncelerini yalanlarcasına aynı, çalışmasının daha sonraki sonuç bölümünde ise 'çeviri bilimi'nin "bağımsız bir bilim disiplini olduğu" (als selbständige wissenschaftliche Disziplin konstituiert) açıklamasını yapmaktadır (bkz. Reiß 1993:127). 'Çeviri bilimi'nin alanlar arasındaki ve alan sınırları bağlamındaki 'çeviri bilimi' savlamalarına bakıldığında; Snell-Hornby tarafından 'disiplinlerarasılık' olarak tanımlanan ilişkinin esasen bir 'karmaşa', hatta 'düzensizlik' niteliği taşıdığı açıkça görülebilmekte, çeşitli boyutlarda sıkça vurgulanmaktadır. Örneğin Stolze, Hornby'deki bu 'disiplinlerarasılık' 'karmaşasını' bir "karmaşa" (Sammelsurium)³⁷ olarak adlandırır ve şöyle bir yorum getirir:

Çeviri bilimi ne eşzamanlı betimlenebilir dil karşılaştırmaları konusunda yeni bir alt alan olarak uygulamalı dilbilimin altına (Wilss 1977:69), ne de edimsel kültür odaklı bir metin bilgisi türünde Eylem Kuramı altına (Reiß/Vermeer 1984:2) yerleştirilmeli; aynı zamanda da kuramlar karmaşası olarak görünen 'disiplinlerarası' (Snell-Hornby/Pöchacker/Kaindl 1994) bir alan olarak tanımlanmamalı ya da etnik kültür araştırmaları altına konumlandırılmamalıdır (Baker 1996; Bassnett/Lefevere 1998; Arrojo 1997a) (bkz. Stolze 2003:30)³⁸.

³⁶ "Abschließend eine technische Bemerkung: die junge Übersetzungswissenschaft ist zwar um eine klare begriffliche und terminologische Sprache bemüht, hat aber – bedingt durch die unterschiedlichen wissenschaftstheoretischen Ansätze und die noch ausstehende Konsolidierung als Teildisziplin der Angewandten Sprachwissenschaft – noch keine einheitliche und allgemein akzeptierte Terminologie entwickelt" (Reiß 1993:02).

³⁷ 1. Bkz. Wahrig, G. (1992:1095): Wahrig – Deutsches Wörterbuch. Sammelsurium: [n.;-s, -ri en; umg.] Mischmasch, Durcheinander [< nddt. Sammelsur "saures Gericht aus gesammelten Speiseresten"; zu sammeln + sauer, mit scherzhafter lat. Endung]. 2. Bkz. TDK Almanca Türkçe Sözlük (1993:901). Sammelsurium: das; -s/ ...rien. k.d. Karışıklık, karmaşa, karışım. (Gerçek olmayan, alay için eklenmiş Latince son ekle).

³⁸ "Die TW benötigt weder eine Unterordnung unter die Angewandte Linguistik 'als neue Teildisziplin des synchron-deskriptiven Sprachvergleichs' (Wilss 1977:69), noch eine Unterordnung unter die pragmatische

Stolze'nin yorumundan farklı olarak Schäffner de bir 'karmaşa'nın varlığına işaret eder, fakat ona göre karmaşa daha çok 'çeviri bilimi' içindeki yaklaşımların fazla oluşunda ve bunların birbiri ile ilişkisiz ve karşıt görüşler içerdiği yönünde ortaya çıkmaktadır³⁹.

Schäffner *karmaşa* sorununa başka bir pencereden bakarken, 'çeviri bilimi' içinde bir ifadeler 'yığın'ına işaret eder ve ek olarak yukarıdaki sözleriyle bütüncül bir çeviri kuramının olmadığını vurgular. Bu bağlamda koştur bir yorum ve savlama olarak Zybatow'un 'ithal' [methodenbezogener Import] (2004:139) betimlemesi de önemli bir bağlantı oluşturmaktadır. 'İthal' tanımlaması, aynı zamanda çok fazla bir *uyum* oluşturulamadığının da bir göstergesi olarak ele alınırsa ithal edilen kavramlar ve yöntemler açısından bir karmaşa oluştuğuna işaret etmektedir.

Yukarıdaki vurgulanan konumsal betimleme gereksinmesi yönündeki düşünceler ve buna bağlı olarak da diğer disiplinlerle olan ilişkilerin bir 'karmaşa' meydana getirip getirmediği de tartışmanın temellendirilmesi açısından giderek önem arz etmektedir. Bu duruma koştur olarak KM ve EM kavramlarının 'çeviri bilimi'nin sınırları içinde ne derece özerk bilimsel bir araştırma ortamına uygun olup olmadığı; aynı kavram çiftinin böyle bir ortama uygun nitelik ve işlev taşıdığı, diyesi, bilim kuramsal bakımdan 'çeviribilim'in nesnesini oluşturabilecek bir özyapıya sahip olup olmadığının veya her iki kavramın da özyapısal özelliklerinden dolayı 'çeviri bilimi'ni diğer bilimlere hangi

Handlungstheorie als 'Sondersorte kulturbedingter Textologie' (Reiß/Vermeer 1984:2), und sie muss sich auch nicht als 'Interdisziplin' (Snell-Hornby/Pöschner/Kaindl 1994) wie ein Sammelsurium von Theorien darstellen oder sich gar ausschließlich ethnologischen Cultural Studies unterordnen (Baker 1996; Bassnett/Lefevere 1998; Arrojo 1997a)" (Stolze 2003:30).

³⁹ "[...] Aber trotz dieser Menge an Aussagen gibt es keine einheitliche Übersetzungstheorie, sondern verschiedene Ansätze stehen nebeneinander, mit unterschiedlichen Schwerpunkten und Methoden, unterschiedlichen Termini bzw. unterschiedlichen Definitionen derselben Termini. Diese Ansätze ergänzen sich oft, schließen in mancher Hinsicht jedoch auch einander aus" (Schäffner 2000:205).

ölçüde bağımlı kılıp kılmadığının, eleştirel bir yaklaşımla belirlenmesi zorunlu görünmektedir.

I.4. ‘Çeviri Bilimi’nin Diğer Bilimlerle Etkileşimi

‘Çeviri bilimi’, hâlâ geçerli sayılan bazı yaklaşımlarda⁴⁰ diğer bilimlerin bir alt ögesi niteliğinde düşünülür (örneğin Wilss 1977:69; Neubert 1968; Kade 1963; Jäger 1975) ve dilbilim, yazınbilim, metindilbilim, kültür bilimi ve iletişim bilimi gibi bağlantılı bilim alanları ile belirli; diyesi bilgi aktarımına ve/veya dönüştürümüne⁴¹ dayanan ‘edilgen’⁴² (İşcen 2002:99) bir ilişki içinde olduğu görülmektedir⁴³; diyesi Hueber’e dayanarak “edilgen bir alıcı rolü” üstlendiği söylenebilir (bkz. Hueber 1997:18).

Tüm gelişme çizgileri doğrultusunda dilbilim ve onun izinde ilerleyen çeviri bilimi, diğer bilim alanlarından alınan modellerin, kuramların, yöntemlerin ve sorun çözme yaklaşımlarının edilgen bir alıcısı olarak yer alır. Bu alanlar felsefe, biyoloji, fizik, kimya, psikoloji, matematik ve formel mantık olarak belirtilebilir (Hueber 1997:20)⁴⁴.

⁴⁰ Söz konusu yaklaşımlar, ‘çeviri bilimi’ çalışmalarını ilgili bilimlerin içinde ve/veya dilbilimin bir alt alanı olarak kabul eden çeviri çalışmaları ve diğer bilimlerin çeviriye yönelik çalışmaları olarak değerlendirilebilir.

⁴¹ Bkz. Schäffner’in, “metindilbilimsel içeriklerin devralınması ve geliştirilmesi... [Übernahme und Weiterentwicklung textlinguistischer Konzepte...]” şeklindeki değerlendirmesi, aslında kendi başına yorumlandığında şu durum saptanabilir; bu da Schäffner’in değerlendirmesindeki bu olgunun veya durumun (bilgi aktarımı ve dönüştürümünün) KM ile EM’nin çeviribilimsel düzeydeki kullanımına da aynı şekilde bir işaret verip vermediği sorusunun bu bağlamda önemli görünmesidir.

⁴² Bkz. İşcen (2002:99): “Nesne-tanımsal bir sıkıntıdan kaynaklanan bu bilim-kuramsal gerçekliğin, diğer (çeviri bilimine yakın ve akraba) bilimlerde bu denli yoğun ve etkin olmaması, çeviri odaklı düşünmenin bu bağlamda daha çok edilgen bir duruma düştüğü izlenimini de beraberinde doğurmaktadır”.

⁴³ Bu sıralamaya daha başka bilim alanları da girmektedir. Felsefe, Psikoloji gibi alanlar da ‘çeviri bilimi’ ile ‘ortak’ çalışmalar sürdürmektedir; örneğin psikolojinin araştırma yöntemlerinden sözlü çeviri bağlamında etkin olarak yararlanılmaktadır. Daha doğrusu bu alanlar ve ‘çeviri bilimi’ arasında disiplinlerarası çalışmalar gerçekleşir. Bu alanlarla yapılan çalışmalar daha çok diğer bilimlerden ‘çeviri bilimi’ne bilgi aktarımı düzeyinde değerlendirilebilir.

⁴⁴ “In allen diesen Entwicklungslinien zeigt sich die Sprachwissenschaft und in ihrem Gefolge die Translationswissenschaft als weitergehend passiver Empfänger von Modellen, Theorien, Methoden und Problemlösungsansätzen aus anderen Wissenschaften: der Philosophie, der Biologie, der Physik, der Chemie, der Psychologie, der Mathematik und der formalen, mathematischen Logik” (Drescher 1997:20).

‘Çeviri bilimi’nin ‘edilgen’lik durumuna bakıldığında yukarıda anılan bilim alanlarından dolayı bir biçimde etkilendiği görülür. ‘Çeviriye yönelik düşünme’ başlangıç dönemlerinden itibaren felsefenin soru sorarak olguları ve olayları anlama yönelimini takip ederek ‘çeviri’nin *ne olduğu* ve *ne olması* gerektiği konusunda; buna bağlı olarak da *nasıl* bir ‘çeviri’ etkinliğinin gerçekleştiğine ilişkin çeşitli sav ve betimler yer almaktadır. Bu etkilenme günümüzde izlerini sürdürmekte ve ‘yorumbilimsel’ (hermeneutik) bir anlayış düzleminde ‘çeviri bilimi’ içinde etkin kılınmaktadır (bkz. Stolze 1992 ve 2003). Yorumbilimsel yaklaşımlar ‘çeviri bilimi’ içinde yerleştirilmeye çalışılarak ‘çeviri’ gerçekliğinin de bu arayışlar doğrultusunda betimlenme ve araçsallaştırılma çabası ile karşı karşıya kaldığı ortadadır. Bu düşüncelerle birlikte felsefenin ‘çeviri bilimi’ne daha çok bir araştırma düzeneği oluşturma zemini hazırladığı ve bu doğrultuda katkı sunduğu belirtilebilir.

90’lı yıllardan başlayarak ‘çeviri bilimi’nin psikoloji alanı ile de ilişkilendirildiği gözlemlenir. Araştırmaların ilgisi tamamen ‘çeviri’yi gerçekleştiren etmene; diyesi ‘çevirmen’e yönelerek ‘çeviri’nin ‘çevirmen’ tarafından hangi davranış durumu ve ruhsal durum içinde ortaya konulduğu yönünde bir bulgulama ve betimleme özelliği kazanmaktadır (bkz. Kußmaul 1993 “Was in den Köpfen der Übersetzer vorgeht?” [Çevirmenlerin Kafalarında Neler Oluyor?] yönündeki araştırma yönelimi)⁴⁵.

‘Çeviri bilimi’ bilimsellik yolunda ilerlerken öncelikle dilbilimin bir alt alanı olarak bir araştırma açılımı biçiminde ortaya konulmaktadır. Bunu saptamakla birlikte şu durum da belirginleştirilmelidir. Dilbilim kendi araştırma düzeneğini olgunlaştırırken formel matematiksel mantıktan, gerek araştırma düzeneği açısından gerekse de kavramsal araç betimleri açısından yararlanmaktadır; kavram örgüsü ve oluşturduğu

⁴⁵ Batıdaki bilim dünyasında yeni yerleşen ‘bilibilim’ (Kognitionswissenschaft) de bu bağlamda etkinleşmektedir; daha doğrusu ‘çeviri bilimi’ içinde etkinleştirilmektedir (konuya ilişkin bkz. Hönig 1995).

yöntemsel modelleri bağlamında dilbilim, formel mantığın bağıntılarını devralmaktadır (bkz. Hueber 1997:20). Dilbilimin bir alt araştırma alanı olarak gelişen ‘çeviri bilimi’ ise dilbilimin ilişkileneşlerinden etkilenecek gelişmeleri kendi alanı içine doğal olarak taşımış ve kullanmıştır; diyesi ‘çeviri bilimi’, dilbilim üzerinden formel matematiğin düzeneklerini ve düzenek oluşturuu örgüsünü devralmıştır. Bu devralış biçimi ‘çeviri bilimi’ içinde *özensiz* olarak tanımlanabileceği gibi aynı zamanda da alana *yabancı* kalmış bir ‘ithal’ (Zybatow 2004:139-140) edilmişlik özelliği göstermektedir.

‘Çeviri bilimi’nin üstlendiği bu *edilgen rolün* söz konusu alanın birçok yönünün ve etmenlerinin tartışılmasına yol açtığı söylenebilir: ‘Çeviri bilimi’nin kendi özü ile olan ilintisi sorgulanır olmuştur. Bu durum, ‘çeviri bilimi’nin *özselliğinin* olgusal olarak açıklanması ve değerlendirilmesinin gerekliliğini ortaya çıkarmıştır; ‘çeviri olgusu’ böylece bir açılım olarak tanımlanabilir⁴⁶. Bu nedenle, her bilimin yapmakla yükümlü olduğu gibi ‘çeviri bilimi’nin de kendi özünden; diyesi ‘çeviri olgusu’ndan yola çıkması gerektiği yönelimleri belirginleşmiştir. Bu yönelimlerle birlikte söz konusu alanın ‘araştırma nesnesi’nin (Forschungsgegenstand) ve ‘kuramsal çerçevesi’nin ne olduğu da çeviribilimsel tartışmalarda giderek ivme kazanmıştır⁴⁷. Bu bağlamda İşcen’in (2002) “Çevrim Kuramı” başlıklı çalışması burada konulaştırılabilir.

‘Çeviri bilimi’nin bilimsel konumu ve diğer bilimler arasındaki yerinin kendi alansal gerçekliği içinden ya da dışından hareketle belirginleştirilmesi yönündeki girişimler, alanın olası ‘özerk’ bir nitelik kazanması açısından da gereklidir. Oysa bu

⁴⁶ Burada ‘bilim’ kavramını sorgulamak bir yükümlülüktür. Bilim kavramı Afşar Timuçin’e dayanarak, “[o]lguların yasalarına ulaşmak için konulmuş bir düzenli bilgiler ve yöntemler toplamı” olarak tanımlanmaktadır. Bu tanımın devamında her bilimin “bir olgular araştırması” olduğu ve “bir konu ve bütünüyle bu konuyu uyarlı araştırma yöntemlerinden” oluştuğu vurgulanmaktadır (bkz. Timuçin 2004:72-73).

⁴⁷ Bu konu bağlamında ‘araştırma nesnesi’ arayışları ve bu arayışın kendisi de konulaştırılmıştır; örneğin Stolze (2003:28) “Araştırma Nesnesine İlişkin Arayış” [Suche nach dem Forschungsgegenstand] başlığı altında bu arayışı ortaya koymaktadır.

durumun söz konusu alan içinden değil de daha çok dışında kalan diğer bilimler tarafından belirlendiği varsayımları giderek somutlaşmaktadır. Zybatow'un aşağıda anılan 'ithal' savlaması bu bağlamda oldukça katkı sağlayıcı olarak değerlendirilebilir:

Elbette ki çeviri bilimi kişileri, kendilerine uygun olan disiplinlerarası modelleri kullanmakta serbesttirler; ancak bu durum ithal edilen modellerin ve yöntemlerin tamamen doğru olduklarını kanıtlamaz. Modelleştirmede söz konusu yaklaşımın araştırma nesnesi alanına uygun olmasına dikkat edilmelidir (Zybatow 2004:139-140)⁴⁸.

'Çeviri bilimi'nin olası 'özerk bir bilim alanı niteliğini' kazanması için araştırma nesnesini, kavram örgüsünü, yöntemlerini ve çıkarımlarını çeviribilimsel çerçeveden tanımlaması ve betimlemesi gereksinmesi kesinleşerek ortaya çıkar bu ifadeyle. Anılan gereksinme doğrultusunda olası 'özerk' bir 'çeviribilim'in, öncelikle kendi bakış açısından diğer bilimler arasındaki yerini ve bu bilimlerle olan ilişkilerini belirlemesi ve ayrıntılı olarak tanımlaması önemli bir gelişme olacaktır. Bu gereksinim, Kalverkämper'in (1999) de belirttiği gibi düşün bilimleri, toplum bilimleri ve kültür bilimlerinin, özerk bilimsel gelişmenin henüz tamamlanmadığı süreçte; yani günümüzde yerine getirmesi gereken görevlerindendir. Bu yükümlülüğü Kalverkämper şu şekilde dile getirir:

Düşün bilimleri, toplum bilimleri ve kültür bilimleri belirgin ilişkilerle konumlandırma ve sınırlandırma işini yapmakla yükümlüdür. İşte bu, bilim dizgesi içinde konumlandırmanın ön başarımları olarak bilim kuramı açısından tanımlanır. Bu konumlandırma alanın, disiplinin ya da çalışma alanının belirginleştirilmesi ve profilinin oluşturulması için gereklidir (Kalverkämper 1997:55)⁴⁹.

⁴⁸ "Sicher steht es den Translationswissenschaftlern frei, interdisziplinär zu den Modellen zu greifen, die ihnen geeignet erscheinen. Das verleiht aber den importierten Methoden und Modellen nicht automatisch das Siegel der Wahrheit. Das heißt, bei der Modellierung ist immer darauf zu achten, dass der Ansatz dem Gegenstandsbereich angemessen ist" (Zybatow 2004:139-140).

⁴⁹ "[Sie (Die Geistes-, Sozial- und Kulturwissenschaften) müssen] durch ausdrückliche Beziehungsstiftungen die Arbeit des Konsolidierens und der Grenzziehungen [vornehmen]. Genau dies sind aus der Sicht der Wissenschaftstheorie jene Vorleistungen einer 'Ortung' im System der Wissenschaften, die es mit sich bringen, daß Konturierung und Profilierung für das Fach, für die Disziplin oder für das Arbeitsgebiet erbracht werden" (Kalverkämper 1999:55).

Kalverkämper'in düşünceleri çeviri bilimi bağlamında Hueber'de de belirginleşir. Hueber'e göre, 'çeviri bilimi'nin bir disiplin olma yönündeki arayışı daha sürmektedir. 'Çeviri bilimi' bugün hâlâ kendi kimliğini tanımlama gereksinimi duymaktadır:

Çeviri bilimi hâlâ, özellikle bugün öncesinden daha da çok kimliğini, ürün ve süreci, yazın dili ile günlük dili, konuşmayı ve yazıyı, yazar, işveren ve alımlayıcıyı, insan ve makineyi kapsayan ve aynı zamanda da savlarının sağlıklı, tutarlılık ve formüle edilebilirlik içinde eski sorunları çözebilen ve yeni gelişmelere açık olan kendi, özerk ve bütünleştirici kuramını arayan bir bilimdir (bkz. Hueber 1997:31)⁵⁰.

İşcen (2005:51-66) de, konuya şu şekilde bir vurgu yapmaktadır: "Çeviri bilimi sorunsalını aramaktadır; onun esas sorunsalı da budur. Bu durum tamamen bilim-kuramsal, diyesi özdüşünümlü ve anlama çabasının kendisine yansıyan bir araç arama sorunudur"⁵¹. Anılan kimlik arayışıyla birlikte söz konusu bilimin, öz tanımı doğrultusunda bilimsel konumlandırılması yönündeki gereksinme de giderek önem kazanmıştır. Kalverkämper, 'çeviri bilimi'nin bir disiplin olarak konumlandırılması konusuna ilişkin şunu söyler:

Nasıl ki dilbilim ses bilgisi, sesbilim, biçimbilim, sözcük bilgisi, sözlük bilgisi, sözdizim, metindilbilim v.d. gibi çeşitli alt alanların ilişki ortaklığından oluşabiliyorsa çeviri bilimi de, altı disiplinden (ya da bilimsel alandan) meydana gelen ve uyumlu bir bütünde birleşen özerk bir disiplindir. Bu yolla kendine özgü sorular, amaçlar, problem çözümleri,

⁵⁰ "Die Translationswissenschaft ist immer noch und heute vielleicht mehr denn je eine Wissenschaft auf der Suche nach ihrer eigenen Identität, ihrer eigenen, eigenständigen, integrativen Theorie, die Produkt und Prozeß, Literatur und Alltagssprache, Rede und Schrift, Autor, Initiator und Rezipient, Mensch und Maschine erfaßt und in der Stringenz, Konsistenz und Formalisierbarkeit ihrer Prämissen alte Probleme lösen und Wege in künftige neue Entwicklungen aufzeigen kann" (Hueber 1997:31).

⁵¹ "Die ÜW sucht nach *ihrem* Problem, das ist ihr Problem. Es handelt sich um ein rein wissenschaftstheoretisches Problem, um einen selbstreflektierenden, auf das verstehende Verfahren selbst zurückleuchtenden Apparat".

çalışma biçimleri, yöntemler, bilimsel bulgular ve sonuçlar ortaya koyabilen bir bilimdir (bkz. Kalverkämper 1999:70)⁵².

Bu durum, gerek kavram kullanımı, gerekse de çeviri bilimi alanının dizgeleştirilmesi ve diğer bilimler arasında olası ‘özerk’ bir yer edinebilmesi bağlamında gözlemlenebilir.

‘Çeviri bilimi’in diğer bilim alanları arasında; diyesi bilim dizgesi içindeki yerinin belirlenmesine dönük çabaları, beraberinde günümüz bilimsellik anlayışı içinde bir tür *ilişki* olarak değerlendirilebilen ‘disiplinlerarası’ bir *alış veriş* niteliğinin varlığının sorgulanmasını zorunlu kılmıştır. Buna bağlı olarak da olası bir ‘çeviribilim’in anılan özerklik arayışı ‘disiplinlerarası’ bir ‘ilişkiyi’ ve/veya bir ‘sorunu’ ortaya çıkarmıştır. Bu bağlamda ‘disiplinlerarasılık’ ‘çeviribilim’ açısından ele alındığında bir sorun olarak mı, yoksa doğal bir ilişki olarak mı tanımlanmalıdır?⁵³

Yukarıda genel olarak dile getirilen sorunsalların tümü, bir bütün olarak, bilim-kuramsal bir tartışmaya işaret etmektedir. Buna dayanarak da tartışmanın nasıl bir bilim-kuramsal çerçevede değerlendirileceği ve hangi sınırlar içinde anlaşılması gerektiği burada biraz daha ayrıntılı olarak açıklığa kavuşturulması gereklidir.

⁵² “Wie sich die Sprachwissenschaft aus der Beziehungsgemeinschaft von Teildisziplinen –wie Phonetik, Phonologie, Morphologie, Lexikologie Lexikographie, Syntax, Textlinguistik u.a. –aufbaut, ist die Translationswissenschaft eine eigenständige Disziplin, deren Komponenten aus sechs Disziplinen (oder wissenschaftlichen Bereichen) zu einem Ganzen integriert sind und auf diese Weise als surplus eigene Fragestellungen, Zielsetzungen, Problemlösungen, Arbeitsweisen, Methoden, Erkenntnissen und Resultate entwickelt bzw. erarbeitet hat” (Kalverkämper 1999:70). Buradaki alıntıda, aslında bir savlama hatası, diyesi ‘çeviri bilimi’ yayınlarında artık kanıksadığımız bir durum, söz konusu; hem de diğer disiplinlerden (altı adet) –uyumlu bir bütün de olsa savlamaya göre- ibaret olarak tanımlanıyor. Başka disiplinlerin uyumlu bütününden ibaret bir alan, diyesi bir disiplin-altı (arası) alan. Burada tartışılması gereken daha çok, savların ne denli keyfi içkin yargılarla dolu olduğudur, bu sözler bunu kanıtlıyor.

⁵³ Bu konuya “Disiplinlerarasılık Bağlamında ‘Çeviri Bilimi’nin Diğer Disiplinlerle İlişkisi ” başlığı altında çalışma içinde daha kapsamlı açıklamalar getirilmiştir. Ayrıca burada bu boyuta geçişin genel bir tartışma, çeşitli açılar ve sorunların belirginlik kazanması yönünde bir girişim olduğu göz önünde tutulmalıdır.

I.5. Bilim-Kuramsal Temelde ‘Çeviri Bilimi’nin Kavram Sorunsalı

Söz konusu tartışmanın içerdiği ‘bilim⁵⁴’ ve ‘bilimsellik’ kavramlarının tanımlanması tartışmanın anlaşılabilirlik düzeyine katkı sağlayacaktır. ‘Çeviri bilimi’ çeviribilimsel literatürde (örneğin Stolze 1994:43) genel bir bilimsel anlayış çerçevesinden bakılarak ‘rasyonel bilimsellik ölçütleri⁵⁵’ açısından ele alınmış ve değerlendirilmiştir. Rasyonel bilim ölçütleri bağlamında ele alındığında her bilim alanı gibi ‘çeviri bilimi’nin de bir ‘araştırma nesnesine’ ve buna bağlı olarak bir kavram örgüsüne gereksinmesi olduğu beklenir. İlgili alanın, betimlemeye çalıştığı nesneye yaklaşma yöntem(ler)i geliştirebilmesi ve tüm bunların bir değerlendirmesini yapması ve bunların sonucu olarak da bilimsel bir çıkarım ortaya koyması gerekmektedir.

Olası özerk bir ‘çeviribilim’in yapılanmasının temellendirilmesi bağlamında ‘araştırma nesnesi’ ve yöntemlerini sorgulamayı amaçlayan bir yönelimin, genel bilim-kuramsal bir bakış açısından yola çıkması gerektiği açıktır. Bu bakımdan genel olarak bilim-kuramsal düzeyde başlıca şu ilke geçerlidir: Her bilim alanı öncelikle bir araştırma nesnesini ve ona yaklaşma yöntemlerini betimleme ve tanımlama ve buradan da yola çıkarak bir çıkarım yapma yetkinliğine sahip olmalıdır⁵⁶.

‘Çeviri bilimi’nin ‘araştırma nesnesi’ konusuna yönelik yerleşik yaklaşımlarına bakıldığında; söz konusu bilimin çeşitli yaklaşımlarda farklı tanımlandığı ve açıklandığı görünür. İlgili tanımlamalarda ‘araştırma nesnesi’ni tanımlayabilmek amacıyla genellikle ‘çeviri’nin ne olduğu ya da ne olabileceği yönünde betimlemeler yapıldığı

⁵⁴ Bkz. Bu bağlamda Timuçin (2004: 72): “En genel anlamında bilim belli alanda ya da belli bir konuda ortaya konulmuş dizgesel bilgiler toplamıdır.”

⁵⁵ Koschmieder rasyonel bilimsel ölçütleri “bilimsel yöntemin belirleyicileri” [Kennzeichen der wissenschaftlichen Methode] olarak değerlendirmiş ve nesnelleştirilebilirlik, yöntemsel sağlamlık, formüle edilebilirlik, öznelarasılık, doğrulanabilirlik gibi ölçütlerle açıklamaya çalışır (bkz. Stolze 1994:43).

⁵⁶ Bu bağlamda bkz. İşcen (2002:43).

görülür⁵⁷. İşcen, ‘çeviri bilimi’nin bu tür bir yönelim ve alışkanlık geliştirmesinin adımlarını somutlaştırmaya çalışır; bu bağlamda üç adımlı bir araştırma düzeneği tanımlaması ortaya koyar ve söz konusu alan açısından bu durumu şu şekilde değerlendirir:

Günümüz çeviri araştırmaları büyük ölçüde üç adımda şu şekilde temellendirilir:

1. Adım: Çeviri nedir?

2. Adım: Farklı yapılanmış disiplinlerarası yönelimin de gözetilerek çevirinin ne olduğunun gerekçelendirilmesi

3. Adım: Çevirinin tanımlanma aşamalarını yapılandırılmış veya gerçekleşmiş bir çeviri durumu örneğinde gerekçelendirme (İşcen 2005:57-59)⁵⁸.

‘Çeviri bilimi’nde yerleşen, ‘çeviri’nin ne olduğu yönünde betimlemeler ve açıklamalar yapma tutumu şu şekilde örneklendirilebilir: Konuya açıklık getirmesi amacıyla genel olarak dil içi ve dillerarası iletişimin gerçekleştirilmesi için, “çeviri etkinliği” (Übersetzungsakt = çeviri gerçekleştirimi), bir araç olarak tanımlanmaktadır. Bu duruma ‘çeviri bilimi’nin bilim öncesi dönemlerinde olduğu gibi (bkz. Schleiermacher’deki “aracılık yapma” (Vermittlung) betimlemesi) bilim sonrası dönemlerinde de rastlanılmaktadır; örneğin ‘çeviri’, iletişimsel bir araç olduğu gibi bir süreç (bkz. Wilss 1977 -Transferprozeß; Reiß 1971/1976 –‘çeviri bilimi’nin nesnesinin ‘çeviri süreci’ olduğu yönündeki açıklamaları) ya da bir etkinlik, bir aktarım, hatta “kültürel bir aktarım” (Vermeer 1984:1-2) olarak da tanımlanmaktadır. Çeviri, Schleiermacher için ‘aracı rolü’ ile (bkz. Störig 1963:38), gerek farklı diller arasında, gerekse de aynı dil içinde var olan birey (Idiolekt), yöre (Dialekt) ve küme dilleri (Soziolekt) arasında da etkili bir işlev taşır. Buna ek olarak aynı dilin tarihsel farklı

⁵⁷ İşcen (2005:57).

⁵⁸ [So basiert die gängige Ü-Forschung großteils auf drei grundlegenden Schritten, die sich implizit abzeichnen, nämlich:

1. Schritt: Definition des Begriffs ‘Übersetzung’

2. Schritt: Begründung dieser Definition auf jeweils unterschiedlich ausgerichtetem interdisziplinären Wege

3. Schritt: Beweisführung (d.h. Deskription) vermittelt eines (konstruierten oder realisierten) Ü-Falles, um die vorhergehenden Definitionsschritte zu begründen] (İşcen 2005:51-66).

kullanımları arasında da anlamayı ve açıklamayı sağlayabilecek bir aracı görev üstlenebilir. Böyle bir aracılık görevi taşıyan çeviri etkinliği, olası bir ‘çeviribilim’in edimsel sınırları içinde kalır⁵⁹. Günümüz ‘çeviri bilimi’ çalışmalarında (örneğin Stolze 2003) da bu tür betimlemelerin yer aldığı, hatta ‘çeviri’nin çeşitli benzetmeler aracılığıyla betimlenmeye çalışıldığı görülür: örneğin “yaratıcı yazma [kreatives Schreiben]”; “köprü kurma [Brückenbau]”, “bağlantı köprüsü [Verbindungsbrücke]”, “dilmaç [Dragoman]”, “başarısız/talihsiz yazarlık [missglückte Autorschaft]” (bkz. Stolze 2003:10).

Olası bir ‘çeviribilim’i, bilim kuramsal temellere oturabilecek alan ise, daha çok kuramsal gelişme ereğini içkinleştiren ‘çeviribilim’ içindeki çalışma alanlarıdır. Kuramsal çalışmalar denince, ağırlık noktaları kılğı/uygulama/edim⁶⁰ ile *sınırlandırılmış* olmayan⁶¹; uygulamanın özel deneyimlerinin üstünde düşünülecek modellere dönüştürülmüş olan bilimsel yaklaşımlar ve çalışmalar anlaşılmaktadır (bkz. İşcen 2002). Bu düşünceler doğrultusunda, sorunsal olarak örneklendirilen KM ve EM kavram çiftinin yer aldığı modeller içinde, ‘kuramsal oluşum’a ne denli sağlam bir zemin hazırlayıp hazırlayamayacaklarının sorgulanması olası özerk bir ‘çeviribilim’ yönünde önemli bir katkı olarak görünmektedir. ‘Kuramsal oluşum’ betimlemesinden kuramsallık yönünde bir gelişme anlatılmak istenmektedir. Söz konusu gelişmeye bu

⁵⁹ İşcen ‘uygulama’ ile ‘edim’ arasında bir ayrım gereksinimi duymuştur. Kendisinin dizgesel bir ayrım olarak ortaya attığı iki evre ‘çeviri bilimi’nin edimsel boyutu içinde yer alır. Bunlar ‘çeviri-yöntemsel evre’ ve ‘çeviri-eleştirel evre’dir (bkz. İşcen 2002).

⁶⁰ Burada kullanılan kavramlar çoğu zaman eşanlamli olarak kullanılır. Fakat ayrıştırılarak kullanıldığına da rastlanılmaktadır (bkz. İşcen 2002).

⁶¹ Kuram öncelikle “[u]ygulamaya karşıt olarak ussal ve bütünsel bakış açısı” olarak tanımlanır (bkz. Timuçin 2004:336). Timuçin söz konusu kavramın tanımını şu şekilde sürdürür: “Tek tek şeylere yönelik ayrıntılı ya da ayrıştırıcı bakış biçimine karşıt olarak bütünleyici ya da birleştirici bakış biçimi. Uygulamada bir sonucu elde etmek için yol gösterici olarak konulan ve özellikle yöntemin kurallarını içeren bütünsel bilgi ya da tasarım.”

tarihsel bir temel ve kavramsal içeriklendirme oluşturabilmesi amacıyla ‘kuram’ kavramı konulaştırılmıştır.

I.6. Kuram Kavramı Doğrultusunda Çeviri Bilimi

Bu bağlamda Homberger’e (2000:579) göre kuram, “... bilimsel olarak temellendirilen önermelerin ve açıklamaların dizgesel bir gösterimi” olarak tanımlanmaktadır. Kuramı, kuram yapan özelliklere ilişkin düşünme “*kuram-kuramsal*” (“*Kuram nedir?*” sorusu denklemindeki tanım ve betimler) ya da “*alan kuramsal*” (“*Belirli bir bilimsel disiplin içinde kuram nasıl ortaya konulmuştur?*” şeklindeki yaklaşımdan yola çıkılarak ulaşılan önerme ve tanımlar) olarak açıklanabilir⁶². Homberger düşüncelerini derinleştirerek ilkesel olarak matematikleştirilebilir kuram oluşumlarının, düşünbilimleri alanında da vazgeçilmez olduğunu belirtir (bkz. Homberger 2000:579).

Bu tür bir ‘kuram’ yorumunun, çeviribilim tartışmaları düzleminde de kendine bir yer bulmuş olduğunu görmekteyiz. Bu bağlamda karşımıza çıkan kuram oluşumlarında matematikleştirilebilir bir nitelik gözlemlenmektedir. Anılan nitelik bağlamında kısaltılmış ve özleştirilmeye çalışılmış işaretler ve formulizasyonlar *oluşturulmuş*⁶³. Farklı alanlarda oluşturulan *araçlar* disiplinlerarası bir etki ile diğer

⁶² Bkz. Dietrich Homberger (2000): Sachwörterbuch zur Sprachwissenschaft. Stuttgart: Reclam (s. 579 f.). Aynı yerde yukarıdaki düşüncelerin devamında Homberger kuram kavramına ilişkin şu saptamaları sunmaktadır: “Theorie, systematische Darlegung wissenschaftlich begründeter Aussagen und Erklärungen. Das Nachdenken über das, was eine Th. Ausmacht, lässt sich theorie-theoretisch (Was ist eine Th.?) oder fach-theoretisch (Wie stellt sich die Th. in einer bestimmten wissenschaftlichen Disziplin dar?) führen. Der Hang nach formalisierten, prinzipiell mathematisierbaren Th.-Konstruktionen ist, auch im Bereich der Geisteswissenschaften, unübersehbar”. Homberger düşüncelerine Kutschera ve Finke’ye dayandırarak devam eder. Görüldüğü gibi ‘kuram’ kavramı Kutschera’ya göre, tanımlanmış ‘aksiyomlar bütünü’ olarak ve Finke’ye göre de ‘dizgesel betimler ve açıklamalar ortaya koyan bir çözüm stratejisi’ olarak içeriklendirilmektedir.

⁶³ Konuyla ilgili bkz. İşcen (2002); çeviri bilimi’nin git gide diyagram, grafik ve formüller yoluyla bulgulama ve saptama işlemlerini yürüttüğünü belirterek bu yöndeki formalizasyon tutumunu kendi açıklamalarında

bilimlerden ‘çeviri bilimi’ içine alınmış ve alanın gereksinimlerine çok fazla dikkat edilmeksizin uyarlanmaya çalışılmıştır. Bu durum ‘çeviri bilimi’nin diğer bilimlerin - özellikle de dilbilimin- etki etme izlerinin giderek alan içinde belirginleşmesine yol açmaktadır. ‘Çeviri bilimi’nin bu tür bir belirginleşmeye dayanarak alansal konumlanması giderek bir gereksinme olarak önem kazanmaktadır. Konu edilen bu gereksinme doğrultusunda gerekçe olarak ‘çeviri bilimi’nin araçlarına ilişkin değişik değerlendirmeler ortaya atılmaktadır: bunlardan bazıları “ithal”⁶⁴ araçlar ve modeller, bazıları da “ödünçlemeler”⁶⁵ (Anleihen) ya da ödünç alınmalar veya “devralma ve geliştirme” (Übernahme und Weiterentwicklung)⁶⁶ biçiminde betimlenmeye çalışılır. Değerlendirmelerde yer alan bu içerikler doğrultusunda başka bilimlerin ‘çeviri bilimi’ne etkisinin sorgulanması ve disiplinlerarasılık ilişkisinin ‘çeviri bilimi’nin diğer bilimlerle olan ilişkisi bağlamında araştırılması ve bulgulanması gereksinimi tartışmanın dayanakları açısından önemlidir.

‘Kuram’ kavramının tanımlarından yola çıkarak bilim-tarihsel gelişmesi ve değişimine kronolojik bir bakışla, yeni yönelimlerin ve ağırlık noktalarının oluştuğuna işaret edildiği görünmektedir. Her olgunun bir kullanım değerine sahip olduğu ve bu değer bir “işlev” değeri olduğu yönünde tanımlanır. Buna bağlı olarak ‘uygulama’ giderek öncelikli görülür; bu öncelik, beraberinde “edim” alanının önem kazanmasını getirir. Kuram kavramı da yalnızca düşünsel boyutuyla değil, aynı zamanda da edimsel değeri ile de *geliştirilmeye* ve *değiştirilmeye* çalışılır: Bu durumla bağlantılı olarak da edimsel etmenleri içeren kuram tanımları da düşünsel açıklamaların yanında yer alır,

etkinleştirir (bkz. detaylı bilgi için ‘Çevrim Kuramı’ önermeler, grafikler ve diyagramlar). Bu tutum hem ‘çeviri bilimi’nin karmaşık söylem dizgesini yalıtımak hem de savların ve bilimsel çıktılarının daha kolay ve net denetlenebilir durumuna getirmek için işlevselleştirilmektedir.

⁶⁴ Bkz. Zybatow, Lew N. (2004:139-140).

⁶⁵ Jörn; Albrecht (1996:06).

⁶⁶ Schäffner (2000:205).

hatta çoğu zaman da düşünsel açıklamalar edimsel etmenlerin güçlü kılınmasıyla önemsiz ve geçersiz olarak nitelendirilir⁶⁷.

Kuram kavramına edimsel etmenlerin bağlantılanması Finke’ye göre şu tanımsal değişimi oluşturur: “Kuram, ancak dizgesel ve dilsel bir çözümleme stratejisi ile karşılanabilecek açıklama gereksinimleri için bir çözüm stratejisidir”⁶⁸ (Finke 1979). Kuramın, dizgesel bir betimleme ve açıklama oluşturan bir çözüm stratejisi olduğu vurgulanır.

Homberger (2000), Kutschera’nın tanımına atıfla düşünümünün kuram olması için “aksiyomatik söylemselliğinin” ortaya konması gerektiğini belirtir. Kutschera’nın kendi ifadesiyle Kuram kavramı şöyle içeriklendirilir:

[Kuram] temel kurallar olarak aksiyomların tanımsal çokluğundan oluşan aksiyomatik söylemselliğinde ideal bir biçim almaktadır. Kuramın tüm materyal içeriğinin aksiyomlarda saptanması için söz konusu ideal biçiminden mantıksal araçlarla kuramın kalan diğer önermeleri türetilmelidir⁶⁹ (bkz. Kutschera 1972).

Geniş bir anlam çerçevesi içinde yukarıdaki tüm bu kuram tanımlamalarını bir bütünsellikte ele alınca, çeviribilimsel araştırmanın kuramsallık sorununda şu aydınlatıcı bakış açısı doğmaktadır: Çeviribilimsel ‘kuram’ oluşumlarında edimsel etmenlerin ağırlığı dikkat çekmektedir. Ancak burada dikkat edilmesi gereken bir durum vardır: Çeviribilimsel bir kuram çeviri bilimi içinde var mıdır? ‘Çeviri bilimi’ içindeki kuramlar ‘çeviribilimsel’ bir nitelik arz etmekte midir?

⁶⁷ Bu tür bir değerlendirme yapmak genel olarak tarihsel gelişimi açısından ele alınan ‘kuram’ kavramının farklı içeriklendirmelerine bakmakla olanaklı görünmektedir.

⁶⁸ Bkz. Finke, Peter (1979): Grundlagen einer linguistischen Theorie. Empirie und Begründung in der Sprachwissenschaft. Braunschweig (sayfa numarası ilgili kaynakta yer almamaktadır). “Eine Theorie ist eine Lösungsstrategie für solche Erklärungsbedürfnisse, deren Befriedigung nur durch systematische sprachliche Lösungsstrategien erreichbar ist”.

⁶⁹ “[Die Theorie nimmt] in ihrer axiomatischen Formulierung [die ideale Form an], in der eine wohldefinierte Menge von Axiomen als Grundgesetze angegeben wird, aus denen dann mit rein logischen Mitteln alle übrigen Aussagen der Theorie abgeleitet werden können, so dass der gesamte materiale Gehalt der Theorie in den Axiomen festgehalten ist” (bkz. Kutschera 1972).

‘Çeviri bilimi’ içinde henüz ‘tamamlanmış’ bir kuramın varlığından söz etmek, ilgili bilimin şu anki durumu içinde çok olanaklı görünmemektedir; alandaki çalışmalarda ancak kuramsallık izleri taşıyan çalışmalar olduğu söylenebilir. Bu anlamda bu konuya ilişkin bir “kuram enflasyonu”⁷⁰ ortamından bahsetmek olanaklıdır; fakat, bu kuramların ‘çeviri bilimi’ne ‘uzak’ ya da ‘yakın alanların’ kendileri için oluşturdukları kuramlar (Kalverkämpfer 1997:70; İşcen 2002:99) olarak yorumlanabilir olup olmadıkları konusu ve sorusu, şimdiye kadar sıkça vurgulanan genel sav ve söylemler göz önünde tutulduğu zaman mutlaka sorgulanmalıdır. Ayrıntılı bir şekilde var olan tüm ‘çeviribilimsel’ kuramlar birbirleriyle olduğu kadar ‘çeviribilimsellik’ bakımından da irdelenmelidir. Bu durumu dikkate alarak yukarıdaki sorunun biraz olsun haklılık payı kazandığını görebiliriz. Söz konusu ‘çeviri bilimi’ olunca “ithal” kuramlar ve araçlar kullanıldığını birçok değerlendirme çalışmalarında bulgulayabiliriz.

Kuram tanımlamalarını etkileyen sürecin aynı şekilde ‘çeviri bilimi’nde de gözlemlendiğini savlamak çok doğru olmaz ve tartışmaya yarar sağlamaz. ‘Çeviri bilimi’nde kuram ile edim arasında ‘bağıntısızlık’ ve bir ‘çelişki’ söz konusudur⁷¹. Bu çelişki acaba “ithal” bir ilişki olduğundan mı, yoksa henüz tamamlanmış bir kuramsallaşma gelişiminin olmayışından mı ileri gelmektedir?

İşcen’in açıklaması yarar sağlayabilir. İşcen’e göre, ‘çeviri bilimi’nde edimsel boyut ile kuramsal boyut arasında bir “bağdaşıksızlık” söz konusudur. İşcen bunun aynı zamanda bir “orantısızlık” oluşturduğuna da dikkat çekmektedir:

Kuramsal ve edimsel boyutları ile “çeviri bilimi” bir bağdaşıksızlık, daha doğrusu orantısızlık ilişkisi içindedir. Çeviri bilimi, edim odaklı bir yönelimdir. Bu, çoktandır savlanan bir saptamadır kuşkusuz, ancak, yine de temelleri bilim-kuramsal düzlemde henüz aydınlatılmamış bir saptamadır aynı zamanda (İşcen 2002:28).

⁷⁰ İşcen (2005:52) bir “kuram enflasyonu” olduğunu ve bu duruma yol açan nedenleri gerekçelendirir.

⁷¹ Bkz. Stolze 2003; İşcen 2005; Wilss 1997; Snell-Hornby et al. 1999: Önsöz.

Çeviri bilimi araştırmalarında -bilim-kuramsal bir ayrıştırma kaygısı olmaksızın- kuram, “[d]üşünce alanındaki bilgi...” (bkz. Haçerlioğlu 1989:227) olarak tanımlanır. Böyle bir tanımlama kendi içinde oldukça fazla sorun ortaya koyar: Düşünsel anlamda her bilgi bir kuram mıdır sorusu burada önem kazanır, fakat hemen devamında da buna karşıt olarak çelişkili bir durum ortaya koyan ‘bilimsel’ sözcüğü dikkat çeker; bu anlamda acaba bilimsel olmayan bir kuram var mıdır diye sormak gerekir- “[...] bilimsel kuram, pratikle denetlenebilen kuramdır” (bkz. Haçerlioğlu 1989:227). Bu açıklamadan hemen birkaç tümce önce ise söz konusu kavram şu şekilde betimlenir: “Kuram, eylem alanına geçirilmiş olabileceği gibi geçirilememiş de olabilir, ama geçirilebilir değerde görülmekle çoğunlukla kabul edilen anlamını içerdiğinden varsayımdan ayrılır” (Haçerlioğlu 1989:227). Buradaki açıklamada şu durum göze çarpar: Sanki kuram ve edim arasındaki *ilişki* konusunda bir uzlaşa sağlanamamış da her iki tarafın da haklı olduğunu göstermek için ikisine de hak verilmek istenmiştir. Bu belirsiz ve geniş içerikli tanımlama yönelimi, aynı tutumla devam ettirilir ve kuramın esasen “insansal deneylerin bilincine varılması ve bireşimi” ve “nesnel gerçekliğin insan bilincine düşünsel olarak yansması” (bkz. Haçerlioğlu 1989:227) betimiyle ek bir tanım daha yapılır. Adı geçen felsefe sözlüğünde aynı zamanda şu kapsayıcı ve yukarıda değinilen belirsizlikleri ortadan kaldıran açıklamalara da rastlanılır:

Antikçağ Yunan Felsefesi, *yarar için bilmek* anlamını gerçekleştiren öteki ilkçağ düşüncelerinden farklı olarak, *bilmek için bilmek* amacını gütmüş ve bir *teori felsefesi* olarak gerçekleşmiştir. İnsan düşüncesinde bu çok önemli bir adımdır. Bundan ötürü kuram, klasik felsefede, çıkar gözetmeyen ve uygulama düşüncesinden bağımsız salt bilgi olarak tanımlanır (Haçerlioğlu 1989:228).

Bu tanımlamaları ‘çeviri bilimi’nin kuramsallaşma olanakları açısından irdelediğimizde şu önçıkırım yapılabilir: ‘Çeviri bilimi’nde yerleşmiş olarak kabul

edilen çalışmalarda daha çok “yarar için bilmek” yönünde; diyesi kuramın sürekli olarak uygulamaya hizmet etmesi beklenilmektedir. Buna dayanarak çeşitli modeller ve yöntem önerilerinde bulunmaktadır: Koller’in (1992) ‘Eşdeğerlik Modeli’ (Äquivalenzmodell); Snell-Hornby’nin (1988) ‘Katmanlar Modeli’ (Stratifikationsmodell); Lasswell-Formülü temelinde oluşturulan Reiß’in (1985) ‘Etmenler Modeli’ (Faktorenmodell); Nord’un ‘Döngüsel Model’i (Zirkelschema); Holz-Mänttari’nin (1984) ‘Çeviri Eyleminin Roller Modeli’ (Rollenmodell des translatorischen Handelns); Hönig’in (1995) ‘Çeviri Sürecinin İdeal Tipolojik Modeli’ (das idealtypische Modell des Übersetzungsprozesses). Zybatow’a göre, çeşitli ‘çeviri bilimi’ kuramlarında kullanılan modellerin hepsi daha çok sınıflandırma modelleri ya da etmenlere dayanan modeller olarak tanımlanmaktadır. Aynı zamanda da bu modeller, diğer bilimlerden ödünçlenerek çeviriye adapte edilmiştir (bkz. Zybatow 2004).

Reiß’in (1976) ‘Etmenler Modeli’ni, “yarar için bilmek”; başka bir ifadeyle edime hizmet etme amacı güden bir kaygı ve yönelim doğrultusunda geliştirdiği varsayımdan öte; ayrıntılı bir inceleme sonucunda somutlaştırılması gereken bir sorunsaldır⁷².

Olası bir ‘çeviribilim’in araştırma nesnesini, söz konusu bilimin sınırlarını ve diğer bilimlerle olan ilişkilerini –şu anki ‘çeviri bilimi’nde yaşandığı gibi, yöntem karmaşasına yol açmayacak bir şekilde- bilim-kuramsal bir çerçeveden bakarak tanımlama ve ayrıştırma gereksinimi belirginleşmektedir. Bu gereksinme de daha çok

⁷² (Bkz. ayrıntılı olarak (IV.1. Bölüm Reiß’in modelinin incelendiği bölümde bulgulanacak bir savdır.). Bu bağlamda şu düşünce yönverici bir işlev taşıyacaktı: Reiß, söz konusu ‘Metin Tipi ve Çeviri Yöntemi’ [texttyp und Übersetzungsmethode] adlı model çalışmasında -belki de- bundan dolayı daha çok ‘işlemsel’ [operativ] metin tipi olarak tanımladığı metinler üzerinde uygulamalı bir inceleme yapmıştır. Çünkü –Reiß’in tanımıyla- ‘işlemsel metin’ [operativer Text] tiplerindeki iletişimsellik daha çok önplanda olup bu şekilde alımlayıcıya da daha kısa sürede ulaşılabilir. Bundan dolayı da beklenen *yararın* daha kısa sürede sağlandığı görülebilir.

kuramsallaşma niteliği taşıyan veya taşıyabilen çalışmalar aracılığıyla bir olasılık giderilmeye çalışılabilir. Fakat söz konusu ‘çeviri bilimi’ olunca, alanda kuramsallaşma gelişimi gösteren çalışmaların -örneğin Nord’un ‘Döngüsel Modeli’ (Zirkelschema) gibi- ‘az sayıda’ olduğu savlanabilir. Bununla beraber ilgili alandaki çalışmaların daha çok yöntem betimlemeleri ve bireysel deneyimler düzleminde olduğu da bir çıkarım olarak söylenebilir⁷³.

‘Çeviribilim’ içinde çeviribilimsel temellerin bilim-kuramsal düzlemde sorgulanması yönündeki çalışmaların çoğalmasa (Nord 1995; Stolze 2003; İşcen 2002; Zybatow 2004), ‘kuramsallaşma gereksinmesinin’ giderilmesine katkı yapacaktır. Burada yine anmakta fayda olacak: ‘Çeviri bilimi’ içinde çok fazla kuram olduğundan şikayet edildiği doğru bir saptamadır. Ancak bilim-kuramsal bir ayrıştırma yapılmaksızın bir ‘kuram’ tanımlaması açısından ele alınırsa ‘fazla’ olduğu söylenebilir: Eğer ‘çeviri bilimi’nde bir kuramsallaşmaya ulaşıldıysa zaten alanın özerk olup olmadığını sorgulamak da yersiz ve gereksiz bir tutum olarak görülebilir. İşcen (2002), kuramsallığın tartışılmasını hem zorunlu görmüş, hem de ‘çeviribilim’deki bu durumun dayanaksız olduğunu belirtmiştir: “Çeviribilim’de kuramsallığı tartışmak, ne kadar zorunlu olsa da, olgusuz ve dayanaksız bir işlemdir şu an için, zira henüz subordinantlar oluşturulmamış durumdadır” (bkz. İşcen 2002:185-186). Bu durum ‘çeviri bilimi’ açısından ‘koordinant’ oluşturu bir zeminin de henüz oluşmadığının bir

⁷³ Bu konuya ilişkin İşcen (2005:59) ‘çeviri bilimi’ içinde kuramsallaşma özelliği taşımayan ‘çeviri-yöntemsel önermelerin’ yapıldığını açıklar. Bu bağlamda ‘çeviri bilimi’ içindeki modellere bakıldığında bunların edimsel çıkışlı oldukları ve bireysel yöntem önermeleri (Reiß’in -1993- çalışması da bu yönde değerlendirilebilir) yapmaktan öte gidemedikleri görünür.

göstergesidir⁷⁴. Bu bağlamda ‘kuram oluşturma’ ve ‘araştırma nesnesi’ni belirlemek başlı başına bilim araştırmasının temel sorunudur.

I.7. ‘Çeviri Bilimi’nde Bilim-Kuramsal Düzenlemeler

Bilim-kuramsal bir bakış sonucunda ortaya konulan bir “kuramsallaşma” gereksiniminin giderilmesine yönelik ipuçlarını ve kuramsallaşma temellerini Reiß/Vermeer (1984); S. J. Holmes (1972, 1988); Stolze (2001/2003) ve İşcen (2002), her ne kadar didaktik düzlemde kalsa da Christiane Nord’un (1995) çeviribilimsel çalışmasında da açıkça görebilmek olanaklıdır (bkz. İşcen 2002:107 dipnot). Reiß/Vermeer’in “Grundlegung einer allgemeinen Translationstheorie” (Genel Bir Çeviri Kuramının Temellendirimi)⁷⁵ (1984) çalışmasının başlığında bile ip uçları bulmak olanaklıdır. İlgili araştırmacılar ‘*genel*’⁷⁶ bir ‘çeviri’ (Translation) kuramının temellerini oluşturmaya çalışmaktadırlar. Holmes’e geri dönünce 1972 yılında “field theory” yaklaşımı ile alanın bir sistematüğini betimlemeye çalışmıştır. ‘Alan Kuramı’ bu anlamda alanın bir “araştırma yelpazesi” (bkz. İşcen 2002) içerdiğini; bunun da alanın kuramsal zemininin betimi yönünde bir yükümlölük doğurduğunu belirten bir kavram

⁷⁴ Bu konuya ilişkin İşcen (2005:59-60), “Subordinanz” ve “Koordinanz” kavramlarını Schopenhauer’e dayandırarak açıklar: “Çeviri biliminde koordinasyon (kuram oluşturma) ile subordinasyon (araştırma nesnesi araştırması) arasındaki mantıksal ve doğal; diyeyi gerekli olan dengeli ilişki yoktur. Subordinasyon yönünde bir sorun bulunmamaktadır; ancak bu subordinasyon oluşturuu malzemelerin nasıl koordinasyon oluşturuu olmalarına ilişkin; kavramsal belirleyimde bilim-kuramsal temel sorun yatar” [Die Ausgewogenheit, die logische und natürliche, d.h. auch notwendige Abstimmung zwischen Koordination (Theoriebildung) und Subordination (Gegenstandsforschung) ist in der ÜW nicht gegeben. In Bezug auf Subordination liegt kein Problem vor, nur wie diese subordinierenden Materialien koordiniert werden sollen, darin, in der begrifflichen Setzung dessen, wie Koordination bewerkstelligt werden kann, liegt das wissenschaftstheoretische Kernproblem].

⁷⁵ Katharina Reiß (1991): Grundlegung einer allgemeinen Translationstheorie/ Katharina Reiß: Hans J. Vermeer. –2. Aufl.-Tübingen: Niemeyer.

⁷⁶ Ancak Reiß/Vermeer’in (1984) çalışmasının başlığında anıldığı gibi ‘Genel Bir Çeviri Kuramının Temellendirimi’ kendilerinin sonuna kadar ulaştıramadıkları sav ve değerlendirmeleri sonucunda eksik kalmış ve tamamlanmamıştır. ‘Genel’ bir temellendirme yapmaktan uzak kalmış ve yine tekil etmenlere dönük düşünceler ortaya koymuşlardır. Bundan dolayı başlıktaki iddianın yerine getirilmediği dile getirilebilir. Bu konuyu İşcen (2002) bu yönde değerlendirmiş ve açıklamıştır.

ve yaklaşımdır⁷⁷. Yukarıda anılan ‘çeviribilimciler’⁷⁸, -her ne kadar bunu çok açık olarak belirtmeseler de; ancak Vermeer ve İşcen bu durumu açıkça dile getirmekteler - ‘çeviribilim’in, her bilim alanında olduğu gibi, bilim-kuramsal bir temele yerleştirilmesi gerektiği savında birleşmektedirler.

Reiß/Vermeer “Genel Bir Çeviri Kuramının Temellendirimi” (‘Die Grundlegung einer allgemeinen Translationstheorie 1984’) adlı ortak çalışmalarında ‘çeviribilim’e ilişkin genel bir kuramsallaşma istemini ve bu gereksinmenin ilk çalışma adımlarını gerekçelendirmeye çalışırlar. Gerçi kendileri tamamen yeni açılar geliştirme amacıyla olmadıklarını, ancak var olanları ‘ilk kez’ (bu denklem ve tümelik içinde); diyesi ‘yeni’ bir yaklaşım içinde değerlendirdiklerini belirtirler⁷⁹ (Reiß/Vermeer 1984:01). Bu bakımdan da “karmaşık kuramlar” (komplexe Theorien) düşüncesini somutlaştırma yoluna girdikleri ortaya çıkmaktadır⁸⁰. Düşüncelerini dayandırmak için de Sökeland’ı alıntılarla: “Bilimsel ilerleme, üzerinde tartışılmaya değer kuramların oluşturulduğu yerde gerçekleşir”⁸¹ (bkz. Sökeland 1980:8). Bu düşüncelere dayanarak Nord, oluşturduğu “Döngüsel Model” (Zirkelschema) ile bir kuramsallaşma çabasını ve buna

⁷⁷ İşcen (2002) bu konuda, Holmes’ün o tarihte (1972) ortaya koyduğu kuramsallaşma yükümlülüğü konusunda çok büyük fırsatların göz ardı edildiğini, dolayısıyla Holmes’ün çok önemli ve belirleyen katkısının ‘çeviri bilimi’nde gerekli karşılığı günümüzde dahi henüz bulamadığı yönünde savlar ortaya koymaktadır.

⁷⁸ 1950’lerden sonra olgunlaşmaya çalışan ‘çeviribilim’ içinde bilimin özerklik/özerkleşme gereksinmesini destekleyen çalışmalarla birlikte diğer bağımlı kılan ve bu bağımlılığı kabul eden çalışmalar da yer almaktadır. Bundan dolayı kuramsallaşmayı erekleleyen araştırmacılara ‘çeviribilimci’ adını vermek daha ayırtıcı bir yaklaşım getirir. Çünkü edimsel çalışma örnekleri sunan çalışmalar kuramsal çerçevede değerlendirilmemeli ve çeviri edimi çalışmaları altında öbeklendirilmelidir.

⁷⁹ “Burada kendi içinde kapalı ve tamamlanmış bir kuram sözü verilmemiştir. Yalnızca yeni durumların oluşturulmasından çok bazı durumlar yeniden gösterilmektedir” [Hier wird keine in sich geschlossene und abgeschlossene Theorie versprochen. Es werden eher einige Gesichtspunkte neu angeführt, als daß neue Gesichtspunkte eingeführt werden].

⁸⁰ İşcen (2005: 54), çalışmasında “Kısmi kuramlar ya da karmaşık kuramlar ya da çeviri biliminin karmaşık, diyesi çeviri bilimi kuramları oluşturabilecek yetiye sahip olması ortadadır” [Die Notwendigkeit einer Konzentration der Diskussion auf Begriffe wie ‘Teiltheorien’ oder ‘komplexe Theorien’ oder überhaupt auf die Fähigkeit der ÜW, komplexe, d.i. übersetzungswissenschaftliche Theorien bilden zu können, dürfte auf der Hand liegen] sözleriyle söz konusu kavramları konuşturır.

⁸¹ “Wissenschaftlicher Fortschritt entsteht da, wo Theorien vorgetragen werden, über die es sich zu diskutieren lohnt” (bkz. Sökeland 1980:8).

alansal bir gereksinme duyulduğu düşüncesini, ‘çeviribilim’ kapsamında açıklamayı hedefler⁸².

Buradaki yönelim, anılan sorunsalın irdelenmesine -‘çeviribilim’in bugünkü anlayışı içinde önemli bir sorunsal niteliğinde algılanamasa da-, ‘çeviribilim’ kavramının bilimsel temellerinin oluşumuna ve bilim alanı olarak ‘özerkleşme arayışı’nın gerekçelendirilmesine dönüktür. Bu bağlamdaki araştırma sonuçlarını ayrıştırıcı bir yaklaşımla irdelemek ve bu temelde özgün bir yaklaşımla bilim kuramsal savlar geliştirmek, olası bir ‘çeviribilim’ yönündeki tartışmalarda en ivedi ve birincil yükümlülük olarak çözüm beklediği anlaşılmaktadır. Bu yükümlülük yönünde olası özerk bir ‘çeviribilim’, bilimsel bir özyapı ve ereğe sahip olma gereksinmesi taşıyorsa, K. Reiß (1993), H. J. Vermeer (1984), R. Stolze (2003), A. Neubert (1985), Kalverkämper (1999) ve C. Nord’da (1993) açıklanmaya çalışıldığı ve her bilimin gereksindiği gibi, öncelikle özgün ve özerk bilimsel bir bakışla araştıracağı nesnesine yaklaşma ereği taşımak ve buna ilişkin yaklaşım yolları geliştirerek belli bilimsel çıkarımlarda bulunmak göreviyle karşı karşıyadır (bkz. İşcen 2002:43).

‘Çeviri bilimi’ araştırmalarına bakıldığında; alanın özerk ya da ayrı bir bilim alanı olup olmadığı, kendi içinde bile tartışılmakta olduğu görülür (bkz. Snell-Hornby 1986, Wilss 1977). Bu nedenle, diğer ‘bağlantılı’ (hatta “yakın veya akraba bilimler” bkz. İşcen 2002:99; Kalverkämper 1999:70) bilimler tarafından da özerk bilimsel niteliği çoğu kez kabul görmemektedir⁸³.

⁸² Bu bağlamda tartışma örneği olarak seçilen Reiß’in modelinin irdelenmesine bir çıkış noktası ve karşılaştırma örneği olarak Nord’un ‘Döngüsel Model’ine ileriki bölümlerde ayrıntılı bir irdeleme ve değerlendirme ile yer verilecektir.

⁸³ Harro Grooss 1990: ‘Einführung in die Linguistik’; burada özellikle de dizgesel dilbilimin alt alanlarını gösteren tablolarda açıkça görülebilir. Uygulamalı dilbilimin bir alt alanı olarak yer almaktadır.

Tüm bu anlayışların bir sonucu olarak ‘çeviri bilimi’, başka bilimlerin araştırma evreninin bulgu, yöntem ve çıkarımlarını olduğu gibi kendi çalışma evrenine taşıdığı için, kendi bilimsel işleyişini ve özerk bilimsel evrenini oluşturabilecek duruma gelme yükümlülüğünü karşılamakta zorlanmaktadır. Durum böyle olunca, söz konusu ‘araştırma nesnesi’ araçları ödünç alınmışlık niteliği taşır ve parçalanmışlık özelliği gösterir; çünkü, her bilim alanı söz konusu nesneyi kendi ilgisi doğrultusunda kendine mal etmeye çalışır⁸⁴.

‘Çeviri bilimi’nin araştırma nesnesine dönük ivme kazandıracak yaklaşımlar, söz konusu bilim içinde en güncel durumuyla şu şekilde açıklanmaktadır: Zybatow (2004:134), Salevsky’ye (2002:76) dolaylı olarak atıfla, ‘çeviri bilimi’nin araştırma nesnesini tanımlarken ‘olgu’ (Objekt) ve ‘araştırma nesnesi’ (Gegenstand) biçiminde ayırıştırır. Zybatow, bu ayrımı şu sözleriyle değerlendirir:

[Salevsky] çeviri biliminin araştırma nesnesi tanımlamasında çeviriyi, çeviri biliminin en eski ve öz olgusu biçiminde tanımlayarak, bir olgu ve araştırma nesnesi ayrımı yapar. Bu olgudan çeviri biliminin araştırma nesnesi olarak çeşitli etmenler türetilir. Çeviri biliminin gerçekte var olan olgusundan yola çıkılarak, araştırma nesnesi olarak çevirinin araştırılması, betimlenmesi ve açıklanması belirlenebilir. Olguya uygun bir araştırma nesnesi belirleyimi için, model olgu olarak seçilenin, çevirinin öz belirleyen yönlerini yansıtmaması gerekmektedir (Zybatow 2004:134)⁸⁵.

⁸⁴ Zybatow’un Salevsky’ye göndermesi: Olgu (Objekt) – araştırma nesnesi (Gegenstand) ayrımı burada (Salevsky 2002:76) önemli, İşcen (2002) bu bağlamda ayırıştırıcı bir terminoloji oluşturulması gerekliliği konusunda farklı kavramlar önermektedir. İşcen, bunların (araştırma konusu, araştırma olgusu, araştırma malzemesi, araştırma aracı, araştırma nesnesi; bkz İşcen 2002) kendi aralarında olduğu kadar ‘çeviribilimsel’ araştırma gerçekliği doğrultusunda da dizgeleştirilmesi ve bir hiyerarşik düzende konumlandırılması gerektiğini belirtir.

⁸⁵ “[Sie] nimmt bei der Gegenstandsbestimmung der Translationswissenschaft eine Unterscheidung von Objekt und Gegenstandsbestimmung vor, in dem sie die Translation als das “ureigene Objekt der Translationswissenschaft” bezeichnet, von dem verschiedene Aspekte als Gegenstand der Translationswissenschaft abgeleitet werden können: Von dem in der Realität existierenden Objekt – der professionellen Translation- ausgehend kann als Gegenstand die Untersuchung, Beschreibung und Erklärung von Translation bestimmt werden. Für eine objektadäquate Gegenstandsbestimmung ist entscheidend, dass die wesensbestimmenden Seiten in dem hinreichend reflektiert sind, was als Modellobjekt gewählt wird” (Zybatow 2004:134).

‘Çeviri bilimi’nin ‘ithal’ler, ‘ödüncleme’ler ve ‘devralma ve geliştirme’ler ile çalışma girişimi, alanın nesnesini çeviribilimsel düzlemde uzaklaştırmaya yöneltmekle birlikte, ‘çeviri bilimi’nin çeşitli etmenlere dönük araştırmalar yapmasına yol açar; başka bir deyişle yalnızca tikel etmen araştırması (Aspektforschung); diyesi tekil etmenlere dönük araştırmalar yönünde araştırmalar yapılmaktadır denebilir. Bu ise araştırma nesnesinin dolaylandırılmış bir durumda değerlendirildiğini göstermektedir.

Bu tür bir dolaylandırışın doğal bir sonucu olarak da bağlantılı olarak adlandırılan diğer bilimler kendi alansal kavramlaştırma araçları ile ‘çeviri bilimi’nin nesnesini adlandırır ve bu nesneye kendi alansal birikimleri çerçevesinde işlevsel bir nitelik yükler. Böyle bir anlayışın sonucunda anılan ilgili bilimlerin ‘çeviri bilimi’ni bağımlı; diyesi ‘*özerk olmayan* bir niteliğe dönüştürdüğünü alanın sorunlarından biri olarak tanımlayabiliriz (bkz. Stolze 2003:30).

Bu tür etkileşmelerden dolayı ‘çeviribilim’, kendi araştırma nesnesini, kendi bakış açısından adlandırabilmeli ve bilimsel görevi olarak da adlandırdığı nesneyi betimleyerek tanımlayabilme yetkinliğine erişebilmelidir⁸⁶. ‘Çeviri bilimi’nin özsel araştırma ilgisi doğrultusunda kendi bakış açısından ele aldığı nesne ve/veya olgu bütünü karşısındaki araştırma yükümlülüğü içindeki görevi gerçekleştirirken, söz konusu nesneye ‘çeviribilimsel’ bir değerlendirme açısından yaklaşmak, araştırma nesnesini kendi kavram örgüsü aracılığıyla tanımlama çabası, alanın gelişmesine bir kazanım sağlayacaktır. ‘Çeviri bilimi’, araştırma nesnesini tanımlarken, özgün kuramlarını oluşturabilecek alansal yetkinliğe ve olgunluğa sahip olduğunu kanıtlamakla yükümlüdür. Bu yükümlülük ‘çeviri bilimi’ araçları olarak tanımlanan ve yerleşik olup olmadığının sorgulanması gereksinimi, tartışmanın kavram sorunsalı

⁸⁶ Bilim-kuramsallık sav ve saptamaları İşcen’de (2002:43,105) bulgulanabilir, ayrıca bkz. Menne (1984).

açısından gerekli olan KM ve EM kavram çifti bağlamında da yerine getirilmelidir. Bu da ancak söz konusu ‘çeviri bilimi’ içinde KM – EM kavramlarının işlevini, önemini ve yerini saptamak ve bulgulamakla olanaklıdır; buna dayanarak da genel çeviribilimsel araştırma evrenini betimlemekle olanak sağlanabilir. ‘Çeviri bilimi’ *alansal özgürlüğüne* uygun bir kavram örgüsünü oluşturacaktır. Kavram örgüsü, alanın araştırma yollarını ve çıkarımlarını kendi alansal sınırları içerisinde tanımlayarak yapılanmasına katkı yapacaktır. Bu gereksinimleri karşılayabilecek bir olgunlaşma süreci ‘çeviri bilimi’nin kaçınılmaz bir gerçekliğidir.

‘Çeviri bilimi’, “ithal”ler⁸⁷ altında kendi üretkenliğini doğasına uygun yoğunlukta ortaya koymakta mıdır? İthal kavramı ve saptaması ile Zybatow acaba bu noktaya da değinmek istemiş midir?

Yöntem odaklı ithal anlayışına başka bir örnek olarak modern çeviri biliminde uygulanan kültürbilimlerinden model alıntılama eğilimi verilebilir. Kanımca bu modeller çevirinin modelleştirilmesi için hiçbir katkı sağlamamaktadır. Çünkü bu modeller, dilin en alt noktalarına kadar inemedikleri için, ne çeviri sürecinin ne de çeviri ürününün çözümlemesine herhangi bir katkı sağlayabilecek durumda değildir. (...) Model, uygunluğunun yanında anlaşılabilirlik, genellenebilirlik ve yanlışlanabilirlik gibi bilimsellik ölçütleri bağlamında da sınanabilir olmalıdır.⁸⁸

⁸⁷ İthal kavramı Zybatow’daki anlamlandırılışından öte şu şekilde de ele alınabilir: İthal düzenli gerçekleşmekte midir? İthal, belirli sayıda ‘ürün’ün belirli ve belirlenmiş bir (sabit) denklemlerle mi gerçekleşmektedir? Belirlenmiş ithal anlayışı içinde ithal hedefi, diyesi ‘çeviri bilimi’, kendi doğasına uygun olarak bu ithal içerikleri yine hep aynı belirlenmişlik içinde işlemekte midir, yoksa edilgen bir şekilde ithale maruz mu kalmaktadır? gibi sorular, ‘çeviri bilimi’nin konumlandırılması yönündeki genel tartışmada son yıllarda dile getirilen ‘disiplinler ötesi’ (Transdisziplin) önermesine bir temel oluşturduğu ortaya çıkmaktadır. Bkz. konuyla ilgili M. Kaiser-Cooke 2000 “translation as an trans-disciplinary action” (“disiplinler ötesi bir eylem olarak çeviri”).

⁸⁸ “Ein weiteres Beispiel für den methodenbezogenen Import ist die v.a. in der sog. modernen Translationswissenschaft praktizierte Entlehnung kulturwissenschaftlicher Modelle, die nach meiner Überzeugung für die Modellierung der Translation überhaupt nichts bringen, da sie weder zur Analyse des Translationsprozesses noch seines Produktes auch nur irgendetwas beitragen können, da sie sich bis in die Niederungen der Sprache gar nicht begeben können. (...) Neben der Angemessenheit sollte auch die Qualität des Modells nach den Kriterien Einfachheit, Generalisierbarkeit und Falsifizierbarkeit überprüft werden (vgl. Jacobs & Grainger 1994)” (Zybatow 2004:140).

Zybatow burada bir modelin taşınma ve uyarlanma koşullarının sınırlarını tanımlamıştır. Bu tanımlamada belirleyici ilke de bilimsellik ölçütleri olmaktadır: sadelik, anlaşılabilirlik, genellenebilirlik ve yanlışlanabilirlik. Bu düşünceler, bizi tekrar baştaki soruya yöneltmektedir: ‘Çeviri bilimi’, “ithal”ler altında kendi üretkenliğini doğasına uygun yoğunlukta ortaya koymakta mıdır? Bu sorunun merkezinde, bir bilim alanının özerkliğinin kendi doğasına uygun yoğunlukta sonuçlar ve bilişsel ürünler vermesi koşulu ve mutlak yasallığını kabulüne zorunlu kıldığı fikri vardır. Bu da ‘çeviri bilimi’ nin ithal kuramlarla beslenmesinin değil, daha çok kendine özgü sorgulamalarla yol alabileceğine işaret etmektedir. Eğer, ‘çeviribilimsel kuramlar’ diğer disiplinlerin bağımlılığı altında kalarak yapılandırılırsa, ‘çeviri bilimi’, işleyişi ve bilimsel işlerliği açısından bazı bilimlerin alt birimi niteliğinde çalışmalar yapan, üst alanlara bağlı ve bağımlı olarak varlığını sürdüren bir bilim alanı olmaktan ileri gidemeyecek durumda kalacaktır⁸⁹.

Bu anlayışın doğal sonucu, alanın gereksindiği kavram örgüsünün oluşmamasının da nedeni olacaktır. ‘Çeviri bilimi’, bir bilim alanı olmanın yaptırımı ve yükümlülüğü ile kavram örgüsü oluşturma çabasının dışında, kendi bilimsel çerçevesi bağlamında araştırabileceği bir nesneye ve bu nesneye yaklaşma yollarını oluşturmazsa, diğer bilimlerin nesneleri ile ‘çeviri odaklı’ çalışmalarını sürdürecektir ve böylece de bilimselliği her zaman sorgulanmaya mahkum bir durumda olacaktır. Bu durum, ‘çeviri bilimi’ için onun başka bilimlerin içinde kalmasını ve o bilimlerin kavram örgüsü ile çalışmasını zorunlu kılacaktır.

⁸⁹ Bkz. Reiß/Vermeer (1984:1) “Çeviride dilsel etmen önplanda olduğundan dolayı çevirme bilgisi uygulamalı dilbilimin altında edimbilim bölümüne yerleştirilebilir” [Da bei Translation der sprachliche Aspekt im Vordergrund der Aufmerksamkeit steht, läßt sich die Translatologie (Übersetzungs- und Dolmetschwissenschaft) als Unterdisziplin der Angewandten Sprachwissenschaft, ‘Abteilung Pragmatik’, einordnen].

Söz konusu bağımlılığı aşabilmek için, ‘çeviri bilimi’ içinde öncelikle bazı kavramların içeriğine ilişkin, araştırmacıların uzlaşması ve aynı içerikte buluşması bir zorunluluk olarak ortadadır. ‘*Araştırma malzemesi*’, ‘*araştırma konusu*’; ‘*araştırma olgusu*’ ve ‘*araştırma nesnesi*’ (bkz. İşcen 2002) gibi kavramlar bu bağlamda anılabilir⁹⁰. ‘Çeviribilim’ açısından ‘araştırma nesnesi’ konusu önemli bir kazanım olarak ayrıştırıcı bir bakış açısıyla ele alınmış ve değerlendirilmiştir (bkz. Zybatow 2004, İşcen 2002). Salevsky (2002:76), ‘çeviri bilimi’nin ‘araştırma nesnesi’ni ‘olgu’ (Objekt) ve ‘araştırma nesnesi’ (Gegenstand) kavramlarıyla ayrıştırmaya çalışmıştır.

Bu bağlamda Türkçedeki çalışmalar için Ahmet Cemal’in aktarımları ilginç sözcük tercihleriyle dikkat çekmektedir: “*Yeni gelişmekte olan bir bilim dalının **gerecini** göstermek de önemli görevler arasında yer alır*”⁹¹. Ahmet Cemal için ‘araştırma nesnesi’ gereç olarak adlandırılmıştır.

Bu adlandırım, açık değildir; Cemal, yukarıdaki alıntılanan cümlesinde belirginleşen düşüncesini, daha çok yöntemsel bir yaklaşıma dayandırır: Bu düşünce, “*(...) doğrudan çeviribilim’in konularını irdelemeyen, ama çeviri çabalarının çeşitli yönlerine eğilen yerli ve yabancı yazılar*”⁹² bölümlemesi başlığı altında yer alır. Burada ortaya çıkan durum şunu göstermektedir: Cemal böyle bir gereksinmenin olduğunu belirtir; fakat, bu yönelimin doğrudan ‘çeviribilim’in konularını irdelemediğini yazar. Cemal, kavramsal açıklığa yoğunlaşmasa da, çeviri bağlamı bir çözümlemede diğer araştırmacılardan farklı bir kavram tercihi yapmıştır. Ancak Cemal’in yalnızca kavram

⁹⁰ Örneğin çeviribilimin araştırma nesnesi *dil* değildir; *dil* olsa olsa çeviribiliminin araştırma malzemesi olabilir. Bu gibi tanımlamaların ortak bir kabul olarak yerleşmesi için bu gibi ayırıcı tanımların yapılması, ‘çeviri bilimi’ bağlamında önemli bir gereksinme olarak ortadadır.

⁹¹ Bkz. Cemal (1979:247).

⁹² Bkz. Cemal (1979:248).

tercihi dikkat çekici niteliktedir. Cemal bu sorunsalı; diyesi araştırma nesnesi yönündeki sorgulamayı adlandırmaktan ziyade sorunsaldan habersiz bir tutum sergilemektedir.

Genel olarak ‘çeviribilim’ alanında ‘çeviribilimsel nesne’ üzerindeki tartışma yoğun olarak sürmektedir; çünkü, ‘çeviri bilimi’ni bir bilimsel alan olarak adlandırabilen bazı “çeviri araştırmacıları”⁹³, yine de alanın nesnesi konusunda birbiriyle çelişik saptamalar getirebilecek bilimsel veriler ortaya koymaktadırlar. ‘Çeviri bilimi’ araştırmacıları her ne kadar ilgili alanın nesnesini ‘çeviri süreci’ (Reiß 1993; Wilss 1977) ve ‘çeviri ürünü’ (Toury 1995. *Descriptive Translation Studies*. –Toury ‘ürün’ diyor; diğerleri ‘süreç’ diyor) şeklinde ikiye ayırarak betimlemeye çalışsalar da, bu doğrultudaki betimlemelerle alanın nesnesini tanımlama sorununa bir kazanım getirilmediği ortadadır⁹⁴; ‘çeviri bilimi’nde nesne tanımı bağlamında ortaya konan savlamalar ve karşıt söylemler (İşcen 2002, Stolze 2003, Zybatow 2004; Salevsky 2002 gibi) ile desteklenen bir durumdur. Bu bağlamda en azından genel geçer kabul edilebilirlik durumunun tartışma taraflarınca oluşturulmadığı kolaylıkla bulgulanabilir⁹⁵. Söz konusu durum aynı zamanda ‘çeviri bilimi’nin diğer disiplinler arasındaki yerinin belirsizleşmesine de katkı sağlamaktadır. ‘Çeviri bilimi’ açısından ise aynı belirsizlik durumu nedeniyle ‘disiplinlerarası yelpaze’ daha da gelişigüzel ve karmaşık hale gelmektedir. Bunun sonucunda da alanın nesnesi konusunda, üzerinde *uzlaşmış bir anlayış ve terminolojinin olmadığı* anlaşılır olmaktadır⁹⁶.

Bu sorunsalın somutlaştırılmış görünümüne gelince şunlar özetle belirtilebilir:

‘çeviri bilimi’nin nesnesi, anlamsal (semantik) ya da sözcük anlamı (bkz. Koller 1992

⁹³ Wilss, Koller, Reiß gibi

⁹⁴ Burada Reiß 1976 ve Reiß/Vermeer 1984 çalışmalarına bir göndermede bulunulabilir.

⁹⁵ Böyle bir durumun oluşturulması için öncelikle söz konusu olan ayrıştırıcı ve karşıt nesne tanımına yönelik yaklaşımların dahil olduğu tekil modellerin bir bütün olarak bu konuda irdelenmesi ve sorgulanması yönündeki yükümlülük yerine getirilmelidir. Bu bağlamda Zybatow (2004) ve İşcen (2002) anılabilir; her iki araştırmacı da bu yükümlülüğe vurgu yapmaktadır.

⁹⁶ Bu konuya ilişkin açıklamalar ve bazı bulgular ilerideki bölümlerde daha ayrıntılı olarak ele alınacaktır.

‘eşdeğerlik’ beklentisi ve arayışı), aktarım (Transfer) (bkz. Vermeer 1984 “kultureller Transfer”; Wilss 1977 “Transferprozeß”) gibi tanımlamalarla açıklanmaya çalışılmıştır⁹⁷. Alandaki bazı araştırmacılara göre de ‘çeviri bilimi’nin nesnesi *dolaylı* olarak şu kavram çiftinden oluşmaktadır: KM ve EM kavram çifti. Bu durum literatürde bu açıklıkta yer almasa da betim ve tanımlarda içkin olarak ifade edilmektedir (bkz. Reiß 1976 ve Nord 1988).

‘Çeviri bilimi’nde alanın gelişmesi ve ilerlemesi yönünde belli kuramsal katkılar yapılmış olmasına karşın, çeviribilimsel açıdan ortaya konulan görüşlere bakıldığında, araştırma nesnesinin çoğunlukla kavramsal bir sorgulama yapmaksızın içkin olarak KM ve EM kavramlarıyla içeriklendirilerek tanımlandığı saptanabilir (bkz. Reiß 1993; Reiß/Vermeer 1984; Snell-Hornby 1994 gibi). Buna ek olarak ‘çeviri bilimi’nin, ‘aktarım’ı (Transfer) kendisine nesne olarak seçtiği ve çeviriyi iki aşamalı bir süreç olarak ele aldığı görülür:

Çeviri bilimi son on onbeş yıldan beri özerk bir bilim disiplini olarak yerleşmiştir. Araştırma nesnesi iki dilli iletişim etkinliği olarak iki temel aşamayı kapsayan çeviri sürecidir. Kaynak dilsel bir metnin tüm boyutlarının anlanması (anlama aşaması) ve anlananın erek bir dilde yeniden biçimlendirilmesi (yeni yine biçimlenmesi aşaması) (Reiß 1993:127)⁹⁸.

Reiß, buradan da anlaşılacağı gibi ‘çeviri bilimi’nin araştırma nesnesini süreç odaklı bir tanımlama düzleminde belirlemektedir. ‘Çeviri bilimi’nin nesnesine anlambilimsel bir açıdan bakılarak uzun yıllar bir ‘eşdeğerlik’ (bkz. Kade 1973; Koller

⁹⁷Bu konular, Bursa’da TÖMER’in düzenlediği 2-4 Kasım 2000 tarihleri arasındaki ‘Çeviri Sempozyumu’nda konu edilmiş ve bu yönde sempozyum esnasında katılımcılar tarafından sözlü olarak tartışılmıştır.

⁹⁸ “Die Übersetzungswissenschaft hat sich erst in den letzten zehn bis fünfzehn Jahren als selbständige wissenschaftliche Disziplin konstituiert. Ihr Gegenstand ist der Übersetzungsprozeß als ein zweisprachiger Kommunikationsvorgang, der zwei Hauptphasen umfaßt: die Erfassung eines Ausgangssprachlichen Textes in allen seinen Dimensionen (Verstehensphase) und die Neuformulierung des Verstandenen in einer Zielsprache (Reverbalisierungsphase)” (Reiß 1993:127).

1992) arayışı peşinde koşulmuştur. ‘Çevri bilimi’nde ‘araştırma nesnesi’ konusundaki ilgi giderek çevirmenin davranışları yönünde araştırmalar yapmaya yönelmiştir. Buna dayanarak da söz konusu nesne ‘çeviri eylemsel etmenler’in tanımlanması ve saptanması yönünde (bkz. Nord 1993 ‘Döngüsel Model’) betimlenmeye çalışılmaktadır. Bunun yanında ‘çevirmen’in iletişim içinde eyleyen bir kültür aktarıcısı olduğu da kültür bilimlerine dayalı tanımların ‘çeviri bilimi’ içinde yer almasına olanak tanımıştır (Reiß/Vermeer 1984, Vermeer 1988).

Tüm bu birbirinden ayrışan nesne tanımına dönük yaklaşımların, kendi aralarında yine de bir *uzlaş* içinde olduğu, tanımların hepsinin genel anlamda çeviri uygulaması ve çeviri edimi etrafında yoğunlaştığı gerçeği dikkate alınırsa kolaylıkla anlaşılabilir. Böylelikle aslında ‘çeviri bilimi’ içinde bir *uzlaş* olduğunun varsayıldığı ortaya çıkmaktadır aynı zamanda. Fakat bu uzlaş genel geçer bir nitelik taşımamakla birlikte, açıkça ifade edilmese de çeviriyle ilgili düşünümün ve araştırmanın doğasına dönük bir gerçekliği salık vermektedir. Bu gerçeklik genel bir ifade ile ‘öğretilbilir bir *araştırma ortamı* ve *çıktılar düzeneği*’ yönünde belirginleşmektedir; kısacası ‘çeviri bilimi’nin uygulamalı bir bilim alanı olma yönündeki öz tanımı ve kabulü geçerlidir⁹⁹.

Böyle bir öz kabul çerçevesinde bilimsel ilginin odaklandığı, daha doğrusu, doğal olarak odaklanacağı temel birim ve etmenler ne olabilir sorusu burada önplana çıkmaktadır. Bir başka ifadeyle: ‘çeviri bilimi’ kendini edim odaklı bir alan olma anlayışı doğrultusunda tanımlıyor ve görüyorsa, bu ilkesel ve temel ilgisini de bilimsel

⁹⁹ Bu kabulün doğallığı ve geçerliliği konusunda çeviribilim tarihinde bir yadsıma ya da kuşku henüz İşcen dışında somutlaştırılmış değildir. İşcen (2002) ‘Çevrim Kuramı’nın hemen girişinde tüm sonraki savlamaları ve önermeleri bağlayan bir ötsel değerlendirmede bulunmaktadır: < “Çeviri etkinliği” ile genel anlamda “çeviri konusunda düşünme”yi birbirinden ayırmadan oluşturulacak önermeler, bakış açısını (çeviri) bilimsel bir katmana taşımayacaktır.> İşcen’in bu yöndeki düşüncelerinin ne denli haklı ve tutarlı olup olmadığı da ayrı bir tartışma konusudur.

aşama ve işlemlerinde belli başlı olgu ve boyutlarda somutlaştıracaktır. Bu olgu ve boyutlar nelerdir?

Bu soruya bağlı olarak, çeviri ile ilgili düşünüm, yine doğası gereği “çiftkatmanlı” (bkz. İşcen 2002:48); diyesi *çift boyutlu* bir düzlemde gerçekleşmektedir. Bu açıdan, bir ‘kaynak’, bir de ‘hedef’ (erek) durum veya algısı tüm bakış açısını sınırlandırmakta, dahası belirlemektedir de denebilir haklı olarak. Kaynak ile erek düşünümü veya algısı, yukarıda da belirtildiği gibi ancak edimsel bir yönelimle gerekçelendirilebilir, dayanaklandırılabilir bir durumdur. O halde, ‘çeviri bilimi’nin nesnesini iki aşamalı betimleme çabasının, kavramsal düzeyde de iki aşamalı bir *kavram çiftlemesini* (Dichotomie) ortaya çıkarması kaçınılmaz olarak görülmelidir.

Çeviri ile ilgili düşünmenin tarihsel gelişimine bakıldığında, ‘kaynak’ ile ‘hedef’ algılarının farklı önemlilik ve/veya kavramlaşma şeklinde ortaya konulduğu belirginlik kazanacaktır. Aynı tarihin günümüze açılan sürecinde “çift katmanlı” düşünüm artık daha ayrıcalıklı olarak ‘Kaynak Metin’ (KM) ve ‘Erek Metin’ (EM) düzleminde saydamlaşmaktadır. KM ile EM kavramlarının bu bağlamdaki ‘etki’si, çeviribilimsel açıdan ‘önemi’ ve ‘işlev’i, çözümlenmesi gereken bir sorun olarak durmaktadır.

‘Çeviri bilimi’nin tanımlanma ve konumlandırma yükümlülüğünün yerine getirilmesi, hatta algılanabilmesi yolunda bu sorunsalın göz ardı edilerek ilerlenmesi olanaklı görünmemektedir. Dolayısıyla da ‘çeviri bilimi’ ile ilgili tartışmanın genelinde bu sorunsalın irdelenmesi, belirginleştirilmesi, boyutlandırılması; dahası somut örneklerle çözümlenmesi öncelikli bir görevdir.

II. KAYNAK METİN (KM) ve EREK METİN (EM) KAVRAMLARININ ‘ÇEVİRİ BİLİMİ’NİN GELİŞİMİNDEKİ YERİ ve ÖNEMİ

‘Çeviri bilimi’ tanımlamalarının ‘bağdaşıksızlığı’ ve karmaşası ile KM ile EM kavramlarının aynı bilim alanındaki uygulama ve araştırma verileri arasında dolaysız bir ilişki ve etkileşim durumu söz konusudur. Ancak bu genel yargının içi somut örnek ve saptamalar, ayrıca ‘çeviri bilimi’nde git gide derinleşen tartışmadaki gerekçelendirmeler ve savlamalar doğrultusunda doldurulması gerekir.

‘Çeviri bilimi’ kaynaklarında bir ‘bağdaşıksızlık’ olduğu konusu kimi zaman açıkça (bkz. İşcen 2002;2005, Stolze 2003, Zybatow 2004, Schäffner 2000) kimi zaman da çeviribilimsel sav ve söylemlerin içinde *gizli* olarak (bkz. Snell-Hornby et al. 1999) yer almaktadır. Bu durum ‘çeviri bilimi’nin bilim-kuramsal açıdan sorgulanmasının gerekliliğini salık vermektedir (bkz. İşcen 2002/2005 ve Zybatow 2004). Bilimsellik, ‘bağdaşıklık’ ve ‘dizgeselliği’ zorunlu kılar; buna dayanarak ‘bağdaşıksızlığın’ olduğu yerde de bilim-kuramsal bir öz sorgulama kendini dayatır.

‘Çeviri bilimi’ açısından ‘bağdaşıksızlık’ çeşitli katman ve boyutlarda saptanabilir: Örneğin çeviri uygulaması ile çeviriye dönük bilimsel model geliştirme ve oluşturma arasında bir ilişkisizlik ve bağdaşıksızlık olduğu belirtilebilir. Bu, ‘çeviri bilimi’ açısından incelendiğinde edim ve kuram arasında da saptanabilecek bir değerlendirmedir. Öyle ki ‘çeviri bilimi’ içindeki söylemlerde edim ve kuram arasında bir ‘uçurum’¹⁰⁰, olduğu sıkça vurgulanmaktadır. Diğer bir bağdaşıksızlık boyutu olarak şu durum belirtilebilir; çeviribilimsel araştırma ile diğer bilimlerden faydalanma zorunluluğuna bakıldığında burada bir çıkmaza doğru yol alındığı görünür. ‘Çeviri

¹⁰⁰ Bkz. Horn-Helf (1999:13 - önsöz) “uçurum” [Kluft] sözcüğünü bu bağlamda kullanmıştır.

bilimi’ bir yandan ‘disiplinlerarası’ bir alan olarak tanımlanırken (bkz. Snell-Hornby 1999; Stolze 2003:13) bir yandan da ‘özerk’ olma istenci içinde bir *çıkma*za girmektedir; söz konusu *çıkma*z bir bağdaşıksızlığa işaret etmektedir.

‘Çeviri bilimi’ önemli bir saptama olarak tümel bir bakış açısı geliştirme gereksinimini giderek daha yoğun olarak gereksinir. Bir yandan böyle bir gereksinim ortadayken aynı zamanda olgunun parçalarına dönük araştırma işlemleri yürütme zorunluluğunun var olması da yine bir bağdaşıksızlığa olanak tanımaktadır. Çok boyutlu bir olgu betimi yapılmakla birlikte ‘çeviri bilimi’ içinde parçasal; diyesi tekil etmenlere (Teilaspektualität) (bkz. Stolze 2003; İşcen 2005) dönük yöntem ve önermeler yer almaktadır. İşcen (2002), olgunun parçalarına; diyesi tekil etmenlerine dönük çalışma işlemlerini “subordinat”lar olarak tanımlamıştır. Tekil bakış açılarını tümel bir bakış ve düzenleme içinde sunan düşünümsel işlemleri ise “koordinat” olarak betimlemektedir¹⁰¹.

‘Çeviri bilimi’ ile ilgili genel bir değerlendirme yapıldığında bir disiplin olma yönünde sav ve söylemler geliştirilmektedir. Ancak bunlar, var olan ‘çeviri bilimi’ kapsamında çok fazla bir gerçeklik özelliği taşımamaktadır. ‘Çeviri bilimi’ ortaya koyduğu söylemlerinde geliştirdiği modellerde uygulamayı düzenleyen ve betimleyen bir kaygıyı öncelemiştir. Ortaya koyduğu tartışmalar da bu gel git durumunu somut olarak belirginleştirmektedir. Oysa bir bilim, uygulamanın değil, sınanabilir yöntemlerle modellere dönüştürebileceği edimsel bir alanı düzenlemek ve betimlemekle yükümlü ‘kuramsal bir alan’¹⁰² geliştirme yönünde bir yetkinliğe sahip olmalıdır.

¹⁰¹ ‘Subordinat’ ve ‘koordinat’ kavramlarına çalışmanın daha sonraki bölümlerinde açıklama getirilecektir.

¹⁰² ‘Kuram’ tanımı için bkz. Stolze (2001:12) bu şekilde bir betim getirmiştir: “Kuram, somut bir durumun/konunun ya da etkinliğin çokçeşitli yapılarının ve bağlantılarının soyut bir modelde gösterilerek bir sorunsalın kuramsal olarak dizgeleştirilmesidir” [Theorie ist der Versuch, die vielfältigen Strukturen und

Yukarıda konu edilen ‘çeviri bilimi’ bağlamındaki ‘bağdaşıksızlık’ durumlarının, hangi katman ve boyutlarda saptanabilir olduğunu aşağıda kısaca tekrar bir toparlamak araştırmanın bu temel bölümünde açıklayıcı bir bakış getirecektir.

a) ‘Çeviri bilimi’ uygulamaları ile ‘çeviriye dönük’ bilimsel model geliştirme arasında bir bağdaşıksızlık ya da uyumsuzluk durumu saptanabilir.

b) Çeviribilimsel araştırma ile diğer bilimlerden faydalanma zorunluluğu bir çıkmaz olarak görünmektedir.

c) Tümel bakış açısıyla olgunun parçalarına dönük araştırma işlemlerini yürütme zorunluluğu da bir bağdaşıksızlığı gösterir.

d) ‘Çeviri bilimi’nin bir disiplin olma ve bir bilim alanı olmasıyla birlikte bir uygulamanın düzenleyicisi ve yönlendiricisi olma kaygısı arasında devinen bir durum içinde olduğu da bir bağdaşıksızlığın göstergesidir.

Tartışmanın devamında farklı boyut ve katmanlarda saptanan ‘bağdaşıksızlık’ durumlarının ayrı ayrı irdelenmesi ve değerlendirilmesi, tartışma sorunsalının kavram örneklendirmesi olarak tanımlanan KM ve EM kavram çiftinin ‘çeviri bilimi’nin gelişimindeki *yeri* ve *önemini* daha da bir belirgin kılacak ve araştırmaya bir yön verecektir.

II.1. Çeviri Uygulamaları Bağlamında Modelleştirme Sorunları

‘Çeviri bilimi’ bir ‘uygulama’ etkinliğini sürdürürken aynı zamanda da bu uygulamayı ‘düzenlemek’ amacıyla çeşitli modeller geliştirmektedir. Stolze (2003:12), bu doğrultudaki düşüncelerini şu sözlerle gerekçelendirmeye çalışır: “Daha çok kişinin

Zusammenhänge eines konkreten Sachverhalts oder Vorgangs in einem abstrakten Model darzustellen, so dass eine Problematik theoretisch systematisiert klar hervortritt.”

kendi tasavvuru somut çeviri sorunları ve diğer görüşlerin açık bir şekilde eleştirel gerekçelendirmeleri tartışma içinde içkin olarak ifade edilmektedir”¹⁰³. Stolze’nin de dediği gibi, genellikle araştırmacıların ‘kendi çeviri tasavvurları’ somut çeviri sorunları bağlamında güncelleştirilir. ‘Çeviribilimsel’ modeller çoğunlukla karşılaşılan somut çeviri sorunlarını konu etmektedir; söz konusu ‘çeviri sorunları, soyutlama yöntemiyle, çeşitli model oluşumlarına kaynaklık eder.

‘Çeviri bilimi’nde, uygulama örneklerinden tamamen soyutlanmış ve tekil örneklerin çok üstünde geliştirilmiş dizgeli bir model genellemesi söz konusu değildir. Geliştirilen modeller, böyle tekilleştirici özellikleri yanında aynı zamanda tümel bir ‘çeviri modeli’ olarak sunulmak istenir. ‘Çeviri bilimi’nde var olan bu modelleştirme yönelimine bir temel gerekçe olarak Stolze’nin ‘kuram’ tanımlamasına bakmak yeterli olabilir.

Stolze’nin (2003:12) anlayışına uygun olarak, “Kuram, somut bir durumun/konunun ya da etkinliğin çok çeşitli yapılarının ve bağlantılarının soyut bir modelde gösterilerek bir sorunsalın kuramsal olarak dizgeleştirilmesi”¹⁰⁴ biçiminde içeriklendirilmektedir. Ancak bu şekilde bir “sorunsal bilgisi kuramsal olarak dizgeleştirilerek açıkça öne çıkabilir” (bkz. Stolze 2003:12). Stolze’ye göre ‘kuram’ oluşturmak, ‘somut bir konunun’ ya da bir ‘işleyişin’ soyut bir modele dönüştürülmesiyle olanaklı olmaktadır. Bu düşüncelerini Stolze (2003:37), çevirmen yönünde genişleterek bu yönde bir kuram tanımlaması yapabilmek amacıyla Snell-Hornby’yi dolaysız olarak alıntılarlamaktadır: “Çeviri kuramının amacı, yalnızca çeviri

¹⁰³ “Vielmehr wurde die eigene Vorstellung meist in der Diskussion konkreter Übersetzungsprobleme und nach ausführlicher kritischer Würdigung anderer Ansichten mehr oder weniger implizit mit zum Ausdruck gebracht”.

¹⁰⁴ “Theorie ist der Versuch, die vielfältigen Strukturen und Zusammenhänge eines konkreten Sachverhalts oder Vorgangs in einem abstrakten Model darzustellen”.

etkinliğini yansıtmak değil, çevirmene daha iyi çeviri yapabilme yönünde kapsamlı bilgi de verebilmelidir”¹⁰⁵ (bkz. Snell-Hornby 1986:12).

Stolze’nin Snell-Hornby’ye dayanarak ortaya koyduğu yukarıdaki düşünceleri, esasen ‘çelişkili’ bir tutumu göstermektedir; ‘çeviri bilimi’nde kuramın, ‘çevirmen’e daha iyi çeviri yaptırabilme amacı taşıdığı savlanmakta. Bu durum düşün bilimleri açısından ele alındığında her türlü düşünsel soyutlamanın ve bu yönde geliştirilen modellerin hepsinin uygulamayı daha başarılı kılacağı düşünülebilir; ancak böyle bir çıkarım gerek ‘çeviri bilimi’ gerekse düşün bilimleri içinde çok yanıltıcı sonuçlar getirebilir: bu durumu bir örnekle açıklamak gerekirse; bir yazınbilimcinin ortaya koyduğu modeller ile daha iyi ‘roman yazarı’ ve ‘şiir yazarı’ olduğu sonucu ortaya çıkar. Oysa bir şiir veya bir roman yazmak için mutlaka yazınbilimci olmak gerekmemektedir; ya da tersi bir durum olarak her şair ve yazar aynı zamanda da yazınbilimci olma kaygısı ve zorunluluğu içinde değildir. Bu örneklendirmelerle birlikte Stolze’nin ‘kuram’ içeriklendirmesi ‘çeviri bilimi’ içinde var olan ve giderek günümüzde daha çok tartışılan modelleştirme sorunlarıyla ortaya konmakta olan bir *tutarsızlık* ve aynı zamanda da bir ‘bağdaşıksızlık’ sorununu belirginleştirmektedir.

‘Çeviri bilimi’ içindeki modeller Stolze tarafından ‘yorumlayıcı - betimsel’¹⁰⁶, (interpretativ – deskriptive Modelle) ve ‘nedensel’ (kausal) modeller olarak ayrıştırılmaktadır. Stolze (2003:30) bu gruplandırmayı daha çok modellerin yapısal özelliklerini dikkate alarak şu şekilde betimlemektedir:

¹⁰⁵ “Ziel einer Theorie des Übersetzens müßte es sein, nicht nur den Übersetzungsvorgang zu reflektieren, sondern auch dem Übersetzer einen Bezugsrahmen zu geben, der letzten Endes zu besseren Übersetzungen führt”.

¹⁰⁶ Stolze buradaki gruplandırmasında deskriptive Modelle olarak betimlediği grubu tırnakla ayırmadığı için bunun bir grup mu yoksa bir önceki gruba ilişkin bir açıklama mı olduğu anlaşılmamaktadır. Fakat yine anlamsal olarak ortaya konan açıklamada üç model tanımı yapılmaktadır.

Yorumlayıcı modeller, bir nesneyi ya da bir etkinliği genellikle benzetmeler yoluyla tanımlar; örneğin çeviri etkinliğini kod değişimli iletişim kanalı olarak açıklar. Betimsel modeller korpus çözümlemesi yoluyla bir hipotezin genel geçerliğini sınar. Nedensel modeller bir etkinliğin etmenlerini ve etkilerini betimler; burada öndeyiler de olanaklı olabilir. Bu modelde Eylem Kuramı, alımlama araştırmaları ve normlaştırıcı ifadeler yer almaktadır (Stolze 2003:30)¹⁰⁷.

Stolze, ‘yorumlayıcı - betimsel’ olarak adlandırdığı modellerin bir nesne ya da etkinliği genellikle benzetmeler yoluyla tanımladıklarını belirtir ve ‘nedensel’ modellerin ise bir etkinliğin etmenlerini ve etkilerini betimlediklerini açıklamaktadır. Bu durum, Stolze’nin gruplandırması, modellerin yapılarına yönelik bir bakışla gerçekleştirildiğini göstermektedir. Stolze (2003), aynı zamanda ‘çeviribilimsel’ modellere ilişkin şöyle bir eleştiri getirmektedir:

Çeviri işi/etkinliği, çeviri süreci, çeviri eylemi, çeviri düşünmesi gibi durumların modelleştirilmesinde yalnızca içkin etmenlerden yola çıkıldığında ve eyleyenin kendisinden; diyesi kişi olarak çevirmenden ayrı tutulması kanımca çeviri biliminin bir eksikliği olarak tanımlanabilir. Çözümenecek olan veriler ya da etmenler ise yalnızca kuramsal konulardır. ... Model taslaklarının doğrulanması ya da gerçeklerin çözümlenmesi olarak görgün bilimlerde temelde çevirmenin işini nasıl yaptığı ve ne tür değer ölçütleri oluşturduğu çoktan çözülmüş bir sorun olarak görülür... (Stolze 2003:31)¹⁰⁸.

Stolze, yukarıdaki eleştirel değerlendirmesini daha çok ‘çevirmen’ odaklı bir bakış açısıyla dile getirmektedir. Ona göre anılan modeller ‘çeviri etkinliği’, ‘çeviri süreci’, ‘çeviri eylemi’ ve ‘çeviri düşünmesi’ içinde yalnızca içkin olarak yer alan

¹⁰⁷ “Die ‘interpretativen’ Modelle definieren jeweils einen Gegenstand oder Vorgang oft metaphorisch ‘als’ etwas, z.B. den Übersetzungsvorgang als Kommunikationskanal mit Kodierungswechsel; deskriptive Modelle testen die Allgemeingültigkeit einer Hypothese, besonders an Hand einer Korpusanalyse; ‘kausale’ Modelle beschreiben die Faktoren und Wirkungen eines Vorgangs, wobei dann auch Voraussagen möglich werden. Hierzu gehören die Handlungstheorie, die Rezeptionsforschung und präskriptive Aussagen” (Stolze 2003:30).

¹⁰⁸ “Ein wesentliches Manko der Translationwissenschaft besteht unseres Erachtens nämlich darin, dass in der modellierenden Darstellung des Übersetzungsvorgangs, -prozesses, -handelns, -denkens usw. nur auf die implizierten ‘Faktoren’ eingegangen, aber von dem Handelnden selbst, dem Translator als dem Person abgesehen wird. Und die zu analysierenden Daten oder Faktoren sind oft nur theoretische Postulate. ... In der empirischen Wissenschaftskonzeption als Analyse von Fakten oder Verifizierung von Modellentwürfen wird im Grunde vorausgesetzt, dass das Problem, wie ein Translator an seine Arbeit herangeht und welche Qualitätsmaßstäbe er anlegt, schon gelöst sei. ...” (Stolze 2003:31).

etmenleri konu etmektedir; bundan dolayı da bir eksiklik gösterir. Söz konusu modeller, ‘çevirmen’ etmenini göz ardı ederek, asıl etkinliği gerçekleştireni dikkate almamışlardır.

‘Çeviri bilimi’nde ortaya konan modelleri, Stolze yapısal özelliklerine göre ayrıştırırken, Zybatow da çeşitli ‘çeviribilimsel’ kuramlarda kullanılan modelleri, farklı bilim alanlarından ‘çeviri bilimi’ne adapte edilmiş modeller olarak, modeli ortaya koyan araştırmacılara göre aşağıdaki şekilde ayrıştırır¹⁰⁹:

Çeşitli çeviri bilimi kuramlarında kullanılan modeller, (örneğin Koller’in ‘Eşdeğerlik Modeli 1992, Snell-Hornby’nin Stratifikation Modeli 1988, Reiß’in Lasswell-Formülü’ne dayanan Etmenler Modeli 1985, Nord’daki Döngüsel Model 1988, Çeviri Eylemi’nin Roller Modeli Holz-Mänttari 1984, Çeviri Süreci’nin İdeal Tipolojik Modeli Hönig 1995 v.d.) diğer bilimlerden alınmış ve çeviriye adapte edilmiş çoğunlukla sınıflandırma ya da etmenler modelleridir (Zybatow 2004:138).

Zybatow (2004:136-138), ‘çeviri bilimi’nde kullanılan bu modellerin genellikle ya sınıflandırma modelleri (Klassifikation-modelle) ya da etmenlere dönük modeller (Faktorenmodelle) olduğunu vurgulamaktadır. Kendisinin andığı modellere yönelik eleştirisi ise “entlehnt” (ödünc alınmış) ve “adaptiert” (adapte edilmiş) sözcüklerinin taşıdığı anlamlardan ortaya çıkmaktadır; bu da her iki sözcüğün anlamı gereği, söz konusu ‘çeviribilimsel’ modellerin ‘çeviri bilimi’ne uygun bir niteliğe kavuşturulmadan, doğrudan kendi alanlarından alınıp neredeyse ‘monte’ edildiği düşüncesini geliştirmektedir.

¹⁰⁹ “Bei den Modellen, die in den verschiedenen translationswissenschaftlichen Theorien verwendet werden (wie z.B. das Äquivalenzmodell von Koller 1992; das Stratifikationsmodell von Snell-Hornby 1988; das auf der Lasswell-Formel fußende Faktorenmodell von Reiß 1985, das Zirkelschema bei Nord 1988, das Rollenmodell des translatorischen Handelns von Holz-Mänttari 1984, das idealtypische Model des Übersetzungsprozesses von Hönig 1995 u.v.a.m.) handelt es sich überwiegend um Klassifikation-modelle oder Faktorenmodelle, die zum Teil aus anderen Wissenschaften entlehnt und an das Übersetzen adaptiert wurden” (Zybatow 2004:138).

Zybatow (2004:139-140), bilimler arasındaki ilişkilerin düzenlenmesi ve sürdürülebilmesi için ‘disiplinlerarasılık’ işleyişinin bilim-kuramsal bir gereksinim olduğunu açıklamaktadır. ‘Disiplinlerarasılık’ bağlamında bilimlerin birbirleriyle alış veriş ilişkisini şu ifadeyle tanımlamaktadır: “Bilim Kuramı’nda başka bilimlerde oluşturulan modellerin çeviri biliminde kullanılması işleyişi için yöntemsel disiplinlerarasılık anlayışı vardır”¹¹⁰. ‘Çeviri bilimi’nin de böyle bir ilişki içinde olması bilim-kuramsal açıdan günümüz bilimleri için doğal bir görünümdür. Ancak bu durum; ‘çeviri bilimi’ açısından alansallığını tartışmaya açan bir ilişkiye; diyesi bir ‘çıkmaza’ dönüşmüştür.

II.2. Çeviribilimsel Araştırmada Diğer Bilimlerin Etkisi

Modern bilimler olarak tanımlanan disiplinlerin arasında karşılıklı bir *etkileşim* olduğu doğal bir durum ve ilişki olarak açıklanmaktadır (bkz. İşcen 2002:30). Bu ilişki, İşcen tarafından bir “alış veriş ve bulgu ve veri bakımından gerçekleşen temaslar” (2002:30) olarak betimlenmektedir. Bu duruma dayanarak ‘çeviri bilimi’nin de diğer “yakın ve akraba” (bkz. İşcen 2002:99) bilimlerle karşılıklı bir etkileşim içinde olması doğal olarak beklenilir bir durumdur; bu bağlamda ‘çeviribilimsel’ araştırma ile diğer bilimlerden faydalanma bir ‘zorunluluk’ olarak betimlenebilir. Ancak ‘çeviri bilimi’ ve diğer bilimler arasındaki bu zorunlu ‘etkileşim’e bakıldığında, burada sorunlu¹¹¹ bir

¹¹⁰ “In der Wissenschaftstheorie gibt es für so ein Vorgehen das Verständnis der methodenbezogenen Interdisziplinarität, bei der es darum geht, das in anderen Wissenschaften entwickelte Modelle auch für die Translation verwendet werden”.

¹¹¹ Bkz. İşcen (2002:33-34), ‘çeviri bilimi’ndeki ‘disiplinlerarasılık’ anlayışının bir “kavgaya” dönüştüğünü ifade etmektedir: “İki ayrı bilim dalı bir olgu konusunda kendilerine ayrılan tanımsal hacim bağlamında bir bölüşme sorunu yaşamaktadır. Bu bölüşme sorunsalına, özellikle de çeviri odaklı düşünme bağlamında kalıcı olarak karşımızda duran ‘disiplinler-arasılık sorunsalı’ diyoruz”.

durum ortaya çıkar; bu sorunsal durumu, bir ‘çıkılmaz’¹¹²,a işaret etmektedir. ‘Çeviri bilimi’nde görünen ‘çıkılmaz’ bir bağdaşıksızlığın göstergesi olarak kabul edilebilir; alan içinde bir yandan ‘disiplinlerarası’ bir durum saptanırken (bkz. Snell-Hornby 1999; Stolze 2003:13) bir yandan da bir ‘özerklik’ (bkz. Toury 1995, Reiß 1993, Kalverkämper 1999) talebi ile karşı karşıya kalınmaktadır.

‘Çeviri bilimi’ ile diğer disiplinler arasındaki etkileşim daha çok tek taraflı bir yönelme ve faydalanma olarak betimlenebilir; bu ilişki Hueber (1997) “edilgen alıcı” (passive Empfänger Rolle) ve İşcen (2002) tarafından “edilgen” olarak nitelendirilmiştir. ‘Çeviri bilimi’nin diğer bilimlerden faydalanma durumuna bir dayanak olarak, Stolze’nin (2003) “ödünç almaya eğilimlik” (Neigung zur Anleihe) değerlendirmesi gösterilebilir (bkz. Stolze 2003:13). Bununla birlikte Stolze (2003:13), şu gerekçelendirmeyi sunar: “Burada saptanan kendi sorunsalını betimleme çalışmasında diğer yerleşik bilimlerden ödünçlemeler yapma eğiliminin yaygınlığıdır”¹¹³. Stolze, bu durumun sonucunda “bu bağlamda yabancı görüşlerin kendi düşüncelerine uydurulmasında başka türlü değerlendirilmiş ve bunun sonucunda da kavram başkalaşımının yanında yeni sonuçlara”¹¹⁴ da yol açtığını vurgulamaktadır (bkz. Stolze 2003:13). Stolze’nin bu tespiti ve haklı yargısı, ‘çeviri bilimi’nin bugünkü konumunu; diyesi bağdaşık olmayan bir karmaşa görünümü içinde diğer bilimlerle olan ilişkisini anlamaya yönelik değerlendirilebilir. Stolze (2003) “yabancı” (fremd) ve “kendi” (eigen) sözcüklerini burada karşı karşıya getirmekte ve böylece yine alan içinde bir ilişkisizliğin oluştuğunu buradaki sav ve söyleminde içkin olarak dile getirmektedir.

¹¹² “Çıkılmaz; fr. Aporie; Alm. Aporie; İng. Aporia). Çözülmez sorun. İçinden çıkılmaz mantıksal güçlük” (Afşar Timuçin: Felsefe Sözlüğü. 5. baskı, İstanbul: Bulut. 2004:107)

¹¹³ “Festzustellen ist auch die verbreitete Neigung zur Anleihe bei anderen etablierten Wissenschaften in dem Versuch, die eigene Problematik zu beschreiben”.

¹¹⁴ “Dabei wurden fremde Einsichten bei der Einarbeitung in eigene Überlegungen häufig anders bewertet, und führten dann neben begrifflicher Umdeutung auch zu neuen Schlussfolgerungen”.

Yabancı görüşlerin ‘çeviri bilimi’nin kendi alansal düşünceleri içinde farklı değerlendirildiğini ve bu durumun kavramlar açısından anlamsal bir başkalaşıma ve belirsizliğe neden olduğunu açıklamaktadır. Tüm bu yabancı araçların aynı zamanda da birbirleriyle bağdaşmayan yeni çıkarımlara neden olduğunu ifade etmektedir.

İşcen ‘disiplinlerarasılık’ ilişki biçiminin bir “örtüşme”, bir “kaplama” ve bir “kesişme” ilişkisi biçiminde olabileceğini belirtmektedir (bkz. İşcen 2002:72). İşcen’e göre, bilimler arasındaki ilişkilerin hepsi (örneğin kimya ile matematik ilişkisi) “disiplinlerarası bir olgu durumu” değildir ve bu tür ilişki biçimine daha çok “kesişme ve/veya etkileşme” denir (İşcen 2002:72). ‘Çeviri bilimi’nin diğer bilimler arasında sürdürdüğü disiplinlerarası ilişki biçimini ise İşcen bir “örtüşme” olarak kendi ifadesiyle şu şekilde betimlemektedir:

Çeviri bağlamındaki disiplinler-arasılık olgusu ise, ... çok yüksek oranda bir *örtüşme* biçiminde ortaya çıkmaktadır. Buna karşın, çeviri odaklı düşünmenin kendine özgü bir bilimsel etkinliğe dönüşmesi için, en azından *kesişme* şeklinde bir disiplinler-arası ilişki biçimi talep edilmelidir. Ancak, günümüzdeki görünümü ile çeviri odaklı düşünceler içinde, diğer bilimlerin, kendi bilimsel işlemlerini sürdürdüğü ve koruduğunu ... ; bu açıdan da “örtüşme”den de öte bir “kaplama” biçimindeki disiplinler-arasılık olgusunun çeviri bilimi diye anılan alana hakim olduğu sonucu çıkmaktadır (İşcen 2002:72).

‘Çeviri bilimi’nin bir “kesişme” niteliği içinde bir ilişkiyi sürdürebilecek bir olgunluğa sahip olmadığı yargısı, İşcen’in bu değerlendirmesine dayanarak oluşturulabilir. Bu bağlamda da ‘çeviri bilimi’ içinde pekiştirilmeye çalışılan ‘özerklik’ talepleri henüz bir ilişkisizliğe ve böylece de alan içinde bir bağdaşıksızlığa doğru yönelmektedir denebilir.

‘Çeviri bilimi’ne yönelik betimlenen bu durum, Zybatow (2004:139) tarafından ‘metodolojik önkoşulların’ henüz belirlenmediğine dayandırılarak şöyle gerekçelendirilir: “Dolayısıyla bir yöntemin ya da bir modelin diğer bir bilimden

ödüncülenmesinde geçerli olacak yöntembilgisel önkoşullar çeviribilim içinde önceden saptanmalıdır, ...”¹¹⁵. Bu düşüncelerin ‘çeviri bilimi’nde henüz oluşmadığını, “müssen” (-malı; -meli kipi) sözcüğüne dayanarak açıklayabiliriz. Böyle bir talep doğrultusunda ‘çeviri bilimi’ ile diğer bilimlerin arasındaki ilişkinin düzenlenmesi ve dizgeselleştirilmesi alanın özerk bir bilim alanı olarak olgunlaşmasına da büyük ölçüde katkı sağlayacaktır. Ancak günümüz ‘çeviri bilimi’ görünümü henüz bu yetkinliğe sahip olmamakla birlikte, diğer disiplinlerin alanı “keyfi” ve “dizgesiz” bir biçimde kaplamasına olanak tanımaktadır (bkz. İşcen 2002:72). İşcen, ‘çeviri bilimi’ndeki keyfiliği ve düzensizliği bir “bilimsel karmaşa görünümü” olarak nitelendirir ve şöyle bir ifadeyle değerlendirir:

Buna koşut bağlamda günümüz çeviri odaklı düşünceler, bir bütünlük olarak, hangi bilimsel işlemin ne zaman ve hangi oranda sürdürüleceğini belirleyen bir üst-alan bulunmadığından ötürü, keyfi ve dizgesiz bir bilimsel karmaşa görünümü sergilemektedir (İşcen 2002:72).

İşcen’nin yukarıda “keyfi ve dizgesiz bir bilimsel karmaşa görünümü” olarak betimlediği ‘çeviri bilimi’nin günümüz koşulları içindeki diğer disiplinlerle sürdürdüğü ilişkisinin düzenlenmesi ve yine İşcen’in deyimiyle “disiplinlerarası yelpaze”nin (bkz. İşcen 2002:34) genişliğinin belirlenmesi bilim-kuramsal bir gereklilik olarak tanımlanabilir. Bu gerekliliğin ortaya çıkışının temel izleri, ‘çeviri bilimi’nin bir bilim disiplini olma yolundaki gelişmesine bakıldığında da bulgulanıp anlaşılabilir. Bu nedenle ‘çeviri bilimi’nin diğer bilimlerden faydalanma ‘zorunluluğu’na tekrar dönmek gerekirse, bu yönde ilerlemek için, belli noktaların belirginleştirilme gereksinimi doğar; bu gereksinim de ‘çeviri bilimi’nin öncelikle hangi bilimlerle ilişkilendirildiğinin

¹¹⁵ “Deshalb müssen bei der Entlehnung einer Methode oder eines Modells aus einer anderen Wissenschaft stets die methodologischen Voraussetzungen für das entsprechende Herangehen in der Translationswissenschaft festgelegt werden, ...”.

saptanması ve belirtilmesi yönünde somutlaşmaktadır: ‘Rasyonel’ bilimsel bir nitelik kazandırılmaya başlandığından itibaren (Bkz. Stolze 1994:43; ayrıca Jörn 1996:6, Kapp 1991:26) ‘çeviri bilimi’ diğer disiplinler ile farklı açılardan ilişkilendirilmiştir. Bazı disiplinlerin araştırma düzeneklerini (bkz. giriş bölümü - örneğin felsefe) kendi alanı içine almış, bazılarının (formel mantık, dilbilim, metindilbilim, kültürbilimleri, psikoloji gibi) kavramlarını ve modellerini ödünçleme yoluyla alan içine aktarmıştır (bkz. Zybatow 2004:138, Stolze 2001: 13).

Başka bir açıdan bakılırsa diğer bilimlerin *çıkarımlarını* ‘çeviri bilimi’nin alansal özelliklerin gözetilmeden ‘çeviri bilimi’nin alansal gereksinimi doğrultusunda tanımlanmadan aktarılmıştır. Konu edilen aktarım biçimini; başka bir deyişle ‘uyarlama’yı, Jörn (1996:6) çalışmasında açıklamaya çalışmıştır. Jörn’ne göre, ‘çeviri bilimi’ 60’lı yıllarda dilbilimsel bir disiplin olarak kendini kabul ettirmeye çalışırken, yalnızca dilbilimsel katkılardan yararlanmanın yetersiz olacağından dolayı, ilintili olduğu diğer disiplinlerden ‘ödünçlemeler’ [Anleihen] yapma gereksinmesi duyduğu görülmektedir¹¹⁶.

Burada Jörn, ‘çeviri bilimi’nin yalnızca dilbilimden değil, aynı zamanda dilbilim dışındaki başka disiplinlerden de faydalandığını açıklamaktadır; dilbilimin sunduğu olanakların ‘yetersiz’¹¹⁷ olduğu yargısı da Jörn’ün (‘siteminden’ ortaya çıkmaktadır; çünkü Jörn ‘çeviri bilimi’nin başka disiplinlerin içinde dolaşıp kaybolma tehdidi altında

¹¹⁶ “Als sich in den sechziger Jahren unseres Jahrhunderts die Wissenschaft von der Übersetzung zunächst als sprachwissenschaftliche Teidisziplin zu etablieren begann, erschien deren Vertretern die bloße Weiterentwicklung der vorgefundenen linguistischen Ansätze unter ‘anwendungsbezogenen’ Gesichtspunkten als wenig erfolgversprechend. Sie entschlossen sich, Anleihen bei den unterschiedlichsten Disziplinen zu machen” (Jörn 1996:06).

¹¹⁷ “Çevirinin salt dilsel bir etkinlik olmadığı ve dilbilimin çeviri biliminin kuramsal ve edimsel sorunlarının yalnızca bir bölümünü çözebileceğini en azından ‘alan içindekiler’ kabul etmişlerdir (Wilss 1987:11)” [Zumindest die ‘fachinterne Öffentlichkeit’ (Wilss 1987:11) hat längst eingesehen, daß Übersetzen weit mehr als ein rein sprachlicher Vorgang ist und daß folglich die Sprachwissenschaft nur zum Teil für die Lösung der theoretischen und praktischen Probleme der Übersetzung zuständig sein kann] (Jörn 1996:6) .

kaldığını ve daha sonra yine dönüp dolaşıp tekrar dilbilime yöneldiğini çalışmasındaki şu sözleriyle dile getirmektedir: “Barışma ve geri dönme zamanı gelmiştir”¹¹⁸ -bkz. Jörn 1996:6). ‘Çeviri bilimi’, bir bilim disiplini olma gelişimi yolunda farklı disiplinlerden farklı biçimde yararlanmaktadır; bu disiplinlerin modelleri, kuramsal anlayışları, kavramsal düzenekleri ‘çeviri bilimi’ içinde kullanılmaktadır. Hatta bu durumu daha somut ve belirgin görünen örneklerle açıklamak gerekirse, İşcen (2002:72) ‘çeviri bilimi’nin nesne tanımının diğer bilimlerin nesne tanımlarıyla “örtüştüğü”nü vurgulamaktadır. Bu vurgu, tartışmanın ilgisini yine ‘çeviri bilimi’ içindeki modellerde ‘dolaylandırılmış’ bir araştırma nesnesi olarak betimlenen KM ve EM kavram çiftine tekrar yoğunlaştırmaktadır. Söz konusu yoğunlaşma, her iki kavramın da ortaya çıkış koşullarının ve gelişmelerinin belirginleştirilmesini ve değerlendirilmesini de giderek zorunlu kılmaktadır.

Burada tekrar anımsatmak gerekirse ‘çeviri bilimi’nin ‘disiplinlerarası’ bir nitelikte olduğu, her ne kadar söz konusu kavram, farklı içeriklendirmelerde kullanılmış da olsa, birçok görüş ve yaklaşımda kabul görmektedir (bkz. Schäffner 2000:07; Hornby 1986/1999: Önsöz gibi). Bu yaklaşım ‘çeviri bilimi’nin şu anki durumu açısından önemle irdelenmesi gereken bir niteliktedir; çünkü, ‘belki de artık’ olası özerk bir ‘çeviribilim’ oluşumu bağlamında ödünç aldığı bu kavramların yerine kendi kavramlarını oluşturma ya da bu kavramları kendi alansallığı çerçevesinde tanımlama gereksinimi gittikçe kendini belirginleştirmeye; hatta alan içinde dayatmaya başlamıştır. Zybatow (2004:139-140), ‘çeviri bilimi’nin başka bilimlerden aldığı yabancı yaklaşımların temelinde yatan kavramların alana uygunlaştırılmadığını, ‘çeviri bilimi’ne yönelik tanımlanmadığını açıklamaktadır. Zybatow’un bu söylemini temel alarak

¹¹⁸ “Es scheint nun der Zeitpunkt der Versöhnung und der Umkehr gekommen”.

‘çeviribilimsel’ modellerde yer alan KM ve EM kavramlarının da böyle bir gelişim gösterip göstermediklerinin sorgulanması, alanın kavram örgüsünün gelişiminin anlaşılabilirlik kazanması yönünde bir katkı sağlayabilir.

Gerek ödünç alınan modeller gerekse de araçsallaştırılan kavramlar açısından ‘çeviri bilimi’ndeki ‘disiplinlerarasılık’ ilişkisi ve bunun çok çeşitli betimleri bir sorunsal olarak tanımlanmasını gerektirmektedir; bu bağlamda söz konusu ilişki, bir alan(sallık) karmaşası ve yığılması olarak tanımlanabilir. ‘Çeviri bilimi’ içinde ortaya atılan ‘disiplinlerarasılık’ sav ve söylemlerine koşturuk olarak -ve karşı bir görüş niteliği taşıyan-, ‘çeviri bilimi’ tartışmalarında bir ‘özerk bilim’ olma yönünde talepler de 80’lerden başlayarak git gide dile getirilmektedir; bu yönde farklı arayışlar *kristalize* olmaktadır. Bu arayışlar yönünde bir ‘özerklik’ talebi gereksiniminin olup olmadığı da, tartışmanın ‘bağdaşıksızlık’ savlamasının gelişmesi açısından gittikçe önem kazanmaktadır.

‘Çeviri bilimi’nin tarihsel gelişimine bu bağlamda bakıldığında ‘3. Uluslararası Uygulamalı Dilbilim Kongresi, 1972’ etkinliği çerçevesinde ilk olarak James S. Holmes ‘The Name and Nature of Translation Studies’ (Çeviri Araştırmalarının Adı ve Doğası) başlıklı çalışmasını (sözlü olarak) sunmuş ve böylece ‘alan¹¹⁹’ın adını da ‘Translation Studies’ (Çeviri Araştırmaları) olarak ilk defa açıklamıştır. Holmes’un bu çalışması neredeyse 15 yıl kadar sonra yayınlandığı için bu düşünceler ancak çok sonraları alan içinde değer bulmuştur (bkz. Stolze 2001).

Stolze, Wilss’in 1977 yılında ‘çeviri bilimi’ni -Holmes’in açıklamalarından farklı olarak- dilbilimin bir alt alanı olarak tanımladığını aktarır: “80’li yıllarda artık

¹¹⁹ Bu kavramın burada vurgulanması gereği doğmuştur; bu yönde (bkz. Timuçin 2004:15-16) anlamsal bir vurgu yapmak önemlidir: alan kavramı Felsefe Sözlüğü’nde şu şekilde açıklanmaktadır: “Nesnelerin belli bir düzende yerleştiği ortam. Düz ve açık ortam. (...) Alan, belli bir nesnel bütünlük ortaya koyabilen, böylece herhangi bir araştırmanın konusu olabilen bir düşünsel etkinlikler ortamıdır”.

çeviri biliminin dilbilimin bir alt alanı olarak görülmemesi ve özerk bir bilim alanı olarak biçimlenmesi gereksinimi belirir. Başlangıçta eşzamanlı betimsel dil karşılaştırmasının bir alt alanı olarak tanımlanmaktaydı”¹²⁰.

Burada Stolze, Holmes’un “Çeviri Araştırmaları” adlı alan betimlemesinin görünür bir bağımsız olma isteği içinde olduğunu “bağımsız bir alan” (eigenständige Disziplin) nitelmesi ile açıklamaktadır. Bu durumun daha önce Wilss tarafından farklı nitelendirildiğini; diyesi ‘çeviri bilimi’nin bir ‘alt/yan alan’ (Teilgebiet) biçiminde tanımlandığını hatırlatmaktadır. Stolze’ye göre Holmes, bu yaklaşıma yeni bir bakış getirerek “Çeviri Araştırmaları” (Translation Studies) adlı yeni bir alan bütünlüğü oluşturmaya çalışmaktadır.

Bu duruma yönelik Holmes, “Çeviri Araştırmaları” (Translation Studies) adlandırması ile ‘*sorunların karışıklığı çevirme ve çeviri olgusu etrafında toplanmakta*’ (complex of the problems clustered round the phenomenon of translating and translations’ -1988:67-70) olduğunu somutlaştırmaktadır. Holmes’un, düşüncelerinin daha sonra öncelikle yazınsal çeviriler bağlamında uygulanmaya çalışıldığı (bkz. Gideon Toury ‘In Search of a Theory of Translation. 1980’ ve ‘Descriptive Translation Studies and beyond. 1995’ adlı çalışmalarında) görülür. Bu düşünceler doğrultusunda ‘metinler ve metinlerin nasıl çevrilmesi gerektiği soruları’ değil, ‘çeviri kuramları’ irdelenmektedir.

Holmes’in çalışmalarının çıkış noktası olarak, Stolze şu gerekçeleri sunar; o zamana kadar alan içinde ve dışında yer alan, birbirini dışlayıcı ve yadsıyıcı dilbilim

¹²⁰ “In den 80er Jahren wurde das Bedürfnis sichtbar, daß die Übersetzungswissenschaft sich als eigenständige Disziplin formieren und nicht mehr nur als Teilgebiet im Rahmen der Sprachwissenschaft angesehen werden sollte. Anfangs war sie ja ‘als neue Teildisziplin des synchron-deskriptiven Sprachvergleichs’ (Wilss 1977:9) definiert worden” (Stolze 2001:165).

kaynaklı kuram tartışmalarının ve/veya ‘edim odaklı yaklaşımların ‘çeviri bilimi’ni verimsiz bir geleceğe doğru götürdüğünü açıklar¹²¹.

Stolze’ye (2001:166-167) göre, ‘çeviri bilimi’nin gelişmesi Holmes’un ‘Alan Kuramı’ yaklaşımına kadar kapsayıcı kuramlar arayışı içinde kaybolmuş veya dilbilimsel kuramlar ya da uygulama odaklı yaklaşımlardan dolayı parçasal bakışlardan ayrılamamış ve dolayısıyla tekil etmenlere dönük yaklaşımlarla, genellikle ‘genel çeviri kuramı’ olma talebi ve kaygısı ortaya konmuştur.

Gerçekten de çeviri kuramların çoğunda bu söylenen tekil unsurların biri ya da daha fazlası konulştırılmıştır. Bu bağlamda bu kuramlar genellikle içkin olarak “genel çeviri kuramı” olma talebi göstermişlerdir; ancak daha dikkatli bir bakışla bunların yine yalnızca tekil kuramlar olduğu görülmüştür. Çeşitli tekil alanların birlikte bir bütün olarak bakılması bu yetersiz durumu ortadan kaldırılabildi ve “genel bir çeviri kuramı”na ilişkin anlamsız arayışı da gereksiz kılabilirdi (Stolze 2001:166-167)¹²².

O zamana kadar yapılmış olan alansal çalışmaları Holmes, bir ‘üst kuramı’ biçimlendirme ereğiyle ‘pure’ (kuramsal) ve ‘applied’ (uygulama) adı altında iki ayrı alanda toplar. Söz konusu ayrımı daha da alansallaştırarak ‘pure’ diye adlandırdığı alanı yine iki ayrı üst başlık altında sınıflandırır: Kuramsal (Theoretical) ve betimleyici (Descriptive) çalışmalar.

¹²¹ “Çeviri biliminin verimli gelişmesinin uzun bir süre kapsayıcı kuram arayışları ya da dilbilimsel kuramların karşılıklı yadsımlarından ya da edim odaklı yaklaşımlardan dolayı engellendiği görgün yaklaşımın çıkış noktası olmuştur.” [Ausgangspunkt des empirischen Ansatzes ist die Feststellung, daß die fruchtbare Entwicklung¹²¹ der Übersetzungswissenschaft zu lange von der Suche nach “umfassenden Theorien” oder aber durch die gegenseitige Ablehnung verschiedenster “linguistischer Theorien” oder “praxisorientierter Ansätze” behindert worden sei] (Stolze 2001:166). Burada, ‘empirisch’ sözcüğünü Stolze’nin 2001 yılında çalışmasına eklediği belirtilmelidir. Daha önceki çalışmasında ‘systemisch’ sözcüğünü kullanmıştır. 1994 yılındaki çalışması Holmes’in çalışmalarını ‘Der systemische Ansatz (Holmes)’ olarak adlandırırken, 2001’de ‘der empirische Ansatz (Holmes)’ bölümü altında betimlemektedir. Bu durum bakış açısının değiştiğini göstermektedir: söz konusu alan ‘görgün’ bir özellikte mi yoksa ‘dizgesel’ bir özellik içinde mi açıklanmalıdır? Holmes’un oluşturduğu alansal dizgeselliğin tam olarak anlaşılmadığının bir göstergesi olarak da burada vurgulanabilir.

¹²² “Tatsächlich wurden in den meisten Übersetzungstheorien bisher einer oder mehrere der vorgenannten Teilaspekte abgehandelt. Dabei erhoben diese Theorien oft implizit den Anspruch, eine “allgemeine Übersetzungstheorie” darzustellen; bei genauerem Hinsehen zeigte sich jedoch immer wieder nur eine Teiltheorie. Eine Zusammenschau der verschiedenen Teilbereiche würde daher diese unbefriedigende Situation aufheben und die zwecklose Suche nach der ‘allgemeinen Übersetzungstheorie’ erübrigen” (Stolze 2001:166-167).

‘Özerk’ bir bilim alanı olarak “Çeviri Araştırmaları”nın (Translation Studies) daha sonra ‘birbirini tamamlayan’¹²³ alt alanların ‘tekil kuramlar’ oluşturacak şekilde (Einzel- oder Teiltheorien; bkz. Stolze 2001) bir ‘alan araştırması’ oluşturduğu savlanmaktadır. Stolze, anılan ‘Çeviri Araştırmaları’ yönelimine duyulan ilginin daha sonra daha çok ‘betimsel’ (descriptive) alanda yoğunlaştığını (bkz. Toury’nin DTS yönündeki çalışmaları) vurgulayarak açıklar. Stolze (2001:167), Holmes’sun ‘betimsel’ (descriptive) başlığı içindeki kuramların üç başlık altında incelendiğini şu şekilde aktarır¹²⁴:

-çeviri *süreci* kuramı: bir kişinin herhangi bir şeyi çevirmek istediği zaman ne olduğunu gösteren kuram. (eine Theorie des Übersetzungsprozesses, d. h. Die Theorie dessen, was geschieht, wenn jemand etwas übersetzen will;)

-çeviri *ürünü* kuramı: çevrilmiş olan metni metin yapanın ne olduğu; (eine Theorie des Übersetzungsprodukts, d. h. Was den übersetzten Text als Text kennzeichnet;)

-çeviri *işlevi* kuramı: çevirinin erek kültürdeki olası etkisi. (eine Theorie der Übersetzungsfunktion, d. h. Wie die Übersetzung in der Empfängerkultur wirkt.)

Bu gruplandırmaya dördüncü bir grup olarak değerlendirilen ‘çeviri didaktiği’ de (Stolze 1994) eklenir (-eine Theorie der Übersetzung in der Didaktik).

Yukarıda sunulan Holmes’un ortaya koyduğu bu ayrıştırma bugünkü ‘çeviri bilimi’nin gelişiminde saptanabilecek bir gruplandırma olarak betimlenebilir. Holmes kendisinden önceki çalışmaları ve hatta sonra yapılacak olan çalışmaları bir nevi kendi ‘Alan Kuramı’ dizgesinde sınıflandırmaktadır böylece. Holmes’un tüm çalışmalarından

¹²³ Stolze (1994) daha önceki çalışmasında ‘integrative Teilbereiche’ olarak şu şekilde adlandırmıştır: “Uygulamalı özerk bir disiplin olarak çeviri araştırmaları, tekil kuramlar yönünde özgülleştirilecek bütüncül alanların araştırma alanı olarak tanımlandığı söylenir” [Die unabhängige Disziplin der Translation Studies als angewandter ‘Wissenschaft’ wäre vielmehr ein Forschungsfeld integrativer Teilbereiche, die in Einzeltheorien dann spezifiziert werden könnten]. Bu açıklamasına ek olarak ‘Translation Studies’e Susan Bassnett-McGuire’in kitabını iyi bir giriş olarak değerlendirdiğini vurgular.

¹²⁴“Dabei [bei seiner gesamtfeld betrachtung] unterscheidet er [Holmes] (metatheoretisch) als Forschungsbereich der Translation Studies ein Feld, in dem im wesentlichen vier Teiltheorien anzutreffen sind (vgl.1988,95)” (Stolze 1994:131).

sanki habersizmiş gibi ‘çeviri bilimi’, özerklik arayışları bağlamında yine alanı tamamen kapsadığı savlanan ‘kısmi yönelimler’ ya da ‘yaklaşımlar’ ve ‘modeller’ peşinde uzun bir zaman dilimi içinde varlık bulmaya çalışmıştır. Bu kısmi yaklaşımlar önceleri ‘metin odaklı’ (Neubert 1975), sonraları ise ‘metin işlevsel’ (örneğin Reiß (1971/1976) özellik göstermektedir. Başka bir ayrıştırma: “metin odaklı kuramlar” (textorientierte Theorien), “süreç odaklı kuramlar” (prozessorientierte Theorien) ve “çevirmen odaklı kuramlar” (übersetzer-/dolmetscherorientierte Theorien) olarak betimlemektedir (bkz. Zybatow 2004:136).

‘Çeviriyi ‘ürün’ ve ‘süreç - eylem’ yönelimli tanımlayan yaklaşımların yanında, ‘işlev’ olarak açıklamaya çalışan açılımlar dikkat çekmektedir. Vermeer’in ‘Skopos’ kuramı ile metnin ‘işlevi’ ve Kupsch-Losereit’in (1999) ‘çevirmenin bilişsel etkinliği’ (die kognitive Tätigkeit des Translators) tanımlamasına dayanarak, ‘bilişsel etkinlik’ (kognitive Tätigkeit) asıl olarak ‘çeviri bilimi’nin araştırma nesnesi olarak kabul edilmektedir (bkz. Zybatow 2002:57).

Her iki tarafın yanlıları ise çeviribilimin artık kaynak metin (KM) ve erek metin (EM) ile; diyesi dil ve dilbilim ile hiçbir ilgisi olmadığı yönünde birleşmektedirler. [Einig sind sich die beiden Anhänger beider Richtungen, dass die Translationswissenschaft damit nichts mehr mit dem Ausgangstext (AT) und dem Zieltext (ZT) bzw. mit Sprache und Sprachwissenschaft überhaupt zu tun hat. Vgl.]:

“Kültürler ötesi tanımlama unsuru çeviri için iletişimdir. Çeviri ‘kültür ötesi dil değişkenli iletişimdir” [das definiens für translation ist das kulturüberschreitende moment der kommunikation. Translation ist ‘transkulturelle’ kommunikation mit sprachwechsel] Vermeer (1986a,173).

“ Araştırma nesnesini dil değil, farklı kültürel bağlamlardaki insanların davranışlarının tümü oluşturmaktadır” [Nicht mehr die Sprache stellt den primären Untersuchungsgegenstand dar, sondern das *Gesamtverhalten von Menschen in unterschiedlichen kulturellen Kontexten*] (Witte 2000,26).

“Kaynak metin (KM) ve erek metin (EM) olarak ‘çeviri ürünü’ değil, çeviri süreci araştırılmaktadır” [Nicht mehr das Produkt – Ausgangstext (AT) und Zieltext (ZT)- sondern der Prozeß des Übersetzens wird untersucht] (Kupsch-Losereit 1999,158).

Yukarıdaki savlamalar, tartışmanın ilgisini KM ve EM kavram çiftine yönlendirmektedir. Bu bağlamda araştırma ve bulgulama ilgisi söz konusu kavram çiftinin ‘çeviri bilimi’ndeki *yeri ve işlevi* doğrultusunda yoğunlaşmaktadır. Bu durumda şu sorularla karşı karşıya kalınmaktadır:

- Çevirinin bir ‘bilişsel etkinlik’ olarak tanımlanması ne gibi sonuçlar ortaya koyar?

- ‘Bilişsel etkinlik’ betiminin KM ve EM betimlemesi açısından önemi nedir?

Bu yaklaşım, ‘çeviri bilimi’ne ‘özerk’ bir nitelik kazandırma çabası doğrultusunda da bir açılım olarak değerlendirilebilir. Bu açılımlar sayesinde ‘çeviri bilimi’nin alansal etkinliğini ve bununla birlikte de araştırma nesnesini kendi yönelimleri bağlamında yeniden tanımlama gereksinimi de belirir.

‘Çeviri bilimi’ni ‘disiplinlerarası’ bir konum içinde tanımlayan görüşlerin dışında böyle bir durumun yetersiz olduğu da aynı zamanda açıklanmaktadır. Bu taleplerin başında, ‘disiplinlerarasılık’ savlamasını çürüten veya yetersizliği bakımından yargılayan savlar göze çarpmaktadır. En başta Zybatow (2004) ‘ithal’ gibi bir tanımlamayla ‘disiplinlerarasılık’ anlayışını ve konum tanımlamasını reddetmektedir.

‘Disiplinlerarasılık’ ilişkilerini güçlendiren ve örneklendiren KM ve EM kavramlarının, ‘çeviri bilimi’nin bir alan olarak gelişme sürecinde ‘çeviribilim’in temel kavramları olma niteliği azalır. ‘Çeviri bilimi’ni ‘özerk’ bir bilim olarak tanımlayan, yönelimler (çok somut olarak Kupsch-Losereit’in görüşleri), ‘çeviri bilimi’nin KM ve EM kavramlarıyla sıkı bir ilişkisinin olmadığını savlar.

II.3. Çeviri Bilimi'nde Tümelik ve Parçalanmışlık Boyutları

‘Çeviri bilimi’nin gelişmişlik düzeyinde, günümüz koşullarında tümel bir bakış açısı geliştirme gereksinimi giderek daha yoğun olarak somutlaşmaktadır. Bu gereksinim, alanın ‘kompleks’ özelliğine bağlı olarak ortadadır. Bugünkü ‘çeviri bilimi’nin görünümünü Stolze (2003:12) “çevirinin bilimi olarak çeviri bilgisi açıkça anlaşılır değil ve karmaşıktır”¹²⁵ biçiminde betimlemektedir. Gerçi kompleks oluşu bir yana, Stolze tarafından “net tanımlanabilir” (unübersichtlich) bir görünüm oluşturmadığı da vurgulanmaktadır. Bu tür sav ve söylemlere dayanarak, ‘çeviri bilimi’nin bir yandan böyle bir gereksinim ortadayken, aynı zamanda olgunun¹²⁶ parçalarına dönük araştırma işlemleri yürütme zorunluluğunun var olması da yine bir bağdaşıksızlığa olanak tanımaktadır.

Çok boyutlu bir olgu betimi yapılmakla birlikte ‘çeviri bilimi’ içinde parçasal/kısmi etmenlere (Teilaspektualität –bkz. Stolze 2001:166; İşcen 2005) dönük yöntemsel önermeler ve bunlara ilişkin ‘tikel modeller’ yer almaktadır. İşcen (2002), olgunun parçalarına; diyesi tekil etmenlerine dönük çalışma işlemlerini “subordinat”lar olarak tanımlamıştır. Tekil bakış açılarını tümel bir bakış ve düzenleme içinde sunan düşününsel işlemleri ise “koordinat”lar olarak betimlemektedir. ‘Çeviri bilimi’ içindeki görünümü söz konusu anahtar kavramlarla açıklamak için İşcen’in (2005) şu önemli bilim-kuramsal temmellendirmesi gerekli olacaktır: “Çeviribilimde koordinasyon ile

¹²⁵ “Die Translatologie als Wissenschaft des Übersetzens stellt sich gegenwärtig recht unübersichtlich und komplex dar”.

¹²⁶ Olgu kavramına ilişkin şu betim yapılmaktadır: “En genel anlamda olgu, bilimin konusunu oluşturan şeydir. Bütün bilimler kendi alanlarının özel koşullarına göre ya da konuları ve yöntemleri çerçevesinde olgular araştırmasına yönelirler. Özellikle Kant olguyu “olası deneyin nesnesi” olarak anlar. Zaman ve uzay kategorileri çerçevesinde kendini ortaya koyan her şey olguyla ilgilidir. Böyle olmakla olgu bir belirlenim alanı olan dış dünya koşullarıyla belirgindir. Kısacası bilinçli özneye görünen ve kendini ya iç duyumda ya da dış duyumda ortaya koyan her şeye olgu diyebiliriz” (bkz. Timuçin 2004:374-375).

subordinasyon arasındaki mantıksal ve doğal; diyesi gerekli olan dengeli ilişki yoktur”¹²⁷.

İşcen (2005), subordinatif; diyesi araştırma nesnesine dönük çalışmalara ilişkin ‘çeviri bilimi’ açısından çok fazla çalışmanın olduğunu ve bunların bir düzenleme içinde yer almayıp daha çok yığılma görünümü oluşturduklarını belirtmektedir. Bu durumun da, bilim-kuramsal oluşum açısından subordinasyon/araştırma nesnesi ve koordinasyon/kuram oluşturma arasında olması beklenen bir ilişkinin olmadığına da göstergesi sayılacağına dikkat çekmektedir. “Çok sayıda subordinasyon, her türlü koordinasyon olanağının altını boşaltmaktadır, böylece de (araştırma nesnesi odaklı subordinat oluşturu araştırma) ‘geniş bir alan’ olmaktadır”¹²⁸ olduğunu vurgulamaktadır (bkz. İşcen 2005:60).

İşcen böylece, ‘çeviri bilimi’ yönünde koordinasyon/kuram oluşturu bilim-kuramsal bir açılımın şu anki görünümü ve gelişmesi bağlamında olanaklı olamayacağını gerekçelendirmektedir; koordinasyon olmadan da bilimselliğin olmayacağına (Schopenhauer’e 1819/1977:100-105 dayanarak) işaret etmekle birlikte ve ‘çeviri bilimi’nde henüz her yönüyle kabul gören bir koordinasyon oluşumunun olmadığını da ekleyerek açıklamaktadır (bkz İşcen 2005). İşcen ‘çeviri bilimi’nde gerçekleştirilen çalışmaların bu bağlamda daha çok sürekli birbirinden bağımsız ve ilişkisiz yeni sonuçlar getirdiğini vurgular¹²⁹.

¹²⁷ “Die Ausgewogenheit, die logische und natürliche, d.h. auch notwendige Abstimmung zwischen Koordination (Theoriebildung) und Subordination (Gegenstandsforschung) ist in der ÜW nicht gegeben”.

¹²⁸ “Erhöhte Subordination untergräbt jede Möglichkeit zur Koordination, die zunehmend erschwert wird, da es (d.i. die gegenstandsorientierte subordinierende Forschung) durchaus ‘*ein weites Feld*’ (Snell-Hornby et al. 1999, Vorwort)”.

¹²⁹ “Tüm (subordinatif odaklı [20]) bilimsel bulgular çoğalan çeşitliği ile bilimsel materyallerin birikintisi olarak (her yeni araştırma bir öncekiyle ilişkilendirilemeyen yeni bir sonuç getirmektedir) subordinasyon oluşumunu güçlendirmekte ve sonsuzluğa doğru uzanmaktadır” [Alle (subordinativ-orientierten [20]) Erkenntnisse sind nur Anhäufung von Wissenschaftsmaterialien, die mit zunehmender Vielfalt (jede neue Untersuchung liefert ein neues Resultat, das oft mit dem vorhergehenden nicht referiert) nur den Bestand an

Stolze (2003), İşcen'den (2002) farklı olarak bir koordinsayonun varlığını kabul etmekte ve bunun artık değişik etmenlerine dönük tartışmalarının bir çıkmaza girdiğini açıklamaktadır. Oysa bir koordinasyon oluşumu zaten mevcut ise o zaman tekil etmenlere dönük çalışmaların da bu yönde çoktan düzenlenmiş olması gerektiği doğal bir çıkarım olacaktır ve böyle bir gelişme de alan içindeki nesne araştırmaları yönündeki çalışmaları bir çıkmaza götürmeyecektir. Bu durumun tam tersi bir gerekçe olarak Stolze (2003:13), “gelişmeler doğrusal değil; aynı sorun etrafında dönen verimsiz bir süreç”¹³⁰ demektedir ve “her birinde bir sorunsalın daha iyi anlaşılmasına katkı yapacak önemli bir tekil unsur tartışılır”¹³¹ (bkz. Stolze 2003:28) şeklinde düşüncelerini pekiştirmektedir.

Bu düşüncelerini yoğunlaştırarak Stolze (2003), “anlaşılmaz” [unübersichtlich] ve “karmaşık” [kompleks] niteliğini aynı zamanda ‘çeviri kuramı’nın çeşitli ‘okul’larının geliştirdiği kavramsal oluşum boyutundan da vurgular¹³². Stolze’ye göre, alanın “net anlaşılır” (unübersichtlich) bir görünüm oluşturmamasının bir nedeni de burada betimlenen durumdur. ‘Çeviri bilimi’ içindeki çeşitli ‘okul’lar kendi bakış

Subordination aufbällt, ins Unendliche hinausdehnt] (bkz. İşcen 2005). İşcen’in (2002) çalışmasından ‘etkilendiği’ görünen Stolze (2003:29-30) ‘tekil etmenlere dönük çalışma’ (Teilaspektualität) durumunu şu şekilde eleştirmektedir: “Bu bilimin kalıcı hakikat ulamları olarak bilimsel koordinatları ortak kabul olarak bilgi yöntemi temelinde bugünkü subordinatları sonuçlar ve çıkarımlar getirmekte ve sınırlarına dayanmaktadır. Çok değişkenli etmenler tartışması artık çıkmaza girmiş gibidir” [Die Koordinaten dieser Wissenschaft als ihre bleibenden Wahrheitskategorien (Schopenhauer) aufgrund der allgemein akzeptierten Erkenntnismethode bringen jedoch heute in ihren Subordinaten keine Schlüsse und Ergebnisse mehr hervor, sie sind an ihre Grenze gestoßen. Die variantenreiche Faktorendiskussion erscheint uns mittlerweile in einer Sackgasse gefangen] demektedir ve böylece koordinatlar ile subordinatlar arasındaki ilişkiye yönelik fazla bir açıklama getirmeksizin her iki bilim-kuramsal tanımı; diyesi ‘koordinasyon’ ve ‘subordinasyon’ oluşumlarını kendince betimlemektedir.

¹³⁰ “[d]ie Entwicklung verlief dabei nicht geradlinig, sondern eher wie in einer Spirale, immer wieder aus einem anderen Blickwinkel um dieselben Fragen kreisend”.

¹³¹ “Es wird jeweils ein wichtiger Einzelaspekt diskutiert, der zum besseren Verständnis einer Problematik beiträgt”.

¹³² “Çeviri biliminin çeşitli güncel okullarının bağdaşık olmayan kavramsallaşmaları dikkat çekicidir. Bu okulların hepsi aynı talepte bulunur; diyesi bir metnin içinde var olanları başka bir dilde betimlemeye çalışmaktadır” [Auffällig ist die oft unvereinbare Begrifflichkeit der verschiedenen aktuellen ‘Schulen’ der Übersetzungstheorie, die doch alle den Anspruch haben, das Gleiche, die Implikationen der Umsetzung eines Textes in eine andere Sprache zu beschreiben”.

açılarından yola çıkarak kendilerine özgü kavramsal düzlemler oluşturmaktadır. Buna bağlı olarak da ‘okul’ların kavram örgüleri arasında bir bağdaşıksızlık açıkça görülmektedir. Çok çeşitli bakış açıları ortaya koyan bu ‘okul’ların Stolze’ye göre, sadece alanın araştırma nesnesi (Forschungsgegenstand) arasında herhangi bir ayrım yapılmaksızın böyle bir görüş ortaya atılmaktadır) tanımlaması bile çok çeşitli bakış açılarını somutlaştırmaktadır¹³³. Bu bakış açıları alanın adlandırımına da yansır: Çeviri bilimi (Übersetzungswissenschaft), çeviri kuramı (Übersetzungstheorie), çeviri bilgisi (Übersetzungslehre), çeviri dil bilimi (Translationslinguistik), çeviri bilimi (Translationswissenschaft), çeviri kuramı (Translationstheorie) gibi (bkz. Stolze 2003:12 – 1. dipnot). Bu çeşitlilik alanın araştırma nesnesinin belirlenmesi ve tanımlanması yönünde bir gereksinimi ortaya koymaktadır. Stolze’ye (2003:28) bu tür sorunları aşmanın yolunu tanımlar: Çevirinin özneliği bilimsel etmenlerin nesnel tanımlanması ile aşılabilir; bütün çalışmaların amacı da bu yönde olmalıdır¹³⁴.

II.4. ‘Çeviri Bilimi’nde Edimsel ve Kuramsal Gerekliliklerin Bağdaşıksızlığı

Bir bilim olma ile bir uygulamanın düzenleyicisi ve yönlendiricisi olma kaygısını ‘çeviri bilimi’ bağlamında anlayabilmek için, öncelikle bilim olmanın koşullarının belirginleştirilmesi gereklidir. Bu yönde İşcen (bkz. İşcen 2002:43) bilimsellik koşullarını şu şekilde betimlemektedir: “1) araştırma nesnesinin öncelikle belirlenmiş ve özerk bir zeminde tanımlanmış olması; 2) araştırma nesnesine uygun ve bağlı araştırma yöntemleri geliştirilmesi ve bunların uygulamada sınanarak genel kabul

¹³³ (bkz. Stolze 2003:12 – “Araştırma nesnesinin tanımlanmasındaki çeşitlilik bile bu arayışın bir göstergesidir” [Doch allein die Bezeichnung des Forschungsgegenstandes sind äußerst vielfältig, worin sich die Suchbewegung deutlich spiegelt].

¹³⁴ “Vornehmliches Ziel aller Studien ist es, die ‘Subjektivität des Übersetzens’ durch objektivierend wissenschaftliche Faktorendarstellung zu überwinden”.

görmesi ve yerleşmesi; 3) araştırmaların bir dizge içinde kuramsallaşmaya dönük ilerlemesi ve/veya kümelenmesi”.

Bu koşulların ‘çeviri bilimi’ açısından karşılanıp karşılanmamasının bulgulanması ve değerlendirilmesi giderek daha da bir önem kazanmaktadır. Stolze (2003:27), Grucza’ya atıfla (1990:10) “Bir disiplinin özerkliği için bir araştırma nesnesinin belirlenmesinin özsel bir önkoşul olduğunu Grucza da benzer şekilde dile getirir”¹³⁵. Bu yönde de Stolze ifadesinin devamında, ‘çeviri bilimi’ne dönük “..., çeviri biliminin araştırma nesnesini bulup ve uygun biçimde tanımlayıp tanımlamadığı”¹³⁶ sorusunun önemli olduğunu vurgulamaktadır (bkz. Stolze 2003:27).

Öndeki bölümlerin genel bir çıkarımı olarak ‘çeviri bilimi’nin bu koşulları yerine getirmekte zorlandığı görünür. ‘Çeviri bilimi’ bağlamındaki sav ve söylemlerde ortak bir kabul olarak ortaya konan bir *araştırma nesnesi* tanımının belirginlik kazanamadığı açıkça ortaya çıkmaktadır; araştırma nesnesine ilişkin “çok çeşitli” (vielfältig- bkz. Stolze 2003) ve “birbiriyle bağdaşmayan” (Unvereinbarkeit) tanımların olması bu yönde bir gösterge kabul edilebilir. Bu sav ve söylemlere biraz daha netlik kazandırmak için burada Stolze’nin şu değerlendirmesi katkı sağlayacaktır: Alanda kuram diye adlandırılan yöntemsel yaklaşımların daha çok dilbilimin gelişim çizgisini izlediğinin altı çizilir. “Çeşitli kuramlar”¹³⁷ diğer kuramlara etki ederek bunlarla rekabet içinde olur, genelde ise bunlar dilbilimin disipliner gelişmesini izler, dizgesel yönelimli

¹³⁵ “Ähnlich äußert sich auch Grucza, für den das Festmachen eines eigenständigen Gegenstandes eine wesentliche Voraussetzung für die Eigenständigkeit einer Disziplin darstellt”.

¹³⁶ “..., ob die TW ihren Gegenstand überhaupt schon gefunden und angemessen definiert hat”.

¹³⁷ Burada şu gerekçelendiriş önemlidir: İşcen (2005) ‘çeviri bilimi’nde kuram ve yöntem ayrımının pek yapılmadığına dikkat çekerek kuram olarak tanımlanan düşüncelerin daha çok “çeviri yöntemi önerileri” [übersetzungsmethodische Vorschläge] olduğunu belirtmektedir.

gelişmelerden metindilbilimsel ve edimbilimselden bilişsel ve eylem-kuramsal olduğu gibi görgün sorulara kadar genişler”¹³⁸ (bkz. Stolze 2003:28).

İkinci bir bilimsellik koşulu olarak belirlenmiş bir araştırma nesnesine yönelik araştırma yöntemlerinin uygulamada sınanması ve yerleşmesi durumu da bağdaşıksızlığın işaretlerini vermektedir: ‘Çeviri bilimi’nde bu durumun gerekçesi olarak dilbilimden taşınan modeller ve yöntemler olduğu saptaması belirtilebilir. Çeviri bilimi doğası gereği diğer bilimlerden yararlanacaktır. Ancak ‘çeviri bilimi’nin bu yönde herhangi bir metodolojik bir önkoşula bağlı olmaksızın davrandığı Zybatow tarafından belirgin olarak vurgulanmaktadır. Zybatow bu konuyu şöyle temellendirir: Ancak başka bilimlerden taşınan model ve yöntemlerin ‘çeviri bilimi’nin araştırma nesnesini işlemeye yönelik uyumlaştırılması beklenir. Çeviri araştırmalarında bu uygunluğun sağlanmadığı da savlanabilir; diyesi, uygun araştırma yöntemi ve bunun sınanması ‘çeviri bilimi’ için geçerli değildir (bkz. Zybatow 2004:139)¹³⁹.

Üçüncü bilimsellik koşulu yönündeki bulgulara ise tüm bu sav ve söylemlerden çıkarsanan sonuçlar doğrultusunda ‘çeviri bilimi’ bağlamında daha da somutlaşarak belirginlik kazanmaktadır. Araştırmaların bir dizge içinde kuramsallaşmaya dönük ilerlemesi, daha önceki bölümlerden de ortaya çıkabileceği gibi ‘çeviri bilimi’ açısından günümüz görünümü içinde olanaksız olarak değerlendirilebilir.

Bu konuya açıklık getirebilmek için bu yönde katkı sunmaya değer bulduğum görüşler bir arada sunulacaktır: ‘Çeviri bilimi’ sav ve söylemlerinde böyle bir

¹³⁸ “Die verschiedenen Theorien reagieren auf andere und setzen sich mit diesen konkurrierend auseinander, folgen aber im allgemeinen der disziplinären Entwicklung der Linguistik, von den systembezogenen über textlinguistischen und pragmatischen bis hin zu kognitiven und handlungstheoretischen sowie empirischen Fragestellungen”.

¹³⁹ “Das setzt aber voraus, dass wirklich überprüft wird, ob die Methode oder das gesamte Modell für den eigenen Gegenstand überhaupt adäquat ist, und dass es dann für den eigenen Gegenstand passfähig gemacht wird. Und gerade Letzteres ist bei den bisherigen Anleihen der Translationswissenschaft bei anderen Disziplinen meist versäumt worden”.

düzenleme varmış gibi davranılarak, yine de “araştırmaların tekil boyutta kaldığı için” bir “karmaşa ve yığılma”; daha doğrusu bir çıkmaza gidildiği betimlenmektedir (bkz. Stolze 2003:29-30). İşcen de, ‘çeviri bilimi’ içinde alanın çalışanlarınca kabul gören bir çeviri kuramının olmadığını; araştırma nesnesine yönelik çalışmaların da dizgesiz bir yığın görünümünde olduğuna vurgu yapar (İşcen 2005:60)¹⁴⁰. ‘Çeviri bilimi’ içindeki görünüm, henüz bir dizge içinde kuramsallaşmaya dönük kümelenmesinin olanaklı olmadığına işaret etmektedir.

Çeviri biliminin bir gelişim gereksindiği yargısı dağınıklığa işaret etmişti. Zybatow (2002:81) ‘çeviri bilimi’ bağlamında ‘gerçek’ bir gelişme olarak şunları vurgulamaktadır: “Çeviri biliminin gerçek bir ilerlemesi için araştırmada daha güçlü bir ve anlaşılır sorularla somutlaştırılmış disiplin içi özgüleşmenin yerleşmesi gerekmektedir. Böylelikle araştırma potansiyeli yoğunlaşabilir ve her bir çeviri bilimci için de postmodern keyfiliğin tekrarcıları olarak sürekli çevirinin araştırma nesnesinin kompleks yapısına gönderme yapmaktan ziyade ilgili alanda gerçekten bir uzman olabilme olanağı verilmelidir”¹⁴¹.

Yukarıdaki değerlendirmeler ‘çeviri bilimi’ni bir disiplin olarak tanımlayan ve betimleyen yaklaşımlar doğrutusunda da ilişkilendirilmelidir. ‘Çeviri bilimi’ çeşitli betim ve açıklamalarda ‘görgül’ (empirische Wissenschaft - Toury 1995), ‘bağımsız bilimsel bir disiplin’ (selbständige wissenschaftliche Disziplin - Reiß 1993), ‘disiplinlerarası çok yönlü bir bütün’ (interdisziplinäre multiperspektivische Einheit - Hornby 1986), ‘altı ayrı disiplinden bütünselleştirilen özerk bir disiplin’ (eine

¹⁴⁰“Es gibt noch keine stichhaltige, allseits anerkannte Koordinanz innerhalb der ÜW. Es gibt nur eine zusehends unüberschaubar werdende, untergeordnete und regellose Anhäufung von Subordinaten”

¹⁴¹ “Für eine wirkliche Weiterentwicklung der Translationswissenschaft scheint notwendig, dass eine stärkere intradisziplinäre Spezialisierung mit klaren Fragestellungen in der Forschung einsetzt, um mithin das Forschungspotential zu konzentrieren und den einzelnen Transaltionswissenschaftlern auch die Möglichkeit zu geben, auf dem jeweiligen Gebiet wirklich ein Spezialist zu sein, anstatt unter Hinweis auf die Komplexität des Gegenstandes der Translation als Wiederkäufer der postmodernen Beliebigkeit aufzutreten”.

eigenständige Disziplin, deren Komponenten aus sechs Disziplinen zu einem Ganzen integriert sind - Kalverkämper 1999:70) ve en güncel olarak da ‘paradigma öncesi bir durum içinde’ (präparadigmatischer Zustand - Stolze 2003:28) görünümü olarak tanımlanmaktadır. Anılan bu tanımlamalar doğrultusunda alanın içindeki bağdaşıksızlık genel olarak buradan da ortaya konulabilecek bir değerlendirme olacaktır. Bu durumu kendi ifadeleriyle somutlaştırmak için aşağıda bu yöndeki görüşlerin eksiksiz aktarımları bir arada toparlanmıştır:

Toury (1995:1), ‘çeviri bilimi’nin özerk bir alan olmasını ancak bir görgül bilim olmasıyla olanaklı görmektedir:

Çeviri bilimini nihayet özerk ve bağımsız bir bilim yapma talebi araştırma yöntemleri içinde görgün bir dönüşe doğru yönelmesi giderek seslendirilmektedir. Çünkü Toury’e göre, “gerçek bir bilim” olmaya doğru giden yola ancak görgünlük üzerinden ulaşılabilir (bkz. Stolze 2003:25)¹⁴².

Reiß, Snell-Hornby’den (1986) tam on yıl önce (1976) ‘çeviri bilimi’nin ‘özerk’ bir disiplin olduğunu vurgular ve ayrıca o dönemdeki dilbilimsel ağırlığa karşı bir set çekme çabası içinde ‘çeviri bilimi’ni betimler¹⁴³.

Snell-Hornby’ye (1986) göre, ‘çeviri bilimi’ dilbilim ve dil ile yoğun bir ilişki içinde değildir. Kendisi bu durumun ‘çeviri bilimi’nin özerk bir nitelik kazanması için gerekli olduğunu savunur (bkz. alıntılayan Zybatow 2002:57). ‘Özerklik’ içeriğini diğer

¹⁴² “Die Forderung nach einer ‘empirischen Wende’ in den Untersuchungsmethoden wurde lauter, um die TW endlich zu einer eigenständigen, unabhängigen Wissenschaft zu machen, denn der Weg zu einer ‘echten’ Wissenschaft führt laut Toury (1995:1) nur über die Empirie” (bkz. Stolze 2003:25).

¹⁴³ “Die Übersetzungswissenschaft hat sich erst in den letzten zehn bis fünfzehn Jahren als selbständige wissenschaftliche Disziplin konstituiert. Ihr Gegenstand ist der Übersetzungsprozeß als ein zweisprachiger Kommunikationsvorgang, der zwei Hauptphasen umfaßt: die Erfassung eines ausgangssprachlichen Textes in allen seinen Dimensionen (Verstehensphase) und die Neuformulierung des Verstandenen in einer Zielsprache (Reverbalisierungsphase). Das Ergebnis des Übersetzungsprozesses soll dabei ein (in möglichst allen Dimensionen) äquivalenter zielsprachlicher Text sein” (Reiß 1993:127).

disiplinlerle olan ilişkileri de düzenleme çabasıyla Kalverkämper şöyle açıklamaya çalışır:

Nasıl ki dilbilim ses bilgisi, sesbilim, biçimbilim, sözcük bilgisi, sözlük bilgisi, sözdizim, metindilbilim v.d. ilişkili olan alt alanlardan oluşmaktaysa çeviri bilimi de altı ayrı disiplinden (ya da bilimsel alandan) bir bütün olarak kendi sorularını, amaçlarını, sorun çözümlerini, çalışma biçimlerini, yöntemlerini, bilimsel bulgularını ve sonuçlarını geliştiren ve araştıran özerk bir disiplindir (Kalverkämper 1999:70)¹⁴⁴.

Kalverkämper, ‘çeviri bilimi’nin zorunlu olarak metin ve toplumsal oluşumlar üzerinden kültüre kadar genişletilebilen bir alanı kapsadığına vurgu yapar; bu düşüncesiyle ‘çeviri bilimi’nin ‘kompleks’ yapısını daha da belirginleştirerek bu yöndeki yargısını kesinleştirir. Ona göre, ‘çeviri’ altı disiplini kendi sınırları içinde bütünleştirir. Bu disiplinler sırasıyla; filoloji, metindilbilim, edimbilim (pragmatik) ve bilişbilim, göstergebilim, kültürbilim(ler)i ya da kültür araştırmaları ve son olarak da antropolojidir. Bu alanlar Kalverkämper tarafından ‘metinler içinde-durumlar içinde-kültür içinde-dil’ formülasyonu çerçevesinde yukarıdaki sıralama ile bütünleştirici bir anlayışı sergileyen bir tablo biçiminde oluşturulmuştur (bkz. Kalverkämper 1999:71).

‘Çeviri bilimi’nin bir bilim disiplini olarak daha “paradigma öncesi durumda” olduğu vurgulanır (bkz. Stolze 2003:28)¹⁴⁵. Stolze’ye göre (2003:13) “çeviri biliminin

¹⁴⁴ “Wie sich die Sprachwissenschaft aus der Beziehungsgemeinschaft von Teildisziplinen – wie Phonetik, Phonologie, Morphologie, Lexikologie, Lexikographie, Syntax, Textlinguistik u.a. – aufbaut, ist die Translationwissenschaft eine eigenständige Disziplin, deren Komponenten aus sechs Disziplinen (oder wissenschaftlichen Bereichen) zu einem Ganzen integriert sind und auf diese Weise als surplus eigene Fragestellungen, Zielsetzungen, Problemlösungen, Arbeitsweisen, Methoden, Erkenntnisse und Resultate entwickelt bzw. erarbeitet hat” (Kalverkämper 1999:70).

¹⁴⁵ “Çeviri biliminin hiçbir şekilde henüz bütüncül bir paradigmasının olmadığı, dolayısıyla daha çok paradigma öncesi bir durumda bulunduğu sonucu kaçınılmazdır. ...” [Es drängt sich der Schluss auf, dass die Translationwissenschaft noch keineswegs ein einheitliches Paradigma besitzt, sondern sich eher in einem präparadigmatischen Zustand befindet. Die verschiedenen Theorien reagieren auf andere und setzen sich mit diesen konkurrierend auseinander, folgen aber im allgemeinen der disziplinären Entwicklung der Linguistik, von den systembezogenen über die textlinguistischen und pragmatischen bis hin zu kognitiven und handlungstheoretischen sowie empirischen Fragestellungen] (bkz. Stolze 2003:28).

disiplinlerarası özelliği, kuramsal yaklaşımların çeşitliliği ve kavram örgüsünün bağdaşksız olmasının nedenidir¹⁴⁶.

Stolze (2003:13), çeviri biliminin “farklı alanların birleştiği, özgün bir alan olabileceğine” de vurgu yapar: “Çeviri biliminin farklı alanların buluştuğu bir alan olabileceği (sempozyum konusu 2002: ‘A Crossroad of Disciplines’) konulaştırılmaktadır. Bu bağlamda da çeviri biliminin ara, üst ya da çok disiplinli özyapısına yönelik sorular ortaya çıkmaktadır”¹⁴⁷.

Wilss (1988:IX) çeviri bilimini, farklı belirleyenleri olan bir “sınır bilimi” olarak tanımlar. “Çeviri bilimi nesnel ve öznel etmenlerin sorunlu olmakla birlikte aynı zamanda gerçekleşen merkezden içe doğru çekimli ve merkezden dışa doğru itimli güç oyunundan dolayı bir sınır bilimidir ve öyle kalacaktır”¹⁴⁸.

II.5. Bağdaşksızlık Ortamında KM ve EM Kavram Çifti’nin Yerleşikliği ve Önemi

‘Çeviri bilimi’nin çeşitli boyut ve katmanlarında genel bir bağdaşksızlık olduğu savı, tartışmanın buraya kadar gelen bölümlerinde belirginleştirildi. Bu bağlamda, ortaya konulan bağdaşksızlık durumları somut örneklere dayandırılmaya çalışıldığında, birçok sav ve söylemde içkin olarak ya da belirgin bir biçimde ‘çeviri bilimi’nin diğer

¹⁴⁶ “Der interdisziplinäre Charakter der Wissenschaft vom Übersetzen ist gewiss mit einer der Gründe für die Vielfalt der theoretischen Ansätze und damit auch für die Uneinheitlichkeit im Begriffsapparat. So gilt, dass einerseits Ähnlichkeiten zwischen verschiedenen Modellen nicht notwendig auch Übereinstimmung in der Sache bedeuten, und andererseits neue Terminologien nicht auf jeden Fall auch neue Erkenntnisse beinhalten”.

¹⁴⁷ “Mittlerweile wird diskutiert, ob die Translationwissenschaft nicht ein Begegnungsfeld verschiedenster Disziplinen sei (Tagungsthema 2002: ‘A Crossroad of Disciplines’), wobei sich dann Fragen nach ihrem inter-, para- oder pluridisziplinären Charakter ergeben”.

¹⁴⁸ “Die Übersetzungswissenschaft ist und bleibt letztlich eine Grenzwissenschaft, die durch das oft problematische, gleichzeitig zentripetal und zentrifugal wirkende Kräftespiel zwischen objektiven und subjektiven Faktoren charakterisiert ist”.

disiplinlerden faydalanma zorunluluğuyla birlikte alana aktarılan çeşitli modellerde ve bu modellerin temelinde yatan kavramların uygunluk ve bağdaşıklık özelliği göstermediği yönünde yoğunlaşmaktadır. Bununla birlikte bilim olma yönünde betimlenen koşullar bağlamında da ‘çeviri bilimi’ndeki görünüm bir bağdaşıksızlığa işaret etmektedir; araştırma nesnesi koşulu çerçevesindeki sorgulama bir ilişkisizlik olduğunu göstermektedir.

‘Çeviri bilimi’ tanımlamaları doğrultusunda ortaya konan ‘bağdaşıksızlık’ ve karmaşa ile KM ile EM kavramlarının aynı bilim alanındaki uygulama ve araştırma verileri arasında dolaysız bir ilişki ve etkileşim durumu olduğu giriş bölümünün genel bir çıkarımı ve yargısı olarak yer almaktadır. ‘Çeviri bilimi’ içindeki bağdaşıksızlığa dönük –önceki bölümlerde ortaya konulmaya çalışılan- bir yoğunlaşma sonucunda tartışmanın kavramsal irdelemesine örnek olarak seçilen KM ve EM kavramlarının da üstünde bir araştırma ve bulgulama ilgisi, burada bir gereksinim olarak ortaya çıkmaktadır. ‘Çeviri bilimi’ne genel olarak bakıldığında çeviri odaklı çalışmaların ilgisinin de bu doğrultuda gelişmekte olduğu görünür; KM ve EM kavramlarının öncelikle ayrı ayrı yapısal betimlemeleri yapılmakta ve daha sonra da her iki kavramın arasındaki ilişki genel anlamda “çeviri ilişkisi” (Übersetzungsrelation - Reiß 1993) adlandırımı ve özelde bir “eşdeğerlilik” durumu (bkz. Kade; Koller 1992) olarak belirginleştirilmeye çalışılmaktadır. ‘Çeviri bilimi’ içinde bir ‘eşdeğerlik’ ilişkisi veya arayışının, çeviri olgusuna salt “süreç” boyutunda yaklaşması sonucunda ise ‘transfer’ (aktarım) yönelimli bir ‘çeviri bilimi’ anlayışı dış çerçeve olarak ortaya çıkmış ve gelişmiştir: KM ve EM kavram çifti arasındaki ilişki bir *kaynaktan* bir *ereğe* doğru devinim biçiminde betimlenmeye ve değerlendirilmeye çalışılmıştır. KM ve EM kavramlarının bu yöndeki koşullandırılması içinde ne tür bir bilişsel ve araştırma odaklı

işleve kavuştuğu sorusu tartışmanın geneli içinde giderek önem kazanmaktadır. Anılan kavram çiftinin ‘çeviri bilimi’ açısından *öneminin* ve *işlevinin* ortaya konması araştırmanın bu bölümünde öne çıkartılması gereken bir yükümlülük olarak görünmektedir.

Bu yükümlülüğü gözeterek, söz konusu kavram çiftini konu eden birikimlerin öbeklendirilmesi, ‘araştırma nesnesi’ ve sorunsalının belirginleştirilmesi ve somutlaştırılması ve bununla birlikte de ‘araştırma nesnesi’ne ilişkin ‘*görece uzlaşının*’ genel geçerliğinin sorgulanması söz konusu alana bir katkı yapma yönünde gerekli bir kazanım olarak tanımlanabilir. Burada her ne kadar bir uzlaşıdan söz edilse de esasen ‘çeviri bilimi’ bağlamında bir uzlaşının olmadığı çok açıktır; uzlaşılmış olunan edime dönük bir tutum içinde yaklaşımlar geliştirildiğidir (bkz. İşcen 2005). ‘Çeviri bilimi’ içinde genellikle birbirini yadsıma ve yalanlama durumu görünmektedir. Her yaklaşım kendine göre bir nesne tanımlı ortaya koyarak yabancı alanların bakış açılarını alana taşımıştır (bkz. Zybatow 2004; Stolze 2003).

Bu yargı ve savları örneklendirebilmek ve geçerliliklerini sınavabilmek için örnek teşkil edecek olan KM ve EM kavramlarının oluşumsal ve gelişimsel izlencesinin bulgulanması gerekli görünmektedir. İki kavramın ilişkili olduğu kavram ve sözcüklere ilişkin bir sözcük taraması sonucunda KM (AT) kavramı yerine ‘orijinal’ [das Original], ‘metin örneği/taslağı’ [Textvorlage], ‘kutsal orijinal’ [heiliges Original] (bu adlandırma daha çok kutsal kitapların çevrilmeleri açısından düşünülmeli), ‘orijinal metin’ [Originaltext], ‘köken metin/yazı’ [Urschrift] gibi çeşitli kullanımlar olduğunu ve EM (ZT) için de ‘aktarım’ [Übertragung] ve ‘çeviri’ [Übersetzung] kullanımlarının ortaya çıktığı gözlemlenmektedir.

Yukarıda örneklenen kavramlar, tartışmanın araştırma bulgusu açısından çok bağlayıcı ve geliştirici bir önem taşımamaktadır. KM ve EM kavramları ‘çeviribilimsel’ açıdan daha kapsamlı kavramlar olduklarından dolayı, sorunsalın örneklendirilmesinde üst kavramlar olarak değerlendirilmiştir; çeviri bilimi öncesinde kullanılan diğer kavramlar KM ve EM kavram çifti içinde gizil olarak yer aldığından dolayı ayrıntılı olarak ele alınmamıştır.

İki ayrı dil arasında çeviriye yönelik ilişkiler araştırılırken ‘çeviri’, bir dilden ötekine ‘aktarım’ (Übertragung bzw. Transfer) olarak tanımlanmaktadır (bkz. Wilss 1977:72; Reiß/Vermeer 1984). Bu bağlamda Wilss’in şu betimlemesi bir açıklık getirebilir: “Çeviri biliminin merkezi görevi, kaynak dilde söylenenin arka planında kaynak dilsel metnin aktarımının etmenlere ayrıştırılmasına ilişkin araştırma biçimleri geliştirmektir, ...”¹⁴⁹ (Wilss 1977). Bu durumu Vermeer farklı bir ‘transfer’ içeriklendirmesiyle “(...) çevirinin yalnızca dilsel değil, her zaman kültürel bir aktarım olduğunu”¹⁵⁰ bulgulamıştır.

‘Çeviri bilimi’, karşı(t)laştırmalı yöntemin de katkılarıyla (bkz. İşcen 2002:31-32) iki yeni kavram ile çalışır: Bunlar ‘kaynak dil’ (Alm. Ausgangssprache; İngl. source language) ve ‘erek dil’ (Alm. Zielsprache; İngl. target language) kavramlarıdır. Bu kavramlar tek boyutlu (unilateral) ve tek yönelimli (unidirektional) bir durum ve devinim gösterir ve farklı bir biçimde de, ‘kaynak dil’ (Quellensprache)¹⁵¹ ve ‘erek dil’ (Zielsprache) olarak da çeşitli kaynaklarda adlandırılmaktadır. Bu durum kaynak tanımlaması açısından önemli bir bulgulama olarak belirtilebilir. Türkçedeki ‘kaynak’

¹⁴⁹ “Die zentrale Aufgabe der Übersetzungswissenschaft besteht demzufolge darin, Verfahrensweisen zu entwickeln, die es ermöglichen, vor dem Hintergrund des ausgangssprachlich Gemeinten den Transfer vom ausgangssprachlichen Text zum zielsprachlichen Text zu faktorisieren, ...”.

¹⁵⁰ “(...) daß Translation nicht nur ein sprachlicher, sondern immer auch ein kultureller Transfer ist”.

¹⁵¹ Burada “kaynak dil” olarak betimlenen kavram KM kavramı ile doğrudan bir ilişkiyi gösterir. Buna yönelik ‘kaynak’ Almandaki ‘Quelle’ karşılığı içerir; bir kaynak ve bir erek durumun betimlenmesi ise çift boyutlu bir yönelim ve durum olduğunu salık vermektedir.

adlandırması (örneğin ‘kaynak dil’, ‘kaynak metin’ ve ‘kaynak kültür’ gibi) yerleşik bir durumdur; ancak buradaki yerleşiklik daha çok bir ‘çıkış’ anlamı ile ortadadır. ‘Çıkış’ (Ausgang) algılaması ise tek bir ‘hedef’e doğru olan bir ilerleyişi gösterir:

Kaynak $\leftrightarrow$ hedef [çift boyutlu - *bilateral* ve çift yönelimli-*bidirektional* olabilmekte)

Çıkış $\rightarrow$ varış/hedef (tek boyutlu - *unilateral* ve tek yönelimli-*unidirektional* bir durum)

Sözcük bilgisi açısından ele alındığında daha yaygın bir kullanımı olan ‘çıkış dil’ (Ausgangssprache - AS) ve ‘hedef dil’ (Zielsprache - ZS) kavramlarının Almancaya İngilizceden ödünçlendiği görülmektedir¹⁵². ‘Çeviri bilimi’ de bir bilim olma sürecinde dilbilimin yeni bir alt çalışma alanı olarak betimlenmeye çalışılmıştır. Bu doğrultuda da ‘Leipzig Okulu’ olarak betimlenen bir grup çalışmacı tarafından ‘çeviri dil bilimi’ (Translationslinguistik) adı altında araştırılmaktadır. Bu grup tanımladıkları alanda dilbilimsel kavramların yerleşmesini sağlamıştır. Bundan dolayı da, ‘çeviri bilimi’ni ağırlıklı olarak dilbilim temelinde yapılandıran yaklaşım esas olarak ‘Leipzig Okulu’na savunulmaktadır. Bu okulun başlıca temsilcilerini Stolze (1994:43 ve 2001:56) şu şekilde ayrıştırır: Otto Kade, Albrecht Neubert ve Gert Jäger. Bu grup çeviriyi, dilbilimin bir alt alanı olarak açıklar ve yaklaşımlarına da ‘Translationslinguistik’ (‘çeviri dil bilimi’) adını verirler. Dilbilimin altında tanımlanan bu araştırma alanının, araştırma konusunu da Jäger (1975:77) “dilsel süreçlerin çeviri süreci olarak araştırılması” (die Untersuchung der Translationsprozesse als sprachliche Prozesse) ve bu “süreçlerin temelindeki mekanizmaların çözümlenmesi” şeklinde tanımlamaktadır (bu konuda bkz. Stolze 2001:56).

¹⁵² Bu konuda bkz. Lewandowski (1990:110): “Ausgangssprache [source language]. Bei Übersetzungen die Sprache 1. dil (L1), die in eine andere Sprache, die Zielsprache 2. dil (L2), übersetzt wird.”

‘Çeviri bilimi’nin, KM ve EM kavramlarının ortaya çıkış aşamalarında öncelikle kaynak dilsel metin [Kd(M)] ve erek dilsel metin [Ed(M)] olarak açıklandığı görülür (bkz. Stolze 2001:56-57). Otto Kade’nin (1980:122) ‘kaynak dil metni’ (QS-Text) ve ‘erek dil metni’ (ZS-Text) diye kavramlaştırdığı ve ‘çeviri bilimi’nin içindeki işlemlerde belirleyici bir özellik taşıdığı vurgulanan her iki kavram da dilbilimin karşı(t)laştırmalı çalışmalarının yapıldığı alanın sınırları çerçevesinde etkinlik göstermektedir (Stolze 1994/2001; Koller 1992; Catford 1965; Halliday 1961; Wandruska 1979). Bu durumu örneklendirmek için Stolze’nin (2001:63) alıntılıdığı Catford’un şu görüşlerini aktarmak açıklayıcı olabilir:

The theory of translation is concerned with a certain type of relation between languages and is consequently a branch of Comparative Linguistics. (...) Transaltion may be defined as follows: the replacement of textual material in one language (SL) by equivalent textual material in another language (TL) (1965:20).

Kade’nin ‘kaynak dil metni’ (QS-Text) olarak kavramlaştırdığı kullanımın; daha sonraları ‘çıkış dili metni’ (AS-Text) olarak Wilss (1977); Neubert (1968); Vernay (1974:4-5) tarafından başkalaştırılarak sürdürüldüğü görülür (bkz. Stolze 2001:56-61).

‘Çeviri bilimi’ bağlamında bu gelişme şu şekilde somutlaştırılabilir:

QS (özgün dil) ----- AS (çıkış dili) ----- > as-Text (çıkış metni)

ZS (hedef dil)----- > zs-Text (hedef dil metni)

Yukarıda betimlenen ‘çıkış dil metni’ (as-Text) biçimindeki kavramsal kullanım daha sonra tamamen birleştirilerek ‘çıkış metni’ (AT) biçimine ve ‘hedef dil metni’ (zs-Text) de ‘hedef metin’ (ZT) kullanımına dönüşmektedir. Yalnız buradaki gelişme ve birleşme herhangi bir şekilde gerekçelendirilmeden doğal bir izlence olarak ortadadır: ‘çıkış dil metni’ (as-Text) ----- > ‘çıkış metni’ne (AT) dönüşmüş ve aynı şekilde de ‘hedef dil metni’ (zs-Text) ----- > ‘hedef metni’ (ZT) olmuştur (bkz. Reiß 1993).

Metin kavramının betimlenmesindeki gelişmeye koştur olarak ‘çeviribilimsel’ metin kavramı kullanımları da aynı gelişmeyi izlemektedir. Metin kavramı giderek ‘durum’ etmeni ile ilişkilendirilmekte ve bu duruma bağlı olarak da ‘durum içinde metin’ (Text-in-Situation) tanımlanması yapılmaktadır (bkz. Nord 1995:40). Nord’un betim ve tanımlamaları izlendiğinde ise ‘kaynak durum içinde bir KM’ (AT in A Situation) ve ‘erekek durum içinde bir EM’ (ZT in Z Situation) tanımının ortaya çıktığı görülmektedir. Bu gelişmeyi tekrar izlemek için şu şekilde betimlenebilir:

kd-m--->KM--->durum içinde metin→durum içinde KM ve durum içinde EM

[As- Tex--- > AT ---- >Text in Situation → AT in A Situation ve ZT in Z Situation]

‘Çeviri bilimi’ni, dilbilim açısından ele alan ve bunun içinde bir alan olarak değerlendiren yaklaşımların (bkz. Leipzig Okulu bağlamında Kade, Neubert ve Jäger ve bunların devamında da Catford, Halliday gibi), dile yükledikleri değerleri ve işlevleri büyük ölçüde çeviri edimine aktardıkları görünmektedir. Bu yaklaşımlar doğrultusunda dilbilimin içinde oluşan -ve günümüzde de hala özerklik evresini tamamlamamış yeni bir disiplin olarak tanımlanan (bkz. Lewandowski 1990:1167 “Bir hayli yeni bir disiplinin yerleşmesi için kuramsal, görgün ve uygulamalı disiplinlerarası nedenler bulunmaktadır”¹⁵³ Metindilbilim bağlamında metne ilişkin tanımlamalara dayanılarak, dilsel malzemeden bir metin bütünlüğü anlayışına geçilmektedir (bkz. Stolze 2001:93).

Schäffner (2000:207), dilbilim ve metindilbilim odaklı çeviri yaklaşımlarının genellikle KM ile EM arasında bir iletişimsel işlev ilişkisinden yola çıktıklarını ve bu yönde de KM ile EM arasındaki iletişimsel eşdeğerliğin çevirinin değerlendirilmesinde bir ölçüt olarak tanımlandığını açıklamaktadır.

¹⁵³ “Für die Etablierung der (relativ jungen) Disziplin T. gibt es theoretische, empirische und angewandte-interdisziplinäre Begründungen”.

‘Çeviri bilimi’ içindeki modellerde kullanılan temel araçlar olarak nitelenen kavramların (bkz. Reiß 1993; Nord 1995; Wilss 1977; Koller 1992) gelişmesini bir başka açıdan betimlemek gerekirse; küçük birimler olarak tanımlanabilecek KM ve EM başlıkları altında karşılaştırılan bazı yapısal ya da sözcüksel birimler, metin olgusunun önem kazanmasıyla, metinsellik ölçütleri çerçevesinde adlandırılır. Büyük birimler olarak adlandıracağımız öğeler; diyesi, metinler karşılaştırılır. Buradan da çeviri bilimi açısından kavramlaşan -‘çeviri bilimi’ne bu gelişmenin etkisi- ‘kaynak dil’ (AS) kavramından ‘kaynakdilsel-metin’ (as-Text) açılımına bir geçiş olarak belirginleşmektedir (bkz. Kade 1980 ve Neubert 1985). Bu belirginleşme, metin tanımlamalarının ve bu doğrultuda metinsellik ölçütlerinin (örneğin Raible/Gülich 1972 ile Beaurande/Dressler 1981) ‘çeviribilimsel’ çalışmalarda temel alınması durumunu doğurmuştur (bkz. Schäffner 2000:205-206). Schäffner, bu bağlamda şunları ifade etmektedir: “Hem KM hem de EM, kendi kültürlerindeki iletişim durumları içinde iletişimsel birer oluşumdur. İletişimsel işlevlerini yerini getirebilmek için metinsellik ya da metinleşme özelliği taşımalıdır”¹⁵⁴.

‘Çeviri bilimi’nin içinde temel araştırma hedefi ve yapı taşları düzeyine çıkarılan KM ve EM kavramlarının bir de çeviri odaklılığın dışındaki betimsel boyutları gelişmenin kendisini anlamak için önem kazanmaktadır. Bu açıdan bakıldığında, metindilbilimsel bir gelişme olarak Beaugrande/Dressler’in 1981 yılında metinselliği yedi ayrı ölçüt ile kesinleştirdikleri bulgulanabilir.

Metinsellik olgusunu ve boyutunu birleştiren bu temel ölçütler; ‘durumsallık’ (Situationalität), ‘ereksellik’ (Intentionalität), ‘kabuledilebilirlik’ (Akzeptabilität),

¹⁵⁴ “Sowohl AT als auch ZT sind kommunikative Ereignisse in ihren jeweiligen Kommunikationssituationen in ihren Kulturen. Um ihre kommunikative Funktion erfüllen zu können, müssen sie Texthaftigkeit oder Textualität aufweisen”.

‘bilgilendiricilik’ (Informativität), ‘bağlaşım’ (Kohäsion), ‘bağlaşıklık’ (Kohärenz) ve metinlerarasılık (Intertextualität) ölçütleridir. Bu yenilik; yani ölçütler olarak tanımlanan metin yapısal özelliklerin kesinleştirilmesi üzerine de Neubert (1985) metinsellik ölçütlerini çeviriye yönelik değerlendirir ve söz konusu ölçütleri KM ile EM bağlantılı olarak açıklamaya çalışır (bkz. Schäffner 2000:206). Bu durum Schäffner tarafından şu şekilde betimlenir:

Neubert bu ölçünleri [metinsellik ölçütlerini] çeviriye yönelik değiştirmiştir. Bu bağlamda çeviride her zaman durumsallığın değiştiğini (“displaced situationality”) vurgular. Bu da EM’nin başka bir kültürdeki başka bir alıcı çevresine yöneldiği anlamına gelir. Genelde çeviri ile her zaman bir alıcı çevresinin genişleyebilmesi için KM iletişimsel işlevini kaynak kültürde yerine getirmiştir (Schäffner 2000:206)¹⁵⁵.

Metindilbilim ile ‘çeviri bilimi’ arasında bir ilişkilendirilme uzun bir süre devam eder ve günümüze kadar gelir. Söz konusu ilişkilendirilmenin gelişmesi izlendiğinde metindilbilimin çeviri bilimi ile aynı paralellikte geliştiği gözlenir. Bu koşut ilerleme, giderek ‘çeviri bilimi’nin dilbilimden ayrılma ve kopma yönelimi olarak da tanımlanır. Dilbilimin egemen olduğu çeviri olgusunun işlemsel çalışma alanında, bu gelişme sonucunda metindilbilim belirleyici ve betimleyici bir görev üstlenmiştir (bkz. Stolze 2001; Schäffner 2000; İşcen 2002).

Daha önceleri ‘çeviri edimi’ odaklı çalışmalar ağırlıklı olmasına karşın¹⁵⁶, 1970’lerden itibaren bilim-kuramsal bir gereksinme ile ortaya konan bir oluşumun güçlendiği gözlenmektedir. ‘Çeviri bilimi’ndeki izlenice kavramsal kullanımlar bağlamında aynı şekilde betimlenebilir; çeşitli sav ve söylemlerde ortaya konulan bir

¹⁵⁵ “Neubert hat diese Standards [Textualitätskriterien] in bezug auf das Übersetzen leicht modifiziert. So betont er, daß es sich beim Übersetzen immer nur um eine Veränderung hinsichtlich der Situationalität handelt (“displaced situationality”). Das heißt. Der ZT richtet sich an einen anderen Adressatenkreis in einer anderen Kultur. Der AT hat in der Regel seine kommunikative Aufgabe in der Ausgangskultur erfüllt, so daß mit einer Übersetzung auch immer eine Erweiterung des Adressatenkreises einhergeht” (Schäffner 2000:206).

¹⁵⁶ DTS (descriptive translation studies) salt verisel betime odaklanmaktadır (bkz. Stolze 2003:24).

durum olarak, her bilim alanının kendine özgü bir ‘çeviri bilimi’ nesnesi tanımladığı ve bu yönde birbirinden ayrı kavramlar geliştirdiği daha önceki bölümlerde saptanmıştır. Bu doğrultuda kavramsal örneklerin de öncelikle dilbilim, daha sonraları da metindilbilim içinden alındığı görülmektedir. Kavramsal gelişme, bu bağlamda metindilbilime dayanan yaklaşımlar ve modeller üzerinde yoğunlaşmaktadır. Bu yoğunlaşma, metin yapılarına dönük (bkz. Metinsellik ölçütlerine ilişkin betim ve açıklamalar) modellerin geliştirilmesi bağlamında bir çizgi izler. Stolze, bu gelişimi şu şekilde betimlemektedir:

Karşılaştırma modelinden (Koschmieder 1965:104) ve Kade’nin (1968:203) ‘Kodlar Ötesi Modeli’nden Koller’deki (1992:229) “potansiyel eşdeğerlik ilişkileri”, Nida’nın Bireşimler Modeli (Nida/Taber 1963:32), Reiß’in “metin tipleri” (1976:20) modelinden “Çevirinin Etmenler Modeli” (Reiß/Vermeer 1984:148) ya da Nord’un “Çeviri Sürecinin Döngüsel Model”i (Nord 1991:39) için her birinin içinde ayrı araştırma nesnesi alanı olarak tanımlanan kaynak metin ve erek metnin yer aldığı iki kutucuklu iki boyutlu modeller bulunmaktadır (Stolze 2003:29)¹⁵⁷.

Bu modellerin ortak özellikleri olarak iki birimli bir görünüm oluşturdıkları söylenmektedir; bu birimler KM ve EM birimleri yönünde iki boyutlu bir görünüm sergilemektedir. Bu görünüm, KM ve EM kavramlarının kullanımlarını ‘çeviri bilimi’ açısından belirgin olarak örneklendirmektedir. KM-EM kavram çiftinin söz konusu modeller içinde irdelenmesi bu yönde bir gereklilik olarak tanımlanmaktadır. Bu irdelemeyi daha az sayıda model üzerinde yoğunlaştırmak ise gerekliliğin daha kısa sürede daha somut olarak karşılanmasını sağlayacaktır. Bu duruma bir yanıt vermek ve

¹⁵⁷ “Vom tertium comparationis (Koschmieder 1965:104) und dem Transkodierungsmodell Kades (1968:203) über die “potentiellen Äquivalenzbeziehungen” bei Koller (1992:229), Nidas Synthesenschema (Nida/Taber 1963:32), Reiß’ Übersetzungsreineierte “Texttypen” (1976:20) bis hin zum “Faktorenmodell der Translation” (Reiß/Vermeer 1984:148) oder dem “Zirkelschema des Translationsprozesses” (Nord 1991:39) finden sich zweidimensionale Modelle mit Kästchen für den Ausgangstext und für den Zieltext, indem jeweils ein objektivierter Gegenstandsbereich beschrieben wird” (bkz. Stolze 2003:29).

model seçimini gerekçelendirmek amacıyla Stolze, metin sınıflandırımı gerekliliğine vurgu yapar (bkz. Stolze 2001:121).

Katharina Reiß'in çeviri odaklı metin tipolojisi çeviri bilimi literatüründe önemli bir yere sahiptir. Bu sınıflandırım sözdizimsel ve anlambilimsel düzlemde değil daha çok metinleri daha büyük bütünler olarak tanımlar ve metin türü sınıflandırımına ... öncülük edebilecek somut bir metin ayırmlaştırması ortaya koymaktadır¹⁵⁸.

Bu duruma bağlı olarak beklenen katkının sağlanması yönünde uygulamalı bir inceleme olarak K. Reiß'in (1976) 'Metin Tipi Odaklı' modelinin daha ayrıntılı bir biçimde irdelenmesi ve 'çeviri bilimi'nde kavram sorunsalına katkısının ortaya konulması zorunluluğu doğmuştur. Buna bağlı olarak da söz konusu model KM ve EM kavram irdemesine yönelik diğer metin çıkışlı modeller arasında daha belirgin önermeler içerdiğinden dolayı irdelenenin bir aracı olarak saptanmıştır.

Reiß'in çalışması 'çeviri bilimi' bağlamında metindilbilim etkisinin irdelenmesi yönünde önemli bir veri temeli oluşturabilir: Her ne kadar Neubert bu konuda öncülük ettiyse de, metindilbilimsel verilerin 'çeviri bilimi'nde etkinleştirilmesi ve yaygınlaştırılması Reiß'in 'metin tipi' bağlamındaki çalışma yönelimleri ile ivme kazanmaktadır.

KM ve EM kavram çiftinin 'çeviri bilimi' içindeki öneminin ve işlerliğinin eleştirel bir değerlendirme sonucunda ortaya konulması, 'nesne tanımsal'¹⁵⁹ sorunsalı da anlamaya katkı yapacaktır. Bununla birlikte 'çeviri bilimi' bağlamında gözlemlenen metindilbilimsel etkinin, bir özerk bilim olma talebi ortaya koyduğu ve böyle bir talebin yine kendine ait bir nesne tanımlaması gerekliliğini somutlaştırmaktadır.

¹⁵⁸ "Besondere Resonanz in der Übersetzungswissenschaftlichen Literatur hat die Übersetzungsorientierte Texttypologie bei Katharina Reiß gefunden. Sie bewegt sich in ihrer Darstellung nicht mehr nur auf der syntaktisch-semantischen Ebene von Sätzen, sondern betrachtet Texte als größere Einheiten und liefert eine der Textsortenklassifikation ... vorgeschaltete, abstraktere Differenzierung von Texten" (Stolze 2001:121).

¹⁵⁹ Bkz. İşcen 2002:30

Bu bölüm başlığının sınırları içinde sonuç olarak; ‘çeviribilim’in bilim-kuramsal gereksinimleri bağlamında hem araştırma konusuna ilişkin mevcut kuramsal katkıların belirlenmesi hem de olası katkıların bilim-kuramsal bakımdan dizgeleştirilerek, araştırma konusunun gerekçelendirilmesinde gözetilmesi önemli bir kazanım olacaktır. Bu bağlamda bilim-kuramsal bir temelin betimlenmesi kaçınılmaz görülmektedir (bkz. Zybatow 2002:81). [“... -eine wissenschaftstheoretische und methodologische Diskussion [tut] innerhalb der Translationwissenschaft dringend Not”].

Bu çerçevede öncelikle ‘çeviri bilimi’nin ‘araştırma nesnesi’nin ne olabileceği konusundaki -daha önceki bölümlerden ortaya çıkan- bazı değinmelerin ve saptamaların gerekli olduğu açıktır. Bununla birlikte, bir başına ‘çeviribilim’in nesnesini kesin ve artık değişmez bir biçimde tanımlamak da belirtilmiş olan tartışma sınırları içinde yer almamaktadır.

‘Çeviribilim’in nesnesini tanımlamak; daha da genişleterek nesneyi diğer *sözde* ‘çeviribilimsel nesneler’ arasında ayrıştırmak ve alansal niteliklerini belirginleştirmek daha sonra olası diğer çeviribilimciler tarafından da yapılacak yeni çalışmalarla uzun bir yenilenme ve kuramsal temel oluşturma; başka bir ifadeyle kuramsallaşma gelişimi gösterme süreçleri içinde gerçekleşeceği anımsanmalıdır. Bu durumda burada yalnızca ‘çeviribilim’in araştırma nesnesinin kendi bakış açısından tanımlama gereksinmesi ve bu durumun kavramlara yansması; başka bir deyişle, ilgili durumun ‘çeviri bilimi’ içinde araç olarak kullanılan kavramlardaki yansmasının ve değerlendirmesinin bilim-kuramsal bakımdan gerekçelendirilmesi ivedi görülmekte, bu konuya ilişkin olası özgün katkının da bu sayede belirginleştirilmesine olanak sağlanmaktadır.

III. GENEL BİLİM-KURAMSAL TEMELLER DOĞRULTUSUNDA 'ÇEVİRİ BİLİMİ'

Bilim ve bilimler sorunsalının gelişimi karşısında, genel bilimin ve bilimlerin karmaşık yapısına çözümleyici bir yolla açıklık getirmeyi sağlayacak özgün ve yeni bir bakış açısı kazandırmak, felsefe içinde bir gereksinim olarak tanımlanmıştır (daha fazla bilgi için bkz. Timuçin 2004:213-218; Yıldırım 1979:25; Ströker 1995:10). Felsefenin 'çok yönlü görevleri', 'felsefeyi özel bir felsefe disiplini olarak 'bilim kuramı'na¹⁶⁰ doğru götürmüştür' (bkz. Ströker 1995:10). Bilim-kuramsal bir temellendirme yapabilmek için öncelikle 'bilim-kuramı' ve bu kavramın ortaya koyduğu tarihsel gelişimi biraz açıklamak yol gösterici olacaktır. Bu amaç doğrultusunda 'bilim-kuramı'nın nasıl konu edildiği ve kendisine ne tür görevler yüklendiği somutlaşacaktır. Bu değerlendirmeyi Ströker'in sözleriyle tekrar anmakta yarar olacaktır:

Öyle ki felsefe, bilim (ve bilimler) problematiğinin yeni gelişimi karşısında, bilimin karmaşık yapısına çözümleyici bir yolla nüfuz etmeyi sağlayacak özgün ve yeni bir tutum üretme ihtiyacı duymuştur. İşte, işaret edilen bu çok yönlü görevlerin tür ve çerçevesi, felsefeyi özel bir felsefe disiplini olarak bilim kuramına götürmüştür (bkz. Ströker 1995:10).

Söz konusu gelişmelerin devamında; 1930'lu yıllarda Viyana Çevresinin (A. N. Whitehead, Bertrand Russel, Gottlob Frege ve Rudolf Carnap) etkileriyle bilim kuramı 'formelleştirilmiş mantığın' sınırları içinde önem kazanmıştır (bkz. Demir 1992:15-29;

¹⁶⁰ Bilim kuramı kavramına ilişkin bkz. Lewandowski (1990:1244-1247) şunları belirtir: "bilimselliğin ölçütlerine dayanan ve normal bir bilimin ön koşullarını, temellerini ve amaçlarını, yöntemlerini, önermelerini ve gerekçelendirme biçimlerini araştıran bilim mantığı ya da uygulamalı mantık ve üst kuram olarak, (analitik) felsefenin (philosophy of science) bir alt alanıdır. Bilim kuramı kavramların belirlenmesini, hipotez oluşturmayı, gerçekliklerin betimlenmesini ve açıklanmasını çözümlediği gibi bilimin kuramsal yapılanması ve mantıksal yapısını da inceler" [Teilgebiet der (analytischen) Philosophie (philosophy of science) als Wissenschaftslogik oder angewandte Logik und Metatheorie einer Einzelwissenschaft, die auf die Kriterien der Wissenschaft reflektiert und die Voraussetzungen, Grundlagen und Ziele, Methoden, Aussagen und Argumentationsformen der normalen Wissenschaft untersucht. Die W. analysiert die Bestimmung von Begriffen, das Aufstellen von Hypothesen, die Beschreibung und Erklärung von Fakten sowie die Konstruktion und die logische Struktur der Theorien einer Wissenschaft].

1997:14-17). Bu doğrultuda Ströker'e göre (1995:11), bilim kuramı "bir felsefe disiplini olarak [...] kendisine şimdiye kadar hep doğa bilimlerini" konu etmiş ve inceleme alanını da bu yönde kurmuştur. Deneysel bilimlerin yöntemleriyle eşdeğer görülen bir görev üstlenerek 'mantıkçı empirizm'¹⁶¹ yönünde; "neopositivizm" adı altında giderek 'positivist' bir görünüm almıştır. Bu bağlamda batıda; özellikle Almanya'da Frankfurt Okulu ile olgunlaşan pozitivizm tartışması¹⁶², bilimdeki yeni yönelimin kaynağı olarak tanımlanabilir. Bu bağlamda gerçekleştirilen tartışmalarda üzerinde uzlaşılan yaklaşım, bilimin topluma koşut sürekli bir devinim içinde olduğu gerçekliğidir. Bundan dolayı bilimin görevi, amaçları ve yöntemi konusunda sürekli bir yenilenmenin gerekliliği söz konusudur.

'Mantıkçı empirizm'¹⁶³; yani mantık çerçevesinde şekillenen *görgül* yaklaşım bağlamında ifadeler bütünü olarak açıklanan 'kuram' kavramı, "dün olduğu gibi büyük ölçüde bugün de, bilimlerin çözümlenmesinde kendisine başvurulacak olan, ama daha dar bir anlamda içinde nihai veriler durumunda olup da ancak bilimsel yoldan

¹⁶¹ Burada 'empirizm'; yani 'görgün' bir anlayış ile her eyleyişin bir gözleme dayandırıldığı açıklanır. Türkçe'de bu yaklaşım esasen Fransızcadan etkilenecek 'empirizm'; daha yaygın bir durum ise sıfatlaştırılmış olarak 'empirik' yaklaşım betimi ile kullanılmaktadır. Fakat Prof. Dr. Ö. Doğan Almandan etkilenecek ve daha çok Almandan'a bağlı kalarak sözcüğü, 'empirizm' olarak çevirmiştir. Türkçede daha anlaşılır kılınması açısından 'görgün' anlayış çalışmada tercih edilmiştir.

¹⁶² Pozitivizm tartışması için bkz. Th. W. Adorno: *Der Positivismusstreit in der deutschen Soziologie. – Alman Sosyolojisinde Pozitivizm Tartışması*- Neuwied 1970: 105. "Bilim ve bilim kuramı kavramları ile biçimlenen tartışmada, bir yanda *eleştirel akılcılık* temsilcisi K. Popper ve H. Albert, doğa bilimlerine yakın bir söylem öncelenir: Temel kavramları: nesnellik, değer yargısından uzaklık ve yargılarda öznelarasılık olarak belirir. Araştırmanın mantığı temelindeki sorgulamaya *eleştirel sına* eşlik eder. Sosyal bilimlerin araştırma yöntemine ilişkin de Popper, özetle şu yaklaşımı geliştirir: Araştırmacının irdelediği soruna ilişkin çözüm denemelerine girişmesidir. Çözüm önerileri geliştirilecek ve eleştirilecektir. Özel eleştiriyi yanıtlamayan çözüm önerisi bilim dışılığın da göstergesi sayılacak. Anahtar sözcük: Yanlışlanabilirlik. Yine doğa bilimlerinde yöntemsel yaklaşımın egemen bilim yaklaşımı olarak kabul edilmesini dışlayan bir başka yönelim, Frankfurt okulunda olgunlaştırılan *eleştiri kuramı*dır. M. Horkheimer, Th. W. Adorno ve onların ardılları J. Habermas ve K. O. Apel'in adları anılabilir. Frankfurt okulu'nun Popper ve Albert ile bilim anlayışındaki ayrışma noktaları, eleştirel akılcılığın kesin çizgilerle ayırttığı bilim ve politika ilişkisi ile toplum ve bilim arasındaki birbirini tamamlayan sürekli ilişkinin red edilmesi olarak tanımlanabilir. Eleştiri kuramının yaklaşımı, bilim etkinliğinin günlük yaşamla iç içe bir bağlamda ilerlemesi ve yaşamsal pratiklerin bilim etkinliklerinde değerlendirilmesidir. Eleştiri kuramı teknik bulgulamayı edimsel ve özgürleşme isteminden ayrı düşünmeden birleştirip, ilişkilendirildiğinde sorun çözülür" (bkz. Keskin 2005:71 26. dipnot).

¹⁶³ Timuçin (2004:129) buna 'deneycilik' demiştir.

temellendirilebilecek olan olgu bağlamında yer alıp bu bağlamlara bir sistem karakteri veren *ifadeler sistemi*” olarak tanımlanmaktadır (bkz. Ströker 1995:13).

Bu düşüncelerin devamında Ströker’e (1995) göre, söz konusu ifadelerin “tür ve biçimleri, bu ifadeler içerisinde kullanılan kavramlar, bu ifade biçimlerine uygun çıkarım kalıpları, bilimsel ifadelerin denetlenmesi ve doğrulanmasında başvurulacak yöntemsel kurallar” bilim kuramının ilgi alanlarını oluşturur (Ströker 1995:13). Bilim-kuramına ilişkin daha kapsamlı bir görev ve ilgi alanı tanımlamak doğrultusunda Lewandowski şu yönde bir açıklama getirmektedir: “Bilim kuramı, kavramların belirleyimini, hipotez oluşturmunu, olayların açıklanmasını ve betimlenmesini olduğu gibi bir bilimin kuramlarının mantıksal yapısını çözümler”¹⁶⁴ (bkz. Lewandowski 1990:1245).

Bilimsellik oluşumu ve gelişimi tanımlanmaya çalışılırken öncelikle bilim kuramının tanımlamalarına dikkat çekmek gerek; bilim kuramı bağlamında ‘algı - gözlem’ ve ‘betimleme – açıklama’ önemli bilimsel adımlar olarak tanımlanabilir. Bu anılan adımlar doğrultusunda *çıkarımlar* ve bunun devamında da *genellemeler* ve daha da geliştirilerek *kurallar* oluşturulur; kurallar daha da bir kesinlik ifade edebilmek için ise ‘kuram’ olarak geliştirilebilir (bkz. Yıldırım 1979:16; Ströker 1995:26-42).

Bilim kavramının birbirini tamamlayan ve destekleyen tanımlarına Einstein ve Russel gibi bilim kişilerinin görüşleri doğrultusunda bir örnekleme yapmak gerekirse bu görüşleri aşağıda bir araya getirmek açıklayıcı olacaktır.

Einstein şöyle bir bilim tanımlaması getirmektedir: “Bilim, her türlü düzenden yoksun duyu verileri (algılar) ile mantıksal olarak düzenli düşünce arasında uygunluk

¹⁶⁴ “Die W. analysiert die Bestimmung von Begriffen, das Aufstellen von Hypothesen, die Beschreibung und Erklärung von Fakten sowie die Konstruktion und die logische Struktur der Theorien einer Wissenschaft”

sağlama çabasıdır” (bkz. Albert Einstein 1940: The Fundamentals of Theoretical Physics. Science 91; aktaran Yıldırım 1979:15). Einstein’ın bu düşüncesinden yola çıkarak yalnızca algı ve gözlem verilerine dayanan bir bilim anlayışının temelleri sorgulanma gereksinimi ortadadır. Einstein’ın bilim tanımlamasına yakın bir içeriklendirme olarak Russel’ın betimi de tamamlayıcı bir nitelik olarak görünebilir: “Bilim, gözlem ve gözleme dayalı uslama (akıl yürütme) yoluyla önce dünyaya ilişkin olguları, sonra bu olguları birbirine bağlayan yasaları bulma çabasıdır” (Bertrand Russel 1935:8. Religion and Science. Oxford University Press:London; aktaran Yıldırım 1979:15).

Bu bulgular bağlamında bilim-işlemsel temel adımlar arasında bir düzeneğin olması gerektiği yönünde bir düşünce beliriyor. ‘Gözlem – betim – çıkarım – genelleme - kural koyma’ işlem düzeneği içinde ilk iki adım (gözlem ve betim) ayrı bir işlem bütününe işaret ederken, son iki adım (genelleme ve kural koyma) yine ayrı bir işlem bütününe kapsar. İki işlem bütünü arasında ise ‘çıkartım’ şeklindeki işlem yer almaktadır. Bu düzenek ilişkisi, genel bilimsel yasalarca temellendirilmiştir. İlk işlem bütünü daha çok ‘araştırma konusu’, ‘araştırma malzemesi’, diyesi somut ‘araştırma örneği’ üzerinde yoğunlaşırken son işlem bütünü soyutlama yoluyla; başka bir ifadeyle söz konusu olgusal örnekten uzak, doğrular ve yargılar üretmeye dönüktür. ‘Çıkartım’ ise her iki işlem bütününe birbirine bağlar; somut bir ifadeyle: olgusal araştırma örneğinden yola çıkarak ‘genelleme’nin zeminini hazırlar (bkz. Ströker 1995). Burada Yıldırım’ın (1979) bilim tanımlaması temel alınarak ‘genelleme’ betimi daha fazla açıklık kazanabilir: “Bilim denetimli gözlem ve gözlem sonuçlarına dayalı mantıksal düşünme yolundan giderek olguları açıklama gücü taşıyan hipotezler (açıklayıcı genellemeler) bulma ve bunları doğrulama metodudur” (Yıldırım 1979:16).

Bu düşünceler ve yorumlama, şimdiye değin ‘çeviribilim tartışmaları’ içinde ilk önce İşcen (2002:114) sonra Stolze (2003:29) tarafından Schopenhauer’e dayanarak ortaya atılan ‘Subordination’ ve ‘Koordination’ kavram çiftini daha geniş ve belirgin bir çerçevede anlamayı sağlıyor. Buna göre, ‘gözlem – betim’ işlem bütünü ‘Subordination’ (alt/tikel düzenek), ‘genelleme - kural koyma’ işlem bütünü ise ‘Koordination’ (bütünleştirici düzenek) sınırları içinde yer almaktadır.

Bu sorunlar bir başka boyutuyla da şu yaklaşımlarda belirginleşir: Bilim, kendisine bir etkinlik ve işleyiş alanı, bununla beraber kendi varlığını sürdürme olanağı ve zemini sağlarken iki ayrı ‘taban’; diyesi zemin tanımından yararlanır: bunlardan birincisi ‘deneyimcilik/deneycilik’; diyesi ‘empirizm’; ikincisi ise ‘kuruluşçuluk’¹⁶⁵; ‘konstruktivizm’dir. ‘Empirizm’; diyesi *görgül* anlayış, daha çok gözlem ve deneye dayanan bir bilim tabanı olarak betimlenir. Ströker’in tanımına göre, “gözlem yoluyla elde edilmiş olan veriler, kuramın oluşturulmasında kendilerine dayanılması gereken taban olmaktan çok, kuramın geçerliğini onaylamada başvuru denetim odakları” olarak açıklanır (bkz. Ströker 1995:25). Yukarıdaki tümel bilim-işlemsel düzenek bağlamında bulgularla buradaki sav ve saptamalar böylelikle içeriksel olarak birbirini tamamlayarak onaylanmış bulunmaktadır.

‘Konstruktivist’ (tasarımsal) bilimsel zemin anlayışına göre, “kuramlardan hareket edilmediği sürece saf deneyim içeriğinin anlaşılabilir bir şey” (bkz. Ströker 1995:26) olarak kaldığı söylenir. Tartışmanın bu noktasında anılan savlamaya yönelik

¹⁶⁵ Almancada ‘Konstruktivismus’ olarak tanımlanan kavram burada ‘kuruluşçuluk olarak çevrilmiş; çeviri açısından ilgili kavram ele alındığında ise daha çok bir *oluşturuculuk*; diyesi *tasarımsal bir durum* oluşturma anlamı içerdiği gerekçelendirilebilir. Bu tasarımsal durum ‘deneyimcilik’ anlayışı içinde deneysel bir gözlem verisinden uzak da oluşturulabilmektedir. Ströker’in açıklamalarında ‘deneyimcilik’ ile *oluşturuculuk* arasında yine de bir uyumsuzluk olduğu görülmektedir. Bu iki ayrı yönden bakıldığında ise anlaşılabilir bir ilişki söz konusudur. ‘ampirizm’ gözlemi, ‘kuramın denetim odakları’ olarak tanımlamakta oysa ‘konstruktivizm’ kuramın asıl gözleme anlam kazandırdığını savlamakta ve gözlem içeriklerinin ancak kuramsal dizgeleşme ile ‘anlaşılabilir saf deneyim içeriği’ olmaktan kurtulabileceğini belirtmektedir.

bir çıkarım yapılacak olursa: söz konusu açıklama çerçevesinden bakıldığında bilimin *tasarımsal*¹⁶⁶ bir gücü olduğu bilinci de önem kazanmaktadır. Eğer ki bilim, yalnızca deneyim içerikleri ile var olma durumunda ve koşulu altında olsaydı, düşünsel ve tasarımsal bir temel ve çatı oluşturması düşünülemezdi; anlaşılmaz olanı açıklayamaz, nesnel gerçeklik içindeki her anlama adımı, her defasında tekrardan gerçekleştirilmesi gereken gözlemlere dayandırma zorunluluğu doğardı. Bu da genel bilimsel yasalarla çelişen bir duruma işaret olarak algılanabilirdi.

Bilim tarihinin gelişimsel süreci bağlamında anılan bu iki zemin arasında daha çok ‘empirizm’ baskın çıkmaktadır; tüm kuramsal tartışmaların gerçekleşmesinde empirizmin, *buyurgan* bir anlayışla diğer, var olan ve oluşmakta olan bilimlerin bilimselliğini *denetleme* görevini üstlenerek günümüzdeki gelişmelerde geniş bir etkinlik alanına kavuştuğu görünmektedir. Bu artan yoğunluğu ile ‘empirizm’ odaklı bilimsel ilgi, ‘kuram’ kavramının giderek görgül bir nitelik çerçevesinde tanımlanmasına ve anlaşılmasına yol açmıştır. Bu, bilim-tarihsel süreç tarafından da, özellikle 20. yy.’da salt bilişsel ilgiden teknolojik gelişim doğrultusunda ilerleyen bilim anlayışıyla somut olarak desteklenen ve kanıtlanan bir yaklaşımdır.

Giriş bölümünün başlam oluşturunca anahtar sözcüğü olan ‘kompleks’ kavramının ‘çeviri bilimi’nin görünümüne bir nitem olarak ortaya atıldığı söylenmektedir. Bu bağlamda kompleks görünüm aynı zamanda da “net anlaşılır olmayan” (“unübersichtlich” - (bkz. Stolze 2003:12) ve “unüberschaubar” (Snell-Hornby ve diğerleri 1999: önsöz) nitemlerini beraberinde getirmektedir. Snell-Hornby tarafından daha belirsiz olarak betimlenen görünüm Stolze tarafından biraz daha

¹⁶⁶ Bilimin tasarımsal gücüne ilişkin kuram kavramının bu tür bir tasarım oluşturduğu yöndeki görüş ve tanım için Timuçin (2004:336): “uygulamada bir sonucu elde etmek için yol gösterici olarak konulan ve özellikle yöntemin kurallarını içeren bütünsel bilgi ya da tasarım.”

belirginleştirilmeye çalışılarak, “bağdaşık olmayan kavramsallık” [unvereinbare Begrifflichkeit] (Stolze 2003:12) olarak somutlaştırılmaktadır. Buradaki ve daha önceki bölümlerde de bulgulanmaya ve değerlendirilmeye çalışılan “bağdaşıksızlık” durumlarının belirginleştirilmesi ‘çeviri bilimi’ içinde bir çıkmaza doğru gidildiğini açıklamakta ve örneklendirmektedir. Bu bağlamda ‘çeviri bilimi’ yönünde çeşitli katman ve boyutlarda “bağdaşıklık” niteliği gösteremeyen durumlar bulgulanmaktadır. Bağdaşıksızlık durumlarının var oluşu ‘çeviri bilimi’ yönünde bilim-kuramsal bir sorgulama yapılmasını gerekli kılmaktadır. Bu duruma önemli bir gerekçe olarak şu bilimsel çıkarım vurgulanabilir: Bilimsellik, bağdaşıklık ve dizgeselliği öngörür. Bağdaşıksızlık ve dizgesizlik görünümü de böylece bilim-kuramsal bir öz sorgulamayı zorunlu kılar.

Çok yönlü kuram tasarımları ‘çeviri bilimi’ içinde bilim-kuramsal bir sorgulama gereksinmesi olduğunu ortaya koymaktadır. Zybatow, bilim-kuramsal ve yöntem bilgisi yönünde bir tartışmanın çeviribilim içinde çok gerekli olduğunu belirtir (bkz. Zybatow 2002:81)¹⁶⁷.

‘Çeviri bilimi’ bağlamında bu savı güçlendirmek ve somutlaştırmak amacıyla genel anlamda bilimler açısından bilim-kuramsal bir sorgulama yapma zorunluluğuna ilişkin şu görüş belirginleştirilebilir: “Bir bilim kriz döneminde ise bilimselliğin ölçütlerine geri gidilir. Aktarılan paradigmlar yeterli olmayınca ya da geçerli

¹⁶⁷ “Nicht ironisch, sondern völlig ernst, möchte ich am Ende meines Beitrages darauf verweisen, dass angesichts der erfreulichen Vielfalt an translatologischen Entwürfen – jedoch bei zunehmender Vorliebe für translatologischen Relativismus bis Irrationalismus – eine wissenschaftstheoretische und methodologische Diskussion innerhalb der Translationswissenschaft dringend Not tut (vgl. Zybatow im Druck)” (bkz. Zybatow 2002:81).

olmayınca veya rekabet eden paradigmlar alternatifler olarak ortaya çıktıklarında bu durum yaşanır”¹⁶⁸ (Zybatow 2002:81).

III.1. Bilim-Kuramsallık Çerçevesi İçinde ‘Çeviri Bilimi’nin Etkinlik Alanı

Bilimsel işlem yürütmenin temeli, öncelikle herhangi bir konunun veya bir nesnenin ‘gözlem’¹⁶⁹ yoluyla tanınmasını amaçlayan adımla başlar. Bu işlem sayesinde nesne, diğer nesneler arasından soyutlanarak ayrıştırılır ve ilgili nesnenin *benzer* ile *farklı* olan özelliklerine ilişkin bilgilerle *olgı yapısal* olarak betimlenir.

Bilimsel işlem yürütmenin ilk adımı olarak tanımlanan ‘gözlem’, öncel olarak *öznel* diyebileceğimiz bilme ilgisinden, nesnel, kısacası doğruluğu ve işlerliği sürekli tekrarlanabilirliği tarafından kabul görmüş ve önceden belirlenmiş (“determinizm” ilkesi) olmasıyla ayrılmaktadır. Bu gözlem düzeneğine ilişkin, gözlem sonuçlarını dahi yalanlanabilir veya doğrulanabilir kılacak derecede bir güven söz konusudur. Gözlem düzeneği, gözlem sonucundan daha birincil öneme sahiptir. Sonuçta gözlem ilgisinin yöneltildiği bir ‘nesne’¹⁷⁰ ve buna yaklaşım biçimlerinin her araştırma öncesinde açıklanması; determinist bir koşul durumu söz konusu olduğu için gerekmemektedir. Bir bilim bu bağıntıdan ötürü, işleyişinde hedeflediği nesneyi olduğu kadar araştırma tekniğini de ‘yasallık’ çerçevesinde ele alır; bu işleyişini açıklama veya

¹⁶⁸ “Reflexion auf die Kriterien der Wissenschaftlichkeit wird notwendig, wenn eine Wissenschaft sich in einer Krise befindet, weil tradierte Paradigmen nicht mehr tragen oder nicht mehr ausreichen, oder wenn konkurrierende Paradigmen als Alternativen auftreten.”

¹⁶⁹ İlgili sözcük burada geniş bir çerçeveden ele alındığında; “Doğal olayların gözle incelenmesi... Doğal olayları önceden hazırlanmış koşullar içinde incelemek anlamındaki deneyim terimine karşıttır.” biçiminde tanımlanır (bkz. Orhan Hançerlioğlu: Felsefe Sözlüğü. 1989:148).

¹⁷⁰ Nesne’nin sözcüksel tanımlama ve açıklaması için bkz. Ströker 1995:27-28. Ströker’in kendi sözleriyle açıklanır: “Algı sorunları arasında en önemlilerinden biri de şudur: algı tekil nesnelerin algısı olarak mı vardır; yoksa ancak tekil nesne durumlarının (Sachverhalte) algısından mı söz etmek gerekir? Neopozitivistler, burada ancak belli bir nesne-durumunun algısından ve gözleminden söz edilmesi gerektiğini belirtirler. Bu nesne durumu da yansısını önermeler veya dilsel ifadeler içinde bulur.”

gerekçelendirme zorunluluğundan –söz konusu gözlem düzeneği yerleşiklik durumuna yükseldi mi- muaftır. Bu da onun yerleşik ve genel kabul gördüğünün göstergesidir. Özellikle ‘çeviri bilimi’ ve onun temelleri bağlamında son yirmi yıldır sürüdürülen yoğun tartışma, yine aynı sorunun, yani yerleşiklik durumuna gelmiş ve genel geçerlik kazanmış “gözlem düzeneği” sorunsalı/konusunun güncelliğini koruduğunu, dolayısıyla da aynı bilimin kendi kendini kabul ettirme çabasını hem temellendirir hem de belgeler.

‘Çeviri bilimi’nin kendi kendini gerekçelendirmesi ve temellerini oluşturması yönünde önemli bir yükümlülük olarak duran ‘Subordination’ ve ‘Koordination’ boyutlarını birbiriyle uyumlu bir şekilde ilişkilendirmesi kaçınılmazdır. Bu iki boyutun ilişkilendirilmesinde İşcen (2002) yeni kavramlar önererek çözüm yolları sunmuştur. ‘Subordination’ boyutunu bilim-işlemsel düzeyde karşılayan kavram olarak ‘subordinat’ ile ‘Koordination’ boyutunu yine bilim-işlemsel düzeyde dolduran ‘koordinat’ kavramları tartışmaya taşınır. Bilimsel bir düzenek oluşturmada ‘koordinat’ ve ‘subordinat’ (İşcen 2002:114) gibi *tümelleştirici* ve *tümleyici* birimlerinden yararlanılır. Gözlem eylemine bağlı olan ‘gözlem içeriği’ ve ‘gözlem sonucu’ düzenek içinde ‘subordinat’lar ve ‘subordinant’lar olarak ayrıştırılabilir. Bilimsel düzeneğin ‘gözlem içeriği’ subordinat (betim); betime dayalı ‘çıkarım’ın ise ‘subordinant’¹⁷¹ tanımlaması çerçevesinde adlandırılması akla en uygun saptamadır. ‘Betim’ farklı içeriklerden elde edilebilir; diyesi çeşitli ‘subordinat’lar tek bir ‘subordinant’ altında birikimlenebilir. İşcen, çalışmasında ‘subordinat’ ile ‘koordinat’ kavramlarını şu şekilde içeriklendirir: “O halde koordinat, bir işlemsel veya ‘bulgu-işlemsel bir kanun’, ‘yerleşik bir ilke’

¹⁷¹ İşcen (2002) bilim-işlemsel tüm adımları belirginleştirmek ve birbirinden ayırtırmak için ‘subordinat’ ile ‘subordinant’ kavramları arasında bir ayrım yapmaktadır. Aynı şekilde ‘koordinat’ ile ‘koordinant’ kavramaları arasındaki ayrıma da vurgu yapmaktadır. Ancak bu ayırtırmacı dikkate karşın İşcen bu kavramların ‘gözlem – betim – çıkarım – genelleme – kural koyma’ şeklindeki bilim-işlemsel düzenekle ilişkisi üzerinde durmamaktadır.

olarak geçerlik kazanırken; subordinat, işlemler sonucu oluşturulan ‘yeni veri ve bulgular’ şeklinde tanımlanabilmektedir” (İşcen 2002:115).

İşcen, ‘Çevrim Kuramı’ (2002) adlı araştırmasında “‘Çeviribilim’de Kuramsallık” başlığı altında olası bir ‘çeviribilim’ gereksinmesi açısından ‘subordinat’ ile ‘koordinat’ kavramlarının farklı ilişkilerini açıklamaktadır. Bu tartışma bağlamında ‘çeviri bilimi’nde sıkça atıfta bulunulan ve bilimsel konumlandırmanın bir temel tanımlama sorunu olarak algılanan ‘edimsellik’ konusunu da gündeme getirmektedir.

Edimsel katmandaki çalışmaların tümü kendi içinde bir bütün olarak dizgeleştirilmediği, harmanlanmadığı sürece, kuramsal katmanın oluşturulması, netleştirilmesi, bir araştırma evreni olarak ilkelerinin somutlaştırılması da olanaksız kalacaktır. Zira, her bilimde *koordinatlar, subordinatları düzenleyen ve tümelleştiren bir boyuta işaret eder, o halde, koordinatların oluşumu, subordina(n)tların düzenlenmesine, mutlak bir koşul anlamında bağlı bir süreçtir* (bkz. İşcen 2002:185).

Bir araştırma evreninin ‘ilkelerinin somutlaştırılması’, bilim-kuramsal açıdan açıklanırsa, söz konusu araştırma evreninin ‘koordinat’larının ve ‘subordinat’larının oluşturulması ve iki boyutun birbiriyle yakın bir ilişki içinde tanımlanması ile gerçekleşebilmektedir.

İşcen, ancak ‘subordinant’ adı altında düzenlenmiş olan ‘subordinat’ların bir ‘koordinat’ı meydana getirebileceğini belirtir. Bu duruma bir netlik ve anlaşılabilirlik kazandırabilmek için ise ‘subordinat’ ile ‘subordinant’ kavramları arasındaki farka şu şekilde dikkat çeker: “‘Çeviribilim’de şu anda henüz sadece birçok subordinat varken, bunların kümelenerek düzenlenmesi, diyesi birer ‘subordinant’ seviyesine yükseltilmesi henüz söz konusu olmamaktadır.” (İşcen 2002:186 bkz. dipnot).

Bilim-kuramsal bir düzenek çerçevesinde ele alındığında bu durum, henüz ‘koordinat’ oluşumunun koşullarının zemininin hazırlanmadığını gösterir. Buna bağlı

olarak da subordinatların ‘kümelenerek düzenlenmesi’nin (İşcen 2002) henüz tamamlanmadığı eklenerek vurgulanabilir.

Bu saptamayı edebiyat biliminde benzer bir durum ilişkisi oluşturarak açıklamak mümkün olabilir: örneğin ‘yazınsal tür’ (Gattung) bir üst kavramdır, diyesi bir ‘koordinat’ konumuna ulaşmış, çeşitli gözlem ve betim (subordinat) örneklerinin bir çıkarım sonucu (subordinant) genel geçer kabul gören bir ‘doğru’ ve ‘genelleme’ şeklinde yansıyan bir bilgi kümesidir. Bu bilgi kümesi (koordinat – yazınsal tür), artık belli bir gözlem düzeneği sonucu olarak sorgulamadan muaf olarak, söz konusu olabilecek yazınsal örnekleri belli ve belirlenmiş gözlem düzeneği doğrultusunda ‘anlamayı’, ‘tanımlamayı’ ve ‘betimlemeyi’ olanaklı kılar, aynı zamanda olası yeni ve ayrışan subordinatları (örneğin “şiirsel roman” gibi karmaşık tür örneklerini) da betimleme zeminini yaratır.

Bu ‘koordinat’, kendi başına sorgulanarak bir kere yerleşti mi, bir daha araştırılması gerekmemektedir. Örneğin “şiir”, çeşitli olgusal örneklerin (subordinatların) belli bir gözlem düzeneği sonucunda tümleyici bir düzeye, diyesi bir “üst-kavrama” çıkarılmış bir bilgi içerdiğinden dolayı, ‘yazınsal tür’ içinde bir ‘subordinant’ durumuna girmiş bir araştırma nesnesidir, dolayısıyla ‘şiir’ üst kavramının gerektirdiği bir gözlem düzeneği içinde ancak ele alınabilir. Böyle bir ‘koordinat’ düzeneği içindeki gözlem, ‘simgesellik’, ‘didaktik’ ya da ‘biçimsellik’ ölçütleri ile ayrıştırılarak sürdürülebilir.

Bu durumda yeni bir ‘yazınsal tür’ (örneğin ‘hermetik şiir’ (hermetische Lyrik) veya ‘nesir şiir’ (prosa Lyrik) tanımı ya da çıkarımı yapılması gerekir. Böyle bir gözlem sonucunda bir ‘koordinant’ birikimi gerçekleşebilir; daha doğrusu gerçekleşmesi beklenilir. Bu örnek benzetmede ‘Subordination’ ile ‘Koordination’un dinamik ve

uyumlu, diyesi disiplini hem *güvenilir* hem *gelişkin* kılan ilişkisi açık bir şekilde somutlaşmaktadır. Ayrıca ilgili benzetme, ‘subordinat’, ‘subordinant’, ‘koordinat’, ‘koordinant’ kavramlarının birbiriyle olan bağıntısına açıklık getirmektedir.

‘Çeviri bilimi’ çalışmalarında ise yukarıda edebiyat biliminde örneklendirildiği gibi orantısal ve bağıntısal bir ilişki gözlemlenmemektedir. Bu duruma Stolze (2003) şu şekilde işaret etmektedir: “Burada edim odaklı bir öğretimin mi, salt kuram tartışmasının mı ya da daha çok uygulamalı bir dilbiliminin mi olup olmadığı çeviri kuramı ile çeviri bilimi arasındaki karşılıklı amaçların somutlaşmasının bir göstergesidir; bu bağlamda genel bir çeviri kuramının olmadığı da belirgindir. Yeni bilimin gelişmesi henüz genel bir çeviri kuramının oluşumunu olanaklı kılmaktan ziyade daha çok sürekli yeni yaklaşımların oluşmasına yol açmaktadır”¹⁷².

Stolze, ‘sürekli’ birbirinden bağımsız yeni yaklaşımların ortaya çıkmasından şikayet etmektedir. Bu yeni yönelimler arasında bir bağdaşıklık olmadığını ve bu durumun giderek daha kompleks bir görünüm meydana getirdiğini vurgulamaktadır (bkz. Stolze 2003:12). Stolze bağdaşıksızlığın aynı zamanda da ‘çeviri bilimi’ içindeki kavramsal araçlarda da gözlenebilir olduğunu şu şekilde gerekçelendirmektedir: “Çeviri biliminin disiplinlerarası özelliği kuramsal yaklaşımların çok boyutluluğunun nedenidir”¹⁷³.

¹⁷² “Die Konkurrenz zwischen ‘Übersetzungstheorie’ und ‘Übersetzungswissenschaft’ zeigt außerdem, dass noch nicht entschieden ist, ob es sich hier um praxisbezogene Lehre, um reine Theoriediskussion, oder vielmehr um eine angewandte Sprachwissenschaft handelt, welche die Verbesserung konkreter Übersetzungsleistungen zum Ziel hat. Die Fortentwicklung der noch relativ jungen Disziplin führte noch nicht zur Herausbildung einer allgemeinen Übersetzungstheorie. Vielmehr wurden und werden ständig neue ‘Ansätze’ entwickelt” (Stolze 2003:12).

¹⁷³ “Der interdisziplinäre Charakter der Wissenschaft vom Übersetzen ist gewiss mit einer der Gründe für die Vielfalt der theoretischen Ansätze und damit auch für die Uneinheitlichkeit im Begriffsapparat. So gilt, dass einerseits Ähnlichkeiten zwischen verschiedenen Modellen nicht notwendig auch Übereinstimmung in der Sache bedeuten, und andererseits neue Terminologien nicht auf jeden Fall auch neue Erkenntnisse beinhalten” (Stolze 2003:13).

‘Çeviri bilimi’ yönünde bilim-kuramsal bir bakış açısıyla şu değerlendirme genel olarak yapılabilmektedir: ‘Çeviri bilimi’ bugünkü görünümüyle gözlem ve betim ağırlıklı bir araştırma hacmine sahiptir. Bu durumdan yola çıkarak, yaklaşımların herhangi bir düzenleme olmaksızın, çıkarımlara direnen bir nitelikte yan yana dizili ve kümelenmiş olarak durmakta olduğu görünmektedir. Kuramsal yaklaşımlar bir “yığılma” durumu sunmaktadır (bkz. İşcen 2005).

‘Çeviri bilimi’ni olası bir ‘çeviribilim’den ayırtırmaya çalıştığımızda şu saptamaları yapabiliriz: Bilim-kuramsal gelişme çerçevesinden bakıldığında söz konusu bilimde çeşitli etmenlerin kümelenmesi ve düzenlenmesi adımları çok fazla dikkate alınmadan, daha çok, ‘çok yönlü etmenlere’ dayanarak kısmi ‘çıkarımlar’ ortaya konulmaktadır (bkz. Stolze 2003; İşcen 2002, 2005).

Bu durum bazı çalışmalarda hala öznel gözlem adımlarının nesnel genelleme adımları oluşturamadığının bir göstergesidir. ‘Çeviri bilimi’nde oluşturulan yaklaşımlarda öznel tasavvurlar içkin olarak yer almaktadır. Biraz daha açıklık getirmeye çalışırsak, öznel ilgilere dayanan ‘gözlem içerikleri’ tümleyici nesnel ‘çıkarımlar’ elde edilmesini olanaklı kılamamaktadır¹⁷⁴(bkz. Stolze 2003:12-13). ‘Çeviri bilimi’nin gelişmesindeki öznel yönlendirici (impulsiv) ilgi yönelimleri bilimsel ‘gözlem’ eyleyişinin adımlarını edimsel örneklerden ileriye götürememiştir; diyese ‘gözlem sonuçları’; yani çıkarımlar ‘kuram’ oluşturucu bir zemin hazırlayabilecek bir nitelik taşımaktan uzak kalmıştır.

¹⁷⁴ ‘Çeviri bilimi’ bağlamında tikel olgusal örneklerden yola çıkılarak, bu örneklerle sınırlı kalan çıkarımlar ve önermeler oluşturulmaktadır (bkz. Stolze 2003:12-13).

III.1.1. Kuramsallık Oluşumunun Gereklilikleri

Kuram kavramının, daha önceleri oluşturulan tanımlarına bakıldığında; örneğin Aristoteles', kuram kavramını edimsel yarardan uzak değerlendirilir:

Kuram, özistence bağlı bir eyleyişten oluşur. Kuramın amacı edime bir yol yordam belirtme yükümlülüğü taşımayı içermemektedir. Aristoteles'in kuram tanımlaması bilimsellik oluşumu açısından temel alınabilecek bir yönelim sağlamaktadır.

Kuram yeni bir yönelim olarak edimsel ve yazınsal bilimlerin yanında yer almaktadır. Kuram bir başka şeye ulaşmada bir araç değil, yarara yönelik değil daha ziyade özşamacına ait bir özyapıya sahiptir. Kuram özistenci için vardır. Bilgi olma özelliği böylece özgürce gerçekleşir; fakat bir eylemsizliği ön koşul olarak gerektirir ki, bu da yaşamsal gereksinimlerin toplumsal olarak üstesinden gelinmesiyle ortaya çıkabilir (Ritter/Gründer 1998:1127)¹⁷⁵.

Bu tanımsal içerik günümüze kadar süren serüveni çerçevesinde ele alındığında ise sonraları edime bağlantılanmaya, hatta edimle birleştirilmeye çalışılmıştır. Bu konuya ilişkin ilk girişimler G. W. Leibniz tarafından oluşturulmuştur. Leibniz'e göre önemli olan, “kuramsal boyutları görgül içeriklerle mutlu bir evlilik içinde birleştirmek ve birinin eksikliklerini diğerinkileriyle tamamlamak/giderici bir şekilde desteklemek”tir¹⁷⁶. Buna ek olarak da Leibniz, “edimli bir kuram”ı [theoriam cum praxi] savunur.

Tarihsel gelişmenin günümüze kadar gelen sürecinde kuram ve edim dönem dönem önemli bulunma yarışı ve rekabeti içine girer. Çotuksöken'e (2004:4-5) göre,

¹⁷⁵ “Die ... (Theorie) tritt als ein Neues zu den praktischen und poitischen Wissenschaften hinzu. Sie ist nicht Mittel zu etwas anderem, nicht auf Nutzen gerichtet, sondern besitzt Selbstzweckcharakter: Th. besteht um ihrer Selbstwillen. Ihr Wissensvollzug ist insofern ‘frei’ [12], setzt aber eine Muße voraus, die sich der gesellschaftlichen Bewältigung der Lebensbedürfnisse verdankt” (Ritter/Gründer 1998:1127).

¹⁷⁶ “Theoricis Empiricis felici connubio zu conjugiren und mit einem des andern Defecte zu suppliren”dir

“Bilme yetisinin merkeze alındığı yeni felsefi söylemde artık öz de yerini ‘işleve’, sayısı her zaman artabilecek olanaklara ve onların daha iyi bir biçimde belirlenmesine bırakacaktır”. Yeni Kantçı Ernst Cassirer bu konuyu daha da açıklayarak gözler önüne serer (bkz. Çotuksöken 2004:4-5). Cassirer’in “tözsel bağlantıların yerini, işlevsel bağlantılara bıraktığını; diyesi ‘vinculum substantiale yerine vinculum functionale’”in geçtiğini açıklar. Bu dönüşümü yaşayan felsefe dikkatini herhangi bir şeyi anlamanın yolunun ancak onun ‘işlevini’ ve olanaklarını anlamak yönündeki görüşlerde toplayarak, işlevin önemli kılınmasını desteklemiştir (bkz. Çotuksöken 2004:4-5).

‘Kuram’ ile ‘edim’ kavramı arasında oluşan tarihsel ilişki, bağlantılarında gözlemleyebiliriz. Bu konuda önemli bir dönüşümün temsilcisi olarak görülen Lichtenberg’e göre, “kuramlara ve hipotezlere bilgilerin düzenlenmesi açısından ihtiyaç duyulur, diğer türlü her şey boş ve değersiz kalır”¹⁷⁷ olduğu söylenir. Bu tür ‘okumuşların’ da zaten çok fazla olduğu belirtilir. Buna ek olarak da Lichtenberg düşüncesini şu görüşlerle bitirir: “Kuram oluşturmanın affına sığınıyorum her zaman, yeteri kadar deneyim kazandığımızda ruhumuzun yarar sağlayan bir güdüsüdür bu”¹⁷⁸.

Kuram tanımlamasına yönelik Fries, kuramı “gerçeklerin kendi alt sınıflandırmaları içinde genel yasalar tarafınca tanınan ve bağlantılarının da bu yasalardan açıklandığı” bir bilim olarak betimler.

Türkçe kaynaklara bakıldığında ise ‘edim’ ve ‘kuram’ betimine zemin hazırlayan bir boyut olarak her iki kavramın da geniş bir çerçevede ele alındığında bilimsel bir betimleme çerçevesinde ‘yöntemli bir bilgi’ olarak tanımlandığı görülür (Hançerlioğlu 1989:227-228). Bu tanıma bakıldığında kuramın yöntemle elde edilen ve

¹⁷⁷ “Man muß Hypothesen und Th.n haben um seine Kenntnisse zu organisieren, sonst bleibt alles bloßer Schutt” (Ritter/Gründer 1998:1136).

¹⁷⁸ “Ich entschuldige immer das Theorisieren, es ist ein Trieb der Seele, der nützen kann, sobald wir einmal hinreichende Erfahrung haben” (Ritter/Gründer 1998:1136).

pratikte¹⁷⁹ doğrulanan bilgi olduğu da söylenmektedir. Bilim, evreni ve gerçeklikleri ‘insanal eylemle’ doğrulayarak oluşturduğu kavramlar, ulamlar ve yasalar yardımıyla yansıtarak açıklamaya çalışır¹⁸⁰ (bkz. Hançerlioğlu 1989). Bu tanımlamalar bilim-kuramsal tarih içinde ‘kuram’ kavramının gelişmesindeki farklı yönelimlere örnek gösterilebilir. Hançerlioğlu’nda (1989) yer alan kuram tanımlamasına eleştirel bir bakışla yaklaşıldığında, genel tanımlamalar çerçevesinde biraz da ‘yüzeysel’ ve birbiriyle çelişen içerikler oluşturulduğu görünmektedir. Buradaki tanımlar doğrultusunda akla çeşitli sorular gelebilir; örneğin, Hançerlioğlu’nun (1989) tanımlamaya çalıştığı ‘insanal eylem’ insanın düşünsel eylemini kapsamıyor mu acaba; yoksa, bu adlandırma yalnızca ‘insanal deneyim’ anlamında mı anlaşılmalı?

Bilim, evreni ve nesnel gerçekliği mantıksal kavramlarla açıklamaya çaba gösterir. Kullandığı ve nesneyi bilişsel düzlemde anlama ve sistemli bir yoldan tarif etme uğraşı yoluyla geliştirdiği bu kavramlar ise ‘görelî bir bağımsızlık’ özelliği taşırlar. Eğer ki ‘yaşamsal pratik’le nesnel dünyaya bağılı kılınmazlarsa gerçeklerden uzaklaşma, hatta kopma tehlikesi içinde kalırlar (bkz. Hançerlioğlu 1989:227-228). Aristoteles’in daha ziyade edimsellikten ve uygulamadan bağımsızlaştırıcı kuram tanımı Hançerlioğlu’nun aynı konu düzlemindeki açıklamasına tam ters düşecek bir ilişki çağrıştırmaktadır. Oysa kuram Aristoteles’e göre, özistencine bağılı bir eyleyişten oluşmaktadır. Ancak bu uzaklaşma sonucu kendini var edebilir. Bu tür sapmalar; örneğin Hançerlioğlu’ndaki çelişkili betimlemeler bilimde yararcılık anlayışının tanımlamalara yansımalarına somut örnekler olarak açıklanabilir.

¹⁷⁹ Pratik kavramı uygulama ile eşanlamlıdır (bkz. Timuçin 2004:404) Uygulama: “Çevreyi dönüştürmeye yönelik istemli etkinlik. Somut sonuçları elde etmeyi öngören istemli etkinlik. Kuramsala karşıt olarak edimsel olan etkinlik.”

¹⁸⁰ ‘Diyalektik özdekçilik’ (dialektischer Materialismus) bir zorunluluk olarak çağdaş bilim anlayışından doğmuştur.

Düşünsel alandaki “kuram” ile deneyimsel boyuttaki “edim¹⁸¹”ın karşılıklı etkileşimi bilimsel gelişmenin en önemli koşullarındandır. Bu açıklama doğrultusunda, bu etkileşme yine edime dayandırılarak; “bilim, insanlara nesnel yasaların bilgisini verir ki insanlar pratik eylemlerini gerçekleştirebilmek için bu bilgiye muhtaçtırlar” (Hançerlioğlu 1989:33), gibi bilimsel etkinliğin kuramsallığını salt edimsel düzleme sıkıştıran bir kısır döngüsel açıklama yapılmaktadır. Tanım içeriği ile ortaya çıkan durumsal bağlantı arasında bir çelişki söz konusudur bu savlama içerikli tanımlama girişiminde; ‘etkileşim’ esasen iki olgu veya nesne arasında *karşılıklı bir alış veriş eylemini* açıklar. Buradaki tanımlamadan anlaşılan ise ‘kuram’ yalnızca ‘edime’ dönük bir bilgi olarak ortaya konulmaktadır. Kuramın özsel varlığının anlamını ancak edimde bulduğu savlanmakta; bu durum da kuram kavramına tamamen kısır ve özgül bir nitelik yüklemektedir¹⁸².

Aristoteles’e göre, edim yardımıyla sağlam ve değişmez görünen bir madde olan mermer heykelleşir, tohumdan bir bitki oluşur; daha kapsamlı olarak düşünüldüğünde ise ‘özdek’ (madde) *biçim* alır. Edim, maddenin içinde gizli bir güç halinde bulunanın gerçekleşmesi ve varlıklaşması anlamına gelir. Aristoteles’in anlamlandırdığı şekilde edim, gerçekleşmiş olan değil, gerçekleşmekte olanı açıklar (bkz. Hançerlioğlu 1989; ayrıca Timuçin 2004:183 -‘edim’ tanımlaması).

¹⁸¹ Bkz. Timuçin (2004:183) Edim: “Eylemde bulunan bir gücün ortaya koyduğu sonuç. Aristoteles’te, edim durumunda olana karşıt olarak, varlığın tam yetkinlik içinde olması (çiçek, meyve için gücülüktür, gonca için edimdir). ‘Edim’ sözcüğü ‘eylem’in eşanlamlısı gibidir. Aristoteles en yüksek düzeyde etkin gücü ya da tanrısallığı arı edim diye adlandırır”.

¹⁸² Kuram ile diyalektik bir ilişki içinde olan ‘edim’ kavramının Almancadaki karşılıkları ‘Akt’, ‘Tat’, ‘Handlung’ kavramlarına denk düşer. (bkz. Hançerlioğlu 1989) Edim, Aristoteles’in ‘energeia’ kavramının ‘actus’ deyişimiyle Latince’ye çevrilmiş halidir. Aristoteles söz konusu kavramı ‘dynamis’ (Tr. Güç, Os. Kuvve, Fr. Puissance –Chomsky’ye atıfla “competence” anlamına; diyesi gücüllük) kavramının karşılığı olarak ve varlık ile gerçek kavramlarıyla aynı anlamda kullanmıştır. Aristoteles’e göre, varlık sürekli olarak bir oluşu tanımlayan edimselliğin içindedir; aynı zamanda da güçten edime geçmektedir. Böylece oluş, bir gerçekleşme edimi olarak açıklanır.

Yukarıda ele alınan tanımlamalar edim ve kuram arasındaki ilişkinin esasen günümüze kadar olan serüveninde çoğu zaman bilinçli bir *yararcılık beklentisi* çerçevesinde oluşturulduğu görünür. Bu durumun, tamamen ‘empirizm’ (deneycilik) tabanının etkisiyle tanımlandığı gözlemlenebilir. Oysa ‘tasarımlayıcı’ taban saf deneyim içeriğini, “insanal pratik” veya başka bir deyişle “yaşamsal pratik” ifadesine karşılık gelecek şekilde tanımlamaktadır.

Bu iki bilim tabanı günümüze kadar oluşan bilimsel açıklamalarda birbirine karşıt cephelerde yer alır; bazı kavramlarda; örneğin yukarıda betimlenen ‘kuram’ ve ‘edim’ tanımlamalarında bu karşıtlık birbiriyle çelişen içeriklerin ortaya çıkmasına da neden olmuştur. Bu durum; bilim-kuramsal açıdan kuram ile edim arasındaki ilişkinin, var olan tanımlamalada ne yazık ki bir *etkileşmeden* çok, tek yönlü bir *etkilemenin* göstergesidir.

Kuram kavramının, positivist bir etki altında giderek edim odaklı bir içeriklendirmeye sahip olması durumundan yola çıkıldığında; bu etkinin bilim tanımlarına ve oradan da günümüzdeki bilim anlayışlarına doğru bir yönelim gösterdiği söylenebilir. Bilimsel bir taban olarak betimlenen deneycilik ve tasarımlayıcı tabanın birbiriyle olan etkileme yarışı günümüz bilim betimlemelerinde giderek somutlaşmaktadır: positivist taban bu yarıştan günümüzde galip çıkmakta ve buradan güç alarak bilimleri düzenlemeye ve sınıflandırmaya, hatta hiyerarşik bir konumlandırmaya tabi tutmaktadır. Bu, günümüzde yönelim oluşumunu tamamlamış ve hala oluşma evresini sürdüren bilim alanlarına da yansımaktadır. Bu iki ayrı bilim tabanına dönük anlayışların çelişik beraberliği ‘*gerçek*’ (bkz. Stolze 2003:25, Toury’yi (1995:1) alıntılarken “*echte*” Wissenschaft betimi yapmaktadır) bilimsel ve ‘*sahte*’ ya da ‘*sözde*’ bilimsel alan tanımlamaları yapılmasına yol açmaktadır; yani

deneyimlenebilir olan daha bir üst değer konumunda kabul edilmektedir. Bilimin içinde var olan ‘tasarımlayıcı’ taban değersiz kılınmaktadır¹⁸³.

Tüm bu çelişkili ve birbirini yalanlayan ‘kuram’ kavramının betimlerine karşın, kendi içinde daha tutarlı ve ortak kabul oluşturuca tanımlamalara değinmek burada bir gereklilik olarak karşımızda durmaktadır. Bu bağlamda öncelikle Timuçin’in (2004:336) Felsefe Sözlüğü’ndeki betim önemli olacaktır: “Tek tek şeylere yönelik ayrıntılı ya da ayrıştırıcı bakış biçimine karşıt olarak bütünleyici ya da birleştirici bakış biçimi. Uygulamada bir sonucu elde etmek için yol gösterici olarak konulan ve özellikle yöntemin kurallarını içeren bütünsel bilgi ya da tasarım”. Buradaki “birleştirici bakış biçimi”nin oluşturulması ‘çeviri bilimi’ bağlamında önemli bir açılım olarak belirtilebilir. ‘Çeviri bilimi’ görünümünün bir düzensizliğe ve bağdaşıksızlığa işaret ettiği alanın kabul görmüş bir yargısı olarak öne çıkar. Buna ek olarak İşcen tarafından aynı zamanda da ‘çeviri bilimi’ içinde ‘kuram’ adı altında daha çok “çeviri yöntemsel önermeler” (bkz. İşcen 2005:59 – “übersetzungsmethodische Vorschläge”) oluşturulduğu vurgulanmaktadır.

Anılan düzensizliği ve bağdaşıksızlığı ‘kuram’ tanımının bilim-kuramsal temellerine dayanarak ilişkilendirme ve düzenleme olanağı sağlanabilir; bunun için de Yıldırım’ın da vurguladığı gibi, “bilimsel bir teori [kuram] birtakım olguları veya olgusal ilişkileri açıklayan kavramsal bir sistemdir. Böyle bir sistemi kurmak, bilimde en üst düzeyde zihinsel bir çalışmayı gerektirir” (bkz. Yıldırım 1979:145). Yıldırım (1979) düşüncelerinin devamında “kavramsal bir sistem” olarak betimlediği kuram

¹⁸³ Bilimsel anlayış çerçevesinde baskın olan ‘deneycilik’ tabanının egemenliği günümüze kadar süregelmekte ve bilimselliği belirleyici bir konum almaktadır. Buradan yola çıkarak günümüz toplumbilimleri ile doğa bilimleri arasındaki ilişki belirginleştirilebilmektedir; toplumbilimleri, doğa bilimleri kadar yoğun olarak deneyciliğe dayanmamakta olup daha çok tasarımlayıcı bir taban yönünde çıktılar vermektedir. Bu durum da toplumbilimlerini deneycilik tabanından uzaklaştırmaktadır. Böylece de bilimsellikten de uzaklaştığı iddiaları ve savları ortaya atılmaktadır.

kavramına ilişkin şunu da ekler: “Özellikle teori tek tek olgulardan çok olgu türlerine, daha doğrusu, olgular arasında saptanmış ilişkilere yönelik bir açıklamadır”. Yıldırım genellemeler ve yasalar olarak açıklamaya çalıştığı ‘kuram’ kavramını kendi ifadesiyle şu şekilde betimlemektedir:

Teori dediğimiz şey de işte bu tür gözlem dışı ilişkileri dile getiren açıklayıcı nitelikteki genelleme veya yasaların, olgusal düzeydeki ilişkilerin açıklanmasında, ve bazı hallerde de önceden kestirilmesinde öncül (‘aksiyom’ veya ‘postulat’ da denebilir) işlevi gördüğü bir sistemdir (Yıldırım 1979:146).

Yıldırım, tüm bu kuram betimlerini tamamlamak ve kuram ile edim arasındaki ilişkiyi belirlemek amacıyla Max Jammer’e dayanarak şu önemli açıklamayı ortaya koyar:

Gene de unutmamak gerekir ki, bir çeşit işlemsel tanımlamaya gitmeksizin bir teori ne olguları açıklamaya ve ön-deme, ne de bilgilerimizi sistematize etme işlevlerini yeteri kadar yerine getirebilir, Max Jammer’in dediği gibi, “birtakım yorumlama kuralları olmaksızın hipotetik-dedüktif bir sistem, testedilemeyen veya doğrulanamayan spekülative bir formalizme dönüşüp yozlaşmaya; öte yandan dedüktif bir sistemin sağlayacağı teorik nitelikte bir üstyapı olmaksızın, herhangi bir epistemik kurallar sistemi, her türlü ön-deme ve açıklama gücünden yoksun, gözlemsel olguların kısır bir kataloğu olarak kalmaya mahkumdur” (bkz. Yıldırım 1979:157).

III.1.2. Kuram-Edim İlişkisinin ‘Çeviri Bilimi’nde Yansısı

Bilim kuramı çerçevesindeki tüm düşünsel çıkarımlar doğrultusunda ‘çeviri bilimi’ ile ‘kuram’ oluşturuş ilişkileri betimlemek oldukça çelişkili ve karmaşık bir görünüm içindedir. Bunun nedeni ‘çeviri bilimi’nin yeni gelişen ve henüz oluşum evresini tamamlamamış olan bir bilim alanı olmasında aranabilir; çünkü, ‘çeviri bilimi’nin birçok gereksinmesini (kavram örgüsünü, yöntemlerini, hatta kuramsal yaklaşımlarını) diğer alanlardan ‘aktarım’, ‘ithal’ (bkz. Zybatow 2004:139-140), ‘ödünc

alma' (bkz. Jörn 1996:6) yöntemleri aracılığıyla karşılamış olduğu; başka bir ifade biçimiyle, bu yolla edindiği savlanmaktadır.

Edim-kuram kavramları arasındaki ilişkinin 'çeviri bilimi'ne etkisi açısından birçok çelişkiye işaret eden durum saptanabilir ve irdelenebilir. Bunların arasında var olan 'çeviri bilimi' yönünde çelişkili ilişkinin esasen bağıntısal bir gelişme değil de, önceki bölümlerde de sıkça bulgulandığı gibi edim odaklılığı veya buna yoğunlaşmasına bağlı olarak kuram kavramını daha çok 'eksik' ve 'saptırıcı'¹⁸⁴; daha doğrusu tek taraflı bir 'kuram' betimlemesi¹⁸⁵ anlayışından ileri geldiği savlanabilir. Bu eksiklikler ve tek taraflı bakışı 'sapma noktaları' olarak adlandırabiliriz; bu noktalar da kısaca şu şekilde bazı üst öbekler altında bütünleştirilebilir:

▪ **Kavram oluşturma boyutundaki sapmalar:**

Bu boyuttaki işaretlere kavramsal *çelişkiler* veya *uyuşmazlıklar* da denebilir; buradaki uyuşmazlıklar edim ve kuram kavramı arasında birbirine yönelme ve/veya hizmet etme durumu biçiminde de açıklanabilir. 'Çeviri bilimi'nde her iki kavramın; diyesi 'kuram' ve 'edim'in arasında daha çok tek yönlü bir yönelme ve hizmet anlayışı geliştirildiği görünür. Bu bağlamda kuramın edime dönük bir oluşum gösterdiği belirtilebilir. Bu durumu biraz daha görselleştirmek amacıyla şu şekilde yansıtabiliriz:

Hizmet yönü
kuram -----> edim ----- > çevirmenin daha iyi çeviriler ortaya koyması

¹⁸⁴ Buradaki saptırıcılıkla aynı zamanda bir eksiklik vurgulanır. Burada yapılan kuram tanımı tek yönlü; diyesi yalnızca uygulamaya hizmet etme yönelimli bir oluşum göstermektedir. Kuram kavramının içinde bulunan tasarım gücü tamamen göz ardı edilmektedir. Buna bağlı olarak da yalnızca tek yönlü bir yarar söz konusu edilmektedir.

¹⁸⁵ Daha önceki bölümde konulaştırılan 'kuram' kavramı tanımlarına bakıldığında bu durum açıkça görünebilir.

Bu durum “çeviri kuramı” kavramı bağlamında belirgin bir örnek olarak tanımlanabilir. İşcen (2005:55), ‘çeviri bilimi’ içindeki uygulamaya dönük tutumun kaynağını, ‘çeviri’nin literatürde genellikle uygulama yönelimli olarak içeriklendirilmesine dayandırarak, bu sorunu şu şekilde konulaştırmaktadır: “... Çeviri bir eylem, bir beceri, bir (söz)eylem, bir davranış; diyesi edim odaklı, dönüşebilir ve dönüşüm zenginliği içeren bir konudur ve bilim genellikle modelleştirici; diyesi konuyu genelleştiren kuramlara yöneliktir”¹⁸⁶ (bkz. İşcen 2005:55). İşcen bununla birlikte ‘çeviri’ ve ‘bilim’ kavramlarının bir arada kullanımını, sorgulanması gereken bir durum olarak belirtmektedir; bu durumun bilimsel bir sorunsal olarak değerlendirilmesi gerektiğini şu şekilde vurgulamaktadır: “Çeviri bilimi; diyesi ‘çeviri’ ve ‘bilim’ kavramlarının birleştirilmesi, çözümlenemeyen bilimsel bir sorundur”¹⁸⁷ (bkz. İşcen 2005:55). Bu görüş bağlamında ‘çeviri bilimi’ (Übersetzungswissenschaft) kullanımının ‘çeviri bilimi’ içinde edim-kuram ilişkisinin görünür bir birliktelik oluşturularak; diyesi bir uyumsuzluk olduğunu belirginleştiren bir örnek olduğu da ortadadır. Bu durum şu soruyu daha belirgin kılmaktadır: ‘Çeviri bilimi’ içinde kullanılan kavramlar bir çelişkiyi mi gösteriyor?

‘Çeviri bilimi’ şeklindeki kavramsal kullanımın –yukarıdaki açıklamalar bağlamında- anlamsal düzeyde irdelendiğinde edim çıkışlı bir yönelimin kavramsal bir yansıması olduğu gözlemlenebilir: ‘Çeviri’ bir yanıyla edimsel, bir yanıyla da ürüne dönük bir anlam içerir; diyesi ‘çeviri’nin içinde hem çevirmek eylemi hem de çevrilmiş olan ürün anlamsal olarak yer almaktadır.

¹⁸⁶ “... Übersetzung sei eine ‘Handlung’, eine Fertigkeit, ein Akt, ein Verhalten, also eine praxisorientierte, immens wandlungsfähige und –reiche Sache, und Wissenschaft sei allgemein auf modellierende, d.h. die Sache verallgemeinernde Theorien ausgerichtet”.

¹⁸⁷ “... Die ‘ÜW’, d.h. also die Zusammensetzung der Begriffe ‘Übersetzung’ und ‘Wissenschaft’, stellt ein –wiederum wissenschaftliches Problem dar, das sich nicht lösen lassen will”.

Kavramın tarihsel gelişimi göz önünde bulundurulduğunda ‘edim çıkışlı’ oluşu daha da bir belirginleşir. Bilim-tarihsel gelişim içinde yer alması ile birlikte ‘çeviri edimi’, bilimsellik niteliğini kavramsal boyutta ek bir ‘bilim’ sözcüğü ile sözcüksel düzleme taşımıştır. Böylece edimsel bir gözlem içeriği, bu tür bir taşıma aracı ile bilimsel boyuta aktarılmıştır. Bir dönemin bilimsellik giysisi olarak değerlendirirsek ‘... bilimi’ şeklindeki isim tamlamasının tamlanan sözcüğünü, yeni bir ‘moda’ yaratılmak istenildiğini ve bu yeniliğin bazı sözcüksel göstergelerle somutlaştırıldığını da görebiliriz; örneğin bu tür bir yönelimin aynı şekilde kuram kavramı ile de ortaya konulduğu görünür: ‘Çeviri kuramı’.

Bu durumu Almancada aynı kavramların kullanımı açısından ele aldığımızda yine aynı saptamaları yapabiliriz: ‘Übersetzung’ (çeviri) sözcüğü hem edimselliği hem de ürünü açıklamaktadır. O dönemin modası olan ‘-wissenschaft’ (bilim) eklemesi, açıklamaya bir de ‘bilimsel’ bir görünüm verme ereği olarak algılanabilir. Çeviri (Übersetzung) kavramı bilim giysisini giymiş ve ‘çeviri bilimi’ (Übersetzungswissenschaft) olmuştur.

▪ **Bilim tarihsel gelişme içinde ‘çeviri bilimi’nin konumlandırılması:**

Burada, ‘çeviri bilimi’nin bir bilim olarak ortaya çıkışı ve diğer bilim alanlarıyla olan ilişkisine belirginlik kazandırılması gerektiği tekrar anılabilir. ‘Çeviri bilimi’nin diğer bilimlerle olan ilişkisi, Snell-Hornby tarafından 1986 yılında “interdiscipline” (disiplinlerarası) olarak adlandırılmakta ve alanın geleceği bu şekilde sınırlandırılmaktadır (bkz. Snell-Hornby 1986: önsöz). ‘Çeviri bilimi’ bağlamında betimlenen ve tanımlanan ‘disiplinlerarasılık’ ilişkisinin aynı edim-kuram ilişkisinde görüldüğü gibi ‘edilgen’ bir ilişki biçimi olarak açıklandığı bulgulanmıştı. Bu bağlamda *tek yönelimli* bir ilişki olduğu söylenebilir; buradaki yönelim tek yönlü bir şekilde diğer

disiplinlerden ‘çeviri bilimi’ne doğru bir taşıma biçimi olarak betimlenebilir. Bu ilişki, Hueber’in (1999) sözüyle, “edilgen bir alıcı rolü” (passiver Empfänger Rolle) biçiminde açıklanmaktadır. Buradan da yola çıkarak ‘çeviri bilimi’ içinde bir sapma durumu olduğu; daha doğrusu eksik bir içeriklendirme ve bu içeriklendirmeden dolayı da tek yönlü bir ilişki betimi yapıldığı vurgulanabilir.

▪ **Alanın araştırma nesnesine dönük tanımlamalar:**

‘Çeviri bilimi’nde alanın araştırma nesnesine dönük birbiriyle uyuşmayan ve birbirini yadsıyan tanımlamalar bir *soruna* ve bir *çelişkiye* işaret etmektedir. Bu yönde oluşan bir *sorun*, aynı zamanda da edim-kuram betimlemeleriyle ilişkilendirilerek belirginleştirilmeye çalışılabilir. Kuram ve edim arasındaki *etkileşimsizlik*; daha farklı bir ifadeyle *tek yönlü yönelim* anlayışı nesne tanımlanması bağlamında da etkili olmaktadır. Çok çeşitli olarak ortaya konulan nesne tanımlamalarına bakıldığında; burada da söz konusu nesnenin genellikle ödünç alındığı alanların nesne betimlerine göre yine tek yönelimli olarak tanımlandıkları görülür (bkz. Stolze 2003:29). Stolze’nin buna ilişkin “çevirinin araştırma nesnesinin haddinden fazla çeşitlendirilmiş olması ayrıntılandırılmış grafik modellerine yol açmaktadır”¹⁸⁸ (Stolze 2003:29) biçimindeki bir açıklamasından yukarıda anılan yönelim çıkarımlanabilir. Stolze’nin görüşlerinden ortaya çıkan durum şudur: Her alan kendi ‘nesne alanını’ (Gegenstandsbereich) beraberinde getirmektedir. Stolze bu tür modellerde iki kutucuklu bir görünüm olduğunu belirtmektedir¹⁸⁹. Bu görüş ve düşünümleden ortaya çıkan; yine tek yönelimli bir durum olduğu saptamasıdır.

¹⁸⁸ “... führt zu sehr ausgeklügelten grafischen Modellen des Gegenstandsbereichs ‘Translation’.

¹⁸⁹ “(...) finden sich zweidimensionale Modelle mit Kästchen für den Ausgangstext und für den Zieltext, indem jeweils ein objektivierter Gegenstandsbereich beschrieben wird” (bkz. Stolze 2003:29).

Yukarıda anılan bu uyuşmazlık ve sapma durumları ‘çeviri bilimi’ içindeki kuram ve edim ilişkisinin oldukça etkili bir görünüm ortaya koyduğunu göstermektedir. Bu da tek taraflı bir etkilenme durumu olarak betimlenebilir; bu bağlamda da ‘çeviri bilimi’nin bilimsel gelişiminin daha çok böyle tek taraflı bir yönelim doğrultusunda gerçekleştiği vurgulanabilir. Bu savlama bağlamında ‘çeviri bilimi’ne yönelik şu soru ortadadır: ‘Çeviri bilimi’ nasıl bir gelişme izlemiştir? Bu sorunun yanıtı giderek daha çok önem kazanmaktadır. ‘Çeviri bilimi’nin gelişmesi boyunca görüldüğü gibi – yukarıdaki örnek durumları dikkate alarak bakıldığında- sapma ve uyuşmazlık durumları oluşturduğu belirginleşmektedir. ‘Çeviri bilimi’ bu söz konusu çelişkileri nasıl aşabilir ve ortadan kaldırabilir? Bu sorunun yanıtı bugünkü ‘çeviri bilimi’nin giderek daha fazla bir gereksinim olarak yaşadığı bir durumdur.

Bilim tanımlamaları doğrultusunda (bkz. Timuçin 2004; Yıldırım 1979) bilim, “olguları birbirine bağlayan yasaları” (bkz. Yıldırım 1979:15) bulmakla yükümlü bir çabadır. Bu tanımlamadaki ‘yasa’ kavramı ‘kuramsal dizge’ olarak da betimlenebilir. Bu durumun ‘çeviri bilimi’ içindeki görünümü şu şekildedir: ‘Çeviri bilimi içinde “nominal” bir söylem baskındır (bkz. İşcen 2005:55). Her bilimin bir ‘kuramsal’ oluşuma sahip olma gerekliliği herkesçe kabul gördüğü için ‘çeviri bilimi’ içinde bir ‘kuram modası’ yaratılmıştır. Böylece yukarıda anılan sapma ve tek yönelimli etkileme ve hizmet ilişkisi ile bilimsel olma talebi -yalnızca nominal bir söylem içinde de olsa- kuramsal olma gerekliliği ile iyice desteklenmiştir. Bu desteğe bir örnek olarak Stolze’nin (2003:12) kuram tanımlaması gösterilebilir.

Stolze’nin bu kuram tanımı tamamen edimin modelleştirilmesi görevini üstlenmiştir. Kuram kavramı yönünde bilimsel taban olarak açıklanan ‘konstruktivist taban’ (tasarımsal taban) bağlamında, ‘tasarımsal bir durumu’ modelleştirebileceği veya

edimden bağımsız eyleyebileceği, Stolze'nin ortaya koyduğu kuram tanımlaması koşullarında hiç dikkate alınmamıştır. Bilim-kuramsal gerekliliğe bağlı olarak, edimsel örneklendirmeler betimlenmeye çalışılmış ve en çok kabul gören örneksel betimlemeler, alan çalışanları arasında ödüllendirilerek -nominal bir tutumla- 'kuram' statüsüne yükseltilmiştir. Bu durum, kendi içinde oldukça gerekli bir ilişki olarak değerlendirilebilir belki; fakat bu ilişkinin gerekliliği zaman içinde disiplin içi tartışmalarda sorgulanır ve tartışılır olmaya başlamıştır (bkz. Zybatow 2004:137-138). Zybatow, 'çeviri bilimi' içindeki kuramların tekrar bilimselliğinin sorgulanması gerektiğini şu şekilde dile getirmektedir: "Çeviri kuramlarının uygun bir biçimde ithal edilebilmesi için yeteri kadar yöntem bilgisel taleplerin ortaya konması temel bir gereksinimdir. Bu taleplerden biri de var olan kuramların bilimsellik niteliklerinin eleştirel olarak tekrardan sınanmasıdır, ..." ¹⁹⁰ (bkz. Zybatow 2004:137). Bununla beraber alanın bilim-kuramsal açıdan sorgulanma gereksinmesi günümüz çalışmalarında yoğun olarak ortaya konulmaktadır. Bu tür gereksinimler günümüz koşullarında - özellikle de 2000'li yıllara gelindiğinde- yeni bir tartışma boyutu kazanmaktadır. Bu bağlamda İşcen, Zybatow ve Salevsky'nin görüşleri tartışmanın zemin kazanmasına katkı yapabilir. 'Çeviri bilimi' içindeki kuram ve edim ilişkisi sav ve söylemlerine yeni bir bakış getirerek 'kuram' olarak adlandırılanların esasen kuram olmadığını ortaya atmaktadır. İşcen bu bağlamda şunları dile getirmektedir ¹⁹¹: "Kuram, çeviri edimini yöntemsel bir yoğunlaşma yoluyla çevreleme, ona yön verme, çok biçimli ve belirlenemeyen kompleks yapısını yasalaştırma talebini ortaya koyar". İşcen, böylece

¹⁹⁰ "Damit die Schaffung von adäquaten explanativen Translationstheorien zielführend in Angriff genommen werden kann, ist es von grundlegender Wichtigkeit, hinreichende methodologische Anforderungen zu stellen. Eine der Anforderungen ist, die vorhandenen Theorien hinsichtlich ihrer wissenschaftlichen Angemessenheit kritisch zu prüfen, ...".

¹⁹¹ "Eine Ü-Theorie stellt den Anspruch, die Ü-Praxis durch methodische Konzentrierung zu 'umgarnen', um ihr beizukommen, sie in ihrer vielgestaltigen und unbestimmbaren Komplexität zu normieren" (bkz. İşcen 2005:58).

daha önce ‘çeviri bilimi’ içinde kuram ve edim ilişkisine yönelik bir ‘uçurum’ olduğu (bkz. Horn-Helf 1999:13) durumuna kendince bir açıklama getirmektedir.

Tartışmayı burada sonuçlandırırken yukarıdaki sav ve söylemlerde ortaya konan sorunsalları biraz daha belirginleştirmek amacıyla şu sorular yanıtlarını beklemektedir.

-Kuram ve edim arasında neden bir uçurum vardır?

-‘Çeviri bilimi’ açısından kuram ve edim ilişkisi nasıl tanımlanır?

III.2. Disiplinlerarasılık Açmazında ‘Çeviri Bilimi’

Dilbilimsel gelişmeler çerçevesinde Roman Jakobson ilk olarak 1972 yılında yayımlanan çalışmasıyla¹⁹² bilimler arasındaki ilişkileri ‘ilkesel bir disiplinlerarasılık’ ilişkisi anlayışından yola çıkarak bilimsel bir tutum alış olarak tanımlamaktadır. Jakobson’nun bu düşüncesine dayanarak daha sonra Hartmann, H. Weinrich ve W. Raible çalışmalarıyla 60’lı yıllardan itibaren ‘metindilbilim’ ve ‘metin pragmatiği/edimi’nin ortaya çıkmasını sağlamışlardır (bkz. Kalverkämper 1999:59).

İlkesel bir disiplinlerarasılık bağlamında ‘çeviri bilimi’nin bilim-kuramsal bir açıdan irdelenmesi, bir disiplin olarak konumlanması ve aynı zamanda da yapısı bakımından tanımlanması yönündeki yükümlülüğü belirginleştirilmektedir. Bir başka ifadeyle, şimdiye kadarki tartışma konusu, ‘çeviri bilimi’nin kendisine yakın ya da uzak olarak tanımlanan diğer bilimlerle olan karşılıklı ‘etkileşimini’, diyesi

¹⁹² Burada Jakobson’un çalışmasında konu edilen ‘disiplinlerarasılık’ tartışmalarının asıl ortaya çıktığı yılların, ‘Prag Okulu’ bağlamında ‘ilkesel bir disiplinlerarasılık’ konusuyla ilgili tartışmalar dikkate alınırsa, 1926-29 yıllarına rast geldiği görülebilir. Fakat Kalverkämper bu konuyu açıklamamış ve böylece eksik anlaşılmasına olanak tanımıştır. Wolfgang Raible 1974 yılında ‘Aufsätze zur Linguistik und Poetik’ adlı çalışma içinde Jakobson’un ‘Die Linguistik und ihr Verhältnis zu anderen Wissenschaften. [Dilbilim ve Diğer Bilimlerle İlişkisi] (1972)’ başlıklı çalışmasını söz konusu tartışmaların yapıldığı dönemlerden çok sonraları yayımlamıştır.

‘disiplinlerarasılık’ ilişkisini de çalışmanın bir temel sorunsal noktası haline getirmiştir. Bu gereklilik bağlamında bilim-kuramsal temellendirmeye katkı sağlaması amacıyla, çeviri araştırmasına etki edebilecek alanların arasındaki söz konusu ilişki betimlemeleri önem kazanmaktadır.

Diğer konu başlıklarına göre herhangi bir kuşku taşımayan bir ortak kabul çerçevesinde ‘çeviri bilimi’nin bir “disiplinlerarası” araştırma evreni olduğu savunılmaktadır. Somut bir ifadeyle: “Disiplinlerarasılık” kavramı, çeviribilimsel tartışma ve savlamalar içinde olumlayıcı olduğu kadar olumsuzlaştırıcı bir yorumla ele alınabilmekte; buna koşut olarak ‘disiplinlerarasılık’ olgusu, farklı içerikler ve yönelimlerle ayrıntılandırılmaktadır. Bu yönetime göre, ‘çeviri bilimi’ne etki eden “yabancı” bilimler “yelpaze”sinde¹⁹³ farklı farklı ağırlıklar ve öncelik sıralamaları tasarlama veya savlamaya girişiliyor. Bu belirsizlik durumuna dönük en son Wilss (2000:265) bir yorum getirmektedir: Kavramın belirsizliğini anlatabilmek için “geistern”; diyesi ilgili kavramın ‘*bir hayalet gibi*’ bilim kuramında ve bilimsel uygulamalarda dolaştığını betimlemektedir¹⁹⁴.

Wilss, bu kavramın şimdiye değin içerikselleştirilmediği yönünde şikayet etmektedir, fakat aşağıdaki sözlerinden de anlaşılacağı üzere kendisi de doyurucu bir tanım getirmekten uzak durmaktadır:

Disiplinlerarasılığın nerede başladığı ve disiplin içinin nerede bittiğini belirlemek çok zordur. Kavram olarak disiplinlerarasılığın kaygan olduğundan ziyade çok anlamlı olduğunu söylemek daha iyidir. Dolayısıyla tam olarak büyüteç altında incelenmelidir.

¹⁹³ “Yelpaze” sözcüğü ile İşcen (2002:99) diğer bilimlerin konumlanmalarını betimlemeye çalışmıştır.

¹⁹⁴ “Seit einiger Zeit geistert ein Begriff durch die Wissenschaftstheorie und die Wissenschaftspraxis, der seine Bedeutung für die gegenwärtige und die zukünftige Wissenschaft noch nicht klar zu erkennen gibt, und das ist der Begriff der ‘Interdisziplinarität’ (ID)” (Wilss 2000:265).

Kavramın bilim-kuramsal arka planının varlığı, disiplin içi düşünmeye karşı faydaları olduğu kadar zararları ve sınırları da gözetilmelidir (Wilss 2000:266)¹⁹⁵.

Wilss sorunun çevresinde dolaşarak, söz konusu kavramın bilgi-kuramsal dayanaklarının araştırılması gerektiğini savlar ve ‘disiplinlerarasılık’ ilişkisi içindeki çalışmaların yarar ve zararlarının ortaya konulmasının önemli olduğunu dile getirir. Aynı zamanda da ‘disiplinlerarasılık’ kavramının ‘çok disiplinlilik’ kavramı ve anlayışı ile karıştırıldığına dikkat çeker¹⁹⁶.

Wilss’e göre, Almanya’daki ilk disiplinlerarası çalışmalar Helmut Schlesky tarafından 1968 yılında kurulan ‘Disiplinlerarası Araştırmalar Merkezi’ (DAM) ile hız kazanır. Kavramın belirsizliği ortada durmakla beraber günümüzde her yerde rastlanılır ve kullanılır bir nitelik almıştır. Wilss (2000:265), bu adı taşıyan sempozyumların, toplantıların ve kongrelerin düzenlendiğini dile getirir fakat bütün bu gelişmelerin yine de kavramın içeriğine yönelik açıklayıcı bir veri oluşturmadığını vurgular. “Disiplinlerarasılık” boyutu, ‘çeviri bilimi’ içinde ilk olarak 1980’lerden sonra ortaya çıkar; fakat, anılan tarihten önce diğer disiplinler ile ilişkiler zaten ‘çeviri bilimi’nin ortaya çıkması ile esasen başlamıştır (bkz. Drescher 1997). ‘Çeviri bilimi’ alanında diğer disiplinlerin araçları ve modelleri 1980 öncesi çoktan kullanılmaya başlanmış ve ilgili alanda etkinleştirilmiştir (bkz bu konuda Wilss 1977; Reiß 1971/1976). Bu bağlamda söylenilmek istenilen esasen; ‘disiplinlerarası’ çalışmalar yapıldığının açıkça ifade edilışıdır.

¹⁹⁵ “Wo ID anfängt, wo Disziplinarität aufhört, ist schwer zu bestimmen. ID ist als Begriff vieldeutig, um nicht zu sagen schwammig; sie muß deshalb genauer unter die Lupe genommen werden – mit einer nüchternen Bestandsaufnahme ihrer erkenntnistheoretischen Hintergründe, ihrer Vorzüge gegenüber disziplinärem Denken, aber auch ihrer Nachteile und Grenzen” (Wilss 2000:266).

¹⁹⁶ “Özellikle de disiplinlerarasılığın çok açılımlılıkla aynı olduğu yöndeki çok yaygınlaşmış yanlış anlama ortadan kaldırılmalıdır” [Vor allem muß das weitverbreitete Mißverständnis ausgeräumt werden, ID sei dasselbe wie Multidisziplinarität] (Wilss 2000:266).

Yukarıdaki düşüncelere dayanarak Toury (19980:33) “In Search of a Theory of Translation” (Bir Çeviri Kuramı Arayışı) başlıklı kitabında ilk defa “theory of translation, which obviously is interdisciplinary” (disiplinlerarası bir çeviri kuramı) olarak yeni bir durum betimlemesi yapar; fakat, “interdisciplinary” (disiplinlerarası) nitemli bir “theory of translation”un (‘çevirinin kuramı) ne anlama geldiğini ayrıntılandırıp somutlaştırmaz. Aynı genel ve içeriklendirilmeyen tanımlamayı Snell-Hornby tekrarlayarak 1982 yılında Zürich’teki kürsüye geçmesi vesilesiyle sunduğu giriş konferansında ‘çeviri bilimi’nin “tanım gereği disiplinlerarası olması gerektiği” [per definitionem interdisziplinär sein sollte] sözleriyle Toury’nin yaklaşımını kurumsal bir düzeye taşır ve buna resmiyet kazandırır.

Snell-Hornby’nin bu ilkesel ve o döneme kadar bir ilk olan tanımı ‘çeviri bilimi’ içinde kabul görüp koşut düzlemde değerlendirmeye alınmıştır. Bu bağlamda örneğin Neubert, Snell-Hornby’nin bu yaklaşımından iki yıl sonra “Translation studies and applied Linguistics” [Çeviri Araştırmaları ve Uygulamalı Dilbilim Çalışmaları] (1984) başlıklı araştırmasında ‘çeviri bilimi’nin ‘*disiplinlerarası bir alan*’ (interdisciplinary field) olduğunu tanımlarken Snell-Hornby’ye yakın bir betimleme yapar. Açıklamalarının devamında ise ‘çeviri araştırmaları’nın “bilişsel psikoloji, metin bilimi ve toplum bilimi alanların” [tools of cognitive psychology, text science, and social science] (1984:54) bilgileri ile donatılması gereken bir alan olduğu savıyla söz konusu tanımını ayrıntılandırır.

Bu gelişmelerle ‘çeviri’ ile ilgili araştırmaların alansal konumlandırılması yönündeki çaba ve tartışmalara ‘ara disiplin/disiplinlerarası’ (interdisiplin) kavramı ve boyutu bir daha çıkmamak üzere dahil edilmiştir. Bir ikinci açı da bununla birlikte saydamlaşmaktadır; ‘interdisiplin’ şeklindeki bu yeni yaklaşıma kadar süregelen ‘çeviri

konulu araştırmalar’ artık salt dilbilimin bir alt alanında (Angewandte Sprachwissenschaft/Uygulamalı Dilbilim bkz. Gerzymisch-Arbogast 1994; Koller 1992; Wilss 1977) yapılan araştırmalar olarak değil, daha ziyade bir ‘disiplin’ özelliğine kavuşmuş; farklı disiplinlerin bulgu ve verileriyle meydana gelen ve işleyen bir ‘interdisiplin’ (ara disiplin) olarak kabul görmeye başlar. Bu tarihten itibaren de ‘çeviri araştırmalarının’ içinde yer aldığı savlanan farklı farklı alanların birbirlerine karşıt, aynı alan içinde belirleyici bilim olma iddialarına tanık olunmaktadır (bkz. Schäffner 2000:205-207). ‘Çeviri bilimi’nin konumlandırılmasıyla bağlantılı olarak belirginleşen bu çok yönlülük ve egemenlik taleplerinin günümüze kadar, ‘çeviri’nin ‘kompleks’ olma oranına göre dallanıp budaklandığını görebiliriz.

Bu tartışmanın ayrıntılarına bakıldığında şu noktalar ve savlar belirginlik kazanmaktadır: Albrecht Neubert’in (1984) çalışmasından iki yıl sonra Snell-Hornby “Übersetzungswissenschaft. Eine Neuorientierung; 1986” [Çeviri Bilimi. Yeni Yönelimler; 1986] adlı kitabında tartışmayı ‘disiplinlerarasılık’ savı yönünde sağlamlaştırmaya; somut bir ifadeyle genel bilimsel ölçütleri de dikkate alarak gerekçelendirmeye çalışır: Yerleşik bilimleri birer belirleyici örnekler/kategoriler olarak kabul ettiğimiz zaman çeviri bilimini disiplinlerarası ayrıca çok açılı bir bütün olarak görmek gerekir¹⁹⁷.

‘Çeviri bilimi’ alanındaki belirsizlik ve ‘disiplinlerarasılık’ yönündeki tartışmayı belirleyen muğlaklık ve içeriksizlik devam ederken Snell-Hornby 1994 yılında adı henüz tam olarak konulamamış olan bu duruma böylece -her ne kadar Hornby tarafından tam olarak açıklanmasa da- damgasını vurur: “Translation Studies. An

¹⁹⁷ “Wenn man von den bestehenden Wissenschaften als Kategorien ausgeht, dann wäre die Übersetzungswissenschaft als interdisziplinäre, multiperspektivische Einheit zu verstehen (...)” (1986:12).

interdiscipline”¹⁹⁸. Snell-Hornby’ye göre, ‘çeviri bilimi’ disiplinlerarası ilişkilere açık olan bir bilim alanıdır; daha da ileri bir tanımla disiplinlerarasılıktan da öte bir ‘*ara disiplin*’dir. Bu bağlamda Snell-Hornby (Toury’nin ilk genel betiminden yola çıkma koşulu ile) ‘çeviri bilimi’ açısından ‘disiplinlerarası’ nitelemesini belirginleştiren ve ‘çeviri bilimi’ içinde ve dışında önem kazanmasını sağlayan ilk isim olarak da gösterilebilir. Özellikle ‘çeviri bilimi’nin kendisine diğer alanlar karşısında hem içerikselliği hem nitelikleri bakımından profil kazandırması gereği ve gereksinimi Snell-Hornby’yi, 1986’da ayrıntılandırılmış bir çizelge hazırlamaya yönlendirmiştir. Bu çizelgede alanlar arasında ‘Prototipolojik’ bir ilişki olduğunu tanımlamak amacıyla ilişkisel bir şema oluşturmuştur. Ancak, bu şema ne denli açıklayıcıdır, bu konu tartışmaya açıktır; birçok alansal etmen ve içeriğin birbiriyle karşılıklı etkileşimini bu çizelgede saydam olarak görmek olanaklı değildir (bkz. Stolze 2001:176).

Bu bakımdan Wolfram Wilss (2000) “ara disiplin” (interdisziplin) tanımındaki belirsizliği ve çok etmenlilikten ötürü ortaya çıkan ‘yığılma’yı haklı olarak eleştirmektedir:

Bugün Disiplinlerarası Araştırma Merkezi (DAM) ve başka ‘Advanced Centres of Research’ gibi disiplinler olarak oluşturulan (seçkin) kurumların dışında disiplinlerarasılıktan söz edildiğinde buradaki çabaların bütünleştirici olmaktan ziyade yığılaştığı görülür (ve eskiden beri gelen *dies academicus*’u hatırlatır) (Wilss 2000:275)¹⁹⁹.

Wilss böylece interdisziplin kavramının anıldığı yerde “bütünleştirici” (integrativ) olacağı yerine daha çok “yığılma gelişmesi” şeklinde (kumulativ) bir nitem kazandığını

¹⁹⁸ Translation Studies. An interdiscipline. 1994. Selected Papers from the Translation Studies Congress, Viena, 9-12 September 1992./ ‘Übersetzungswissenschaft. Eine Neuorientierung’ 1986. 2. Aufl. 1994. Tübingen: Francke.

¹⁹⁹ “Wo heute – außerhalb der interdisziplinär konzipierten (elitären) Institutionen wie dem ZiF und anderer ‘Advanced Centres of Research’ – von ID gesprochen wird, sind die Bemühungen eher kumulativ als integrativ (und erinnern an den althergebrachten *dies academicus*)” (Wilss 2000:275).

savlar; bu bağlamda git gide karmaşıklaşan ‘çeviri bilimi’nin konumlandırılması yönündeki tartışma ve bununla birlikte doğan verimsizlik ve olumsuzlama ortamı²⁰⁰ Wilss’i bu bağlamdaki şikayetinde haklı çıkarmaktadır. Ayrıca Wilss konuya yönelik bir başka çalışmasında aynı durumla ilgili olarak biraz daha yargılayıcı bir tutum sergileyerek şunları ortaya koyar:

Wilss, keyfi ve tesadüfi bir disiplinlerarasılık durumundan yola çıkmanın yalnızca bir bilim politikası düzleminde boş konuşma olabileceğini belirtir²⁰¹. Wilss “çok parçalı bir yöntemle bir araya getirilmiş bir eklemlleme ya da yamalama bilimi” (bkz. Wilss 1997:39) tanısıyla ‘disiplinlerarasılık’ kavramının içindeki sorun öbeklerine ve çıkmazlara dikkat çeker. Esasen Zybatow’un, “ithal” şeklindeki eleştirel yaklaşımı yine Wilss’in tutumunu destekler niteliktedir, zira “ithal” doğası gereği yabancı ve suni bir eklemlleme şeklinde anlaşılabilir.

Söz konusu ‘disiplinlerarasılık’ kavramı, Kocka/Sprenger’e (1988) göre, bir başka yönü ve tanımıyla yine taraflı ve diğer tartışma içeriklerini yadsıyıcı bir tutumla ele alınmaktadır: Aynı kişiler şaşırtıcı bir gerekçeyle disiplinlerarası çalışmaların – ‘Disiplinlerarası Araştırma Merkezi’nde (DAM) 20 yıllık çalışma süresine geri bakılınca- salt alan yetkelerince gerçekleştirilebilecek bir bilgiyi gerektirdiği için ancak onlar tarafından gerçekleştirilebileceğini savunurlar:

²⁰⁰ ‘Çeviri bilimi’ ile ilgili çeşitli açılardan (örneğin edim-kuram çelişmesi/ Kluft zwischen Theorie und Praxis (bkz. Horn-Helf 2000:13); kuram çokluğu/Vielfalt der Theorien (bkz. Stolze 1994:07) ya da ‘ithal’/import (bkz. Zybatow 2004), en son olarak da görgün çalışmaların bilişsel yetersizliği/ ‘subordinative Untersuchungen liefern keine Erkenntnisse mehr’ (bkz. Stolze 2003:29)) dile getirilen şikayet ve yakınmaların artık alanın yerleşik birer çalışma biçimi olduğunu İçcen (2005:51) saptamaktadır. Bu durumun bir olumsuzlama ve verimsizlik ortamı oluşturduğu da açıktır.

²⁰¹ “Wer ‘Interdisziplinarität’ als einen mehr oder minder willkürlichen und zufälligen Verbund disziplinärer Partikularitäten sieht, redet einer ‘multidisziplinären Aggregatwissenschaft’ das Wort, die das Prädikat ‘Interdisziplinarität’ nicht verdient und nichts anderes ist als wissenschaftspolitische Rhetorik” (Wilss 1997:39).

Disiplinlerarasılığın ne olduğu konusunda çok yanıt vardır. Bir araştırma grubunda farklı alanların temsilcilerinin bir arada çalışmalarıyla henüz disiplinlerarasılığın gerçekleştiğinden söz edilemez. Farklı kuram taslaklarının birleştirilebilirliği sınırlıdır. Disiplinlerarasılık disiplinler yetkinlik gerektirir ve acemilerden ziyade yetkin bilim kişilerine özgüdür (1998:383f.; bkz. Kocka 1987)²⁰².

Jürgen Mittelstraß da alan dışı olarak ‘disiplinlerarasılık’ ilişkisini geliştirerek Almanya’da kavrama ilk defa aşağıdaki düşünceler yönünde bir ‘disiplinler ötesi’ (transdisziplin) anlamı kazandırır:

Haklı bir anlam bağlamında disiplinlerarasılık, disiplinler arasında gidip gelen ya da mutlak düşünce yakın olarak disiplinlerin üstünde süzülmez. Disiplinlerarasılık gerçekte daha çok disiplinler ötesiliktir. Disipliner konuları oldukları gibi bırakmaktan ziyade –belli sorun çözümleme durumlarında da olsa- bilimin kökenindeki bütünlüğü –burada bilimsel dizgeler olarak anlaşılmayan bilimsel akılcılığın bütünlüğünü- tekrar ortaya koymaktadır (FAZ 19/2.1986,29)²⁰³.

Mittelstraß (1986), ‘disiplinlerarasılık’ kavramının kendi içinde tartışmalarla birlikte oluşagelen çelişkiler yumağını, ‘disiplinler ötesi’ (Transdisziplinarität) kavramı ile aşmaya ve dolayısıyla da yerine başka bir tartışma düzlemini kurmaya çalışmaktadır. Ancak, bu bilimlararası ilişkinin betimsel değişikliği salt bir kavram değişikliği düzleminde gerçekleştiği belirgin olduğundan, bunun bir *açılımı* ve/veya *çözümü* beraberinde getireceği sorgulanması gereken bir durumdur. Ayrıca, burada Mittelstraß’ın ‘çeviri bilimi’nin özelinde değil de bilimlerin genelinde savladığı

²⁰² “Was Interdisziplinarität ist, darauf gibt es viele Antworten. Wenn ... in einer Forschungsgruppe Vertreter verschiedener Fächer zusammenarbeiten, [ist] damit noch nicht notwendigerweise Interdisziplinarität gegeben. ... Die ‘Kopulationsfähigkeit’ verschiedener Theorieentwürfe ist begrenzt. Interdisziplinarität setzt disziplinäre Kompetenz voraus, ist eher etwas für gestandene Wissenschaftler als für Anfänger” (1988:383f.; bkz. Kocka 1987).

²⁰³ “Interdisziplinarität im recht verstandenen Sinne geht nicht zwischen den Disziplinen hin und her oder schwebt, dem absoluten Geist nahe, über den Disziplinen. Interdisziplinarität ist vielmehr in Wahrheit Transdisziplinarität. Sie läßt die disziplinären Dinge nicht einfach wie sie sind, sondern stellt, und sei es auch nur in bestimmten Problemlösungszusammenhängen, die ursprüngliche Einheit der Wissenschaft – hier als Einheit der wissenschaftlichen Rationalität, nicht der wissenschaftlichen Systeme verstanden – wieder her” (FAZ 19/2.1986,29).

unutulmamalıdır; bu gerçeklik aynı betimsel değişikliğin ‘çeviri bilimi’ne ve dahası onun işleyiş ilkelerine ve özyapısına bir anlaşılabilirlik ve açıklık getirip getirmeyeceği sorusunu daha da derinleştirmektedir. Mittelstraß; “disiplinlerarasılık gerçekte daha çok bir disiplinlerötesiliktir”²⁰⁴ şeklindeki tanımı sayesinde yeni bir yönelme ve etkileşim biçimi ortaya koymamaktadır. ‘Çeviri bilimi’nin diğer disiplinlerle olan ilişkisinin betimi, sadece genel kavramsal tanımlar yoluyla değil (inter-, trans-, para- vb. –disziplin bkz. Stolze 2003:31), daha çok ‘çeviri konusunda düşünme’nin kendi özsel ilkelerinin ve temelinin baştan aşağı sorgulanması ve betimlenmesi ile sorunsuz bir şekilde gerçekleştirilebilir (bkz. İşcen 2002). ‘Çeviri bilimi’nin temellerinin betimi, dolaysız olarak aynı dizgesel düşünme etkinliğinin başka hangi bilim ve disiplinlerle ne gibi alış veriş ilişkisi içinde olduğunun da betimini yasallıkla içerecektir.

Bu nedenle, Wilss’in, ‘çeviri bilimi’ içindeki araştırmaları ‘disiplinlerarası’ bir ilişki olarak görmemesi, yerinde bir yaklaşım olarak değerlendirilebilir²⁰⁵. Buna dayanarak M. Snell-Hornby’nin ‘çeviri bilimi’ne getirdiği ‘disiplinlerarası’ nitelemeyi kabul etmemektedir. Aynı zamanda da esasen Hornby’nin ‘Translation Studies. An interdiscipline’ başlıklı çalışmasında söz konusu ilişkiyi geniş bir açıklama bağlamında tanımlamadığına şu değerlendirme ile dikkat çekmektedir:

Böylesine yüksek etkili başlıklı bir kitap elbetteki yüksek beklentiler yaratacaktır. Önsözde de *disiplinlerarası* konusuna hiçbir şekilde değinilmemiştir. Yalnızca tek bir

²⁰⁴ “Interdisziplinarität ist vielmehr in Wahrheit Transdisziplinarität” (Mittelstraß 1986).

²⁰⁵ Tabii Wilss, ‘çeviri bilimi’ni salt dilbilimin bir alt alanı olarak gördüğünden (1977:69), disiplinlerarası kavramı ise ‘çeviri bilimi’ni çok farklı bilimlerin ortaklaşa etkilene gerçeğini kabul ettiğinden dolayı, aynı kavramı reddetmektedir. Bu gerçeklik yukarıdaki Wilss’e atfedilen haklılık payını çürütmese de Wilss’in hangi bağlamda disiplinlerarası kavramına karşı çıktığını anlamaya yaramaktadır. Bu şu demektir: Wilss, başka bilimlerin ‘çeviri bilimi’ne etkisini, dilbilimin bu konudaki ayrıcalığını koruma amacıyla reddetmektedir, dolayısıyla da esasen saltçı ve ‘çeviri bilimi’ni kapsayıcı veya ‘kaplayıcı’ (bkz. İşcen 2002:72) bir dilbilim odaklı disiplinlerarasılığı savunmaktadır.

bildiride disiplinlerarası konusu işlenmiştir. ... Bu kitaptaki diğer tüm *disiplinlerarası* göndermeler daha çok varsayım/değini niteliğindedir (Wilss 1997:41)²⁰⁶.

Wilss'in önlerde alıntılanan sözü bir bakıma haklılık kazanmaktadır; anılan farklı içeriksel anlamaları bir 'moda sözcük' olarak değerlendiren Wilss, konuyu şu şekilde açıklar: "Böyle bir kavram disiplinlerarasılıktır. Bu sıralar bilimsel kurumlarda, alansal yayınlarda, bilimsel çalışma ortaklıklarında ve uluslar(arası) kolokyumlarda her ne kadar disiplinlerarasılık altında ne anlaşılması gerektiği tam olarak belli olmasa da bu kavram moda olmuştur"²⁰⁷ (bkz. Wilss 1997:35). Wilss örneğinde somutlaşan bu 'bağdaşıksızlık' tutumu ve tartışma konumunun her bir seferindeki karşıtlığı, konuyla ilgili tartışmanın geneline gidildiğinde daha da derinleşmektedir. Özetle 'disiplinlerarasılık' boyutu ile ilgili savların somut ve dolaysız olarak kesin betimi ve sorgulanması henüz tamamen gerçekleştirilmiş değildir. Sonuçta "interdisziplin" kavramının ortak bir anlamlandırma içinde kullanılmadığı tüm tartışma verilerinden rahatlıkla bulgulanabilmektedir.

'Çeviri bilimi'nin 'disiplinlerarası' bir gelişme göstermesi konusundaki literatürde bir başka örneğe bakmak gerekirse Schäffner (2000), yukarıdaki savları, somut bir deyişle Wilss'in 'çeviri bilimi'ni salt dilbilim odaklı bir disiplinlerarası ilişki içinde tanımlamasını haklı çıkaran bir yaklaşım sunmaktadır; bir başka deyişle, 'çeviri bilimi'nin önceleri dilbilim odaklı, sonraları ise disiplinlerarası bir bilim özelliği taşıdığını belirtir:

²⁰⁶ "Ein Band mit einem so ambitionierten Titel weckt natürlich hochgestreckte Erwartungen. Im Vorwort ist indes von *interdiscipline* auch nicht andeutungsweise die Rede, und nur in einem einzigen Beitrag wird *interdiscipline* wirklich thematisiert. ... Alle anderen Verweise auf 'Interdisziplinarität' in diesem Band sind eher kursorischer Natur" (Wilss 1997:41).

²⁰⁷ "Ein solcher Begriff ist 'Interdisziplinarität'. Er macht derzeit die Runde in wissenschaftlichen Institutionen, in Fachpublikationen, in wissenschaftlichen Arbeitsgemeinschaften und (inter)nationalen Kolloquien, wobei nicht immer so ganz klar ist, was jeweils unter 'Interdisziplinarität' verstanden wird".

Çağdaş çeviri bilimi yan yana duran yaklaşımlar ve kuramlar sırası aracılığıyla tanımlanmaktadır. Söz konusu disiplin, ilerleyen yıllarda öncelikli olarak dilbilim odaklı bir nitelikten disiplinlerarası bir duruma doğru gelişmiştir. Bu gelişme, betimlenmesi ve açıklanması disiplinlerarası bir çalışmayı gerektiren anlayışı; diyesi, çevirinin kompleks olduğu yönde çoğalan anlayışını yansıtmaktadır (Schäffner 2000:207)²⁰⁸.

Schäffner'e göre, 'çeviri bilimi'nin disiplinlerarası bir nitelik kazanmasının nedeni çevirinin kendisinin çok-katmanlı (kompleks) olmasından ileri gelmektedir; bunun sonucu olarak da çevirinin betimlenmesinin ve açıklanmasının disiplinlerarası bir yaklaşım gerektirdiğini vurgular. Bu bağlamda Schäffner'in, 'çeviri bilimi'ni 20 yıllık tarihine dönük toplam bir bakış altında tuttuğu makalesinde en önemli kazanım "dilbilim odaklı bir disiplinden disiplinlerarasına doğru gelişmiş"²⁰⁹ şeklindeki sözünde saklıdır. Bu sözü yorumlamak gerekirse açıkça şu saptama belirginleşmektedir: 'Çeviri bilimi', tekil bir bilimin (dilbilim) alt alanı olmaktan çıkıp kendine özgü bir (farklı disiplinlerin katılımının gerçekleştiği) bilim olma durumuna yükselmiştir.

Böyle bir gelişme hem yükümlülükler hem büyük sorunlar beraberinde getirmektedir; nitekim 'çeviri bilimi' ile ilgili genel, disiplinlerarası kavramıyla ise özel anlamda yoğunlaşan tartışma ve çelişkiler yumağı da bu yükümlülüğün ve sorunların ağırlığını sadece somutlaştırmaktadır. Bir alt alan değil de farklı alanların kesiştiği bir alan olarak görülen 'çeviri bilimi'nin bu artan yoğunluk karşısında sorunlar yaşaması ve tanımsal tikanıklıklara doğru sürüklenmesi esasen doğal bir gelişme olarak görülmelidir. Schäffner 'çeviri bilimi'nin, etkisi altına girdiği bazı disiplinleri herhangi bir ayrıcalık veya öncelik yorumu katmadan şu şekilde sıralar: "Çeviri bilimine yönelik

²⁰⁸ "Die moderne Übersetzungswissenschaft ist, ..., gekennzeichnet durch eine Reihe nebeneinander stehender Ansätze und Theorien. Die Disziplin hat sich im Laufe der Jahre von einer primär linguistisch orientierten Disziplin zu einer Interdisziplin entwickelt. Diese Entwicklung reflektiert das zunehmende Verständnis von der Komplexität des Übersetzens selbst, dessen Beschreibung und Erklärung folglich auch ein interdisziplinäres Herangehen erfordert" (Schäffner 2000:207).

²⁰⁹ "...von einer linguistisch orientierten Disziplin zu einer Interdisziplin entwickelt".

disiplinler hepsinden önce dilbilim, metindilbilim, toplumdilbilim, edimbilim, iletişim bilimi, bilişbilim olduğu gibi metin konusuna bağlı olan farklı disiplinler de olmaktadır” (Schäffner 2000:207)²¹⁰.

Yukarıdaki sıralanışta adı geçen bilimlere özsel bir bakışla yaklaşıldığında her birinin –dilbilim hariç- kendini tanımlama ve oluşturma aşaması henüz tamamlanmayan ‘yeni’ bilimler olduğu rahatlıkla görülmektedir. Bu gerçeklik, ‘çeviri bilimi’ne etki eden olası bilimlerin ‘yerleşik’ bilimler olması durumundan çok, farklı bir ortam yaratmaktadır; başka bir deyişle ‘çeviri bilimi’ne etki eden yeni bilimler değil de yerleşik bilimler olsaydı, ‘çeviri bilimi’yle ilgili (disiplinlerarasılık yönündeki) tartışma bu denli karmaşık ve belirsiz bir ortam doğurmazdı. Hem ‘çeviri bilimi’ hem diğer yukarıda anılan bilimler, kendi kendini tam ve net olarak tanımlamamışken birbirleriyle olan ilişki ve etkileşimlerini tanımlamaları, kuşkusuz hem işlerliği açısından hem sonucu açısından olumsuz ve çelişkili tartışma koşulları meydana getirecektir. Günümüzdeki somut durum da bundan farklı değildir.

Bu *çıkma* durumuna karşın, yine de belirli kazanımlar ve belirginleştirmeler görülmektedir. Bilim-kuramsal savlama noktası konusunda; yani ‘disiplinlerarasılık’ ilişkilerinin bir sorunsal ortaya koyması konusundaki genel geçer söylemlerin yaygınlığına karşın, ilk kez Kalverkämper (1999) konuya daha titiz bir bakış sağlamaya çalışır.

Bu bağlamda öncelikle kavramın sözcüksel kökenini belirginleştirmeye çalışan Kalverkämper (1999:57), ‘karmaşıklık’ (Komplexität) ve ‘karşılaştırma’ (Komparation) ilişkilerini ‘çeviri bilimi’ yönünde gerekçelendirmeye çalışır; Kalverkämper tarihsel

²¹⁰ “Für die Übersetzungswissenschaft relevante Disziplinen sind vor allem die (angewandte) Linguistik, Textlinguistik, Soziolinguistik, Pragmatik, Kommunikationswissenschaft, Kognitionswissenschaft sowie auch verschiedene fachdisziplinen, in Abhängigkeit von der Textthematik” (Schäffner 2000:207).

gelişim doğrultusunda ‘çeviri bilimi’ içinde ortaya konulan modellerin bu iki önemli kavram altında özetlenerek değerlendirilebileceğini şu şekilde belirtmektedir: “Bu iki görüşün birleştirilmesi; diyesi ilkesel olarak karşılaştırılan ile ilkesel olarak karmaşık olanın yakın bir yüksek değer ve böylece de çeviri biliminin genel kimliğini ortaya koyması çok çekici olabilirdi”²¹¹ (bkz. Kalverkämper 1997:57). Kalverkämper ‘karmaşıklık’ (Komplexität) ve ‘karşılaştırma’ (Komparation) sözcüklerindeki ‘com-’ öneki dikkat çekerek Latincedeki ‘cum’ edatını vurgulamaktadır; bu durum Kalverkämper’in kendi ifadesiyle şu şekilde açıklanmaktadır: “Sözü edilen ‘karmaşıklık’ ve ‘karşılaştırma’ unsurlarını biçimsel olarak birleştiren *com* (birlikte); diyesi Latincedeki *cum* (ile) ön ekidir. Bunun dinamik ortağı ise *inter* (ara) ön ekidir”²¹². Bu şekilde Kalverkämper ‘inter’ (ara) sözcüğünün Latince anlamında bir ‘cum’ (=ile) içeriği taşıdığını açıklar. Ancak şunu da belirtmek gerekir ki ‘cum’ edatı bir ortaklık olduğunu vurgularken ‘inter’ sözcüğünde iki özerkler ayrımı olduğu vurgulanır. Kalverkämper bu iki sözcük arasında böylece bir ilişkinin varlığını ve ‘inter’ sözcüğünün, ‘cum’ sözcüğünün dinamik bir eşi olduğunu vurgular. Makalesinin devamında ise ‘inter’ sözcüğünün doğru anlaşılması; başka bir deyişle disiplinlerarasılık ilişkisinin ilkesel olarak bir alma ve verme işlemi olarak gerçekleşmesi için ancak bütünleştirici bir durum ortaya koyması gerektiğini şu sözleriyle dile getirmektedir: “Yeni ve başka türlü buna ulaşılamayan bilgiden karşılıklı bir alma ve verme yoluyla yarar sağlama bütünleştirici bir kapsamdan yola çıkılınca ancak olanaklıdır”²¹³ (bkz. Kalverkämper 1997:61). Buna dayanarak da ‘integrative Disziplin’; diyesi

²¹¹ “Es wäre reizvoll, die beiden (...) Gesichtspunkte so zu verebnen, daß das prinzipiell Komplexe (...) und das prinzipiell Vergleichende (...) eine nächsthöhere Qualität erstellen und damit eine generelle Identität der Translationswissenschaft aufdecken”.

²¹² “Was die angesprochenen Aspekte ‘Komplexität’ und ‘Komparation’ schon rein formal verbindet, ist die Vorsilbe *com-*, also die Präposition lat. *cum* ‘mit’; deren dynamischer Partner ist das Präfix *inter-* ‘zwischen’”.

²¹³ “Das gegenseitige Geben und Nehmen zum Nutzen einer neuen, anders nicht erreichbaren Erkenntnis ist nur möglich, wenn von einem integrativen Konzept ausgegangen wird”.

‘bütünleştirici/bütünleyici’ (uyumlaştırıcı) bir disiplin anlayışını sözcüksel açıdan ve çeviri etkinliği açısından aşağıdaki sözleriyle gerekçelendirir:

Çeviri bilimi disiplinlerarası bir disiplin olarak bilim dünyasının farklı köşelerinden az ya da çok çekici parçaların bir araya geldiği bir birikim havuzu değildir. Daha çok özelliği araştırma nesnesinin kompleks olmasından diğer ilgili bilimlerin model, yöntem ve sonuç sunumları ile ilişkilendirilmesine uygun olarak çözümlenen bir disiplindir. Söz konusu değeri bütünleştirici olmasındadır (bkz. Kalverkämper 1997:61)²¹⁴.

Kalverkämper’e göre ‘bütünleştiricilik’ bir değer olarak açıklanmaktadır. Kendisi disiplinlerarası ilişkinin ancak bütünleştirici bir özellik çerçevesinde gerçekleştirilmesi gerektiğini bununla birlikte vurgulamaktadır.

Kalverkämper’in de Jakobson’a dayanarak ortaya koyduğu ‘ilkesel bir disiplinlerarasılık’ gerçekliği günümüz bilimleri arasında daha yoğun olarak karşılaşılan bir durumdur. ‘Disiplinlerarasılık’ uzun bir süre, üstünde çok fazla düşünülmeden - herkes tarafından aynı anlamda olmasa da- çağımız bilimlerinin arasındaki ilişkileri düzenlemek ve/veya tanımlamak amacıyla önem kazanmıştır. Çalışmalarında tıkanma yaşayan bilimlerde, önceleri kendi alanına yakın, sonraları ise uzak olarak tanımlanan bilimlerin alanları içine girilerek karşılıklı alış verişlerde bulunulmuştur. Bu ilişki yeni bir bilimsel anlama çabası çerçevesinde; diyesi ‘sistem kuramı’ olarak adlandırılan bir ilişki biçimi, her şeyin birbiri ile bağlı olarak var olduğu bilgisini açıklamaktadır (bkz. Wilss 2000:273).

‘Sistem kuramı’ (bkz. Wilss 2000) bağlamında daha çok disiplinlerarası çalışmalarla araştırılabilecek *karşılıklı eylem* (interaktiv) düzen yapıları önem

²¹⁴ “Die Translationswissenschaft ist als Interdisziplin nicht ein Sammelbecken von mehr oder weniger attraktiven Bruchstücken aus verschiedenen Ecken der Wissenschaftslandschaft. Sie ist vielmehr eine Disziplin, deren Eigenwertigkeit aus der Fähigkeit erwächst, die Komplexität ihres Forschungsgegenstandes durch Einbeziehen der verschiedenen zuständigen Disziplinen mit deren Angeboten an Modellen, Methoden und Resultaten auch entsprechend komplex zu analysieren. Die Qualität liegt also in der Integration” (bkz. Kalverkämper 1997:61).

kazanmıştır; bu kurama dayanarak yaşadığımız çevre ‘çetrefil/karışık’ ve giderek de daha anlaşılabilir bir durum almaktadır. “Her şey her şeyle işlevsel birimlerle bir ağ oluşturmuştur”²¹⁵. Günümüzde ise bu tür ilişkilerden ortaya çıkan çalışmalar daha bir değerli görülmektedir (bkz. Wilss 1997:40-41). Bu durum ‘disiplinlerarası’ araştırmaları geliştirmiş ve ‘disiplinlerarasılık’ ilişkisini bilimsel bir değer olmaya doğru götürmüştür. Anılan değer oluşturma çabası bağlamında ‘disiplinlerarasılık’ farklı açılardan (bkz. Kalverkämper 1999:60) ele alınabilir:

- disiplinler dizgeselliği açısından, yeni bir bilimsel değer oluşturur;
- işlevsel açıdan, araştırma nesnesi veya sorunsalları arasında ortaklıklara olduğu gibi farklılıklara yönelik sunulan bir diyalog;
- alansal kazanım açısından; eleştirel bir düzeltme;
- yöntemsellik, araştırmayı yönlendiren bir (düzenek) konsept;
- bilişsel açıdan, bilmenin yeni ulamlarını oluşturmak için;
- edim mantığına yönelik (praktologisch), sonuçların birbiriyle değiştirilmesi.

Kalverkämper’e (1999) göre, bu özellikler ‘disiplinlerarasılık’ niteliğini yalnızca ‘bir disiplinden diğer disiplinlere kurulan/aktarılan bir ilişki’ olarak değil de daha çok bir ‘bütünleşme’ biçiminde anlaşılması yönünde belirtilmelidir; söz konusu bütünleşmeden ‘yeni olan’; diyesi bir ‘değer’ oluşturulmaktadır. ‘Cinsiyet Araştırmaları’ (Gender Studies), ‘Kültür Araştırmaları’ (Cultural Studies), ‘Sömürgecilik Sonrası Araştırmalar’ (Postcolonial Studies) gibi bilimsel kümelenmeler bu görüş ve açılımlar sayesinde gelişmiştir.

²¹⁵ (AHMAZ: “Alles hängt mit allem zusammen” bkz. Wilss 1997:40).

‘Çeviri bilimi’ de anılan bütünleştirici yenilenmelere ayak uydurmak yönünde bir ‘ara disiplin’ olarak tanımlanmaktadır. Ancak daha önceki bölümlerde de ortaya konulmak istendiği gibi- disiplinlerarası yönelim ‘çeviri bilimi’ni verimsiz; diyesi bir çıkmaza doğru götürmekte ve buna bağlı olarak da tek yönlü bir ilişki yönünde konumlandırılmasına yol açmaktadır. Ayrıca Kalverkämper’in -yukarıda saptandığı gibi- bir ‘ara’ ilişkisinden dolaysız olarak bir ‘bütünleşme’ ilişkisi çıkarımsaması, sanki ‘çeviri bilimi’ açısından ancak ‘ümit edilebilecek bir durum’, hatta bir konum tanımlaması içermektedir. İlgili dilbilimciye göre, “bütünleştiricilik disiplinlerin doğa vergisi bir ‘özel niteliği’ değildir. Bu bağlamda ereklenen; diyesi daha çok ilgili disiplinlerce ulaşılmaya çabalanması gereken durum, emek verilerek elde edilen bir ortaklık değeridir; bu ortaklık da hep korunmalıdır”²¹⁶.

Buradan da anlaşılacağı gibi ‘bütünleştiricilik’ doğal bir özellik değil, daha çok disiplinler tarafından amaçlanan ortaklığın geliştirilmiş bir değeridir. Kalverkämper, ‘bütünleştiriciliği’ ‘kavram çiftlerinin’ (Dichotomie) oluşturduğu sorunları aşabilmek için bir açılım şeklinde ortaya koymaya çalışmaktadır. Fakat bu yönelimle tüm sorunları ayrı tutmak yerine, ‘kapsamak’ bir çözüm olarak ne kadar ileri götürücü olabilir? Söz konusu sorunlar böylece bütünlük içinde eriyip gider mi?

Kalverkämper’e göre (1999:61), disiplinlerarasılık bir ‘verme’ ve ‘alma’ biçiminde dinamik bir ilişkidir²¹⁷. Kendisi bu anlayışa dayanarak ‘çeviri bilimi’nin diğer ‘bilimsel alanlardan’ kopuk parçaların toplandığı bir havuz olmadığını ileri sürer; disiplinlerarasılık ilişkisinin nitelik değeri kazanmasının ise ‘bütünleştirici’ olmasında

²¹⁶ “Die Integrativität ist also keine natura gegebene, keine ‘Eigen-schaft’ der Disziplinen, vielmehr ist sie eine beabsichtigte, von den beteiligten Disziplinen angestrebte, eine erarbeitete Qualität der Gemeinschaft, und dies muß weiterhin erhalten bleiben” (bkz. Kalverkämper 1999:69).

²¹⁷ “Interdisziplinarität bedeutet ein Geben und Nehmen, eine dynamische Beziehung, und eine Translationswissenschaft als integrative Disziplin hat methodisch, hat in den Aspekten, hat im Erkenntnispektrum ihrerseits Reichhaltiges den engeren und fernen Nachbarwissenschaften anzubieten”.

yattığını savlamaktadır. Kalverkämper, ‘çeviri bilimi’nin diğer disiplinlerle olan ilişkisini tanımlarken ilgili bilimin nesnesinin ‘kompleks’ bir özelliği olduğunu gerekçelendirmeye çalışır.

Birçok yaklaşımda karşımıza çıkan bu ‘kompleks’ özelliğin ‘çeviri bilimi’ni, sorunlu bir ‘disiplinlerarasılık’ ilişkisi içine taşıdığı söylenebilir. Bu duruma dayanarak, ‘çeviri bilimi’, ‘disiplinlerarası’ ilişkiler içinde tanımlanabilecek bir bilim mi? sorusu burada gittikçe ön plana çıkmaktadır. Bu bağlamda yukarıda sunulan ‘disiplinlerarasılık’ tanımlamalarında çok fazla bir ortak kabulün olmadığı ortadadır. Söz konusu tanım ve içeriklendirmeler, genellikle ‘disiplinlerarasılık’ kavramının sözcüksel kökeninden bir yönüyle bir ‘ara’ (inter-; zwischen), bir yönüyle ‘bütünleştirici’ (integrativ) başka bir yönüyle de ‘ilişkiler üstü’²¹⁸ bir anlam oluşturma çabası içinde oldukları görünür. Hueber (1997) ‘çeviri bilimi’nin “disiplinlerarasılık” [Transdisziplinarität] özelliği içinde dilbilime bağlı olarak geliştiğini açıklamaktadır (bkz. Hueber 1997:20). Kalverkämper (1999:57-63) “inter” sözcüğünün “Komplexität” (karmaşık) ve “Komparation” (karşılaştırma) içindeki com- önekiyle ilişkilendirerek bir “Integrativität” (bütünleştiricilik) durumu ortaya koymaktadır -bu yönelim ve ilişkilendirmeler burada kısaca tekrar anılmaktadır yalnızca-. Günümüz koşullarında ise Stolze (2003:13) alana yönelik tanımın “inter-”; “para-” ve “pluridisziplinär” (çokdisiplinli) sözcükleri ile ilişkilendirildiğini belirtmektedir²¹⁹.

Yukarıda konu edilen birbirinden farklı ‘disiplinlerarasılık’ içeriklendirmelerinden dolayı söz konusu ilişki, ‘çeviri bilimi’ alanı içinde ve aynı

²¹⁸ (Transdisziplinarität –bkz. Kaiser Cooke 2000 “translation as trans-disciplinary action” [disiplinler-ötesi bir eylem olarak çeviri]; ayrıca bu konuya ilişkin bkz. İşcen 2002:34; dipnot:26).

²¹⁹ “Mittlerweile wird diskutiert, ob die Translationswissenschaft nicht ein Begegnungsfeld verschiedenster Disziplinen sei (Tagungsthema 2002: ‘A Crossroad of Disziplines’), wobei sich dann Fragen nach ihrem inter-, para- oder pluridisziplinären Charakter ergeben” bkz. Stolze 2003:13).

zamanda da ilişkilendirilen diğer alanlarca bir sorunsal olarak ortaya konulmaktadır (bkz. Wilss 1997; Kalverkämper 1999; İşcen 2002:34). Bu sonal durumdan dolayı Wills ‘disiplinlerarasılık’ kavramına ilişkin genel olarak bilimin ve aynı zamanda da özellikle ‘çeviri bilimi’nin henüz fazla bilgiye sahip olmadığını şu sözlerle savlar: “Genel olarak bilimin ve özel olarak da çeviri biliminin bugün disiplinlerarasılık konusunda bildiği, yeni bir bilimsellik değeri oluşturulabilecek düzeyde değildir ve henüz bağdaşık bir kapsama ulaşmak için yetersizdir” (Wilss 2000:276)²²⁰.

Buradan yola çıkarak esasen ‘disiplinlerarası’ ilişkilerin -günümüz bilimleri ilişkilerini anlayabilmek için- karşılıklı etkileşim içinde sürdürülmesi; diyesi bir alma ve verme ilişkisi yönünde ilerlemesi için ilgili bilimlerin olgunlaşma süreçlerini tamamlaması gerekmektedir. Disiplinlerarası ilişkiler en az iki özerk bilim; diyesi ‘özerklerarası’ bir ilişki yürütüldüğü takdirde Wilss’in de dediği gibi “yeni bir bilimsellik türü” olarak değer kazanabilir.

‘Çeviri bilimi’nin bilindik kabul edilmiş yerleşik bilimlerle aynı ölçütler doğrultusundaki tanımlamaları, ‘interdisziplin’ (disiplinlerarası) kavramının gelişigüzel ve göreceli bir şekilde içerikselleştirilmesine yol açmaktadır. ‘Çeviri bilimi’ konumu gereği farklı bilimlerle bir genel alış veriş ilişkisi içinde bulunmaktadır; ancak bu durum, onu herhangi bir şekilde yorumlanarak konumlandırmaya ve diğer bilimler arasında belli bir yere sıkıştırmaya neden olmamalıdır. Wilss’in yukarıdaki özsel düşüncesi, ‘çeviri bilimi’nin bilimselliğinin henüz ortak kabul ve içeriklerle tanımlanamayan, dolayısıyla da sadece çıkmaz ve açmazlar doğuran ‘disiplinlerarasılık’

²²⁰ “Was die Wissenschaft im allgemeinen und die ÜW im besonderen heute über ID weiß, ist wenig und fügt sich (noch) nicht zu einer homogenen Konzeption, auf der sich eine neue Art der Wissenschaftlichkeit aufbauen ließe” (Wilss 2000:276).

kavramından bağımsız olarak tasarımlanabileceği; somut bir ifadeyle: “Yeni bir bilimsellik türü”ne doğru yol alabileceği anlayışını ve umudunu belirginleştirmektedir.

‘Disiplinlerarasılık’ sorunsalı, ‘çeviri bilimde temel kavramlar olarak kullanılan KM ve EM kavram çifti açısından tekrar bu bağlamda değerlendirildiğinde bu konunun bir sorunsal olarak belirginleştirilmesinin haklılığı bir kez daha ortaya çıkmaktadır. Her iki kavramın da ‘disiplinlerarasılık’ ilişkisi betimlemeleri bağlamında ‘çeviri bilimi’ni ne şekilde etkiledikleri kavram sorunsalı açısından önemli bir bulgulama ve çıkarım olacaktır.

Karmaşıklılaşan bir disiplinlerarasılık “yelpazesi” (bkz. İşcen 2002:99) ve bununla birlikte sınırları belirsizleşen bir bilimin işlerliği ve işleyişi sonuçta olgu odaklı ve somut veri bütününe dönük olmalıdır (bkz. Timuçin 2004 ‘bilim’ tanımlaması ve bununla birlikte ‘gözlem – betim’ kavramları). Bu ilke, ‘çeviribilimsel’ çalışmanın, disiplinlerarası olup olmadığı; ne yönde ve ne oranda olduğu gibi sorulardan bağımsız olarak belli başlı verilerle araştırma gerçekliğini oluşturma yükümlülüğünü ortaya koymaktadır. Başka bir deyişle bilim gerçekliği açısından bir araştırma ve onun dizgeselliği, diğer bilimleri olduğu kadar ‘çeviri bilimi’ni de dolaysız olarak ilgilendirir. KM ve EM kavramlarının, bu araştırma gerçekliği ve ortamını oluşturmada hangi işlev ve önem taşıdıkları bu bakımdan birincil derecede belirleyici bir sorudur. Söz konusu kavramlar, yaygınlaşan ve genişleyen bir ‘çeviri bilimi’nin gelişmesi içindeki yeri nedir sorusuyla aynıdır.

Yukarıda bulgulanan Schäffner’in, ‘çeviri bilimi’ni salt bir alt alan anlayışından kendine özgü bir disiplinlerarası alan tanımına yükseltişi, özünde şu temel saptamayı içermektedir: ‘Metin’ olgusu ‘çeviri bilimi’ni daha farklı bilimlerin etkisi ve güdümüne taşımaktadır (bkz. Schäffner 2000:205; İşcen 2002:30-31). Bir benzetmeyle konuşmak

gerekirse; yelpazenin açılması metin kavramı sayesinde daha kolay ve daha hızlı gerçekleşebilmektedir. Fakat bu açılmayla doğrudan orantılı olarak ‘çeviri bilimi’nin ‘özerkliği’ –söz konusu etkileşen bilimlerin sayısı arttığına göre- daha zor savunulabilmektedir. Diğer bilimlerin etkileşim talepleri ve haklılıkları yönündeki çok seslilik ve gürültü içinde ‘çeviri bilimi’nin kendi sesini duyurması; dahası tartışmada belirleyici rolü taşıdığını belirtmesi giderek olanaksızlaşmaktadır.

III.3. Dilbilim Odaklı Bakışın Güdümündeki ‘Eşdeğerlik’ ve ‘Transfer’

Kavramları²²¹

Disiplinlerarasılık kavramının yukarıdaki bölümde bulgulandığı şekilde farklı farklı yönelim ve içeriklerle tanımlanması, genel anlamda hangi çıkmazlara yol açtığı belirginleşmiş olsa da ‘çeviri bilimi’nin ‘disiplinlerarasılık’ olgusu ve sorunsalı sayesinde içine düştüğü araştırma tıkanıklıklarını bir özel örnekte somutlaştırmakta yarar vardır. ‘Çeviri bilimi’nin araştırma evreni içinde doğal bir unsur olarak algılanan ‘dil’ odaklı bir bilimlararası araştırma yöneliminin görünümü ve sonuçları, yukarıda bulgulanıp betimlenen sorunsallara önemli bir boyut kazandıracaktır; bir başka ifadeyle ‘çeviri bilimi’ ile kendisine doğal bir yönelim hakkı olan dilbilim arasında ne tür bir ‘disiplinlerarasılık’ ilişkisi söz konusu olabilir, sorusu belirleyici sonuçlar sağlayabilecektir. ‘Çeviri bilimi’nin dilbilimsel bir yönelimle gelişmesi ‘eşdeğerlik²²², ilişkisinin ‘çeviri bilimsel’ etkinliklerde kullanılmasına yol açmıştır. ‘Leipzig Okulu’

²²¹ ‘Eşdeğerlik’ ve ‘Transfer’ kavramları birbirleriyle olduğu kadar KM ve EM kavramlarıyla da dolaysız olarak birbirini doğuran ve gerektiren bir ilişki çerçevesi içinde anlaşılmalıdır. Bu ilişki giriş bölümünde de kısaca anılmış, açıklanmıştır; bundan sonraki bölümlerde daha da somut hal alacaktır.

²²² Bkz. Timuçin (2004:203) ilgili kavramı şu şekilde tanımlamaktadır: “Aynı değerde olan iki şeyin durumu. Nicelik ya da nitelik bakımından karşılaştırıldığında birbirine denk olan iki ayrı şeyin durumu”.

söz konusu kavramı “denklem” (Gleichung) anlamında kullanmaktadır; ‘eşdeğerlik’²²³, kavramı, “normlaştırılmış alan terimleri bağlamında kesin olarak uzmanlık alanı dilleri içinde kullanılmaktadır”²²⁴. Stolze Leipzig Okulu’nun bu yönelimini şu şekilde haklı kılmaktadır: “Bu bağlamda Leipzig Okulu dillerarası iletişim etkinliğindeki giren ve çıkan bilgilerin eşdeğerliği için eşdeğerlik tanımını kullanır”²²⁵ (bkz. Stolze 2001:108). Söz konusu kavrama ilişkin belirsiz de olsa Nida/Taber’in (1969:11) “çevirmen eşitlik değil de eşdeğerlik yönünde çabalamalı”²²⁶ biçimindeki görüşü ‘eşdeğerlik’ anlayışının temeli olarak belirtilebilir (bkz. Stolze 2003:16). Ancak Nida/Taber’in Almancaya çevrilen kitaplarında söz konusu kavram Almancadaki “karşılık” (Entsprechung) ve “eşdeğerlik” (Gleichwertigkeit) ile karşılandığı belirtilmektedir (bkz. Stolze 2001:109-dipnot; 2003:16-dipnot).

‘Çeviri bilimi’nde ‘eşdeğerlik’ ilişkisi her nedense genellikle temel kavramlar olarak kullanılan ‘kaynakdilsel metin’ (KdM) ve ‘erekdilsel metin’ (EdM) arasında olması gereken bir ilişki (“Relation” bkz. Schäffner 2000) olarak betimlenmektedir. Bu bağlamda ‘eşdeğerlik’ kavramı ile KM ve EM kavramlarıyla dolaysız bir ilişkilendirme yapıldığı görülmektedir. Bu bağlamda öncelikle dilsel birimler arasında hedeflenen bu ilişki giderek daha da genişletilerek metinler arasında da amaçlanan bir ilişki düzeyine getirilmektedir.

Buna yönelik Nord (1999:60), ‘eşdeğerlik’ özelliğinin KM ve EM arasında amaçlanan bir durum olduğunu şu şekilde değerlendirmektedir: “Çeviriye ilişkin ilk

²²³ Stolze (2001:108), kavramın matematik ve formel mantıktan alındığını ve ne anlama geldiğini şu şekilde belirtmektedir: “Der Terminus stammt ursprünglich aus der Mathematik und formalen Logik und meint die ‘Umkehr eindeutiger Zuordnung’ von Elementen in einer Gleichung”.

²²⁴ [eindeutige Zuordnung genormter Fachtermini].

²²⁵ “In diesem Sinne ist es einleuchtend, wenn die Leipziger Übersetzungswissenschaftliche Schule die Bezeichnung Äquivalenz für die Gleichung zwischen einlaufender und nach Umkodierung wieder auslaufender Information im interlingualen Kommunikationsvorgang verwendet hat”.

²²⁶ “[Der Übersetzer muß sich um Gleichwertigkeit und nicht um Gleichheit bemühen”.

metindilbilimsel açıklama çabaları ‘metin dilbilgisel’ ya da ‘metindilbilimsel’ değişmezlik; diyesi KM ile EM arasındaki eşdeğerlikten yola çıkmaktadır (örneğin Dressler 1972:106), bu alandaki ilk çeviri bilimi çalışmaları da (ör. Reiß 1971) –ifade edilmese de- bu önkoşuldan yola çıkmaktadır”²²⁷. Buradan ortaya çıkan bir durum da ‘eşdeğerlik’ kavramının bir ‘değişmezlik’ (Invarianz) kavramı ile aynı anlamda kullanıldığıdır. Ayrıca Nord, burada şu gerçeği de tekrar vurgulamaktadır; açıkça belirtmeseler de ‘ilk çeviribilimsel çalışmalar’ da bir ‘eşdeğerlik’ hedefi ile gerçekleştirilmektedir.

Aynı görüşü daha belirgin olarak açıklayan Schäffner, KM ile EM arasında bir ilişki betimlemektedir; bu ilişki “iletişimsel” ya da “işlevsel eşdeğerlik” ilişkisidir. Schäffner, bu durumu şu şekilde açıklamaktadır:

Dilbilimsel ve metindilbilimsel odaklı çeviri kuramları alışıldığı gibi KM ile EM arasındaki iletişimsel ya da işlevsel eşdeğerlik olduğundan ve EM’nin erek bir dile ve erek bir kültüre uygun bir biçimde KM’nin iletisini tekrar oluşturmaktan yola çıkmaktadır. Çevirinin değerlendirilmesinde ölçüt KM ile EM’nin iletişimsel eşdeğerliğidir (Schäffner 2000:208)²²⁸.

‘Dilbilimsel çeviri bilimi’ (bkz. Stolze 2003:15) yönünde dil çiftleri bağlamında ele alınan yaklaşımlarda ‘eşdeğerlik’ kavramı ‘çeviri bilimi’ içine taşınmış ve giderek de tüm dilbilim çıkışlı ve yönelimli ‘çeviri bilimsel’ anlayışlarda önemli bir belirleyen olmuştur (Kade 1968:79 –farklı diller arasında; diyesi KD (AS) ile ED (ZS) arasında dört tür ‘potansiyel eşdeğerlik’ ilişkisi tanımlamaktadır; Koller 1992 –beş tür

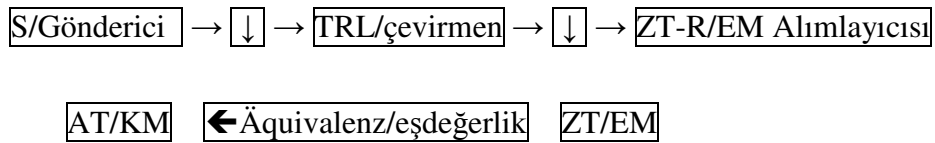
²²⁷ “Die ersten textlinguistischen Arbeiten zur Evaluierung von Übersetzungen gehen noch von ‘textgrammatischer’ oder ‘textlinguistischer’ Invarianz bzw. Äquivalenz zwischen AT und ZT aus (z.B. Dressler 1972:106), und auch die ersten übersetzungswissenschaftlichen Arbeiten in diesem Bereich (z.B. Reiß 1971) gehen, wenn auch unausgesprochen, von dieser Prämisse aus”.

²²⁸ “Linguistische und textlinguistisch-orientierte Übersetzungstheorien gehen üblicherweise davon aus, daß zwischen AT und ZT eine Relation der kommunikativen oder funktionalen Äquivalenz besteht, daß der ZT in einer der Zielsprache und Zielkultur angemessenen Form die Botschaft des AT wiedergibt. Maßstab für die Bewertung einer Übersetzung ist somit die kommunikative Gleichwertigkeit von AT und ZT” (Schäffner 2000:208).

‘eşdeğerlik’ türü ayırtırmaktadır). Koller (1992), bu durumu şu şekilde değerlendirmektedir: “Dilçifti ve metin odaklı çeviri bilimi, diller ve metinler arasındaki eşdeğerlik ilişkisini, öncelikle çeviri uygulayıcısından bağımsız olarak betimlemektedir”²²⁹ (Koller 1992:133).

Bu bağlamda ‘eşdeğerlik’ ya ulaşılması beklenen bir ilişki ya da ulaşıp ulaşılmadığı daha sonra ortaya konmaya çalışılan (bkz. Horn-Helf 1999:45) ya da önceden saptanmış ve geriye dönük bir bakışla araştırılan bir değer olarak açıklanmaya çalışılmaktadır. Horn-Helf, ‘eşdeğerlik’ kavramının hem retrospektif, hem de prospektif bir ilişki sağlayabileceğini belirtmektedir (1996:46). Bu yönde bir ilişki betimini Reiß ve Vermeer de şu şekilde açıklamaktadırlar: “Eşdeğerlik her bir kültür içinde aynı düzlemde aynı iletişimsel işlevi yerine getiren erek ile kaynak dil metni arasındaki bir ilişkiyi tanımlamaktadır”²³⁰ (Reiß/Vermeer 1991:139-140).

‘Eşdeğerlik’ kavramı görsel bir betimleme biçiminde aşağıdaki görünüm içinde açıklanmaktadır (bkz. Horn-Helf 1999:46); buna ek olarak Abrecht’e göre, ‘eşdeğerlik’ ilişkisi şu şekilde özleştirilir:

[‘Äquivalenz’ (eşdeğerlik); diyesi “Übersetzung von” (bir şeyin- ... çevirisi)]

²²⁹ “Die sprachenpaarbezogene und die textbezogene Übersetzungswissenschaft beschreiben die Äquivalenzbeziehungen zwischen Sprachen und Texten zunächst unabhängig davon, ob der Übersetzungspraktiker mit diesen Beschreibungen etwas anfangen kann oder nicht”.

²³⁰ “Äquivalenz bezeichne eine Relation zwischen einem Ziel- und einem Ausgangstext, die in der jeweiligen Kultur auf ranggleicher Ebene die gleiche kommunikative Funktion erfüllen (können)”.

Albrecht'e göre 'eşdeğerlik' çeviri ürününe odaklıdır. Çeviri ürünü; EM, KM'nin 'eşdeğer' bir türüdür. Albrecht'in yanında Gerzymisch-Arbogast, House, Koller, Neubert ve Wilss 'eşdeğerlik' kavramına ilişkin değişik tanımlamalar yapmaktadırlar (bkz. Horn-Helf 1999:45). Horn-Helf'e göre, Koller 'eşdeğerlik' kavramını KM ile EM arasındaki ilişki olarak şu ifadeyle tanımlamaktadır: "Koller'e göre de çeviri kuramındaki eşdeğerlik KM ile EM arasındaki ilişkidir. Matematiksel eşdeğerlikten ayrı olarak yalnızca tek yönelimlidir; diyesi denklem ters çevrilemez burada" (bkz. Horn-Helf 1999:49)²³¹.

'Horn-Helf, Koller'in 'eşdeğerlik' ilişkisinin, yalnızca tek yönlü bir devinim olduğunu belirtmektedir. 'Eşdeğerlik' kavramı matematikten alınmış da olsa 'çeviri bilimi' içinde önceleri genellikle tek yönelimli olarak; diyesi yalnızca 'retrospektif' (geriye dönük/bakarak) bir bakışla ilişkilendirildiği görülmektedir. 'Çeviri bilimi' çevrilmiş olan üründen geriye bakarak orijinal metne göre eksiklerinin bulgulanması yönünde bir 'eşdeğerlik' anlayışı geliştirmektedir. Bir başka 'eşdeğerlik' anlayışını da örneklendirmek amacıyla; Königs (1983:6)²³², 'eşdeğerlik' kavramı altında "kaynak ve erek metin arasındaki olabildiğince geniş karşılama ilişkisidir" anlayışını ortaya koymaktadır.

Bu durum ve betimlemelere bir karşı anlayış olarak 'eşdeğerlik' kavramını artık kullanmayan ve onun yerine alternatif kavramlar üreten araştırmacılar Horn-Helf'e göre şöyle açıklanabilir: Hönig/Kussmaul, Nord, Reiß/Vermeer, Snell-Hornby, Stolze bu yerleşik anlayışın yerine alternatif ilişki betimlemeleri yaparlar. Stolze 'eşdeğerlik' kavramının 'çeviri bilimi' içinde çok fazla ileri götürücü bir gücü olmadığını,

²³¹ "Äquivalenz in der Übersetzungstheorie ist auch nach KOLLER die Relation zwischen AT und ZT (s.o.). Abweichend von der mathematischen Äquivalenz liegt sie nur unidirektional vor, d.h. die Gleichung kann nicht umgekehrt werden" (Horn-Helf 1999:49).

²³² "möglichst weitgehende Entsprechung zwischen Ausgangs- und Zieltext".

dolayısıyla da bunun yerine başka anlam ve tanımlar getirildiğini açıklamaktadır: “Tüm bunların hepsi fazla anlamlı olmadığından eşdeğerlik kavramı sürekli olarak genişletilmiştir. Uygunluk, eşdeğerlik, aynılık, değişme, anlamsal olarak aynılık, etki eşitliği gibi kavramlar ortaya çıkmaktadır”²³³ (bkz. Stolze 2003:17 ayrıca 2001:109). Stolze bu tanımların ‘eşdeğerlik’ kavramının genişletilmesinden ortaya çıktığını ifade etmektedir böylece. Bu kavramlar esasen ‘eşdeğerlik’ anlayışının ‘çeviri bilimi’ içinde yetersiz olmasından kullanılmaktadır.

‘Çeviri bilimi’nde ‘eşdeğerlik’ kavramının ‘değişmezlik’ (Invarianz) kavramı ile ilişkilendirilmesine ilişkin Dressler şu şekilde gerekçelendirmektedir: “Tam anlamıyla bir çeviri eşdeğerliği yoktur (...). (...) Değişmezlik anlamında bir çeviri eşdeğerliği olanaklı değildir. Dolayısıyla bu değişmezlik kavramı çeviri biliminde bırakılmalıdır”²³⁴ (Dressler 1991:62). Bu yaklaşım ‘eşdeğerlik’ kavramı ile aynı anlamda kullanılan ‘değişmezlik’ kavramı doğrultusundaki beklentinin ‘çeviri bilimi’nde olanaklı olmadığını, bu yüzden vazgeçilmesi gerektiğini vurgular. ‘Uygunluk’ (Adäquatheit) ve ‘eşdeğerlik’ (Äquivalenz) ilişkisi Reiß/Vermeer’e (1984) göre, şu şekilde betimlenebilir:

- ‘uygunluk’ ‘Skopos’a yönelik bir ilişki tanımlaması,
- ‘eşdeğerlik’ ise KM ve EM arasındaki ilişki biçimidir.

²³³ “Weil all dies wiederum wenig aussagekräftig war, wurde der Äquivalenzbegriff ständig erweitert, und es traten andere Begriffswörter auf wie Angemessenheit, Adäquatheit, Gleichwertigkeit, Übereinstimmung, Korrespondenz, sinngemäße Entsprechung, Wirkungsgleichheit usw”.

²³⁴ “Eine vollständige, eindeutige (...) Übersetzungsäquivalenz gibt es nicht (...). (...) Übersetzungsäquivalenz im Sinne von Invarianz ist daher unmöglich. Der Begriff der Invarianz ist also m.E. in der Übersetzungswissenschaft aufzugeben”.

Hönig'e göre, 'eşdeğerlik' kavramı yalnızca 'çeviriye ilişkin bir ilüzyondur': "Çevirinin anlam eşitliği ve eşdeğerlik üzerine oluşan naif ifadeleri ayrıştırılamayan dünya bilgisi konuları temelinde yetişmektedir"²³⁵ (Hönig 1995:57).

Bir başka betimleme ve gelişmeyi burada anmak amacıyla; Paepcke, 'eşdeğerlik' kavramını terk etmekte ve yerine 'başarılı bir çeviri' (geglücktes Übersetzen) anlayışını getirmektedir (bkz. Paepcke 1986a:130); KM ile EM arasında bir eşdeğerlik ona göre ulaşılamaz bir hedeftir. Böyle bir ilkesel yadsıma Paepcke'nin, 'eşdeğerlik' kavramını 'eşitlik'; 'tam birebir denklik' anlamında algıladığını göstermektedir. Nitekim Horn-Helf, Paepcke'nin "şanslı çeviri" [geglücktes Übersetzen] şeklindeki savlamalarını irdeleme çerçevesinde (Horn-Helf 1999:80) 'birebir denklik' (Entsprechung) ve 'eşitlik' (Gleichwertigkeit) -eşit değerlik-kavramlarını gündeme getirmektedir. Böyle bir talebin 'çeviri etkinliği' ve 'çeviri başarıımı' bakımından ideal bir duruma bağlı olarak ancak anlaşılır olduğu; fakat 'ideal' olanın da asla gerçekleştirilemeyeceği ayrıca vurgulanması gerekmez; bu nedenle de Horn-Helf ve Paepcke de 'eşdeğerlik' ilkesinin (tabii ki eşitlik anlamındaki yorumuyla) yerine getirilemez bir hedef olduğunu belirtmektedirler (bkz. Horn-Helf 1999:80)²³⁶.

'Çeviri bilimi'nde kullanılan 'eşdeğerlik' kavramının 'çeviribilimsel' gerçeklik açısından olanaksız bir ilişki beklentisi olduğu yönünde görüşler ortaya atılmaktadır. İşcen'e göre (2002:56), çeviri uygulamasında bir 'eşdeğerlik' beklentisinin olanaksız bir durum olduğunu şu şekilde açıklamaktadır: "Çeviri-yöntemsel araştırma, uygulamada söz konusu olmuş veya olması gereken dilsel dönüştürme işlemlerini, çeviri ilişkisi

²³⁵ "Undifferenzierte Weltwissenschemata sind der Boden, auf dem naive Aussagen über Bedeutungsgleichheit und Äquivalenz von Übersetzungen wachsen".

²³⁶ Bu sorunun bir çözümü, saltçı bir 'eşdeğerlik' kavramı yerine başka kavramlar doğrultusunda konuya, diyesi 'çeviri gerçekliğine' yaklaşılması yönünde olacaktır; bu bağlamda İşcen ideal durum için "bağlamsal uyum" kavramını önerirken, çeviri uygulaması düzlemindeki durumlardan ayrıştırmaktadır (bkz. İşcen 2002:45).

yönündeki araştırma ise, bu işlemlerin sonunda ortaya çıkan ilişkinin niteliğini irdelemekle sınırlıdır”. İşcen burada “çeviri ilişkisi yönündeki araştırma” deyimiyle ‘çeviri eleştirel bir araştırma’ yönelimini açıklamaktadır:

... çeviri uygulamasında asla, örneğin bir ‘eşdeğerlilik yöntemi’ söz konusu olamaz. ‘Eşdeğer (veya uygun, analogik vs.) çeviri’ olanaksız bir şeyi adlandırmaya çalışan bir kavramdır o halde. Kaldı ki, çeviri ilişkisi betimlenirken de, eşdeğer veya buna benzer kavramlar çevirinin olgusal gerçekliğini tam olarak karşılamamaktadır. (İşcen 2002:56 – dipnot).

İşcen, ‘eşdeğerlik’ ilişkisi anlayışının aynı zamanda ‘disiplinlerarasılık’ ilişkisine etki ettiğini açıklamaktadır; İşcen’e (2002:62) göre, ‘peşinen bulgulanmış’ bir ‘eşdeğerlik’ ilişkisinin “çeviri odaklı düşünmeyi saltçı bir disiplinlerarasılık kıskacına” sürüklediği vurgulanır²³⁷:

‘Eşdeğerlik’ kavramının literatürde ayrıştırılarak irdelenmesinin esasen kavramın kullanımından ortaya çıkan sorunların çözülmesinin olanaklı olmadığı ortaya çıkmaktadır. İşcen, Koller’de olduğu gibi çeşitli ‘eşdeğerlik’ boyutlarının tasarlanmasının üretici bir kazanım getireceğini açıklamaktadır²³⁸.

Schmidt (1995:65), “moderne Übersetzungstheorie” (çağdaş çeviri kuramları) diye adlandırdığı ‘çeviri bilimi’ni, kendisinin ortaya koyduğu bazı öncelikler bağlamında üç döneme ayırmaktadır. Buradaki ayırmada daha çok 60’lı yıllarda eşdeğerlik arayışı olduğu görülür:

²³⁷ “Çevrim ilişkisi peşinen saptanmış, bulgulanmış, belirlenmiş ve dolayısıyla kabul/koşul olarak alınan bir önerme olamaz. Bu bağlamda, ‘eşdeğer’ bir ilişki biçimine dönük bir beklenti, ... , çeviri odaklı düşünmeyi saltçı bir disiplinlerarasılık kıskacının içine yönlendirmektedir”.

²³⁸ “... Konuyla ilgili –ayrıntılarda boğulmadan- şunlar söylenebilir şimdilik: Eşdeğerlilik kavramının çeşitli araştırmalarca ayrıştırılarak ele alınması, sıkıntının çözümü değil, daha çok spesifik edimsel boyutlara havale edilmesi anlamına gelmektedir. Tümel anlamda çözülemeyen sorun, ayrıntıda hele hiç çözülemeyecektir. O nedenle, örneğin karma bir dilbilimsel düzleminden bakan Koller’in önerisi doğrultusunda olduğu gibi, farklı farklı “eşdeğerlilik” boyutlarının tasarlanması (bakınız Werner Koller: “Einführung in die Übersetzungswissenschaft”); bu eşdeğer beklentilerinin de çeviri eleştirisi içinde ölçütlemeye ve dolayısıyla da değerlendirme bağlamında etkinleştirilmesi, sadece çeviri eleştirisini değil, tüm çeviri odaklı düşünmedeki araştırma izlencesini “çeviri bilimsel” kılmaktadır, diyesi: çeviri-bilimsel bir düzeye bile taşıyamamaktadır.”

60'lı yıllar:

Çeviri=Kaynak dilsel metin ile erek dilsel metin arasında içeriksel eşdeğerlik

[Übersetzen =Herstellung inhaltlicher Äquivalenz zwischen QS- und ZS-Text].

70'li yıllar:

Metin alılmayıcısının bilişsel başarımının dikkate alınması

[Berücksichtigung der kognitiven Leistung des Textrezipienten].

80'li yıllar:

Çeviri bilimsel değişmezlik çeviri amacının arkasında kalmaktadır

[Translatorische Invarianz tritt hinter dem Übersetzungszweck zurück].

Bu ayrımın doğru ve yerinde bir ayrım olup olmadığını burada; ‘eşdeğerlik’ bulgulası yönünde çok önemli bir yenilik getirmese de yine de ‘eşdeğerlik’ arayışının ‘çeviri bilimi’nin ilk çalışmalarında daha çok hedeflendiğini göstermektedir. Burada önemli bir nokta olarak “kaynak dil metni” (QS-Text) kullanımı görülmektedir; ‘dilbilimsel çeviri bilimi’ tarafından esasen daha çok ‘çıkış’ anlamı taşıyan “çıkış dili” (AS) yerine “kaynak dil” (QS) kullanımı tercih edilmektedir. Bu durum, bir ürün odaklı ‘eşdeğerlik’ beklentisi içinde olunduğunun izlerini gösterebilir; esasen “kaynak” (Quelle) tek yönelimli olmayıp iki yönelimi de içerebilmektedir: ‘kaynak’ hem ‘erek’ten kaynağa doğru hem de ‘kaynak’tan ‘erek’e doğru bir yönelim; diyesi çift boyutlu bir anlayış çerçevesinde anlaşılmaktadır. Ancak ‘çeviri bilimi’nin içindeki ‘eşdeğerlik’ bağlamındaki ilk çalışmalarda bu özellik dikkate alınmamakta ve ‘eşdeğerlik’ tek yönelimli bir devinim olarak yer almaktadır.

‘Eşdeğerlik’ ilişkisinin önceleri tek taraflı; diyesi tamamlanmış bir ‘erek’ten ‘kaynak’a doğru bir yönelme olduğu açıklanmaktadır. Bu durum da yine, bir ürün odaklılığı ortaya koymaktadır. Bu bağlamda ‘eşdeğerlik’ yönünde söylenenlerin

genellikle ürün odaklı bir devinim ilişkisi ortaya koyduklarını söylemek çok da geçersiz bir değerlendirme olmasa gerek²³⁹ (bkz. Stolze 2001:109-110).

Stolze (2001) dillerarası bir gerçekliği vurgulamaktadır. Farklı diller ve kültürler arasında ‘değişmezlik’ arayışının pek tutarlı bir beklenti olmadığını belirtmektedir. Stolze, aynı zamanda da ‘eşdeğerlik’ anlayışının yapıya bağlı bir görünüm olduğunu içkin olarak ifade etmektedir; “somut metin örneğinde” [am konkreten Textbeispiel] deyiimiyle ortaya konulmuş somut bir ürün betimlenmektedir. “Eşdeğer çevrilemez” [Man kann nicht äquivalent übersetzen] (Stolze 2001:110) deyiimi ise ‘eşdeğerlik’ anlayışının yine tek yönlü bir devinim içinde olduğunu göstermekle birlikte; bir ‘çeviri yöntemi’ olarak kabul edilemeyeceğini de içkin olarak gerekçelendirmektedir. Bu bağlamda ‘çeviri bilimi’ içindeki yaklaşımları Nord’un (1999:59) ‘eşdeğer odaklı’, ‘yorumbilimsel’ ve ‘işlevsel’ yaklaşımlar olarak ayırması önemli bir gösterge olmaktadır. Nord’un da değerlendirmelerinde -gizli olarak da olsa- ‘eşdeğer odaklı’ yaklaşım yönünde ortaya konan çalışmaların yapısal bir amaçla gerçekleştirildiklerinin yer aldığı söylenebilir. Bu bağlamda Nord’un öbeklendirmesi -daha da geliştirilerek- ‘eşdeğerlik odaklı’ ve ‘işlev odaklı’ yaklaşımlar olarak betimlenebilir; başka bir deyişle ‘yapısal’ ve ‘işlevsel’ yaklaşımlar olarak ayrıştırılabilir. Böylece 1950’lerden günümüze kadar olan ‘çeviri bilimi’ tarihi içindeki çalışmalar ve

²³⁹ “Eşdeğerliğin KD-M ile ED-M arasında yalnızca çeviri eleştirel; diyesi somut bir metin örneğinde saptanabilen bir ilişkiyi tanımladığı burada son olarak belirtilmelidir. Eşdeğer olarak çevirmekten ziyade bir erek metin ancak (belirli metinsel düzlemlerde) bir kaynak metne eşdeğer olabilir. Farklı düzlemlerdeki tekil etmenler çoğu durumda dillerin ve kültürlerin farklılığından dolayı ne değişmez ne de eşdeğer tutulabilir” [Abschließend ist festzuhalten, daß ‘Äquivalenz’ eine Relation zwischen AS- und ZS-Text bezeichnet, die nur übersetzungskritisch, d.h. am konkreten Textbeispiel, festgestellt werden kann. Man kann nicht ‘äquivalent übersetzen’, sondern ein Zieltext kann (jeweils nur hinsichtlich bestimmter Textebenen!) als einem Ausgangstext äquivalent gelten. Die einzelnen Elementen auf den verschiedenen Ebenen können aufgrund der Verschiedenheiten der Sprachen und Kulturen in den meisten Fällen nicht invariant und nicht alle zugleich äquivalent gehalten werden].

bu çalışmalarda ortaya konulan yaklaşımlar, iki temel öbekte, genel bir çerçeve içinde ayrıştırılabilir.

‘Eşdeğerlik’ kavramının beraberinde getirdiği anlayışın, çeviribilimsel bir gelişme ivmesi kazanması yönünde yeterliliğinin sorgulanması, alanda var olan çalışmalar içinde gittikçe önem kazanmaktadır. Birçok çalışmada da görüleceği gibi ‘eşdeğerlik’ kavramı ‘çeviri bilimi’ açısından yetersiz bulunmakta ve terk edilmesi yönünde çaba gösterilmektedir.

‘Eşdeğerlik’ kavramının hangi alanlardan geldiği ve bunun ne gibi bir sonuca yol açtığı çeşitli kaynaklarda farklı açılardan konu edilmektedir. Kavramın kaynağı olarak matematik ve formel mantık alanları açıklanmaktadır (Stolze 1994/2001; Göpferich 1999). Matematikten gelen bu değer ‘çeviri bilimi’ içinde dilbilimsel çeviri biliminin etkisiyle bir dönem oldukça yaygın bir kullanımla iki ayrı dil çifti arasında bir dayanak ilişkisi olarak açıklanmıştır.

‘Çeviri bilimi’ içinde gerçekleştirilen etkinliğin, ‘çevirmek’ eylemi Almancada “çevirmek” (übersetzen) ve “taşımak/aktarmak” (übertragen) eylemleri ile karşılanmaktadır. Almancadaki “Übertragen” sözcüğünün Latincedeki kökeni “karşı tarafa/kıyıya taşımak” (transfere) anlamında sözlüklerde yer almaktadır (bkz. Steuerwald 1974 ; Wahrig 1992). ‘Çeviri bilimi’nin temel görevi olarak gerçekleştirdiği ‘etkinliğin’ adı “aktarım” (Transfer) olarak adlandırılmaktadır. Bu bağlamda ‘çeviri bilimi’nin temel yükümlülüğünü Wilss şu şekilde açıklamaktadır:

Çeviri biliminin merkezi görevi, kaynak dilsel olarak söylenmek istenenin arkasında kaynak dilsel metnin erek dilsel metne aktarımını etmenlere ayırmayı olanaklı kılacak yöntemler geliştirmektir; bu tek tek etmenleri kendi içinde tutarlı bir betimleme ve açıklama modelinde bir arada toplayarak çeşitli bakış açıları altında çeviri kuramsal ya

da dilçifti odaklı betimleyici ve/veya dilçifti odaklı değerlendirilebilen çıkarımlar yapmaktır (1977:72 ve sonrası)²⁴⁰.

Wilss'in yukarıdaki açıklamasında “aktarım” (Transfer) kavramının bir “çıkış” durumundan bir “varış” durumuna doğru bir devinim olarak betimlendiği ortadadır; bu devinimin *tek yönelimli* (unidirektional) bir devinim olduğu da açıkça görünmektedir. Wilss, bu tek yönelimli etkinliği “betimlenebilir ve açıklanabilir etmen modellerine” e ayrılması gereken bir devinim olarak görmektedir. Wilss 1977 yılında bir “işleyiş” [Vorgang] olarak tanımladığı ‘çeviri etkinliği’ni 1988 yılında “aktarım süreci” [Transferprozedur] olarak açıklamaktadır (bkz. Wilss 1988:VII).

Böylelikle dar kapsamlı bir ‘etkinlik/işleyiş’ anlayışı yerini daha geniş ve etmenlere ayrıştırılabilen bir ‘süreç’²⁴¹ anlayışına bırakmaktadır; Stolze bu değişimi şu şekilde ifade etmektedir: “Önceleri iletişim kuramsal çözümlenen etkinlik şimdi etmenlere ayrıştırılabilen bir süreç olarak görülmektedir. Çeviri amaç yönelimli bir süreç olarak tanımlanırsa o zaman çeviri etkinliği bir davranış olarak çözümlenebilir”²⁴² (bkz. Stolze 2001:68). Stolze’nin “amaç yönelimli süreç olarak çeviri” [Übersetzen als zielgerichtetes Prozeß] deyimini tek yönelimli bir devinimi bize daha da belirginleştirerek ortaya koymaktadır. Stolze (2003:28), “aktarım” (Transfer) kavramının ortaya çıkışına ilişkin Nida’nın çalışmalarındaki söylemlerini şu şekilde kaynak göstermektedir: “Belki de Nida’nın çeviri üzerine bilimsel düşünmenin oldukça başlarında duran ve bir aktarım

²⁴⁰ “Die zentrale Aufgabe der Übersetzungswissenschaft besteht demzufolge darin, Verfahrensweisen zu entwickeln, die es ermöglichen, vor dem Hintergrund des Ausgangssprachlich Gemeinten den Transfer vom Ausgangssprachlichen Text zum Zielsprachlichen Text zu faktorisieren, die einzelnen Faktoren zu einem in sich schlüssigen Beschreibungs- und Erklärungsmodell zusammenzufassen und daraus Schlußfolgerungen abzuleiten, die unter verschiedenen Gesichtspunkten übersetzungstheoretisch oder sprachenpaarbezogen-deskriptiv und/oder sprachenpaarbezogen-applikativ ausgewertet werden können”.

²⁴¹: “Bir birlik ya da bir düzen ortaya koyduğu gibi bir sonuca da yönelik olan olgular ve işlemler dizisi. Belli bir zamanda yer alan etkin ve düzenli olgular bütünü” (Timuçin 2004:444).

²⁴² “Der zuerst kommunikationstheoretisch analysierte ‘Vorgang’ wird nun als eine in Faktoren zerlegbare ‘Prozedur’ gesehen. Wird das Übersetzen als zielgerichtetes Prozeß gesehen, so ist das Tun des Übersetzens ein ‘Verhalten’, das analysiert werden kann”.

aşamasını içine yerleştirdiği düşünceleri yol gösterici olmuştur (Nida/Taber 1969:32)”²⁴³ (bkz. Stolze 2003:28). Stolze, burada Nida’nın “taşıma” [Übertragung] sözcüğü ile “aktarım” [Transfer] betimini ortaya koyduğunu belirtmektedir.

‘Çeviri’ konusunda ortaya konan yaklaşımların hepsinin temelinde bir “transfer” düşüncesinin yattığını da Stolze vurgular²⁴⁴; Stolze’nin buradaki söyleminden “aktarım” (Transfer) deviniminin genellikle bir ‘çıkış’ ve ‘varış’ yönelimli olduğu tekrar vurgulanmaktadır. Bu tür bir yönelimle birlikte ‘çeviri bilimi’nin aynı zamanda da “aktarım” deviniminin nitemleri açısından bir arayış ve betimleme yönünde yıllarca gidip geldiğini açıklar²⁴⁵. Stolze’nin “sadık” [treu], “bağlı” [loyal] ve “serbest” [frei] nitemleriyle genelde ‘eşdeğer’ (örneğin Koller’de olduğu gibi -1992), ‘işleve uygun’ (Nord 1988) ve ‘amaç’ (Vermeer 1984 ‘Skopostheorie’) bağlamında bir ayırıştırma yaptığı da burada vurgulanabilir.

‘Eşdeğerlik’ ilişkisi beklentisi doğrultusunda öncelikle iki ayrı dil çifti (‘özgün dil-erek dil’ [QS-ZS] ya da ‘kaynak dil-erek dil’ [AS-ZS]) daha sonraları iki ayrı dildeki metinler (‘kaynak dil metni’ [as-Text] ve ‘erek dil metni’ [zs-Text]) arasında betimlenen ilişki, ‘ürün’e dönük gerçekleştirilmeye çalışılırken, ‘çeviri’nin esasen bir “aktarım” etkinliği olduğu tanımlarından yola çıkılarak bir ‘süreç’e doğru yol alındığı giderek belirginleşmektedir. Başka bir deyişle genel olarak ‘eşdeğerlik’ ilişkisinin ‘ürün’ odaklı

²⁴³ “Vielleicht war Nida, dessen Überlegungen ziemlich am Anfang des wissenschaftlichen Nachdenkens über das Übersetzen gestanden hatten, wegweisend gewesen, indem er ausdrücklich eine Transferphase (“Übertragung”, allerdings auf der Ebene der Tiefenstruktur) postulierte (Nida/Taber 1969:32)”.

²⁴⁴ “Birçok yaklaşımın temelinde yatan aktarımdır; diyesi çeviride kaynak koddan, kaynak metin biçiminden, kaynak kültürden, kaynak dünyadan bir şeyin erek alana aktarılması fikridir” [Die zugrunde liegende Vorstellung vieler Ansätze war und ist der ‘Transfer’, also die Idee, dass beim Übersetzen etwas aus einem Ausgangskode, einer Ausgangstextgestalt, -kultur, -welt in einem Zielbereich überführt wird] (2003:28).

²⁴⁵ “İster sözcükler, metin yapıları, işlev unsurları ya da yorumlar olsun her zaman bir şey aktarılmaktadır ve bu bağlamdaki kuram hep şu soru çevresinde yoğunlaşmaktadır: çevrilenin yeterince sadık, bağlı ve kesin ya da fazla serbest ama işleve uygun ve belki de kültürel olarak uygun olup olmadığı sorusudur” [Ob Wörter, Textstrukturen, Funktionselemente oder Interpretationen – es wird immer etwas transferiert, und damit kreist die Theorie stets um die Frage, ob dies nun treu, loyal, genau genug oder aber zu frei und dafür funktiongerecht und vielleicht kulturell angemessen erfolgt] (bkz. Stolze 2003:28).

olduğu ve ‘transfer’ deviniminin ise ‘süreç’ odaklı olduğu çıkarımlanmaktadır. Her iki kavramın da KM ve EM kavramları ile dolaysız bir bağıntı içinde olduğu, bu bağlamda ‘eşdeğerlik’ ve ‘transfer’ tanımlamalarının içinde önemli bir bulgu olarak yer almaktadır. ‘Eşdeğerlik’, KM ile EM arasında oluşturulan; daha doğrusu oluşturulmuş bir ‘ilişki’ olarak betimlenirken, ‘aktarım’ de KM’den EM’ye kadar uzanan ve tüm bir ‘etkinliği’ ve ‘ürünü’ kapsayan; diyesi bir ‘süreç’ kapsamındaki tek yönelimli bir devinim olarak betimlenmektedir. KM ve EM kavramları arasındaki ilgiyi, bağıntıyı betimleyen ‘aktarım’ kavramı, KM ve EM kavramlarına koşut olarak çalışmanın sorunsalını belirleyen önemli bir kavram olarak çıkarımlanmaktadır; var olan ‘çeviri bilimi’ içinde KM ile EM kavram çifti arasındaki bağıntı, bir ‘aktarım’ olarak açıklanmaya çalışılmaktadır.

‘Çeviri bilimi’nde ‘transfer’ kavramını benimseyen anlayışların (burada genel örnekler ‘transfer’ betimleri ve anlayışları birbirinden fazla ayrıştırılmaksızın -yalnızca kavramın kullanımları olarak anılabilir- Wilss 1977,1988 –interlingualer Transferprozedur; ayrıca Reiß/Vermeer 1984 –kultureller Transfer; Nord 1988/1995 – “Döngüsel Model” içindeki “Transfer” aşaması), ‘çeviri bilimi gerçekliği’ içinde kalarak, araştırma nesnesi bağlamında temel kavramlar olarak nitelenen KM ve EM kavram çifti arasındaki ilginin betimlenmesinde önemli bir rol oynar.

‘Çeviri bilimi’ içindeki ikiye bölünmüşlük; diyesi bir taraftan ‘ürün’ odaklı, bir taraftan da ‘süreç’ odaklı sürdürülen çalışmalar, günümüzde de devam etmektedir. Bu bölünmüş yönelimlerin henüz tamamen bir son bulmadığı ve günümüz ‘çeviribilimsel’ yaklaşımlarda hala önemli rol oynadığı bir çok sav ve söylemde ifade edilmektedir. Ancak her iki kavramın da ‘çeviri bilimi’ içinde tam olarak belirlenmiş bir ortak kabul çerçevesinde kullanılmadığı savları da ortaya atılmaktadır (bkz. Hueber 1997:31); her

iki kavram da –birçok çeviribilimsel kavram gibi- belirsiz ve kesin bir sonal tanım yapılmaksızın ‘çeviri bilimi’ içinde etkinleştirilmektedir²⁴⁶.

Şimdiye kadar sıkça ve çeşitli bağlamlarda karşılaşıldığı gibi ‘çeviri bilimi’ kendini betimleme ve tanımlama çabasında tekil kavramları (örneğin eşdeğerlik, transfer, süreç, ürün vb.) bağdaşıksız bir anlayışla içerikselleştirme eğilimi göstermektedir; bu da kendi özerkliğini, diyesi ‘çeviribilim’ olma olgunluğunu ve yetkinliğini engellemektedir. Hueber’de de ‘çeviri bilimi’nin “(...)geçmişe göre çok daha yoğun olarak bir bilim, kendi kimliği, özsel ve özerk bütünleştirici kuramının arayışındadır” (bkz. Hueber 1997:31) şeklindeki yaklaşımı, bu yargının yetkinlik arayışını doğrulamakta ve koşutluk göstermektedir.

III.4. Metindilbilim Odaklı bir ‘Çeviri Bilimi’nin Etkinlik Sınırları

Bir bilim, kendi özsel tanımlamalarını, araştırma kapsamı alanı içindeki kendi olgusal bütünlüğünü esas alarak ancak, yeterli bir şekilde yerine getirebilir. Bu ilkesel yaklaşımı, ‘çeviri bilimi’ gibi oluşumsal süreci büsbütün başka bir bilimin; diyesi dilbilimin altında ve güdümünde geçirmiş bir bilim için geçerli saymak göreceli olarak zor görünmektedir. Kendi oluşumsal sürecinin önemli bir dönemecinde ‘ilkel’ üst bilimin anılan güdümünden başka bir bilimin; diyesi ‘metindilbilim’in güdümüne girmekle, ‘çeviri bilimi’nin kendi özsel tanımlamalarını bulmasını kolaylaştırmış

²⁴⁶ “Eine überzeugende theoretische Begründung beziehungsweise Widerlegung steht allerdings bis heute aus. Ebenso wie uns bis heute theoretisch fundierte und formal ableitbare Definitionen für so vage translatorische Begriffe wie Äquivalenz, Adäquatheit, Sprachgefühl, Intuition, übersetzerische Freiheit oder auch Transfer fehlen. Die Translationswissenschaft ist immer noch und heute vielleicht mehr denn je eine Wissenschaft auf der Suche nach ihrer eigenen Identität, ihrer eigenen, eigenständigen, integrativen Theorie, die Produkt und Prozeß, Literatur und Alltagssprache, Rede und Schrift, Autor, Initiator und Rezipient, Mensch und Maschine erfaßt und in der Stringenz, Konsistenz und Formalisierbarkeit ihrer Prämissen alte Probleme lösen und Wege in künftige neue Entwicklungen aufzeigen kann” (Hueber 1997:31).

değildir. Özsel tanımlamalarını bu dönemecten sonra çok daha ‘kompleks’ bir alan içerisinde aramakla yükümlü kalmıştır.

Diğer yandan ‘çeviri bilimi’ açısından değil de kendisine üst bilim talebiyle yaklaşan ‘metindilbilim’ açısından bakılması durumunda ise şöyle bir gerçeklikle karşı karşıya kalınmaktadır: Dilbilimin bir alt alanı olarak ortaya çıkan ve daha sonraları ise dilbilimin sınırlarını *zorlayan*²⁴⁷ ‘metindilbilim’²⁴⁸ (bkz. İşcen 2002:31 -alanın adına yönelik “Metindilbilim” biçiminde bir yazılış şekli tercih etmiştir²⁴⁹), bir diğer adıyla ‘metin kuramı’nın (Texttheorie bkz. Lewandowski 1990:1167-69 ayrıca Homberger 2000:572-73), -1970’lerden başlayarak günümüze kadar- ‘çeviri bilimi’ alanında önemli bir etkinlik gücüne kavuştuğu yadsınmaz bir durumdur (bkz. Stolze 2001 ve 2003; Snell-Hornby et.al. 1999). ‘Çeviri bilimi’nin araştırma ilgisinin ‘metindilbilim’e yönelmesini ve bununla birlikte ‘metin kuramı’na doğru ilerleme gelişimini Nord (1999:59-61) vurgular²⁵⁰. ‘Çeviri bilimi’nin bu gelişmesi başkalarınca da desteklenmektedir. Stolze de ‘çeviri bilimi’nin dilbilimsel gelişmeleri takip ederek metindilbilime yönelmesini şu şekilde anlatmaktadır: “70’li yılların sonunda genel dilbilim tümceyi aşan yapılara yönelmişti; böylece metindilbilim ortaya çıktı ve bu

²⁴⁷ Bkz. Homberger (2000:572-573).

(2) “İletişimsel bir eylemin bir parçası olarak anlaşılan metin, konuşmanın (→Parole) bir unsuru olarak açıklanırsa metindilbilim edimibilimin bir alt alanıdır.” [Wird → Text (4a) als Teil einer kommunikativen Handlung, als Element der Rede (→ Parole), verstanden, dann ist die so konzipierte T. Teil der → Pragmatik; auch → Texttheorie].

²⁴⁸ Berke Vardar (2002:39) Almanca’daki “Textlinguistik” karşılığı olarak “betiksel dilbilim” kavramlarını kullanmıştır. Vardar bu alanı şu şekilde tanımlamaktadır: “Tanımlanabilir bir bildirişim işlevi yerine getiren dil birimleri olarak ele aldığı betikleri, yüzeysel yapıda yakınlık ve uyumluluk, derin yapıda dış dünya ya da gönderge düzlemiyle ilişkileri bakımından tutarlılık, vb. ilkeler uyarınca belirlemeye, bu alanda biçimsel bir tanımlamaya ulaşmaya çalışan inceleme türü”.

²⁴⁹ İşcen (2002:30-31), “p” olarak adlandırdığı olguyu tanımlamada “en üst nitelikten, en alt niteliğe doğru bir yelpaze” betimi yapmaktadır. Bir örnek olarak da “p”nin bir “metin” olabileceğini belirtmekte ve ardından şu çıkarımı yapmaktadır: “ ... p, bir metin ise, o zaman, onun her türlü tanımlanması ve betimlenmesi, ‘metin’ olgusunu kendi aksiyom ve yöntemleri ile araştıran bilimin yükümlülüğündedir demek. Metni bu boyutuyla irdeleme hedefine sahip bilim dalı, Metindilbilimdir”.

²⁵⁰ “Vor allem die Übersetzungswissenschaft hat den Übergang von der Wort- und Satzlinguistik zur transphrastischen Grammatik und dann zur Textlinguistik und schließlich Texttheorie mit Interesse verfolgt”.

devinimi çeviri bilimi de izlemiştir”²⁵¹ (Stolze 2003:17). Stolze, böylece ‘çeviri bilimi’nin metindilbilimsel yönelime geçişinin dilbilimle aynı zamanda olduğunu vurgulamaktadır.

Nida’nın ‘İncil çevirileri’ ile ‘çeviri bilimi’nin ilgisi, ‘metin’lere yoğunlaşmaktadır; bu bağlamda ‘çeviri’de sözcükler ve tümceler değil, daha çok metinler aktarılmakta, böylece de ‘çeviri kuramları’ metin odaklı bir yönelime açıklık sağlamaktadır (bkz. Stolze 2001:111). Başka bir deyişle, 1970’lerde küçük yapısal göstergeler daha büyük yapısal göstergelerin içinde betimlenmektedir; ‘tamamlanmış bütün’ bağlamında ‘metin’²⁵², oluşumlarına kadar uzanan çeşitli tanımlar ortaya konulmaktadır. ‘Metin’lerin dilbilimsel araçlarla ve disiplinlerarası yöntemlerle irdelenmeye ve betimlenmeye çalışılması ‘metindilbilim’in görevi olarak tanımlanmaktadır. Bu bağlamda Lewandowski ‘metindilbilim’i şu şekilde açıklamaktadır: “Metinlerin dilbilimsel ve disiplinlerarası yöntemlerle araştırılmasıdır. Öncelikle araştırma nesnesini metinlerin oluşturduğu ve görevi metinlerin oluşumlarının betimlenmesi olan dilbilimsel bir alt alandır. Metin yapılanmasının genel ilkelerini ve özellikle de metin bağlamının özgüleşmesindeki koşulların ortaya konmasını betimler”²⁵³ (bkz. Lewandowski 1990:1167).

Bu gelişmeyle birlikte sözcük, sözce ve tümce anlamları daha da genişletilerek tümceler bir arada oluşturdukları kapsamlı anlam sınırları çizilmeye başlanmıştır. Bu betimlemeye dayanarak Stolze, ‘metindilbilim’e yönelik şu şekilde bir tanımlama

²⁵¹ “Ende der 70er Jahre wandte sich die allgemeine Linguistik dann verstärkt satzübergreifenden Strukturen zu, es entstand die Textlinguistik, und dieser Bewegung folgte auch die Übersetzungswissenschaft”.

²⁵² Bkz. Lewandowski 1990:1153) “... Ein Text ist eine funktionale und finale, aber auch eine traditionsbedingte Einheit (Coseriu 1981)”.

²⁵³ “Die Untersuchung von Texten mit linguistischen und interdisziplinären Methoden. Linguistische Teildisziplin, deren primären Gegenstand Texte bilden und deren Aufgabe in der Beschreibung der Konstitution von Texten, in der Angabe von allgemeinen Prinzipien des Textaufbaus und insbesondere in der Spezifizierung der Bedingungen besteht, unter denen Textkohärenz entsteht”.

getirmektedir: “Metindilbilim metin oluşumunun temel koşulunu; diyesi metin yapısının ve metin bağlamının ilkelerini olduğu kadar, metin oluşumunu ve metin etkisini de sorgular”²⁵⁴ (Lewandowski 1975c:755). ‘Metindilbilim’, metin oluşumlarının temel koşullarını sorgular; aynı zamanda da metin yapılanmasının ve metin bağlamlarının ilkelerini olduğu kadar ‘metin işlevi’ni ve ‘metin etkisi’nin ilkelerini de araştırır (bkz. Lewandowski 1975:755).

Stolze, açıklamalarının devamında Gühlich/Raible (1977) ve Vater’e (1992) dayanarak, ‘metindilbilim’in en yaygın ‘metin’ tanımı kapsamında şu şekilde bir betimleme yapmaktadır: “Metin, sözdizimsel bir sıralanış biçimidir ve onun bağlantı kurallarının ayrıntılı olarak araştırılması da metin oluşumunun betimlenmesine olanak sağlar”²⁵⁵ (bkz. Stolze 2001:112). Metindilbilimde bu ve buna benzer tanımlar yapılmaya çalışılmasına rağmen yine de günümüzde hala tamamlanmış bütüncül bir metin tanımlaması yapılamamıştır.

Stolze, ‘çeviri bilimi’ ile ‘metindilbilim’ arasındaki *bağıntıyı* Wilss’in “göstergebilimsel metin çözümlemesi” (semiotische Textanalyse) ile ilişkilendirerek kısaca şu şekilde gerekçelendirir:

Metin yaratımının modelleştirilebilirliğinin betimlenebilmesi varsayımıyla, bu tür yöntemlerin ‘dillerarası aktarım’da kullanılması dilbilimsel çeviri bilimine olanaklı görülmüştür; ... Bunun yerine açıklamalar özellikle de bir çeviri modeli çevresinde

²⁵⁴ “Die Textlinguistik fragt nach den Grundbedingungen der Textkonstitution, also nach ‘den Prinzipien des Textaufbaus und der Textkohärenz, sowie der Textfunktion und Textwirkung’.

²⁵⁵ “In der Textlinguistik ist die Vorstellung weitverbreitet, ein Text sei syntaktisch eine Folge von Sätzen und eine genaue Untersuchung von deren Verknüpfungsregeln führe zu einer Beschreibung der Textkonstitution” (bkz. Stolze 2001). Lewandowski (1990:1167) metin kavramına karşılık olarak “metinsellik” (Textualität), (Texthaftigkeit) ve “metin bağlamı” (Textkohärenz) kavramlarını göstermektedir. Homberger (2000:571), “Textkonstitution” maddesi altında şunları tanımlamaktadır: “dt.: Vertextung; Bezeichnung für die grammatisch (syntaktisch, semantisch und pragmatisch) beschreibbaren Einheiten, die eine Menge von Sätzen zu einem Text machen”.

dönerken başka yazarlarda -tek tek çevrilecek metinlerden yola çıkarak- belli metindilbilimsel çözümleme yöntemleri devralınmaktadır” (Stolze 2001:113)²⁵⁶.

‘Dilbilimsel çeviri bilimi’, ‘metin çözümlemesi’ modellerine yoğunlaşır. Nida ile birlikte ‘metin çözümlemesi’ her ‘çeviri’ için bir ölçünlülük durumu oluşturmaktadır. Buna bağlı olarak Nord (1999:59), Reiß’in ‘metin çözümlemesi’ni önemli gördüğünü şu şekilde vurgulamaktadır: “Reiß, KM’nin kesin bir çözümlemesinin çeviri için vazgeçilemez bir ön koşul olduğunu öne çıkarmaktadır”²⁵⁷. Bu durum da Stolze’ye göre, ancak görgül bir bakışla olabilir. Stolze bunu şu şekilde ifade etmektedir: “... Çünkü görgün olarak gözlemlenebilen çeviri sorunları metindilbilimsel olarak açıklanabilir”²⁵⁸. Stolze burada ‘çeviri bilimi’nin görgül bir araştırma yönelimi olarak ‘metindilbilim’e yönelmesi gerektiğini de içkin olarak gerekçelendirmektedir. Metindilbilimsel yöntemlerin ve bulguların ‘çeviri bilimi’nde doğal olarak kullanılmasına ilişkin, Nord (1999:59), bu tür bulgu ve yöntemlerin özellikle ‘çeviri öğretimi’nde kullanılabileceğine şu şekilde dikkat çekmektedir: “Kaynak metnin anlaşılması ve algılanması aşaması bir bireşimle erek metinde formüle edilmesinde metin çözümleme yönelimleri gereklidir”²⁵⁹.

²⁵⁶ “Aufgrund der Annahme, daß die Texterzeugung modellhaft beschrieben werden kann, schien es der linguistischen Übersetzungswissenschaft zunächst möglich, solche Verfahren auch beim ‘interlingualen Transfer’ anzuwenden; ... Während dessen Erörterungen v.a. um den Entwurf eines transfermodells kreisen, werden bei anderen Autoren –ausgehend vom einzelnen zu übersetzenden Text- bestimmte textlinguistische Analyseverfahren übernommen” (bkz. Stolze 2001:113).

²⁵⁷ “Schon Reiß (1969) hebt hervor, daß eine gründliche Analyse des AT eine unabdingbare Voraussetzung für das Übersetzen darstellt”.

²⁵⁸ “... denn empirisch beobachtbare Übersetzungsprobleme können textlinguistisch erläutert werden”. Stolze aynı düşüncüyü daha önce de (2001:114) dile getirmektedir.

²⁵⁹ “Metindilbilimsel yöntemler ve bulgular metnin işlev birimi olarak göz önünde tutulduğu yerlerde çeviri bilimi için kullanılabilir: Kaynak metnin (KM) alınıldığı ve anlaşılması gerektiği çözümleme aşamasında, Erek metnin (EM) biçimlendirilmesi gereken bireşim aşamasında ve ürün olarak ‘çeviri’nin çeviri görevinin önverilerine uygun olmasının ölçülmesi gereken uygunlaştırma aşamasında kullanılabilir” [Textlinguistische Methoden und Erkenntnisse können überall dort für die Übersetzungswissenschaft (besonders die Übersetzungsdidaktik) relevant sein, wo der Text als Funktionseinheit im Blickpunkt steht: In der Analysephase, in welcher der Ausgangstext (AT) rezipiert und verstanden werden muß, in der sogenannten Synthesephase, in welcher der Zieltext (ZT) formuliert werden muß, und in der Evaluierungsphase, in der das Produkt “Übersetzung” an den Vorgaben des Übersetzungsauftrags gemessen werden muß] (Nord 1999:59).

Bu bağlamda ‘çeviri bilimi’nde KM’yi çözümlemeyi önceleyen yaklaşımlar 70’lerin ortalarından başlayarak oluşturulmaktadır. Bu da metindilbilimdeki ‘eylem’ yönelimliliğin ortaya çıkmasıyla aynı zamana denk düşmektedir (bkz. Nord 1999:59). Nord ‘çeviri bilimi’nde metin çözümlemesi temelinde oluşturulan yaklaşımları öncelikle “eşdeğerlik odaklı yaklaşımlar” (Äquivalenzorientierte Ansätze), “yorumbilimsel yaklaşımlar” (hermeneutische Ansätze) ve “işlevsel yaklaşımlar” (funktionale Ansätze) olarak betimlemektedir (bkz. Nord 1999:59). KM-çözümlemesi dil çiftine bağlı veya Wilss’de (1977) olduğu gibi KM-çözümlemesi genellikle EM üretimine yönelik ön bilgi (Vorgaben) sağlamaktadır (bkz. Nord 1999:59). Yorumbilimsel yaklaşımlar (Stolze 2003’de olduğu gibi), metindilbilimsel yöntemleri ‘sezgisel metin anlamayı’ (intuitiven Textverständnis) pekiştirmek için kullanmaktadır. İşlevsel yaklaşımlar (Hönig 1986 ve Nord 1988) ise ‘iletişim eylemi’nin (Kommunikationsakt) eylem kuramına yönelik etmenlerini öne çıkartmaktadır.

Metindilbilim tarafından betimlenmeye çalışılan yaklaşımların ‘çeviri’yi öncelikle iki boyutuyla, ‘*süreçsel bir gerçekleştirim*’ ve ‘*tümlemiş bir ürün*’ olarak ele aldıkları ortaya çıkmaktadır. Metindilbilimin çevrilecek metinleri de kendi sınırları içinde ayırmıştırdığı ve onlara çeşitli özellikler yüklediği görülmektedir²⁶⁰; çevrilecek metinlerin de bu bağlamda ‘metin türleri’ altında ele alınarak çevrilmelerinde metin türlerinin özellikleri ve işlevlerine yönelik yollar izlenmektedir (bkz. Schäffner 2000:206). Schäffner, bu konuya ilişkin Neubert’in düşüncelerini şu şekilde özetlemektedir: “Neubert’in bu bağlamda dikkat çektiği bir diğer nokta da her metnin bir metin türüne ait olduğudur; bu durum da metinlerarasılık ölçütlerini oluşturur” [Ein weiterer Punkt, auf den Neubert in diesem Zusammenhang aufmerksam macht, ist die

²⁶⁰ bu bağlamda ‘metin türleri’nden yola çıkarak ‘metin tipleri’ oluşturan Reiß (1976) önemli bir örnek teşkil etmektedir.

Zugehörigkeit eines jeden Textes zu einer Textsorte, was den Standard Intertextualität berührt] (bkz. Schäffner 2000:206). Neubert'in²⁶¹, Beaugrande/Dressler'in (1981) yedi ölçünlü ölçütte ortaya koydukları 'metinsellik' ilkelerini, biraz değiştirerek 'çeviri bilimi' içine aktardığı söylenmektedir (bkz. Schäffner 2000:206).

'Çeviri bilimi'nin araştırma nesnesini çözümlemede önemli bir rol oynayan 'metin olgusu' (bkz. bu bağlamda İşcen 2002:30) metinsellik ölçütleri açısından ve bu ölçütlerin çeviri bilimine etkileri yönünde değerlendirilmektedir; bu ölçütlerin 'çeviri bilimi'ne katkıları tartışmanın devam eden gelişmesi içinde daha derinlemesine incelenmesi ve bu ölçütlerin betimleri gerekli görünmektedir. Bu gereklilik doğrultusunda söz konusu ölçütlerin metin türlerine dayanan yaklaşımlara taban oluşturup oluşturmadığının da bulgulanması gerekmektedir (bkz. Schäffner 2000:206 - Neubert'in Beaugrande/Dressler'in (1981) metinsellik ölçütlerini 'çeviri bilimi' içine aktardığını dile getirmektedir). Neubert (1968)²⁶² ve Reiß (1971;1976), her ikisi de metin türlerinin yapısal değerlerinden, kendi oluşturdukları modellere dayanak almışlardır²⁶³. Reiß'in "metin tipolojik" yaklaşımının 'çeviri bilimi'nde metin türleri çalışmalarına ve karşılaştırmalı metin karşılaştırmalarına önemli bir itki gücü sağladığı söylenmektedir (bkz. Stolze 2003:17). Stolze 'çeviri bilimi' açısından Reiß'in yaklaşımının önemini ayrıca şu şekilde vurgulamaktadır:

Çeviri öğretiminde çeviri eleştirisinin yer alması yönündeki bilimsel bulgula-
ma amacıyla Reiß (1971;1976), yalnızca sözdizimsel ve anlamsal tümce yapılarını değil,

²⁶¹ Bkz. Albrecht Neubert 1985 –*Text and Translation*. Übersetzungswissenschaftliche Beiträge 8. Leipzig: Enzyklopädie.

²⁶² Albrecht Neubert (1968): *Pragmatische Aspekte der Übersetzung*. In: Grundfragen der Übersetzungswissenschaft. Beihefte zur Zeitschrift. *Fremdsprachen II*. Leipzig/1985- Text and Translation. Übersetzungswissenschaftliche Beiträge 8. Leipzig: Enzyklopädie.

²⁶³ Bkz. Reiß (1993:25), kendi metin tipi ayrıştırmasına S. J. Schmidt'in (1972) metin kuramı bağlamında "toplumsal ve iletişimsel birekileşimin bir unsuru olarak metin" [der Text als sozio-kommunikativer Bestandteil einer sozialen, kommunikativen Interaktion] biçimindeki metin tanımlamasından cesaret aldığını açıklamaktadır. Reiß 'Textsorte' betiminden metinlerin iletişimsel işlevlerini temel alarak 'Texttyp' betimi ortaya koymaktadır (bkz. Reiß 1993:8).

metinleri daha büyük bütünler olarak irdeleyen bir metin tipolojisi oluşturmuştur. Bühler'in dilin işlevleri odaklı Organon-Modeli'nden (simge, belirtme, uyarıcı) biraz sapmalarla metin işlevine kadar uzanan üç temel tipoloji yerleştirilmiştir: Bilgilendirici, dışa vurumsal ve işlemsel metin tipi. Bu tipoloji türleri tek tek metin birimlerine yönelik nasıl bir çeviri eleştirisinin kendi özgün öz yapıları doğrultusunda seçilecek çeviri yöntemini belirleyebileceğine karar verir (Stolze 2003:17)²⁶⁴.

Gerzymisch-Arbogast'a (1994) göre, metinler “çok çeşitli ve çok katmanlı bir yapı özelliği içinde örgülenmişlerdir. Metinler, dillerin kendi içinde var olan ifade olanaklarından farklı biçimlerde yararlanır. Böylece de kesin normlara dayanan ifadeler ile özgün ve bireysel dil kullanımları arasında devinir”²⁶⁵.

Metin tanımlamasına ayrı bir katkı yapması amacıyla metinsellik ölçütlerini²⁶⁶ 1981 yılında Beaugrande/Dressler yedi ölçüt başlığı altında toplamalarıyla beraber, bu yeni metinsellik özellikleri ‘çeviri bilimi’ne daha sonra 1985 yılında aktarılmıştır. Yukarıda da belirtildiği gibi, 1985 yılında Neubert, bu ölçütleri ‘çeviri’ bağlamında ilişkilendirmeye çalışır. Neubert’e göre, hem KM hem de EM “her bir iletişim durumunda kendi kültürlerindeki iletişimsel oluşumlardır”²⁶⁷ olarak tanımlanmaktadır.

Bu bağlamda da iletişimsel işlevlerini yerine getirmek için hem KM hem de EM belli

²⁶⁴ “Mit dem Ziel einer wissenschaftlichen Fundierung der Übersetzungskritik im Übersetzungsunterricht hat Reiß (1971;1976) eine “übersetzungsorientierte Texttypologie” entwickelt, die nicht nur syntaktisch-semantische Satzstrukturen, sondern Texte als größere Einheiten betrachtet. Mit einer Verschiebung von Bühlers Sprachfunktion im “Organon-Modell der Sprache” (Symbol, Symptom, Signal) hin zur Textfunktion wurden drei Grundtypen von Texten postuliert: der “informative”, der “expressive” und der “operative” Texttyp, die infolge ihres je spezifischen Charakters über die zu wählende Übersetzungsmethode entscheiden, was für eine begründete Übersetzungskritik in Bezug auf einzelne Texteinheiten relevant sei” (Stolze 2003:17).

²⁶⁵ Bkz. Gerzymisch-Arbogast (1994): “Metinler farklı karmaşık biçimlerde yapılandırılmışlardır; bir dildeki ifade olanaklarından farklı yararlanır. Metinler, güçlü kurallar içindeki ifade örnekleri ile radikal bireysel dil ve biçim özellikleri arasında devinir” [Texte sind auf unterschiedlich komplexe Weise strukturiert, machen unterschiedlichen Gebrauch von den in einer Sprache bestehenden Ausdrucksmöglichkeiten; sie bewegen sich zwischen stark normierten Ausdrucksmustern und extrem individualistisch geprägten Sprach- und Stilzügen].

²⁶⁶ Bkz. Lewandowski (1990:1177): Bağlaşım (Kohäsion), bağlam (Kohärenz), durumsallık (Situationalität), ereksellik (Intentionalität), metinlerarasılık (Intertextualität), bilgisellik ya da bildiricilik Informativität), kabul edilebilirlik (Akzeptabilität) ölçütleri (Ölçütlerin Türkçe karşılıkları için bkz. Kula 2002 dipnot:8), burada devam eden aşamada söz konusu kavram sorunsalının yapısal özelliklerinin incelenmesi ve değerlendirilmesi açısından ele alınarak ilişkilendirilmiştir.)

²⁶⁷ “sind kommunikative Ereignisse in ihren jeweiligen Kommunikationssituationen in ihren Kulturen”.

bir ‘metinleştirilebilirlik’ [Texthaftigkeit]’ ya da ‘metinsellik’ [Textualität] özelliği göstermelidir (bkz. Schäffner 2000:205-206).

Bu bağlamda ‘*metinsel bütün*’ çeşitli *aşamalar* ve *ilişkilerden* bir araya getirilmektedir; bunlar da metinsellik ölçütleri olarak adlandırılmaktadır: Söz konusu ölçütler yardımıyla metinselliği iki boyuta ayırtmak olanaklıdır. Bunlar öncelikle ilk aşamalar içinde yer alan ‘metin oluşturucu’ ölçütlerdir. *Bağlam*, *bağlaşım* ve *ereksellik* ölçütleri, metnin yapı oluşturucu birimleri olarak nitelenebilir. Her metin belli bir ‘bağlam’ ilişkisi içinde, diğer metinlerin arasında kendine bir var olma ortamı oluşturur²⁶⁸.

Bağlam (Kohärenz), tümcelerin metin oluşturucu bağıntısı olarak tanımlanır. Aynı zamanda da tümceler ötesi, dilbilgisel ve anlamsal ilişkilerin tümünü kapsamaktadır (Kula 2002:64). “Bağlam, tümceler arasındaki metin oluşturucu bağıntıları, nedensellik, göndergesellik gibi anlamsal ve bilişsel yönleri, metnin yorumlanmasını koşullandıran ‘metin dünyasını’ dile getirir” (Kula/Sakallı 2002:66, 8. dipnot). Sözdizim ve biçim bilgisinin biçimsel araçlarının yanında anlamsal yapılar da bağlam oluşturan öğelerdir. Burada söz konusu olan, nedensellik, göndermelerde bulunma ve zaman ilişkileri gibi metinlerin anlam-bilişsel öğeleridir. ‘Bağlam’ metinlerin belli bir konuya ve/veya belli bir dil dizgesine bağlı kalarak yapılanmalarını sağlar. ‘Bağlaşım’ (Kohäsion) ise metnin yüzey yapısı içindeki birimlerin arasındaki ilişkileri, tümceyi aşan bağıntıları tanımlar. Metnin yüzey yapı ilişkilerinden dilbilgisi ilişkileri anlaşılmalıdır. Bunlar noktalama imlerinden metnin sözdizimsel bağlaşımlarına kadar genişletilebilir. Bağlaşımın araçları şu şekilde sıralanabilir: yer değiştirmeler (Substitutionen), göndermeler (Referenzen), eksiltili tümceler (Elipsen),

²⁶⁸ Bkz. Homberger 2000 ve ayrıca Lewandowski 1990 Text ve Texttheorie kavramları.

adıllaştırmalar (Pronominalisierungen), tekrarlar (Wiederaufnahmen) ve noktalama imleri (Interpunktionen) gibi araçlarla açıklanabilir (bkz. Lewandowski 1990:547-548).

Belli bir bağlam ve bağlaşım ilişkisi içinde oluşturulan metnin aynı zamanda bir de okuyucuya iletmek istediği bir ‘ereği’ vardır. Metnin erekselliği (Intentionalität), metin oluşturucu ölçütlerden ‘bağlam’ ve ‘bağlaşım’ ölçütlerinin tamamlayıcı ve birleştiricisi olarak açıklanabilir. Bunların dışındaki *işlevsellik*, *bildirişimsellik*, *kabul edilebilirlik*, *durumsallık* ve *metinlerarasılık* ölçütleri ise metin oluşturucu ölçütleri destekleyici ve tümleyici bir nitelik taşır (bkz. Kula 2002:66, 8. dipnot).

Bildirişimsellik, metnin içerdiği gösterge örgüsünün okuyucu tarafından bilinirlik düzeyini anlatır. Kabuledilebilirlik, alımlayıcının beklentisiyle ilgilidir. Durumsallık, bir metni iletişim durumu; diyesi, iletişimin gerçekleştiği ortam bakımından önemli kılar. Metinlerarasılık, her metinsel oluşum daha önceki söylemsel oluşumlar zincirinin devam eden halkasını oluşturur ve kendinden önce üretilmiş metinlerin etkileşimi sonucunda bir ‘ara metin’ (Intertext) özelliği gösterir.

III.5. Metindilbilimsel Çerçveden “İletişim” ve “Metin işlevi”nin

Korunması

Metin kavramı –önceki bölümde farklı yönleriyle somutlaştırıldığı gibi- yapısal anlayışın ötesinde işlevsel²⁶⁹ boyutuyla da dikkat çekmeye özellikle 80’li yıllarda başlamıştır. İşlevsel boyutuyla bakıldığında ‘metin’, bir iletişimin denklemi içinde yer alan en temel unsur, diyesi bilgi yüklü bir iletişim aracı olarak algılanmaktadır; somut bir deyişle bir ‘gönderici’nin, bilinçli bir yönelimle öngördüğü bir ‘alıcı’ya ileti

²⁶⁹ ‘İşlev’ kavramı için bkz. Timuçin (2004:299) “... Bir bütünde bir parçanın ortaya koyduğu belli bir amaca yönelik işlemler bütünü”.

sunduğu²⁷⁰ olgudur²⁷¹. Böyle bir tanımlama çabası, metin kavramını ‘amaç yönelimli bir eylem’²⁷² (zielgerichtetes Handeln) olarak açıklamaktadır.

Metin kavramına ‘Eylem Kuramı’ (Handlungstheorie) bağlamında bakıldığında şu yönde bir tanımlama yapıldığı görülmektedir: “dilbilgisi kurallarına göre amaçsal olarak oluşturulan, sonuçlandırılan dil birimi”²⁷³ (Dressler 1972), “bir iletişim eyleminde kullanılan göstergeler, iletişimsel bir eylem oyununun işlevsel varlığı, konu odaklı iletişim eylemi, dilsel eylemin korunması”²⁷⁴ (S. J. Schmidt), “iletişim yönünden anlamlı ifadeler yığını v.b.”²⁷⁵ (bkz. Lewandowski 1990:1154-1155). Buradaki tanımlamalar çerçevesinde metindilbilimsel açıdan ‘iletişim’ ve buna dayanarak da ‘metin işlevi’ yeni oluşan işlevsel yaklaşımlar yönünde ‘çeviri bilimi’ içinde de önem kazanmıştır.

Dilbilimsel ve metindilbilimsel literatür içinde ‘metin’ kavramına ilişkin çok çeşitli tanımlar yapılmakla birlikte, metin kavramını betimleme çabaları da çok çeşitli bir durum ortaya koymaktadır (Göpferich 1995:40). Tüm bu çok çeşitlilik içinde saptanabilecek önemli betim ve açıklamalar şu şekilde belirginleştirilebilir: İşlevsel bakış açısından ‘metin’ kavramı, yalnızca dizgesel dilbilim bağlamında tanımlanabilen

²⁷⁰ Vermeer (1984) Kade’ye dayanarak „Informationsangebot“ (bilgi/ileti sunumu) olarak tanımladığı metni, iletişim içinde bir eylem (Sprachhandlung) olarak görmektedir (bkz.1984:76).

²⁷¹ ‘Metin’ kavramına yönelik tanımlama çabaları yönünde Lewandowski (1990:1153-1156), altı ayrı bakış açısından söz etmektedir: Bunlar 1) intuitiv-alltagsprachliche 2) allgemein-fundierende 3) sprach- oder textinterne 4) sprach- oder textexterne 5) betont sprachgebrauch bezogene 6) kommunikativ-pragmatische (handlungstheoretische, sprechaktororientierte) biçiminde açıklanmaktadır.

²⁷² Bkz. Lewandowski (1990:393), ‘eylem’ kavramını şu şekilde tanımlamaktadır: “Eine durch Anfang und Ende begrenzte, ziel- und zweckgerichtete, motivierte und situationsorientierte, durch Normen, Erwartungen und Gewohnheiten geregelte Tätigkeit”.

²⁷³ “Intentional gebildete, abgeschlossene Spracheinheit, die nach den Regeln der Grammatik gebildet ist”.

²⁷⁴ “In einem Kommunikationsakt verwendete Zeichen, funktionaler Bestandteil eines kommunikativen Handlungsspiels, thematisch orientierter Kommunikationsakt, Manifestation sprachlichen Handelns”.

²⁷⁵ “Kommunikativ sinnvolle Menge von Äußerungen usw.”.

biçimsel bir bütün; diyesi Schmidt'in (1972:17) de dediği gibi "salt sözdizimsel olarak düzenlenmiş dilsel göstergeler yığını"²⁷⁶ değildir.

İşlevsel yönden ele alındığında 'metin', 'işlev-içinde-metin' (Text-in-Funktion) (bkz. Schmidt 1973:145) ve '(belli) bir durumun-içinde-metin' (Text-in-der-Situation²⁷⁷) (bkz. Weinrich 1976:16) ve toplumsal bir yönelimle 'toplumsal iletişim olarak işlev bütünü' (soziokommunikative Funktionseinheit) (bkz. Schmidt 1972:17) biçimlerinde tanımlanmaktadır. Metnin tanımlayıcı unsurlarına ilişkin Göpferich şu açıklamayı yapmaktadır: "işlevsel açıdan tanımlama unsurlarından çok konu odaklılık, amaçsallık, anlaşılabilir iletişimsel bir işlev, çoğu metinde bulunan bağlam ve tamamlanmışlık"²⁷⁸ (bkz. Göpferich 1995:56).

Göpferich'in 'metin' kavramını tanımlama çabası bağlamında aşağıdaki açıklamaları, metni tanımlamada temel unsurlar olarak yukarıda ortaya koyduğu betime biraz daha belirginlik kazandırmaktadır:

Bir metin konu ve/veya işlev odaklı, dilsel bağlam ya da dilsel biçimsel iletişim niyetinin belli bir amaç doğrultusunda bir komplekstir. Bu niyet birincil ya da ikincil boyuttaki belli bir iletişimsel işlevi yerine getirmekte ve içeriksel ve işlevsel olarak tamamlanmış bir bütünü oluşturmaktadır (Göpferich 1995:56)²⁷⁹.

Göpferich, burada "konu odaklı" [thematisch orientierter] deyiimiyle herhalde yapısal bir nitime gönderme yapmakta; bunun yanında "işlev odaklı" [funktional orientierter] deyimini kullanması bu duruma bir gösterge olabilir. Nitekim Nord,

²⁷⁶ "keine bloß syntaktisch geordnete Sprachzeichenmenge".

²⁷⁷ Schmidt'in buradaki kullanımı daha sonra karşımıza Nord'da „Text-in-Situation“ biçiminde çıkmaktadır.

²⁷⁸ "Definitionselemente aus funktionalistischer Perspektive vielmehr die thematische Orientierung, Intentionalität, eine erkennbare kommunikative Funktion, Kohärenz und Abgeschlossenheit, die sich auch in den meisten Textdefinitionen wiederfinden".

²⁷⁹ "Ein Text ist ein thematisch und/oder funktional orientierter, kohärenter sprachlicher oder sprachlich-figürlicher Komplex, der mit einer bestimmten Intention, der Kommunikationsabsicht, geschaffen wurde, eine erkennbare kommunikative Funktion ersten oder zweiten Ranges erfüllt und eine inhaltlich und funktional abgeschlossene Einheit bildet" (Göpferich 1995:56).

metindilbilimsel düzeneklerin (örneğin metin çözümlemesi) ‘çeviri bilimi’ içinde genellikle Lasswell-Formülü bağlamındaki ‘w-soruları’na dayandıklarını açıklamaktadır (bu açıklamaya Reiß (1976/1993) ‘Metin Tipolojik Model’ ve Nord (1988/1995) ‘Döngüsel Model’ örnek olarak gösterilebilir). ‘Çeviri bilimi’ içinde kullanılan metindilbilimsel düzeneklere dar bir anlam çerçevesinden bakılınca, genellikle konu ve içeriği (ne) ve metin yapısını (nasıl) ele alan metindilbilim alanlarından alınarak kullanıldığı görülmektedir (örneğin Thema-Rhema düzeneği ve konu bağlamındaki gelişmeler- bunun için bkz. Gerzymisch-Arbogast 1987). Bunun yanında aynı zamanda da ‘işlevsel tümce yönelimleri’ (funktionale Satzperspektive) bağlam (Kohärenz) ve bağlaşım (Kohäsion) oluşturuçu araçlar (örneğin Anaphora-Kathaphora, Rekurenz-Paraphrase, Isotopien, Substitutionnsmechanismen oder Konnektoren) ‘çeviri bilimi’ içinde kullanılmaktadır (bkz. Beuagrande/Dressler 1981).

Göpferich, bir betim olarak ‘kompleks’²⁸⁰ betimini ortaya koymakla birlikte “içeriksel ve işlevsel olarak tamamlanmış bir bütün oluşturur” derken ‘kompleks’ olarak betimlediği metni, ‘tamamlanmış bir bütün’ olarak tanımlamaktadır. Göpferich’e göre, söz konusu bu ‘bütün’; diyesi metin, gerek içerik (Thema) gerekse işlev (Funktion) açısından da tamamlanmışlık özelliği taşımaktadır. Metnin tamamlanmış bütünlük oluşturmaşı iletişim niyeti/ereğinin²⁸¹ belli bir beklentisi doğrultusunda yaratılmış olmasına bağlıdır. Metin işlevi, alıcının bir metni nasıl anlaması gerektiği yönünde, metnin ereği olarak tanımlanmaktadır (bkz. Lewandowski 1990:1162-1163). Buna bağlı olarak metin işlevi, Homberger (2000:570-71)) tarafından da bir metnin ‘baskın olan temel tutumu’ olarak açıklanmaktadır.

²⁸⁰ Burada tekrar Timuçin’in (2004:309) kompleks; diyesi ‘karmaşık’ kavramına ilişkin tanımın hatırlatılması gereklidir: “Birçok ögesi olan. Birbirine bağlanmış değişik öğelerden oluşun. Değişik türden öğelerle kurulmuş olan” şeklindeki içeriklendirmesi bir değer taşımaktadır.

²⁸¹ Bkz. Große (1976) metin işlevini metinde ifade edilen iletişimsel niyet olarak tanımlamaktadır.

Metin işlevi bağlamında görüşler ortaya koymak, iletişimsel temeller üstünde oluşan metindilbilimin temel kategorisi; diyesi temel araştırma yönelimidir. Bu bağlamda ‘metinsellik ölçütü’ (Textualitätskriterium) ve ‘metin türleri yönünde ayırdetme ölçütü’ (Differenzierungskriterium für Textsorten) gibi ölçütler metindilbilim içinde önem kazanmaktadır. Metin işlevi doğrudan ya da dolaylı olarak işaretlenmiş olabilir. Oomen (1972) metin işlevi bağlamında şu açıklamayı yapmaktadır: “Bağlantılı ifadelerin iletişimsel işlevi metinsellik için ölçüttür; çünkü metinler iletişimsel işlevleri temelinde yapılandırılır”²⁸².

Metin tanımı yapabilmek amacıyla Isenberg (1976) metni şu özelliklerden yararlanarak, açıklamaya çalışmaktadır (bkz. Lewandowski 1990): bunlar ‘toplumsal meşruluk ve iletişimsel işlevsellik’ (gesellschaftliche Legitimität und kommunikative Funktionalität), ‘ereksellik ve durumsallık’ (Intentionalität und Situativität), ‘düzenlenmişlik ve biçimlendirilmişlik’ (Wohlkomponiertheit und Wohlgeformtheit), ‘anlamsallık ve dilbilgisellik’ (Semantizität und Grammatikalität).

Dilbilimsel ve metindilbilimsel düzeneklerin ‘çeviri bilimi’ içinde kullanılması, alan içinde temel kavramlar olarak nitelenen KM ve EM arasında oluşturulmak istenen ilgiyi de etkilemektedir; ‘çeviri bilimi’ndeki ilk çalışmalarda genellikle metindilbilimsel ve metindilbilgisel ‘değişmezlik’lerde; diyesi KM ile EM arasındaki ‘değişmezlik’ (Invarianz) ilişkisinden yola çıkılmaktadır (bkz. Nord 1999:60). Buna bağlı olarak metindilbilimsel odaklı ‘çeviri kuramları’²⁸³, KM ile EM arasında iletişimsel ve işlevsel bir bağ olduğunu savlamakta ve bu yönde her iki kavram arasında bir ilişki betimlemesi

²⁸² “die kommunikative Funktion von zusammenhängenden Äußerungen [ist] das Kriterium für Textualität, denn Texte konstituieren sich aufgrund der kommunikativen Funktion”.

²⁸³ Söz konusu çalışma bu yaklaşımlarda kullanılan kavram çiftini konuşturmaktadır.

yapmaktadır. Bu bağlamda, KM ile EM arasında iletişimsel ve işlevsel eşdeğerlik ilişkisi söz konusudur²⁸⁴.

Metindilbilimsel bir etkiyle ‘çeviri bilimi’ içinde oluşturulan yaklaşımlar, genellikle KM ve EM arasında bir ‘eşdeğerlik’ arayışı gösterir. Metindilbilimsel çerçeveden ‘iletişim’ ve ‘metin işlevi’ tanımlama çabaları böylece ‘çeviri bilimi’ içinde giderek KM ve EM kavramları arasındaki ilgi yönünde yoğunlaşmaktadır.

²⁸⁴ “Linguistische und textlinguistisch-orientierte Übersetzungstheorien gehen üblicherweise davon aus, daß zwischen AT und ZT eine Relation der kommunikativen oder funktionalen Äquivalenz besteht, daß der ZT in einer der Zielsprache und Zielkultur angemessenen Form die Botschaft des AT wiedergibt” (Schäffner 2000:207).

IV. ÖRNEK MODELLERİN İRDELENMESİ ve DEĞERLENDİRİLMESİ

IV.1. İrdeleme ve Değerlendirmede Geçerli İlkeler

Çeviri bilimi içinde, bilimsel işlemleri olduğu kadar bilimsel araştırmaların sonal çıktılarını olumsuz yönde, somut bir ifadeyle bağdaşıksızlık yönünde belirleyen ortamın görünümünü sunabilmek; dahası çeviribiliminde yerleşik savlama yoluyla, diyesi temel kaynakları genelde ikinci elden yorumlama veya değerlendirme anlayışı içinde ilerleme koşuluyla bu görünüme netlik kazandırılması zordur. Bunun yerine dolaysız olarak kaynakların titiz betimi ancak, belirginlik ve netlik ortamını sağlayabilmektedir. Bu anlamda, çalışmanın kuramsallık bölümündeki tartışmada (bkz. daha önceki kuramsal tartışma bölümleri –I. ve II.) ortaya konan genel bulgular ve çeviri bilimini sarmalayan sorunsallara dönük saptamaların ne denli geçerli olup olmadığı, ancak somut modellerin (örneksel düzeyde) betimi ve irdelenmesi, dahası denetleyici bir süzgeçten geçirilmesi ile olanaklıdır. Denetim bu anlamda modellerin tutarlılığı yönünde değil, daha çok çeviri bilimi ile ilgili genel sav ve söylemlerin tutarlılığı yönünde olmalıdır.

Kuramsal savların tutarlılığı, salt bir modeldeki gerçekleşimi (veya sapması) ile pekala somutlaştırılabilir; ancak, bu durumda böyle bir işlemin kanıtlama gücü yeterli düzeyde olmayabilir. Başka bir deyişle, bu çalışma içinde kuramsal ve tartışmalı bölümde ortaya konan genel ‘çeviribilimsel’ denklem ve sorunsalların tek bir model üzerinde denetlenerek somutlaştırılması, bir olasılık söz konusu olan modelin kendisini bağlayıcı bir şekilde ilgilendirebilir; yine sanki salt o modelin tutarlılığı veya tutarsızlığı tartışma konusuymuş gibi bir ortama zemin yaratılabilir. Buna karşın, modellerin söz konusu edilip irdelenmesi sadece savların kendisini denetleme amacıyla sürdürülebilir, hatta betimin etkinliği bakımından sürdürülmelidir de; aksi takdirde hem savlar hem de

modellere dönük betimsel çıktılar yönelimsiz ve bağıntısız bir görünüme bürünebilecektir. Bu nedenle bundan sonraki uygulamaya dönük bölümde, iki ayrı ‘çeviribilimsel’ niteliği taşıdığı belirtilen model gözden geçirilirken, şimdiye kadarki tartışma içinde bulguların ve savlanan noktaların denetimi merkezi önem taşıyacaktır.

Betimin etkin ve işlevsel olması için, ayrıca modellerin ‘çeviri bilimi’ içinde yaygın ve etkinlik oranı yüksek örneklerden oluşması bir koşuldur. Başka bir deyişle, söz konusu modeller, ne denli yaygınlık ve işlerlik oranına sahipse o denli kanıtlama gücüne sahiptir. Yine dikkat edilmesi gereken bir başka ayrıntı, iki modelin betiminin, ilgiyi çok kolayca bir kıyasa doğru sürükleyebileceği olasılığındadır. Böyle bir kıyasın engellenmesi başlıca bir yükümlülüktür. Bu bakımdan iki ayrı modelin öncelikle birbirinden bağımsız olarak betimlenmesi gerekmektedir. Elbette ki iki betimin çıktıları birbiriyle savların isabetliliği veya tutarsızlığı bakımından bir ilişki ve irtibat halinde görünümleşecektir. Bu ilişkiler, modeller arasındaki ilişkilerden çok ‘çeviri bilimi’ bağlamında ilk bölümde ortaya konan genel sav ve saptamaların genel ‘çeviribilimsel’ modellerdeki somutlaşmasına işaret edecektir.

Uygulama ve modellerin betimi bölümünde şu ilkeler ve işlemler geçerli olacaktır:

a) söz konusu modelin genel tanımı:

Bu işlem, modelin tanıtımından çok ‘çeviri bilimi’ içindeki yeri ve konumu açısından genel bir betimden oluşacaktır. Buradaki amaç nesnel tarif ile söz konusu modelin tez sorunsalı bakımından denetleyici işlevinin de saydam kılınması yönündedir.

b) modelin içinde tez sorunsalının bulgulanması ve ilişkilendirilmesi:

Bu işlem, kanıtlayıcı ve somutlaştırıcı bir etkiye sahiptir; somut bir deyişle, KM ve EM kavramlarının söz konusu model içinde nasıl kullanıldığını ortaya koymak, temel hedeftir.

c) modelin tez savı bağlamında değerlendirilmesi ve yargılanması:

Bu işlem, çoğunlukla tez savlarına dönük çıkarımlar ve olası önermeler yönünde etkinleştirilecektir. Bu sırada genel ilke, ilk bölümde savlananlara yönelik gizli atıf ve göndermeler aracılığıyla savların ve çıkarımların dayandırılmasıdır.

d) her iki modelin betiminin genel özet ve değerlendirmesi:

İki modelin ayrı ayrı betiminden sonra her bir betimin sonal çıktıları bir üst boyuta yönelik değerlendirilmesi ve harmanlanması bu bölümde gerçekleşecektir.

‘Çeviri bilimi’ içinde geçerli olan modeller, genellikle karma kuramlar niteliğinde ve görünümündedir. Bu durum, şöyle bir sorunu betimleme işlemlerine yansıtmaktadır: Betimlenen modelin içinde hangi bulgu ve özelliklerin hangi dayanak ve kaynaklara bağlı olduğu çoğunlukla gizli kalmaktadır. Somutlaştırmak gerekirse, ilk betimlenecek olan model (Reiß: “Texttypologie und Übersetzungsmethode” [Metin Tipolojisi ve Çeviri Yöntemi. İşlemsel Metin]) içinde metinkuramsal birçok farklı kaynak ve dayanak söz konusudur. Bu dayanakların ve kaynakların her birine eleştirel bir ilgiyle yaklaşılması ve değinilmesi betimin asıl amacını dolaylandıracak ve etkisizleştirecektir. Bu tehlikeyi aşmak için modellerin betimi sırasında, modellerin karma yapısı birincil derecede göz önünde tutulmayacaktır. Söz konusu modeller içerisindeki sav ve önermeler, salt tez sorunsalı odaklı bir ayıklama ve eleme işleminden geçirilecektir. Bu da şu anlama gelmektedir; modellerin burada sunulacak olan betimleri, modellerin bütününe dönük kapsayıcı ve bütünlüklü olma iddiasından uzaktır.

Modellerin betiminin sırası, aynı modellerin ‘çeviri bilimi’nde ortaya çıktıkları tarih sırasına göre düzenlenmiştir. Bu tarih sırası şu bakımdan büyük bir anlamsal önem taşımaktadır. İlk model, ‘çeviri bilimi’ kavramının ortaya atılmaya başlandığı ve bununla birlikte doğan tartışmanın ilk verilerinin belirginleştiği 70’li yılların başında yayımlanmışken; ikinci model artık ‘disiplinlerarası’ bir genişleme ve yaygınlaşma özelliği atfedilen ‘çeviri bilimi’nin özerkliğinin çok yoğun tartışıldığı, nisbeten bilim olma iddiasını daha kapsamlı bir donanımla ve tartışma yelpazesıyla derinleştiren bir ‘çeviribilimin’ izlerinin belirginleştiği 80’li yılların sonunda alana sunulmuştur. İki model arasında bu bakımdan ister istemez ‘çeviri bilimi’nin oluşumsal süreçlerine dönük belirgin işaretler gözlemlenebilerek çıkarsanabilmektedir.

IV.2. Katharina Reiß: ‘Metin Tipolojisi ve Çeviri Yöntemi’ – Modelin Genel Betimi

1976 yılında ‘Metin Tipolojisi ve Çeviri Yöntemi’ adıyla yayınlanan çalışma, Katharina Reiß’in ‘Möglichkeiten und Grenzen der Übersetzungskritik’ [Çeviri Eleştirisinin Olanakları ve Sınırları] adlı 1971 tarihli çalışmasının devamı ve tamamlayıcısı niteliğinde algılanabilir. Çeviri eleştirisinin olanaklarını ve sınırlarını, çeviri uygulamasının herhangi bir normu ve öngörülebilir ölçütleri olmaksızın belirlemek ve bulgulamak, olanaksızlık düzeyinde zordur. Büyük bir olasılıkla bu gerçeklik, Reiß’ı “Metin Tipolojisi ve Çeviri Yöntemi” adlı çalışmayı ilk çalışmanın ardından oluşturmaya yönlendirmiştir. Böyle bir yorum mantıklı sayılmalıdır; zira herhangi bir ölçüt olmaksızın ortaya konmuş olan çeviri eleştirisi olanakları temelsiz ve dayanaksız durabilmektedir.

Bu modelin olası ‘özerk bir çeviribilim’ tasarımılaması yönünde etkin olup olmadığı mı sorgulanmalıdır ilk planda, yoksa öncelikle modelin yapısı, en ince ayrıntıları ile bulgulanarak betimlenmesi mi gerekir, karar verilmesi bu örneksel incelemenin başarısının da güvencesi olacaktır. Şimdiye değin, genel tartışma içinde bu modelle ilgili olarak olumlayıcı ve çeviribilimselliğini vurgulayıcı bir anlayıştan uzak bir tutum sergilenmiştir. Fakat bu noktadan itibaren, genel yargı ve savların dışında kalarak, modeli somutlaştırıp anlamak, birincil yükümlülüktür, bu bulgular üzerine bir genel değerlendirme çerçevesinde modelin ‘çeviri bilimi’ içindeki konumu ve alana katkısı eleştirel bir düzlemde belirginleştirilecektir.

IV.2.1.“Metin Tipolojisi ve Çeviri Yöntemi”nde KM-EM Kavram Çifti

Reiß’in ‘Texttyp und Übersetzungsmethode’ [Metin Tipolojisi ve Çeviri Yöntemi] adlı çalışması Karl Bühler’in dilin işlevine ilişkin ortaya koyduğu “Organon-Model” (1934) tasarımı temelinde biçimlenmiştir. Bu durum çeviri araştırmalarında sıkça anılır. Reiß çalışmasında Bühler’in dilin işlevine yönelik yaklaşımını metnin işlevi bağlantılı değerlendirir. Çalışmada görgül, dilbilimsel ve iletişimbilimsel yaklaşımların yardımıyla metin sınıflandırımını temellendirir. Reiß, metindilbilimin metin sınıflandırımı yaklaşımından öte, başka alanların bilgisinden yararlanarak, 3 temel metin kümesi ve bu metin kümesinin içinde farklı metin türlerini adlandırır.

Metinlerin yapısının çeviriyi ve çeviri etkinlik eylemlerini etkilediği düşüncesi, kısıtlı dilbilimsel bakış açısını aşan ve geride bırakan bir bakış açısından mantıklı ve yasal bir temele dayanmaktadır. Çeviride sadece sözcük ve sözcük içerikleri değil, çeviri belirleyenlerinin daha geniş ve kapsamlı boyutlar içerdiği çok önceleri Nida

tarafından dile getirilmiştir (Stolze 2001:101²⁸⁵). Aynı şekilde Stolze de Reiß'in çalışması bağlamında bu noktaya işaret etmektedir: "Metnin yapısı çeviriyi etkiler" (Die Struktur der Texte beeinflusst die Übersetzung)²⁸⁶ (Stolze 2001:122). Her metin, 'tipolojik' özyapısının özgülüğü yönünde çeviri yöntemi konusunda karar vermeyi olanaklı kılabilir. Bu karar bağlamında, metin işlevi her zaman betimleyicidir.

Reiß'in bu düşüncesini dikkate aldığımızda "metinlerin yapısı" diye adlandırılan nedir o zaman? Bir metnin yapısı hangi tür ölçütlerle tanımlanabilir? –Bu sorulara verilecek olan yanıtlar yukarıda ileri sürülenleri çelişkili bir duruma düşürecektir. Metinselliğin 'çeviri bilimi'nde bir araştırma ölçütü olarak işlev görmesi, Bühler'in yaklaşımı ile örtüşebilir.

Neubert (1968) ve Reiß (1971/1976) paralel dönemlerde metinselliğin yapısal tanımlamalarını temel alarak söz konusu açıklamaları çeviri bilimi içine taşımışlardır (bkz. Schäffner 2000). Fakat burada Neubert'in daha çok Beaugrande/Dressler'in metinsellik tanımlamasından, Reiß'in ise Bühler'in modelinden yola çıktığı görülmektedir (bkz. Schäffner 2000 ve Reiß 1976:11).

Bu bağlamda çıkış noktası farklı metin tipolojilerinin ayrı çeviri gerçekleştirme biçimleri talep ettiğinden metin tipolojisi seçilecek olan çeviri yöntemini belirlemektedir²⁸⁷. Bu bağlamda Reiß, modelinin temelinde içkin bir koşullandırma ile

²⁸⁵ Stolze burada Nida'nın sözdizimsel bakış açısından uzaklaştığını dile getirmektedir; Nida'ya atıfla onun şu sözlerini aktarmaktadır: "We are no longer limited to the idea that meaning is centered in words or even in grammatical distinctions. Everything in language, from sound symbolism to complex rhetorical structures, carries meaning". (bkz. E. A. Nida "Translating Means Translating Meaning – A Sociosemiotic Approach to Translating." İçinde: H. Bühler (1985:119-125): X. Weltkongress der FIT. Wien,

²⁸⁶ Farklı bir gelişim ve kavramsal kayma: Stolze 'Struktur' diyor, metin tipolojisi ise metin işlevsel bir kavramdır.

²⁸⁷ "Ausgangspunkt ist dabei die These, daß der Texttyp die zu wählende Übersetzungsmethode bestimmt, weil verschiedene Texttypen unterschiedliche Äquivalenzmaßstäbe und daher differenzierte übersetzerische Realisierungsmodalitäten verlangen" (Reiß 1993:01).

metin işlevsel eşdeğerliği esas alarak metin tipolojik yönelimle bir çeviri etkinliği ve yöntemlerini, normlaştırıcı bir kurallılıkla saptamaya çalışır.

Reiß'in modelinin çekirdek savlamaları ve önermeleri tablo içinde somutlaşıp bütüncül olarak görselleşmektedir. Bu nedenle, ayrıntılı incelemeye geçmeden, bu tablonun sunumu ve betimi gerekmektedir. Reiß, metin-tipolojik modelini bir diagram ve tabloda somutlaştırmaktadır (1976:11).

Texttyp [Metin tipi]	Textfunktion [Metin işlevi]	Kennzeichen [gösterge/özellik]	Äquivalenzmaß- stab [eşdeğerlik ölçütü]	Übersetzungs-methode (Primärfunktion) [çeviri yöntemi] (birincil işlev)
1. informativ (bilgilendirici)	Vermittlung von Information [bilgilendirme]	Sachorientiert [Konu odaklı]	Invarianz auf der Inhaltsebene [içerik düzleminde değişmezlik]	Sachgerecht (=“schlicht-prosaisch”) [konuya uygun (=yalın nesirsellik)]
2.expressiv (dışavrurumsal)	Künstlerische Aussage [sanatsal ifade]	Senderorientiert [gönderici odaklı]	Analogie der künstlerischen Gestaltung [sanatsal biçimlendirmenin benzer durumu]	Autorgerecht (= “identifizierend”) [yazara uygun (=özdeşleştirici)]
3.operativ (işlemsel)	Auslösen von Verhaltens- impulsen [davranış itkilerine yol açma]	Verhaltensorientiert [davranış odaklı]	Identität des textimmanenten Appells [metin içkin çağrının özdeşliği]	Appelgerecht (=“parodistisch” später adaptierend”) [çağrıya uygun (=dolaylandırıcı daha sonra alıntılایıcı)]
4.audio-medial (işitsel-araçsal)	(1-3)	(1-3)	(1-3)	Medien- bzw. verbundgerecht (= “suppletorisch”) [medya diyesi bağlantıya uygun (=anlamayı önceleyici)]

Burada Reiß'in metin tipolojisi odaklı çeviri yöntemsel önermeleri, çekirdek fikirleri ve saptamaları tabloda görünümleşmektedir. Tablo dikey ve yatay olmak üzere beşer ayrı kolon veya düzlemden oluşmaktadır. Dikey düzlemlerde metin örnekleri ve

çeşitleri sıralanırken, yatay düzlemde bunların çeviri uygulaması bağlamındaki çıkarımları ve buna bağlı olarak da çıktı verileri sıralanmaktadır. Yatay düzlem sırasındaki kolonlar arasında bir nedensellik olduğu ve burada karşılıklı belirleyici bir ilişki söz konusu olduğu görülmektedir. Buna göre, metin tipolojisi belirlemesi (Texttyp), bir sonraki kolon içeriğini, yani metin işlevini (Textfunktion) içermekte; metin işlevinin ise şu ya da bu göstergesel ‘özelliğe’ (Kennzeichen) sahip olduğu belirtilmektedir; şu ya da bu göstergesel özellikteki bir metin tipi, belli bir ‘çeviri ilişkisi’ni gerektirir (“Eşdeğerlik ölçütü veya çeviri bağıntısı ilişkisi” [Äquivalenzmaßstab veya Ü-Relation]). Tabloda betimlenen ve belirlenen ‘çeviri ilişkisi’ her metin tipinde biraz daha ayrıştırılarak tanımlanır; ancak bu betimlerin hepsi, kolon başlığına da uygun bir biçimde ‘eşdeğerlik’ ilişki betiminin alt değerleri olarak karşılanılması gereken ölçütler şeklinde belirir.

Buradaki tabloda beş kolonlu görünüm içinde önplana çıkan temel araştırma ve savlama çizelgesi, soldan sağa doğru bir çıkarımsal etkiyi temel almakta; başka bir deyişle: soldaki betim ve donatlar sağdaki sav, bulgu ve önermeler için bir zemin olma niteliğindedir, dolayısıyla bu önermelerin dayanağı olma işlevini üstlenmektedir. Buna göre, ‘metin tipi’ (işlevsel tanım), aynı metin tipinin genel işlevsellik unsuruna ve özelliğine gönderme yapma etkisine sahiptir. Bu şekilde tanımlanan metin durumlarında aynı metinlerin yine genel göndergesel özelliği vurgulanmıştır. Bu temel dayanak (metindilbilimsel düzlem) üzerine çıkarımsal önermelerin yer aldığı dördüncü (KM/EM ilişkisi) ve beşinci (çeviri yöntemi) kolondaki bulgular durmaktadır.

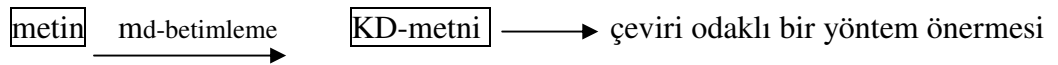
İlgili çalışmada (Reiß 1976) yukarıdaki betimsel içeriğin dayanak olarak alındığı ve çeviri odaklı bir yaklaşımla yöntem önermelerine dönük çıkarımlara zemin hazırladığı görülmektedir. Reiß, metin odaklı bir yöntemsel tasarım geliştirmiştir.

Ancak kurulan bu nedensel ve çıkarımsal ilişki kurma biçimiyle, ilgili (farklı) bilimlerden ‘çeviri bilimi’ne gizli bir geçişin yapılmış olduğu; bu işlemdeki tutumun da açık ve net bir nedene dayandırılmadan işlediği ortaya çıkmaktadır. Böyle bir tutum şöyle açıklanabilir; K. Bühler’in dilin işlevleri yaklaşımı tamamen devralınıp metin işlevleri biçimine dönüştürülmüş ve buradan da yola çıkılarak ‘çeviri odaklı’ bir yöntem önermesi düzeyine atlandığı bulgulanabilmektedir (bkz. Reiß 1993:20). Esasen böyle gizli bir çıkarımsal ilişkilendirme ‘çeviri bilimi’ araştırmalarında tekil bir örnek olmamakla birlikte, ‘bağdaşıksızlık’ (somut araştırma ile araştırma yöntemi ve çıktıları arasında uyumsuzluk) sorunsalı karşısında zorunlu olarak takınılan işlem yürütme tavrıdır.

Bu tutumun belirleyenleri ve nedeni “çeviribilim” ve “çeviri bilimi” kavramlarının bağdaşıksızlık ilişkisi ve günümüz çeviri bilimsel araştırmaların yapısında gizlidir. Aynı şekilde bu sorunsalın çözümü de ancak tümel olarak ‘çeviri bilimi’nin temellerinin sorgulanması ve saydamlaştırılması yoluyla yapılandırılabilir.

Reiß’in bu gizli çıkarımsal ilişkilendirme tutumu doğrultusunda ortaya attığı önermelerinde ‘çeviri odaklı’ yönelimin ne tür bir *ilişki* ve/veya *çıkartım* olduğu konusunda tam bir açıklama ve gerekçelendirme sunulmamıştır. Reiß’in tablosunda betimleyici (deskriptiv), yasa koyucu (präskriptiv) ve önerici/öngörücü (prospektiv) işlemlerin izlerine rastlanılmaktadır. Bu işlem zinciri araştırmanın kendisi ile özdeş değildir buna karşın. Daha somut bir ifadeyle, ‘metin tipi’ yönündeki betimsel (deskriptiv) işlem esasen Bühler’e dayandırıldığından ötürü kendi başına bir araştırma gerçekliği içermemektedir, daha çok peşinen var sayılarak aynı betimsel içerik, çeviri yöntemi düzleminde yasa koyucu (präskriptiv) işleme yönelik bir etmen olarak kabul edilmektedir.

Reiß, önermelerinde dilbilimsel temelde bir metin türü tanımından yola çıkılarak, metindilbilim odaklı bir metin işlevi betimine geçiş yaparken, çeviri odaklılığa yönelik yine gizli ve içkin bir temel çıkarım gerçekleştirmektedir. Reiß'in modelinde öncelenen sorunsal bağlamında 'metin' kavramı ile 'kaynak dilsel metin' kavramları eşanlamlı kullanılmıştır. Bu özdeşleştirme işleminin gerekçeleri açık değildir. Esasen bu denklemde modelin hedef aldığı 'çeviribilim' odaklı bilimsel çıktıların asılsız ve dayanaksız bir özdeşleştirme ve çıkarım anlayışına dayandırıldığı bulgulanabilmektedir. Bu ilişkiyi ve işlem anlayışını aşağıdaki şekilde formüle edebiliriz:

'Çeviribilimsel' veri ve çıktıları hedefleyen bu model, belirtilen hedefin aksine bulgulamayı sadece metindilbilime endekslemektedir. Reiß, tümcelerın sözdizimsel ve anlamsal düzleminin dışına çıkarak daha büyük bir birim olan metinlere yoğunlaşmaktadır. Reiß, metin sınıflandırımı çerçevesinde metindilbilimsel çalışmaların ötesinde, daha somut bir ayrıştırma yapmıştır (bkz. Stolze 2001:121²⁸⁸). Böylece 'çeviri bilimi' yaklaşımlarının Reiß'in çalışmasında yine de daha çok metindilbilimsel bilgilere dayandığı söylenebilir.

Dilin iletişimsel işlevinden yola çıkılarak aynı işlevsel özellik, metnin iletişimsel işlevi olarak betimlenmektedir. Bu durum; yabancı bir bilimin verileriyle oluşturulan çıkarımların 'çeviri bilimi' düzeyine geçilerek çeviri yöntemine ve olguların ilişkisine dönük önermelerde bulunulduğunu ortaya çıkartmaktadır. Reiß, genel anlamda

²⁸⁸ Stolze, Reiß'a yönelik bu bağlamda şunları söylemektedir: "Sie bewegt sich in ihrer darstellung nicht mehr nur auf der syntaktisch-semantischen Ebene von Sätzen, sondern betrachtet Texte als größere Einheiten und liefert eine der Textsortenklassifikation vorgeschaltete, abstraktere Differenzierung von Texten".

metinlerin üç amacı olduğunu belirtir: *bilgilendirme*, *etkileme* ve *eyleme geçirme* (bkz. Reiß 1993:08). Bu özellikleri doğrultusunda metinler her biri ayrı ayrı metin tipolojileri oluşturmaktadır.

IV.2.2. Modelin KM-EM Kavram Çifti Bağlamında Değerlendirilmesi

Günümüz ‘çeviribilim’ anlayışında ‘metin tipi/türü odaklı’ yaklaşımlar ‘çeviribilim’in disiplinlerarasılık tutsaklığından kurtulması ve diğer disiplinlerle olan ilişkisini düzenleyebilmesi yönünde çok ileri götürücü bir katkı sunamamıştır. Nitekim Reiß, metinsellik ölçütlerini Neubert’in çeviriye uyguladığı biçimiyle ele alır ve bunu ‘geliştirir’, daha doğrusu çeviribilimsel bir çıkarım düzeneğine yönelik genişletir. Bu bağlamda Reiß, yapısal bir betimlemeden dolaysız olarak işlevsel bir önermede bulunmaktadır. Reiß’in genel bir çerçeveden değerlendirilmesi bağlamında şu durumlar göze çarpmaktadır:

- Reiß kendisine çıkış noktası olarak dilbilimin ve daha da belirgin olarak metindilbilimin, metin tanımlamalarını almıştır. Bunun bir göstergesi, çeviribilimsel yaklaşımların ve önermelerin daha çok metindilbilimsel bilgilere dayanmasıdır.
- İlgili bilimlerden ‘çeviribilim’e geçiş nedensiz olmuş ve sağlam temellere dayandırılmadan gerçekleşmiş.
- Metin tanımlaması metin işlevi bağlamında dayanak olarak kullanılmış, buradan çıkışla da yöntem önerileri yapılmıştır. Yabancı bir bilimin verileriyle çıkarımlar ‘çeviri bilimi’ düzeyine geçirilmiş ve çeviri yöntemine ve olguların ilişkisine dönük önermelerde bulunulmuştur.

- Yöntem belirleme işlemi Reiß'ta tamamen KM'ye, diyesi 'kaynak dilsel metin' olgusuna dayanarak kurulmuş ve bu yönde önermeler ortaya konulmuştur. 'Kaynak dilsel metin' tam olarak nesne tanımı düzeyinde nedir, belirgin olmamaktadır; 'kaynak dilsel metin' adlı 'araştırma nesnesi'ni²⁸⁹ bir yanıyla 'metin' olgusu bir yanıyla da 'çeviri' olgusu içerisinde etkinleşen "çift-katmanlılık" ile yakından ilişkili olan 'kaynak dilsellik' çerçevesinde bir boyut olarak yorumlamak mümkündür.

- 'Çeviri bilimi'nin paradigmatik (tümel ve özsel) araştırma nesnesi (çeviri süreci²⁹⁰) yerine çeviri olgusu bütünü içinde sadece bir etmen veya açı olarak 'kaynak dilsel metin işlevi' ilgi odağı ve belirleyen unsurdur; kendi savına karşın Reiß, 'çeviri süreci'ni tümel araştırma ilgisinin sadece sonal ve yasa koyucu (präskriptiv) önermeler bağlamında somutlaştırarak değerlendirmiştir. Bu değerlendirme içinde araştırmayı, anılan süreci ayrıştırıcı biçimde betimleyerek (örneğin "özdeşleştirici" [identifizierend] şeklindeki betimin, dil işlemleri ve dönüştürüm teknikleri bakımından tam olarak ne olduğu hiç belli olmamaktadır) tümel bir bakış düzeyinde tamamlamamıştır.

- Reiß, çeviri olgusunu salt edim düzleminde kavrayarak, daha çok 'kaynak odaklı' bir etkinlik olarak kısıtlı ve/veya tek boyutlu bir yaklaşım oluşturmuştur.

- Transfer kavramı açısından Reiß'ta bir kısır döngü söz konusudur. Nitekim Reiß'ın temel çıkış yönelimi doğrudan 'kaynak dilsel metin'dir. Somut bir ifadeyle Reiß, tekil bir biçimde bu olguya yönelmektedir; diyesi bir aktarım (Transfer) söz konusu değildir.

²⁸⁹ Bilim kuramsal bakımdan araştırma nesnesi, üzerinde betimsel işlemlerin yapıldığı olgu bütünüdür. 'Kaynak dilsel metin' ise Reiß'ın modelinde yukarıda da bulgulandığı gibi üzerinde bir araştırma işlemi, hatta betimsel bir irdelemenin yapıldığı bir olgu değildir. O nedenle araştırma nesnesi kavramı turnak içinde kullanılmıştır.

²⁹⁰ Reiß'ın modelinde birincil araştırma yöneliminin ve ilgisinin 'çeviri süreci' tanımı ve betimi yönünde işlerlik kazandığını Reiß'ın kendisi de ifade etmektedir (1993:127).

Reiß, esasen ‘çeviri bilimi’nin son on onbeş yıl içinde bağımsız bir bilim olarak kendisini geliştirdiğini açıklamaktadır²⁹¹. Fakat çelişkili bir durum olarak da ‘modern çeviri bilimi’nin daha çok dilbilimsel ve iletişim-kuramsal düşüncelere ve yöntemlere eğildiğini savlamaktadır (bkz. Reiß 1993:127)²⁹². Bu düşüncesini devam ettirerek metindilbilim ve metin biliminin (Textwissenschaft) ‘genç çeviri bilimi’ne önemli etkiler verdiğini vurgulamaktadır (bkz. Reiß 1993:127). Bu da yukarıda bulgular ve çıkarımlanan çekirdek yargıları ayrıca doğrulayan yaklaşımdır -kendi başına ve model gerçekleşimi bağlamında çelişik olsa da-.

Reiß’ın yaklaşımında ayrıca araştırma nesnesi konusunda bir takım sorunlar olduğu saptanabilmektedir (bkz. bu konuda Salevsky 2002, Zybatow 2004²⁹³). Reiß, ‘Çeviri bilimi’nin nesnesinin çift dilli bir iletişim işleyişi olarak iki aşamalı çeviri süreci olduğunu savlamaktadır (bkz. Reiß 1993:127). Bunun ilki ‘anlama’ (Verstehensphase) ikincisi ise ‘yeni/yine ifade etme’²⁹⁴ (Reverbalisierungsphase) aşaması olarak tanımlanmaktadır.

Ancak Reiß, her ne kadar ‘çeviri bilimi’nin araştırma nesnesinin ‘süreç’ olduğunu açıklıyorsa da, anılan çalışmasında ‘süreci’ tanımlamaktan ziyade yapısal bir metin tanımından yola çıkmaktadır; diyesi metin türünden çıkarımladığı çeviri odaklı bir yöntem önermesini ‘KD-metni’nin (AS-Text) yapısal tanımından yola çıkarak gerçekleştirmiştir. Tüm bu geçişler içinde bir süreç tanımı yer almamaktadır.

²⁹¹ Ancak Reiß’ın bu değerlendirmesi çalışmasını yayınladığı dönem (1976) için geçerli bir görüştür.

²⁹² Ancak bunları söylerken şunlar göz önünde bulundurulmalıdır: Reiß’ın çalışması ilk olarak 1976 yılında yayınlanmış ve daha sonraki baskılarda herhangi bir değişiklik yapılmadığı söylenmektedir. Bunun için de Reiß’ın esasen hangi dönemi kastettiği çok belirgin değildir.

²⁹³ Araştırma nesnesi konusu ve sorunsalı tekil bir sorunsal olmakla beraber, kendi başına ve ayrıştırılmış olarak irdelenip çözümlenemeyecek denli tümel anlamda ‘çeviri bilimi’nin temellerini ilgilendirmektedir. Salevsky’nin (2002) araştırma nesnesi (Forschungsobjekt) ile araştırma olgusu (Forschungsgegenstand) arasındaki kavramsal ayrım bu yönde bir katkı sunabilir.

²⁹⁴ Burada söz konusu olan, sözcenin ve ifadenin yapısal; diyesi terimsel niteliğinden çok anlamsal içeriği yönünde belirginleşmektedir. Bu nedenle Türkçe’de terimleşme yönelimi pek olanaklı görünmeyen bir (anlamsal) çeviri anlayışı ortaya konmuştur.

Bu durum ‘çeviri bilimi’ içinde çok yaygın olarak kullanılan metin türü odaklı modelin esasen yapısalcı bir betimlemeden öte gidemediğini ortaya koymaktadır. Bundan dolayı da çıkarımlanan yöntem önermeleri nedensizlik ilişkisi içinde değerlendirilebilir. Nitekim yöntem önerileri bilimsel bir nesnellik taşımamakta ve uygulayıcılık anlayışlı bireysel deneyimlerin modelleştirilmesinden öte gidememektedir.

Tüm bu değerlendirmeler çerçevesinde Reiß’ın çalışması dilbilimin bir adım ötesinde yer alıyor denilebilir. Nitekim Reiß metin yapısından yola çıkmakta ve çeviri odaklı bir yaklaşımla yöntemsel önermelerde bulunmaktadır. Söz konusu çalışmanın, yazıldığı dönemlerde dilbilime bir karşı tutum içinde yer almakta olduğu söylenebilir. Bu yer alış beraberinde dilbilimin ötesinde bir şeyler arama kaygısıyla karşı karşıya kalmaktadır (bkz. Schäffner 2000, Nord 1999). Buna dayanarak Reiß’ın söz konusu araştırmasında, KM ve EM olarak adlandırılan her iki kavrama yüklediği tanımsal anlamın ve işlevin ayrıştırılması da zorunlu görünmektedir.

Reiß’ın çalışması KM ve EM bağlamında değerlendirildiğinde; her iki birim arasında bir eşdeğerlik ilişkisi betimlendiği ortaya çıkmaktadır. Bu ilişki denkleminin bu modelde mutlaklaştırıldığı anlaşılmaktadır. Nitekim Reiß; (her ne kadar tersini savlasa da) sabit ve yapısal olarak tanımlanabilen bir ‘çift katmanlılık’²⁹⁵ yargısını güçlendirmektedir. Ortaya attığı önermelerini de bu sabit betimlemelerden çıkarımlayarak geliştirmektedir.

²⁹⁵ Bu durum anlamsal olarak bir ‘çift taraflılık/boyutluluk’ olarak da betimlenebilir. İşcen (2002:48) “çeviri odaklı düşünme” yönelimini bir “çift katmanlılık” olarak tanımlamıştır.

Reiß'in çalışmasında çıkarımladığı yöntem belirlemesi tamamen 'kaynak dil metni'ne dayanarak kurulmuş²⁹⁶ ve buna bağlı olarak da tüm önermeler bu yönde ortaya konulmuştur. Bu durum Reiß'in esasen 'yasa koyucu'; diyesi norm oluşturucu bir tutum sergilediğinin önemli bir göstergesidir. Bu durumdan yola çıkarak, 'çeviri bilimi'nin yaşadığı 'çeviri kuramı' ile 'çeviri uygulamaları' arasındaki *büyük* uçurumun (Horn-Helf 1999:13, Stolze 2003) nedensiz bir şekilde çıkarımlanan ve önerilen yasa koyucu (normativ) yöntem modellerinin oluşturulmasından genişleyebileceği söylenebilir.

'Çeviri bilimi'nin tarihsel gelişim süreci eleştirel bir bakış açısıyla ele alınarak değerlendirildiğinde, söz konusu bilimin işleyişine ve oluşumuna ilişkin sav ve söylemler genellikle aynı noktalarda toplanmaktadır:

-alanlararası bir bilim dalıdır (bkz. Snell-Hornby 1986 "interdiscipline"),

-kendine ait bir kavram örgüsü yoktur, (Zybatow'un 2004:139-140 -"ithal" değerlendirmesi burada bir dayanak olarak gösterilebilir)

-kuram ve yöntemleri çeviribilimden yola çıkılarak betimlenmemiştir (bkz. Zybatow 2004:138-140),

-dilbilimin bir alt alanı gibi değerlendirilmektedir²⁹⁷.

En yaygın genelleme de, 'çeviri bilimi'nin diğer bilim alanlarından 'ödünclemeler', 'alıntılar', 'ithal kavramlar' aldığı ve 'bunları çeviri bilimine

²⁹⁶ Anılan bu saltçı ve ayrıştırıcı tutum, Reiß'in Vermeer ile ortaklaşa hazırladıkları (1984) Grundlegung einer allgemeinen Translationstheorie" [Genel Bir Çeviri Kuramının Temellendirimi] adlı çalışmalarında bilindiği gibi büsbütün yadsınmakta ve reddedilmektedir. Aynı çalışma, 'Skopos kuramı'na dayandırılmaktadır. 'Skopos Kuramı' çeviri başarımı ve gerçekleştirmeni herhangi bir kaynak belirleyen veya etmen doğrultusunda değil, bilindiği gibi salt erek kültürün içinde belli bir amaca hizmet edecek olan erek metnin (Translat) işlevi doğrultusunda yapılandırılır. Bu da kaynak odaklı tutumun yerine erek odaklılığı saltçı bir ilkesellikle koymaktadır. Reiß'in çeviri yorumu ve tanımı konusundaki bu 'U-dönüşü' ilginç olmakla beraber çeviri bilimi'ndeki belirsiz ve yönelimsiz durumun bir açık göstergesidir aynı zamanda.

²⁹⁷ Makine çevirisini araştırmaları çeviri biliminin dilbilimin alt alanı olduğu izlenimini güçlendirmektedir (bkz. Stolze 2001:54).

uydurduğu' (adaptasyonlar) yönündedir. Bu alıntılar, ilgili bilimlerden alınan kavram örgüsünden başlayarak, 'çeviri bilimi'nde 'yabancı' modellerin oldukça yaygın kullanımlarına kadar genişletilebilmektedir. 'Çeviri bilimi', alanlararası bir ilişki içinde bulunduğu diğer bilim alanlarından aldığı çeşitli kavramları ve modelleri kendi alanı içinde eksiksiz ve herkesçe kabul görmüş bir biçimde yeteri kadar uyumlulaştıramamıştır.

Reiß'in anılan çalışması da esasen kuramsal anlamda 'çeviribilim'e fazla bir katkı sunamamış ve metin tipolojisi yaklaşımı, metnin işlevini kısmi olarak açıklamaktan öte gidememiştir. Reiß, yapısal bir metin tanımlamasından kısmi bir işlev tanımlamasına; daha belirgin olarak bir işlev çıkarımsaması yapmaya çalışmış ve çeviri yöntemine ilişkin yasa koyucu (normativ) önermelerde bulunmuştur (bkz. Reiß 1993:20 –tablo).

Bu durum, Reiß'in çalışması ancak metin oluşturmuna yönelik irdelendiğinde gözlemlenmektedir. Nitekim geniş bir metin yapısal tanımın ardından bir veya iki tümceyi kapsayacak bir çeviri yöntemi önermesi görülmektedir (bkz. Reiß 1993:8-10). Bu durum Reiß'ta neredeyse kendisinin yaptığı üç tür metin tanımlamasından hemen sonraki anlatımlardan açıkça anlaşılabilir; önermelerini hep bir özetleme ve kısaca anma gibi dilsel anlatım araçları ile kurmaktadır. Reiß'in söylemlerinde ve kavramsallaştırma anlayışında bir muğlaklık veya belirsizlik olduğu görülmektedir²⁹⁸.

²⁹⁸ Burada söz konusu karmaşıklığı şu şekilde örneklendirebiliriz: "Bundan dolayı bu metin tipi çağrı ağırlıklı metin olarak ayrıştırılabilir" [Daher läßt sich dieser Texttyp als appellbetonter Typ charakterisieren]. Bunu hemen şu şekilde devam ettirir: "Bu tür metinler çevrildiğinde özdeş davranış uyarılarının oluşturulmasındaki değişmezlik amaçlanmalıdır" [Wenn solche Texte übersetzt werden, muß vor allem Invarianz bei der Auslösung identischer Verhaltensimpulse angestrebt werden]. Bu örneklere çeşitli tümce başlangıçları da eklenebilir: "çeviri için gerekli ..." [so muß für die Übersetzung, ...] ya da "... çevirisinde..." [bei der Übersetzung ...] gibi önerme tümcesi örnekleri.

Reiß'in (1976) çalışması içindeki önermeler 'çeviri bilimi' içinde daha yaygın olarak tanınmakta ve temel alınmaktadır²⁹⁹. Reiß'in 'metin tipolojisi'nin 'çeviri bilimi'ne geniş kazanımlar getirdiği birçok kişi tarafından savlanmaktadır (bkz. Stolze 1994/2001 ve Schäffner 2000). Bu görüşler doğrultusunda Reiß'in çalışması diğerleri arasında daha bir belirginlik kazanmaktadır.

Bu durumun nedeni 'çeviri bilimi' çalışmalarının süreç içinde giderek 'çeviri süreci' odaklı çalışmalar ve araştırmalara yönelmesiyle ilişkilendirilebilir. Reiß (1976) 'öngörülebilir' bir çeviribilimsel araştırma boyutuna bir zemin hazırlamakta, o zeminin bulgu ve betimlerle donatılmasını beraberinde getirmektedir. Reiß'in ilgili çalışması, tartışmanın kavram sorunsalına ve bilim-kuramsal bir dayanak oluşturmak amacıyla ortaya atılan 'disiplinlerarasılık' gibi sorunsala yönelik önemli bir irdeleme bütünü ve donanımı oluşturmaktadır. Reiß'in bu çalışmasının yukarıda anılan yaygın kullanımı ve tercih edilme durumu, yani söz konusu 'metin tipolojisi' sınıflandırımı modelinin tercih edilmesinin gerekçeleri ve nedenleri üzerinde durmakta yarar var. Bu nedenler ve gerekçeler aynı zamanda bu modelin temel özelliklerini betimlemeye ve anlamaya zemin hazırlayacaktır. Reiß'in bu modelinde ve onun işlerlik kazanmasında şu noktalara belirginlik getirilebilir:

- Metin olgusunun temel alınmasıyla, çeviri araştırmalarında yapısal bir bakış açısı ağırlık kazanmıştır. Bu düzlemde yapısal tanımlamalardan yola çıkılarak sav ve önermelerin oluşturulması yönündeki bir araştırma izlencesi oluşmuştur. Bu anlayış ise, yapı odaklı bir araştırma tutumu temelinde somut ve betimlenebilir sonuç ve bilimsel çıktılar (bu durumda "çeviri-yöntemsel" –bkz. Reiß modeli- normlar ve öngörüler) üretmeye elverişli bir ortam hazırlar; 'çeviri bilimi'nde betimlenebilir bu ortamın

²⁹⁹ Reiß'in çeviribilimsel alan içerisindeki kullanım yaygınlığı konusunda bkz. Stolze (2001:121)

zorlukları bilinmektedir; metin, bir yapı olarak algılanıp unsurları arasında dengeleme yapılarak işlevsel bir olgu şeklinde tanımlanırken, çeviri sürecini belirleyen en önemli etmen diye öngörülür;

- ‘Disiplinlerarasılık’ olgusu ve sorunsalına bir örnek teşkil etmekte; “metindilbilimsel görüş ve çıkarımların (konseptlerin) ‘çeviri bilimi’ne uyarlanması ve geliştirilmesi” (bkz. Schäffner 2000: 205) yönünde en belirgin model olma durumu; bu haliyle çeviri, olgu bütünü içinde bir unsurun veya bir etmenin –‘metin’ ve onun içinde yer alan ‘işlev’in- diğerlerine göre önplana çıkarılması belirginlik taşır; disiplinlerarasılık bir başka bilimin yönelimini almak değil sadece, tek bir bilimin ‘çeviri bilimi’ araştırması içinde diğer olası bilimlere karşı saltçı bir anlayışla tekilleştirilmesi ve baskınlaştırılması da bu tutumun bir başka etkisidir. Sonuç olarak böyle bir “disiplinlerarasılık” yorumu, ‘çeviri bilimi’ alanını bütünüyle tek bir noktadan beslenen, edilgen bir “ithal” hedefi durumuna veya konumuna itmekte ve indirgemektedir.

- Saltçı ve diğer disiplinleri dışlayıcı disiplinlerarası yorumlamanın etkisiyle bu model, dilbilime karşı ‘çeviri bilimi’ alanı üzerindeki egemenlik konusunda öncelik talebini somutlaştırmakta; ‘çeviri bilimi’ araştırmasında birincil ve kaynak üstalan konumundaki dilbilimsel araştırma yönelimine karşı belirginleşen bir ayrışma tutumu olarak değerlendirilmelidir. ‘Çeviri bilimi’ içinde etkinleşen çeşitli bilimlerin arasında metindilbilimsel yaklaşım, dilbilimsel yaklaşımı yadsıyıcı ve dışlayıcı bir araştırma ortamının talebini içinde barındırdığı savlanabilir (bkz. Schäffner (2000:207)³⁰⁰.

³⁰⁰ “Çeviri bilimi zaman içinde dilbilim yönelimli bir alan olmaktan çıkıp, disiplinlerarası özelliği taşıyan bir bilim alanına evrilmiştir. Günümüzde gittikçe artan bir şekilde çeviride dilbilimin etkisinin çok az olacağı açıklamaları belirginleşmiştir” [Die Disziplin hat sich im Laufe der Jahre von einer primär linguistisch orientierten Disziplin zu einer Interdisziplin entwickelt (...) In jüngster Zeit hat es jedoch zunehmend

- ‘Çeviri bilimi’ içinde “metin” odaklanması aracılığı ile birçok farklı yaklaşıma olanak ve zemin oluşturmakta; metin kavramı çok etmenli ve boyutlu bir olgu olduğu için farklı bakış açılarını da zorunlu kılmaktadır, örneğin ‘kültür’, ‘iletişim’, ‘eylem’ gibi ... (bkz. Schäffner 2000: 205 ve devamı).

- Son olarak bu modelin bir genel özelliği, ‘edim’ odaklı ve çeviri uygulamasına dönük olmasıdır; çeviri sürecinin yasa koyucu bir düzlem ve temelde öngörülebilir kılınması, ancak çeviri edimsel bazda bir yarar ve işlev içerebilir.

Reiß’in 1976’da yayımlanan çalışmasının adı “Texttyp und Übersetzungsmethode. Der operative Text” [Metin tipi ve Çeviri Yöntemi. İşlemsel Metin] şeklindedir. Bu başlık bile kendi başına çeşitli tartışma noktalarına yol açabilir. Öncelikle altbaşlıktaki “İşlemsel Metin” (operativer Text) ile acaba genel anlamda metin tipleri için bir örnek mi söz konusu ediliyor, yoksa daha çok metin tiplerinin tümünü kapsayacak temsilen bir işlev mi taşıyor bu tanım (“işlemsel metin”), belli olmamaktadır. Çalışmanın içinde Reiß, işlemsel metin tipini örneklemeli ele aldığını vurgulamakla (bkz. Reiß 1993:34³⁰¹) birlikte çalışmanın geneli tüm metin tiplerine ayrılmıştır. Dolayısıyla yukarıdaki belirsizlik; diyesi Reiß’in metin tipolojik modelinin hangi metin tiplerine daha uygun olup olmadığı, daha da derinleşmekte; bu yöndeki soru çözümsüz ve açık kalmaktadır.

Äußerungen gegeben, die der Linguistik nur eine untergeordnete Rolle für das Übersetzen zubilligen beziehungsweise sie als völlig ungeeignet erklären].

³⁰¹ Reiß neden bu metin tipini ayrıntılı olarak ele aldığını şu şekilde gerekçelendirmektedir: “çeviri odaklı metin tipolojisinin oluşturulmasından sonra kuramsal birikim, belirlenen metin tiplerinden birinde uygulanmalıdır. Giriş bölümünde saptandığı gibi bu amaç için işlemsel metin daha yakın görünmektedir. Şimdiye kadar olan dilbilimsel ve çeviri bilimi literatüründe arasıra bu metin tipolojisinin tekil metin türleri konulaştırılmıştır ancak bunlar ayırmılaştırmadan kullanımlık metinlere (edimsel metinler) ya da yazına yerleştirilmemiştir” [Nach der Ausarbeitung einer übersetzungsrelevanten Texttypologie soll nun der theoretische Befund an einem der ausgegrenzten Texttypen demonstriert werden. Wie bereits einleitend festgestellt, liegt sich für diesen Zweck der operative Text nahe, weil in der bisherigen sprach- und übersetzungswissenschaftlichen Literatur zwar hin und wieder einzelne Textsorten dieses Typs besprochen, jedoch stets undifferenziert den Gebrauchstexten (pragmatischen Texten) oder der Literatur zugewiesen wurden].

Ayrıca –başlık ve altbaşlık ilişkisini ilgilendiren- şu nokta da göz önünde tutulmalıdır: bu modelin, neden ‘işlemsel’ (operativ) olarak adlandırılan metinler üzerinde yoğunlaştığı ve bu tür metinlerin çevrilmesinde önerilen tekniklerin uygulamalı bir bölüm olarak yer aldığı, çeşitli açılardan gerekçelendirilmeli, bir boyutuyla da sorgulanmalıdır. Bu bağlamda Reiß’in modelinin diğer metin tiplerinde daha az işlerlik kazanabileceği düşünülebilir ve iddia edilebilir. Reiß’in, modeli tümel olarak temellendirmek için en elverişli metin tipi örneğinde odaklanarak modelin tutarlılığını savunmakta olduğu da bu iddia yönünde değerlendirilebilir.

Avrupa’da ABD’ye göre uygulama ve pazar gereksinimleri yoğun olduğundan dolayı bu kıtada oluşturulan ve geliştirilen çeviri kuramları daha çok yazınsal metinler dışında kalan metinlere yönelik düşünülmüştür. Reiß’in çalışmasının daha çok bu amaç doğrultusunda ortaya çıktığı da söylenebilir (bkz. Schäffner 2000:213). Bu düşüncelere ek olarak Schäffner’e göre, kuramsal söylemlere etki eden bazı etmenler vardır; bir ülkenin reel çeviri etmenleri, çeviri politikasının varlığı, çevirmenlerin toplumsal statüsü, ‘çeviri bilimi’nin bir disiplin olarak rolü ve etkisi gibi bazı belirleyenleri vardır. Alana yeni etmenlerin girmesi, beraberinde var olan durumların tekrar gözden geçirilmesine ve hatta oluşturulmasına yol açmıştır (Schäffner 2000:214).

Reiß’in modelinin, bu bağlamda edim odaklı bir kaygı ve tutum doğrultusunda oluşturulduğu vurgulanabilir; edim odaklı bir tutum olmasına dayanarak ‘işlemsel metin’ olarak tanımladığı metin tipi örneğini ayrıntılı olarak örneklendirmesi de diğer metin tipleriyle karşılaştırıldığında daha olanaklı ve geçerli olmaktadır. Modelin çeviri süreci ve etkinliğinin ‘işlemsel metin’ tipleri düzleminde daha da belirgin olarak gözlemlenebilirliği de bu bağlamda ortadadır. Buna dayanarak da Reiß’in zaten diğer

metin tipi örneklemelelerinde böyle bir modeli ayrıntılı olarak örneklendiremeyeceği de kendiliğinden anlaşılır bir durum ortaya koymaktadır.

IV.3. Christiane Nord: İşlevsel Çeviri Kuramı ve ‘Döngüsel Model’ (Zirkelschema) -Modelin Genel Betimi

Christiane Nord’un “Döngüsel Model” (Zirkelschema) adlı çalışması ilk kez 1988 yılında yayımlanmıştır. Söz konusu çalışmanın yayınlandığı tarih ‘çeviri bilimi’ anlayışından ‘çeviribilim’ anlayışına geçildiği dönemdir. Başka bir deyişle, Nord’un modeli, ‘çeviri bilimi’ne ‘disiplinlerarası’ bir genişleme ve yaygınlaşma özelliği atfedilen bir dönemde ortaya çıkmıştır; diyesi ‘çeviri bilimi’nin özerkliğinin, çok yoğun olarak alan içinde tartışıldığı tarihlere denk gelmektedir. Bu bağlamda anılan model, bilim olma iddiasını daha kapsamlı bir tartışma açılımıyla derinleştiren olası bir ‘çeviribilimin’ izlerinin giderek daha da belirginleştiği 80’lerin sonunda alan literatürü içinde kendine bir yer bulmuştur. Nord’un çalışması –Nord’un kendisinin de belirttiği gibi (bkz. Nord 1999:59³⁰²)- ‘çeviri bilimi’nin işlevsel bir yönelim aldığı dönem içinde görülmektedir (bkz. Stolze 2001). Bunun için bu model ancak işlevsel bir bakış açısıyla bakıldığında anlam kazanmaktadır.

Çeviri olgusuna dönük işlevsel yaklaşımlar, ‘Eylem Kuramı’na (Handlungstheorie) dayanarak ‘çeviri’yi bir eylem olarak tanımlamaktadır. Bu yaklaşımlara göre ‘çeviri’ ‘yapısal bir betim’den ziyade ‘kullanımsal bir değer’ taşır ve bir ‘işlev’e sahip olur. İşlevsel yaklaşımların temelinde bir ‘amaç’; yani bir ‘skopos’a

³⁰² Nord, burada ‘çeviri bilimi’ içindeki yaklaşımları üç ayrı grup altında ayırıştırırken kendi çalışmasını da üçüncü grup olan, işlevsel yaklaşımlar’ içinde şu şekilde sınıflandırmaktadır: “İşlevsel yaklaşımlar (...) kültürlerarası iletişim eyleminin edimsel etmenlerini ön plana getirmektedir Höning (1986) ve Nord (1988)” [Funktionale Ansätze (...) stellen die pragmatischen Aspekte des interkulturellen Kommunikationsaktes in den Vordergrund, so etwa Höning (1986) und Nord (1988)].

hizmet etme yönelimi yer alır. İşlevsel yaklaşımlar, çoğunlukla ‘metin üretimi’ni ‘amaç yönelimli bir eylem’ olarak tanımlamaktadır. Burada önemli olan erek kültürün uzlaşımsal durumlarına uygun bir EM üretmektir (bkz. Schäffner 2000:208). ‘Skopos Kuramı’ doğrultusunda amaca ulaşmak için her türlü yönelim ve teknik kullanılabilir – neredeyse her yol ‘mübahtır’ anlayışı özümsemiştir-; ‘skopos’u gerçekleştirmek için herhangi bir sınırlama yoktur. Tam bu *serbesti* ve ‘skopos’a yönelik *keyfiliğin* ortadan kalkması ve düzenlenmesi bakımından -işlevsel yaklaşımların biraz daha ötesinde yer aldığı söylenebilecek- Christiane Nord’un ‘Döngüsel Model’i örneklem olarak seçilebilir. Söz konusu model, çeşitli açılardan çeviri bilimi çalışanlarınca değerlendirilmiştir. İşcen (2002) ‘çeviri bilimi’ içinde ‘Döngüsel Model’i “en gelişkin ‘kuram’ ” olarak tanımlar.

İlk, daha ziyade çeviri bilimini bir bilim dalı olarak görme eğilimli çalışmalar arasında en gelişkin “kuram”³⁰³, kanımca Christiane Nord’un, Vermeer’in “Skopos Kuramı”na (Amaç Kuramına) dayanarak geliştirdiği ‘Döngüsel Model’ (Zirkelschema) oluşturmaktadır (İşcen 2002:51, dipnot).

‘Çeviri bilimi’ bağlamında ‘Döngüsel Model’, alanın bir bilim dalı olması yönündeki kuramsal oluşumu açısından oldukça önemli bir gelişim göstermektedir. Somutlaştırmak gerekirse: Bu modelde alanın ‘kompleks’; diyesi *çok boyutlu* yapısı dikkate alınmakta ve birçok etmen ‘çeviri bilimi’ içinde değerlendirilmektedir. Ancak burada bulgu ve saptama gibi duran bu değerlendirme bir sonraki bölümde derinlemesine irdelenerek sağlamlştırılacaktır; burada modele yönelik genel bir ip ucu olarak tanımlanabilir. Bu bağlamda bulgulama bölümü bu genel ip uçlarının somutlaştırılması ve gerekçelendirilmesine katkı sağlayacaktır.

³⁰³ Burada İşcen’in kuram sözcüğünü tırnak içinde kullanması ‘çeviri bilimi’ içinde bir kuram olgunluğunun henüz gelişmediğini vurgulamak amacıyla. İşcen’e göre ‘çeviri bilimi’nde var olan kuram sav ve söylemleri “çeviri yöntemsel önermeler” olarak nitelendirilmektedir.

IV.3.1. “Döngüsel Model”in KM - EM Kavram Çifti Sorunsalı ile İlişkilendirilmesi

‘Çeviri gerçekliği’nin içinde birçok etmenin yer almasıyla birlikte daha önceki *tek boyutlu* temel bakış ve tikel (örneğin Reiß’in modelindeki tekil bir etmene dönük araştırma yönelimi –“teilaspektual” bkz. niteme ilişkin Stolze 2001) bir bakış açısıyla ele alınan noktalar Nord’un modeli bağlamda tümel bir yönelimle el alınmaktadır. ‘Çeviri gerçekliği’ içindeki etmenlerin çokluğu, modelin çok boyutlu yapılanmasına kaynaklık eder. ‘Döngüsel Model’de ‘metnin işlevi’nin yanı sıra, bir çok başka etmen de söz konusu çeviri gerçekliği içinde değerlendirilir. ‘Metnin işlevi’ bir ‘durum’ etmeni ile ilişkilendirilerek, ‘durum-içinde-metin’ (Text-in-Situation) betimlemesi ile ‘çeviri bilimi’ açısından belirginlik kazanmaktadır. Bu gelişme ‘çeviri bilimi’ bağlamında kuramsallık oluşmasına katkı sağlayacak bir açılım olarak değerlendirebilir; bu durumu, böyle bir yönde olumlu bir ivme ve çıkarım olarak değerlendirebiliriz. Metin olgusu burada yalnızca yapısal bir biçim olmaktan çıkmakta ve bir durum etmeni içinde işlerlik kazanmaktadır; bu tür bir işlerlik ‘çeviri gerçekliğine’ uygun bir gelişme olarak değerlendirilebilir. Modelde kuramsal bir özyapı, didaktik ‘öz-savununun’ içinde ve temelinde belirgin olarak görülebilir. İşcen (2002) bu durumu içkin olarak şu şekilde açıklar:

Nord’un çalışması ilk bakışta ve Nord’un öz-savunusu doğrultusunda bir ‘çeviri didaktiği’ yönünde anlaşılabilir; bu doğrudur. Fakat, “döngüsel şema”da çeviribilimsel bir kuramsallaşma yönünde çok önemli ve bir dipnot boyutunu aşan değerde ipuçları söz konusudur (İşcen 2002:109, 33. dipnot).

İşcen’in çalışmasından da (2002) yola çıkarak, Nord’un (1995) yaklaşımında önemli bir özellik dikkat çekmektedir. Burada olası bir ‘çeviribilim’ açısından bir kuramsallaşma eğilimi belirginleşmektedir: Söz konusu eğilim, ‘çeviri gerçekliğine

bakışı, önceki modellere göre çok daha geniş ve kapsamlı ve olgusal temelde bir döngüsellik içinde *kapsayıcı* ve *tümel* bir anlayışla açıklamaya çalışmaktadır. Bu durum, diğer çalışmalarla karşılaştırılarak bir kuram niteliği oluşturması ve çevirinin ‘kompleks’ özelliğine uygunluğu açısından bir gerekçe olarak gösterilebilir. ‘Döngüsel Model’ her ne kadar didaktik bir erekle³⁰⁴ oluşturulmuş da olsa; bu bağlamda alana sağladığı çok boyutlu kapsayıcılık açısından İşcen’in de aşağıda savunduğu gibi özünde “kuram oluşturucu bir zemin hazırlamaya elverişli” bir potansiyel barındırmaktadır.

Fakat, şimdiden sonuç, kanımca ortadadır: “Kuram” diye sunulan çalışmaların, Nord’taki yaklaşım hariç (-bu çalışmanın çeviri didaktiği yönündeki öz-savunusu, onu çeviribilimsel bir kuram yönünde bir açılım olanağı olarak kavramayı etkilememektedir); tümü, salt yöntem önerisi içermekle sınırlı kalmaktadır. O halde çeviri biliminde kuram ve yöntem kavramlarını karıştırmak, bir gelenek halini almıştır da denebilir (İşcen 2002:107 Dipnot).

Ancak İşcen’in de söylediklerinde içkin olarak yer alan yargı şudur: Nord’un çalışmasında böyle bir ‘kuram’ ve yöntem ortaya konmamaktadır. Bununla birlikte de yasa koyucu; diyesi ‘normatif’ bir yöntem önermesine odaklanılmamaktadır. Nord, modelinde yöntemi genelde açık bırakarak yanılgi yaratacak bir ortamı ortadan kaldırmaktadır. Nord’un alana katkısının bu yönde olduğu söylenebilir. ‘Çeviri bilimi’ içinde sıkça vurgulanan gerçeklik, bir kuram ve yöntem karmaşasının olduğudur. ‘Çeviri bilimi’ içinde var olan birçok çalışma³⁰⁵, bir kuram olarak adlandırıldığı halde, bir yöntem önermesi olmaktan ileri gidememiştir; diyesi bir kuramsallaşma eğilimi

³⁰⁴ Buradaki didaktik hedefin ötesinde daha çok ‘çevirmen’e ‘çeviri’ bağlamında devreye giren ‘eylemsellik’ konusunda bir bilinç yerleştirmeye çalışmaktadır. Buna dayanarak bu modelin dolaysız bir anlayışla çeviriyi öğretme amacına sahip olduğunu söylemek pek isabetli görünmemektedir. Döngüsel model Nord’un kendi ifadesiyle de ‘Eylem Kuramı’ (Handlungstheorie) temel dayanak almaktadır. Çevirmen bu model sayesinde daha iyi çevirmeyi öğrenmemektedir; çeviri sürecinde hangi eylemsel standartlara uygun olarak ilerlemesi gerektiğini açık bir şekilde çıkartabilmektedir. Bu bakımdan ‘Döngüsel Model’ bir didaktik zemin ve çerçeve için veri tabanı olma işlevini taşıyabilir.

³⁰⁵ İşcen’in açıkça anmadığı çalışmaların ne olacağı, hangileri olduğu konusunda bir açıklama iyi olur; burada özellikle Reiß, Wilss, Koller gibi ‘çeviri ilişkisi’ (Ü-Relation) ve ‘çeviri süreci’ (Ü-Prozess) betimi ağırlıklı çalışanlar kastedilmektedir.

gösterememektedir. Bu durum alandaki çalışmalara genel bir bakışla bile saptanabilmektedir. Bu değerlendirmenin dışında kalarak Nord'un yaklaşımında kuramsallaşmaya giden çeviribilimsel açıdan önemli yönelimler olduğu görülebilir. Nitekim Nord, ortaya koyduğu modelde 'çeviri gerçekliği'ni tek bir metin türü üstünde ayrıntılandırarak değil (Reiß'in tersi bir tutum), tüm metin türleri ve tipleri bağlamında gerekli bir yol gösterici olarak bir 'durum-içinde-metin' çözümlemesi modeli ortaya koymaktadır.

Nord'un 'Döngüsel Modeli', -Reiß'tan farklı olarak- bir döngüsel devinimi tanımlar; burada tamamen tümel bir yönelimle çok boyutlu bir devinim gösterilmektedir³⁰⁶. Bu bağlamda Reiß'a yönelik bir ilişki kurulduğunda Reiß'ın çalışmasında tekil bir birimden (KM- çözümlemesi) yola çıkarak tekillik içinde öngörülebilir (prospektif) bir genelliğe işaret ettiği görülür. 'Metin Tipolojik Model', sorgulanan KM ve EM kavram çiftini tekil birimler olarak kabul etmekte ve yapısal bir temelden hareketle bir metin olarak betimlemektedir. Bu durum, 'çeviri bilimi'nin tek yönlü bir *boyuttan* ele alındığını göstermektedir. Daha farklı bir ifadeyle 'çeviri ortamı'nın normlaştırılmasıyla ilgili 'tek yönlü bir belirleyim' ortamı oluşturulmaktadır.

'Çeviri bilimi'nin didaktiği açısından önemli bir gelişme sağlayan araştırmacı Christiane Nord'un, 'Lasswell-Formülü'³⁰⁷'nü 'İşlevsel Çeviri Kuramı' (funktionale Translationstheorie) çerçevesinde 'çeviri gerçekliği'ni modelleştirme çabasıyla, 'çeviri bilimi'ne farklı bir yön verdiği savlanabilir. Nord 'Lasswell-Formülü'nün yardımıyla bir metinden çeviri odaklı bir KM'ye (übersetzungsrelevante AT) geçişi içkin olarak gerekçelendirmektedir.

³⁰⁶ Reiß'ta saptanan tikel yönlü bir yönelim; bir kaynaktan bir erek olguyu tek yönlü oluşturma hareketi şeklindeydi.

³⁰⁷ Habercilik metinlerini çözümlemede kullanılan bir model.

Nord Lasswell-Formülü'nü şu şekilde konulaştırır:

Eylem birimi	İlgili olgusal etmen
Wer übermittelt (Kim iletir)	Textproduzent/Sender (Metin üreticisi/gönderici)
Wozu (Ne için)	Senderintention (Gönderenin ereği)
wem (Kime)	Empfänger (Alıcı)
über welches Medium (Hangi araçlarla)	Medium/Kanal (Kanal)
wo (Nerede)	Ort (Yer)
wann (Ne zaman)	Zeit (Zaman)
warum (Neden)	Kommunikationsanlass (İletişim nedeni)
einen Text (Metin)	
mit welcher Funktion (Hangi işlevle)	
Worüber (Neyle ilgili)	Thematik (Konu)
sagt er (Söyler)	
was (Ne)	Textinhalt (Metin içeriği)
(was nicht) (Ne değil)	Präsuppositionen (Varsayımsal unsurlar)
in welcher Reihenfolge (Hangi sırayla)	Textaufbau (Metin yapısı)
unter Einsatz welcher nonverbalen Elemente (Hangi dilsel olmayan öğelerin kullanımıyla)	
in welchen Worten (Hangi sözcüklerle)	Lexik (Sözcük bilgisi)
in was für Sätzen (Hangi tümcelerle)	Syntax (Sözdizim)
in welchem Ton (Hangi vurguyla)	suprasegmentale Merkmale (Vurgu, Ses bilgisi)
mit welcher Wirkung? (Hangi etkiyle?)	

Nord yukarıda anılan ‘W-soruları’ ile oluşturulan ve iletişimselliği erekleleyen formülü çeviri didaktiği bağlamında çevirmenin görevi olarak şu şekilde dönüştürür:

“Kim niçin kime hangi kanal üzerinden ne zaman neden bir metni hangi işlevle aktarmalı?” [Wer soll wozu wem über welches Medium wo wann warum einen Text mit welcher Funktion übermitteln?]

“Neyle ilişkin neyi (neyi değil) hangi sırayla hangi dilsel olmayan öğelerin kullanımıyla hangi sözcüklerle ne tür tümcelerle hangi vurguyla hangi etkiyle söylemeli?” [Worüber soll er was (was nicht) in welcher Reihenfolge unter Einsatz welcher nonverbalen Mittel in welchen Worten in was für Sätzen in welchem Ton mit welcher Wirkung sagen?]

Lasswell-Formülü’nün asıl etmenlerine bakıldığında “Who says what in which channel to whom with what effect?” (bkz. Lewandowski 1990: 476) bütüncül bir soru olduğu görülmektedir.

Bu yaklaşıma eleştirel olarak bakıldığında, bazı etmenlerin (örneğin kim? Kime? Neden?... gibi) esasen bazı (özellikle kurgusallığın üst boyutlarda olduğu ortada olan yazınsal metinler) metinler için, yanıtlanması uzun bir çalışmayı gerektirebilir ve kesin yanıtları olmayabilir. Nord, çalışmasında bu ayrıntıyı kısaca anmış, fakat derinlemesine irdelememiştir. Kendisi çalışmasında bu bağlamda bazı metin örnekleri sıralamıştır³⁰⁸,

³⁰⁸ Nord seçtiği metin türlerine ilişkin şunları söylemektedir (bkz. Nord 1995:199): “Metin örnekleri, metinlerin her birinin kendisinde bir unsurun gölülünebileceği yönde seçilmişlerdir. Bu unsurlardan biri KM-çözümlemesinin çevirinin işleve uygun olabilmesi için çeviri odaklı etmenleri soyutlamasını nasıl olanaklı kıldığıdır. Her üç metin örneği de edimde sıkça çevrilen metin türlerine aittir. Bu üç örnekten ikisinin yazınsal alandan seçilmiş olması, kanımca onların değerini azaltmamaktadır. Çünkü ön planda kalan çözümleme unsurları aynı zamanda başka metin türleri için de geçerlidir ve çözümleme ve çeviri yönteminin sonuçları belli bir dereceye kadar genelleştirilebilir” [Die Textbeispiele wurden so ausgewählt, daß sich an ihnen jeweils unter einem bestimmten Aspekt zeigen läßt, wie die AT-Analyse die Isolierung der übersetzungsrelevanten Faktoren ermöglicht, so daß die Übersetzung funktionsgerecht sein kann. Alle drei Texte gehören zu Textsorten, die in der Praxis häufig übersetzt werden. Daß zwei der drei Beispiele aus dem literarischen Bereich stammen, schmälert meines Erachtens ihren Wert nicht, da die im Vordergrund

fakat bu metinlerin işlevlerine uygun (funktionsgerecht) bir şekilde nasıl çevrilmeleri gerektiği konusunda yeteri kadar açıklayıcı bilgiye modelin açıklamaları içinde yer vermemiştir.

Bu amaca yönelik Nord'un çalışmasına baktığımızda yukarıda da anıldığı gibi iletişimsel bir model 'çeviri bilimi' ('Eylem Kuramı' yönünde bir eğilimle) içine taşınmış ve *sözde* çeviri odaklı bir bakış açısıyla uygun duruma getirilmeye çalışılmıştır; daha doğrusu KM'yi çözümlemede bir araç olarak kullanılmaktadır. Ortaya çıkan sonuçlar bu bağlamda daha çok çeviri didaktiği yönünde etkinleştirilebilmektedir. İşcen, Lasswell-Formülü'nün daha çok "çeviri ediminin denetlenmesine" ilişkin bir araç işlevi gördüğünü belirtir.

Lasswell-soruları, çeviri stratejik ve çeviri-yöntemsel sorulardan oluşmaktadır, yani çeviri ediminin denetimi ve yetkinleştirilmesi yönünde devreye sokulan çeviri-tekniksel bir araçtır (İşcen 2002:93 dipnot).

Nord'un modelinin 'çeviri eylemsel' bir önem ve etkiye sahip olduğu söylenebilir; Nord da bu bağlamda 'çeviri eylemselliği' içinde bir gerekçelendirmeye girmektedir. Buna dayanarak buradaki bağıntının makul ve mantıklı bir tutum olarak oluşturulduğu da ortadır.

Nord temelde 'işlevsel çeviri'³⁰⁹ yaklaşımı ile kültürlerarası iletişimi önceleyen amaca dönük bir yönelim erekler. Nord çalışmasında aynı zamanda da çeviri güçlüklerini dizgeleştirmekte ve gruplandırmaktadır (bkz. Nord 1995:181 – Schematisierung von Übersetzungsproblemen). Böylece de çeviriye didaktik bir açılım

stehenden Analyseaspekte durchaus auch für andere Textsorten gültig und die Ergebnisse von Analyse und Übersetzungsmethode bis zu einem bestimmten Maße verallgemeinerbar sind].

³⁰⁹ Bu konuya ilişkin bkz. Nord (1999:59): Nord 'çeviri bilimi' içindeki 'işlevsel' yaklaşımları şu şekilde tanımlar: "Funktionale Ansätze stellen die pragmatischen Aspekte des interkulturellen Kommunikationsaktes in den Vordergrund".

kazandırmaktadır. Nord, ‘Lasswell-Formülü’nü çevirmene yönelik işlevsel kılmaktadır. Bu durum esasen çeviribilim açısından daha çok çevirmenin bir ‘*çeviri görevi*’ ile yükümlü olduğu yönünde anlaşılmaktadır; Nord’a göre çevirmen, bir ‘işveren’ [Initiator] tarafından bir çeviri görevi ile çeviri sürecini başlatmaya yönlendirilir (bkz. Nord 1995:09).

Stolze, Nord’un ‘Döngüsel Model’i döngüsel bir etkileşim ve ilerleyiş meydana getirdiği için, daha çok ‘yorumbilimsel’ bir içerik bağlamında anlaşılabilirliğini belirtmiştir:

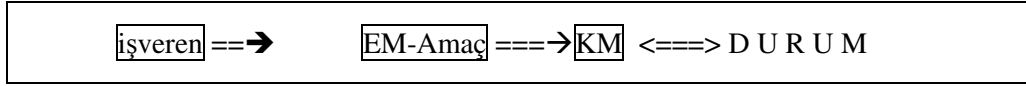
Bu anlamda çevirinin dairesel bir süreç olduğu görüşü analogik olarak modern yorumbilim yaklaşımı ile ilişkilidir. Burada ‘anlamanın daireselliği’ aktarımın ve yorumlayıcının devinimlerinin iç içe geçtiği bir oyun olarak tanımlanır [Gadamer 1972,277] (alıntılayan Nord 1995:39)³¹⁰.

Nord’da çevirmen, bir EM-bireşimini (ZT-Syhtese) yaratma/oluşturması gerektiğini bilmektedir. Çevirmen bu süreçte, hangi etmen veya boyutlara dayanması gerektiğinin de bilincinde eyleyebilir. Buna bağlı olarak çevirmen, davranışsal adımları çok net olarak görebilmektedir. Bir çeviri eylemi içinde bulunan kimse, Nord’a bakarak tüm çeviri süreç ve aşamalarında nelere nasıl başvurusu gerektiği konusunda yeteri kadar bilgi ve teknik yol gösterme olanaklarını bulabilmektedir.

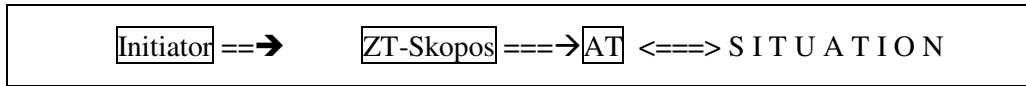
“Çevirinin çeviri odaklı olması yalnızca (geri dönüşümlü) durum-içinde-KM’nin çözümlenmesine değil, aynı zamanda da durum-içinde-EM’nin çözümlenmesine de (öngörülebilir) hizmet etmesiyle olanaklıdır. Bundan dolayı KM-çözümlemesinin her verisi EM-önverileri ile karşılaştırılmaktadır. Ancak bu şekilde bir KM’nin çeviride

³¹⁰ “In diesem Sinne steht ein solches Verständnis vom Übersetzungs- als einem zirkulären Prozeß in Analogie zu einer modernen Hermeneutik-Auffassung, nach welcher der ‘Zirkel des Verstehens’ aufzufassen ist als ‘das Ineinanderspiel der Bewegung der Überlieferung und der Bewegung des Interpretieren’ [Gadamer 1972,277]” (alıntılayan Nord 1995:39).

işlenmesi ya da bunun gerekli olup olmadığı ve hangi biçimde ve ne derece işlenmesi gerektiği sınanabilir”³¹¹ (Nord 1995:267).

[Almanca kavramları ile]

‘Döngüsel Model’de ‘itici bir güç’ olarak bir ‘işveren’ (Initiator) önemli bir rol oynamaktadır. İtkileyici bir işlev taşıyan anılan bu ‘etmen’ bir ‘erek metne’; diyesi bir ‘çeviri’ye (Translat) gereksinme duyduğu için ‘çeviri etkinliği’nin başlatılmasına bir itki gücü taşır. Nord’un sözleriyle ise bu durum: “İşveren belli bir erek metne; diyesi ‘çeviri’ye gereksinimi olduğundan çeviri etkinliğinin başlaması için itki oluşturur”³¹² biçiminde gerekçelendirilmektedir. İlk etki eden etmen olarak ‘işveren’ betimlenmektedir. Çeviride bir öncünün olması gerektiği kabulü ile bu öncünün çeviri için taşıdığı ‘işlev’ aynı zamanda ‘EM’nin ön verileri’ (Zieltextvorgaben) ve ‘çeviri görevi’ni (Übersetzungsauftrag) de belirlemektedir³¹³.

³¹¹ “Übersetzungsrelevant wird das Verfahren jedoch auch dadurch, daß es nicht nur (retrospektiv) zur Analyse des AT-in-Situation, sondern auch (prospektiv) zur Analyse des ZT-in-Situation dient. Daher wird jedes Ergebnis der AT-Analyse unmittelbar in Kontrast gesetzt zur ZT-Vorgabe. Nur so kann geprüft werden, ob und, wenn ja, in welchem Maße und in welcher Weise ein AT bei der Translation ‘bearbeitet’ werden muß”.

³¹² “Der Initiator gibt den Anstoß zu dem Translationsvorgang, weil er einen bestimmten Zieltext, das ‘Translat’, benötigt”.

³¹³ “Çevirinin işveren için yerine getirmesi gereken taleplerden erek metin ön verileri; diyesi çeviri görevi (bkz. Nord 1986) oluşturulabilir. İşverenin gereksinimlerini karşılayacak bir çeviri oluşturabilmek için çevirmen çeviri eylemlerini yönlendirmektedir” [Aus den Anforderungen, die das Translat für den Initiator erfüllen soll, lassen sich die Zieltextvorgaben bzw. der Übersetzungsauftrag (vgl. Nord 1986) herleiten. Nach diesen richtet der Translator seine Übersetzungshandlungen aus, um ein den Bedürfnissen des Initiators entsprechendes Translat herzustellen] (Nord 1995:9).

Yukarıda da belirtildiği üzere ‘çevirmen’, itki gücü oluşturan ‘işveren’in (Initiator) istekleri doğrultusunda ‘çeviri eylemlerini’ yönlendirir. İkinci bir önemli etmen olarak da ‘skopos’ tanımlanabilir. Nord’a göre, ‘skopos’, ‘erek durum’ (Zielsituation) ve ‘erek metin işlevi’nin (Zieltextfunktion) birlikte ortaya çıkardıkları ‘durum içindeki işlev’ olarak betimlenebilir (bkz. 1995:39). ‘İşveren’ (Initiator), ‘skopos’un ne olması gerektiği yönünde karar verir; ancak bütün sorumluluk yine ‘çevirmen’e aittir (bkz. Nord 1995:10).

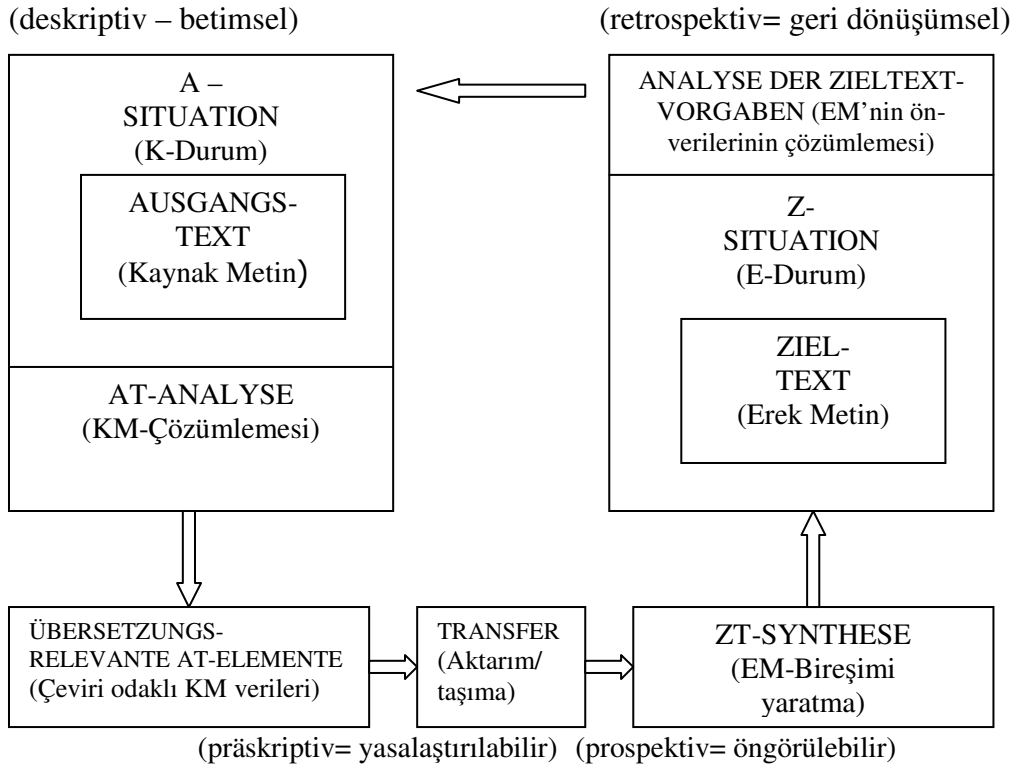
İşveren’in ‘çeviri etkinliği’nin başlamasını olanaklı kılacak bir ‘çevirmen’e yönelmesi ile ‘süreç’ başlamış kabul edilir. ‘İşveren’ ‘çevirmen’ ile belli bir görev doğrultusunda ‘çeviri etkinliği’nin başlatılması için bir nevi uzlaşım sal bir ‘iletişim’ gerçekleştirir³¹⁴. Nord’a göre, bu iletişim bütünü şu şekilde betimlenmektedir (bkz. Nord 1995:8 Translationsvorgang 1, Schema 1).

‘Çeviri görevi’ (Übersetzungsauftrag) doğrultusunda ‘çeviri etkinliği’ (Translationsvorgang) başlatılır, sürdürülür ve tamamlanır. Nord’un bu betimi çeşitli etmenler yoluyla genel olarak ‘çeviri’yi anlamamıza katkı sunmaktadır. Döngüsel Model, ‘çeviri’nin karmaşık ve kompleks yapısını betimleyebilecek ve bununla beraber birçok çeviri etmenini de kapsayacak bir model olarak değerlendirilebilir. ‘Çeviri’, belli bir ereği yerine getirmek amacıyla gerçekleşen bir etkinlik olarak da betimlenebilir; diyese genel olarak bir ‘çeviri etkinliği’ne gereksinim duyulduğu düşüncesi yönünde

³¹⁴ “Genellikle çeviri etkinliği bir görev verenin; buna işveren (I) demek istiyorum, belli bir alımlayıcı (EM-A) için belli bir erek metne (EM) gereksindiği için; diyese kaynak dilde (KD) ve metin üreticisinin (KM-Ü) belirli kaynak kültürel koşullar altında ve/veya metin göndericisi (KM-G) tarafından iletilen bir metnin (KM) kendisinin erek dilde (ED) alımlama isteminden bir çevirmene (Ç) yönelmesiyle başlar” [Der Translationsvorgang wird in der Regel dadurch in Gang gesetzt, daß sich ein Auftraggeber, den ich Initiator (I) nennen will, an einen Translator (TRL) wendet, weil er einen bestimmten Zieltext (ZT) für einen bestimmten Rezipienten (ZT-R) benötigt bzw. weil er einen in einer Ausgangssprache (AS) und unter bestimmten ausgangskulturellen Bedingungen von einem Textproduzenten (AT-P) verfaßten und/oder von einem Textsender (AT-S) gesendeten Text (AT) selbst in der Zielsprache (ZS) rezipieren will] (Nord 1995:5).

gerçekleşir. Nord, bu söz konusu ‘çeviri etkinliği’ni (Translationsvorgang) ‘döngüsel’ bir çizelge ile açıklamaya çalışır:

(Nord’un ‘Döngüsel Model’inin görsel sunumu için bkz. Nord 1995:38)

‘Çeviri süreci’ ‘EM ön-verileri’nin çözümlenmesiyle; diyesi ‘skopos’u karşılayabilecek etmenlerin çözümlenmesiyle başlar. Bu durum geri dönüşümsel olarak (retrospektiv) nitelendirilecek bir yönelimdir. İkinci aşama olarak gerçekleşecek olan kaynak metin çözümlemesi ise daha çok betimleyici (deskriptiv) bir tutumla oluşturulur. Bunun devamında ise çeviri odaklı KM verilerinin nasıl transfer edileceği, yasalaştırılabilir (präskriptiv) bir anlayışla betimlenebilir. Sonraki aşamada ise

öngörülebilir (prospektiv) bir bireşimi olanaklı kılabilmek için transfer eylemi sonuçlandırır³¹⁵.

‘KM-çözümlemesi’nin³¹⁶ ‘Döngüsel Model’de ancak ikincil, bir rol oynadığı görülmektedir. ‘Döngüsel Model’ çerçevesinde ‘KM çözümlemesi’ ancak; ‘EM oluşturma’ (ZT-Formulierung) açısından ‘skopos’u karşılayacak, önemli unsurların çözümlenmesi yönünde bir katkı yapmaktadır. Burada söz konusu ‘çözümleme’ ise KM’nin tüm unsurlarını değil, daha çok ‘skopos’a uygun olacak unsurları ‘çeviri süreci’ içinde dikkate almaktadır. Nord’un dayandığı ‘skopos’ betimi ise ‘Skopos Kuramı’nın ‘amaç’ tanımlamasını temel almaktadır. Nord (1995:27), bunu devamında Vermeer’e de atıfta bulunarak şu şekilde tanımlar:

Daha önce anılan Skopos kuramına göre bir çevirinin Skopos’u, çevirinin (amaçlanan, öngörülen) işleviyle belirlenmektedir. Skopos kuramı, öncelikle Vermeer tarafından 1978 yılında sunulan ‘genel çeviri kuramı’nın bir parçasıdır ve toplumbilimsel bir alt kuralla ifade edilmiş bir ‘Skopos Kuralı’ çerçevesinde yer alır: Etkileşim (ve etkileşimin özel bir türü olan iletişim) kendi işlevi (Skopos) tarafından belirlenir, kendi amacının bir işlevidir – ETK(Ç) i(Sk). (...) amaç, alıcıya bağlı olarak tanımlanabilir: Sk i(a).”³¹⁷

³¹⁵ “Erek metin verilerinin, diyesi EM’nin bir iletişim aracı olarak kullanılacağı mevcut (amaçlanan) bir iletişim durumu DUR(e) kapsamında mevcut bir amacın gerçekleşmesi için önem taşıyan unsurların çözümlenmesi çeviri sürecinin ilk adımdır. Erek metin verilerinin, KM’nin her bir betiminin işlenmesi amacıyla ifade gücünün belirginleşeceği biçimde ‘işlenebilirleştirilmesi’ anlamlı bir tutum olurdu (...). Görev ile KM’nin birbirini tamamlayıcı olup olmadığı durumunun yüzeysel bir biçimde ölçüldüğü kaynak metin çözümlemesi de ikinci adımdır. Bunun ardından kaynak metin birçok düzeyde kapsamlı bir biçimde çözümlenir. Bu bağlamda odaklanılan nokta, skopos’a göre EM’nin oluşumu için önemli bir anlam taşıyan metin öğeleridir” [Der erste Schritt im Translationsprozeß ist die Analyse der Zieltextvorgaben, d.h. der Faktoren, die für die Realisierung eines gegebenen Skopos in gegebener (intendierter) Kommunikationssituation SITz, in welcher der ZT als Kommunikationsinstrument fungieren soll, relevant sind. Es wäre sinnvoll, die Zieltextvorgaben derart zu ‘operationalisieren’, daß ihre Aussagekraft für die Verarbeitung der einzelnen Instruktionen des AT sichtbar wird (siehe unten, Kap.4.0.c.). Dann folgt als zweiter Schritt die Ausgangstextanalyse, bei der zunächst nur grob abzuschätzen ist, ob Auftrag und AT kompatibel (K) sind, bevor dann der Ausgangstext umfassend auf sämtlichen Ebenen analysiert wird. Dabei liegt zweifellos das Hauptaugenmerk auf den Textelementen, die entsprechend dem Skopos für die ZT-Formulierung von besonderer Bedeutung sind] (Nord 1995:37).

³¹⁶ Bu durum Reiß’ta (1976) önemli bir aşama olarak kabul edilen; diyesi ‘çeviri süreci’nin başlatılması için vazgeçilmez görülen bir KM çözümlemesidir.

³¹⁷ “Der Skopos einer Übersetzung wird , nach der bereits erwähnten ‘Skopostheorie’, durch die (intendierte, vorgesehene) Funktion des Translats bestimmt. Die Skopostheorie ist Teil einer zuerst von Vermeer 1978 vorgestellten ‘allgemeinen Translationstheorie’ und besagt, in einer ‘Skoposregel’ mit einer soziologischen Unterregel formuliert (Vermeer 1978:1983,54):

‘Çeviri süreci’ tanımlaması doğrultusunda Nord’un ‘Döngüsel Modeli’ temelinde ‘skopos’a dayanan yaklaşım yukarıda da görülür. Bu model açısından ‘skopos’ ‘çeviri etkinliği’nin başlatılabilmesi yönünde ‘işveren’ tarafınca belirlenir ve ‘çevirmen’ tarafından da desteklenerek betimlenir. Çevirmen, işverenle yaptığı anlaşma ile kaynak metinde dışarıda bırakılması gerekenleri eler ve ardından metni çevirir³¹⁸.

Burada önemli bir erek olarak ‘işleve uygunluk’ nitelenebilir; Nord’da bu beklentinin karşılanması önemli bir kazanım olarak tanımlanabilir. Çeviride işlevsellik ve işlev yönelimi ilk kez 1971 yılında Reiß ile başlar. Reiß, daha çok çeviri eleştirisi bağlamında bir kuramsal temelin oluşumunu hedefler: Çevirmenin kaynak metin (KM) amacı dışında bir işlev amaçlaması, 1978 yılında Reiß ve Vermeer ayrı ayrı çeviri yönteminin kaynak metnin (KM) kendisinden çok, çevirmenin yüklediği işlevle ilgili olması gerektiğini belirtir. Bu durum önce Vermeer, (1978/1983) daha sonra Reiß/Vermeer (1984) ikilisi tarafından ‘Skopos Kuramı’ olarak adlandırılır³¹⁹.

interaktion (und als deren sonderstorte: translation) wird von ihrem zweck (skopos) bestimmt, ist eine funktion ihres zwecks – IA (Trl) f(Sk). (...) der zweck ist als empfängerabhängige beschreibbar: Sk f(E)].

³¹⁸ “Etkinlik esasen işveren tarafından amacın (E-durum ve erek metin işlevi) belirlenmesiyle başlamaktadır. Bu durum bir olası çevirmen tarafından da desteklenebilir ve çevirmen tarafından ayrıntılı olarak belirtilmesi gereken verilerin çözümlemesi ile de sağlanabilir. Bundan sonra çevirmen durum-içinde-KM’yi içinde bulundurduğu çeviri malzemesi yönünden çözümler. Çevirmen çeviri odaklı KM-unsurlarını soyutlar, amaca uygun olarak erek kültüre bunları aktarır ve E-durumda erek metin ön verilerine uygun ve işleve uygun olarak bir EM üretir” [Der Vorgang beginnt bei der Festlegung des Skopos (Z-Situation und Zieltextfunktion) durch den Initiator, eventuell unterstützt vom Translator, und der Analyse der betreffenden Angaben, die möglichst detailliert sein sollen, durch den Translator. Danach analysiert der Translator den AT-in-Situation in bezug auf das darin enthaltene Translationsmaterial. Er isoliert die übersetzungsrelevanten AT-Elemente, transferiert sie gemäß dem Skopos in die Z-Kultur und produziert einen ZT, der in der Z-Situation den Zieltextvorgaben entspricht und damit funktionsgerecht ist] (Nord 1995:39).

³¹⁹ “İşlevsel yönelim çeviri kuramında ilk kez Reiß (1971,93) tarafından konulaştırılmıştır. Reiß burada çeviri eleştirisinin özel bir ulamı olarak bir aktarımın ‘özgün kullanım amacını’ göstermektedir. Ancak burada bir çevirinin kaynak metinden farklı olarak başka amaçlara hizmet edebileceği durumu özel bir durum olarak açıklanmaktadır. Bu özel durum, eşdeğerlik odaklı bir çeviri eleştirisinin normal ulamlarını devre dışı bırakır. Bu temel ifadeye Reiß (1976) da bağlı kalmıştır. 1978’den beri Vermeer’de ve Reiß’ta da farklı olarak çeviri yönteminin KM’nin işlevinden değil de daha çok çevirinin ereklenen işlevinden oluşturulması gerektiği talep yer alır. Bu talep Vermeer’de (1978; 1983, 54) ilk kez ‘skopos kuralı’ olarak ifade edilir ve Reiß/Vermeer’de (1984) daha sonra ‘skopos kuramı olarak çeviri kuramsal modelin en önemli yapı taşı olarak yer alır” [Die funktionale Orientierung ist in der Übersetzungstheorie erstmals angedeutet bei Reiss (1971, 93ff.), wo der “spezielle Verwendungszweck” einer Übertragung als besondere Kategorie der Übersetzungskritik aufgeführt wird. Allerdings wird hier die Tatsache, daß ein Translat möglicherweise anderen Zwecken dienen kann als der Ausgangstext, als Sonderfall behandelt, der die normalen Kategorien einer ansonsten am

Reiß, “Möglichkeiten und Grenzen der Übersetzungskritik. 1971” (Çeviri Eleştirisinin Olanakları ve Sınırları) adlı çalışmasında bir metin çözümlemesi modeli örneği ortaya koymaktadır. Ancak Reiß’in kendi kendisiyle zaman içinde çelişmelere düştüğü, kimi zaman kaynak odaklılık kimi zaman da belirsiz bir erek işlev odaklılık yönünde savlar sunduğu da belirtilmelidir bu bağlamda. Reiß ve Vermeer’in ortak çalışmalarında artık işlev yalnızca KM’nin metinsel çözümlemesinden değil, daha çok ereklenen çevirinin işlevinden yola çıkılarak betimlenmektedir.

IV.3.2. Eylem ve Çeviri İlişkisinde “Durumsallık” Yönelimi olarak “KM” ve “EM”

‘Döngüsel Model’, Nord’un kendi amacı ve açık sözlerine göre ‘çeviri didaktiği’ düzleminde bir model olarak görülse de özünde çeviri olgusuna salt tekil bir boyut veya etmen (örneğin ‘metin’) doğrultusunda değil çok etmenlilik ve çok boyutluluk çerçevesinde yaklaşmasıyla belirginlik taşımaktadır. Bu çok etmenliliğin merkezinde, çeviri öğretimi hedefi olan ‘öğrencinin’; diyesi çevirmen adayının çeviri gerçekliği ve eylemi içinde iken öncelikle bir iletişimsel durum içinde bulunduğunun bilincinin aktarılması bulunmaktadır. Başka bir deyişle çeviri, dil eylemi, iletişim ve durumsallık boyutları iç içe ve birbiriyle sıkı sıkıya nedensel bir bağla kenetlidir. Bu eylem bir döngüsellik içinde salt bir son yapıya (örneğin EM) doğru değil, sürekli başa (durum-

Äquivalenzbegriff orientierten Übersetzungskritik außer Kraft setzt. Diesem Grundsatz ist auch noch Reiss 1976a verpflichtet. Seit 1978 findet sich dann bei Vermeer und auch bei Reiss verschiedentlich die Forderung, die Übersetzungsmethode müsse nicht von der Funktion des AT, sondern vielmehr von der intendierten Funktion des Translats bestimmt werden. Diese Forderung wird in Vermeer 1978:1983, 54, erstmals als “Skoposregel” formuliert und dann von Reiss/Vermeer 1984 als “Skopostheorie” zum wichtigsten Baustein ihres translationstheoretischen Modells erhoben] (Nord 1995:4).

içinde-metin) ve oradan tekrar ileriye doğru (EM-bireşimi/sentezi yaratma) dinamik bir süreç anlayışıyla gelişmektedir.

‘Çeviri bilimi’, kaynaklara da dayanarak söylendiği gibi (bkz. Stolze 2001,2003; Schäffner 2000) 1980’li yıllarda ‘işlevsel’ bir yönelimi takip etmiş ve bu yönde işlevsel yöntemler (örneğin Vermeer’in 1978 ‘Skopos Kuramı’) geliştirilmesine kaynaklık etmiştir. Bununla birlikte ‘Eylem Kuramı’ (Handlungstheorie) temel alınarak ‘çeviri’ bir eylem olarak tanımlanmaktadır. Önceleri daha çok tekil bir etmene dönük bir yönelim içinde (Reiß’in 1971,1976/1993 yaklaşımlarında olduğu gibi) daha sonraları çok etmenli bir yönelimle (Nord’un 1988/1995 -çok yönlü etmenleri içeren ‘Döngüsel Model’i gibi) ‘çeviri’ bir eylem olarak tanımlanmıştır.

Bu çok etmenli yaklaşım içinde belirleyicilik açısından önemli etmen olarak ‘işlev’ etmeni tanımlanabilir. Metinler işlevlerini, metnin içinde bulunduğu belirli unsurların (örneğin bağlam, bağlaşım ...) bir arada bir ‘yapılış’ içinde; daha somut ve belirgin bir ifadeyle bir ‘sistem’ oluşturmaktan elde eder. Bu unsurlara Nord, ‘etmen’ adını vermektedir.

Nord’un etmen tanımına bakıldığında bir belirsizlik ve bir karmaşıklık ortaya çıkmaktadır. Bir yerde metinsellik oluşturunca unsurlar olarak ‘etmen’ betimini kullanırken diğer bir yandan metinsellik öğelerini çeviriye etki eden etmenleri tanımlamak için kullanmaktadır. Nord burada anlamsal bir ayrıştırma yapmadığı için etmen ‘kavramının’ türdeş olarak anlaşılmasına olumsuz bir etki yapmaktadır böylece. Nord’un bu durumu açıkça ifade etmemesi, modelin daha iyi anlaşılması yönünde pek bir yarar getirmemektedir. Bu da söz konusu modelin bir eksikliği olarak belirtilebilir. Bu eksikliği ve buna benzer eksiklikleri; başka bir deyişle Nord’un modelinin genel ve

kapsamlı bir değerlendirilmesi alan içinde modelin daha iyi anlaşılması yönünde gereklidir.

Nord'un geliştirdiği yaklaşımda bu etmenleri betimlemektedir; diyesi çeşitli etmenlerin önemli bir rol oynadığı döngüsel devinimli bir model oluşturmaktadır. Nord, çeviriye etki eden etmenleri iki ana grup altında toplar. Ona göre etmenler, metin dışı ve metin içi etmenler olarak tanımlanmalıdır. Nord, metin dışı etmenlerin iletişimsel durum etmenleri olduğunu belirtir; metin içi etmenlerin ise iletişim aracı olarak tanımlanan metnin kendisine yönelik etmenler olduğunu açıklar (bkz. Nord 1995:40). Nord, metnin bütününde bu söz konusu etmenlerin bir sistem oluşturduğunu dile getirir ve bu sistemin içinde her bir etmenin konumlanış sırası açısından belirli bir işlevi yerine getirerek yer aldığını açıklar³²⁰.

Nord, metnin bu şekilde tanımlanabilecek bir bütünsel örgü içinde olduğunu belirtir ve bu örgü içinde herhangi bir etmenin değiştirilmesiyle örgünün bütününe değiştirilebileceğini vurgular. Bu durumu dikkate alarak da çeviri ile iletişimde en az bir etmenin değiştiğini savlar; bu etmen Nord'a göre 'alımlayıcı'dır (bkz. Nord 1995:27)³²¹.

³²⁰ "... her metin belirli, kendi içerisinde birbirine bağlı öğelerden (=unsurlardan) oluşan bir yapı içerisinde [bulunmaktadır]. Metin bu öğelerin birleşimiyle işlev kazanır. Bu yapıda tek bir öğenin değişmesi, diğer öğelerin birleşiminin de yapının bütünlüğü içerisinde zorunlu olarak değişmesini beraberinde getirir" [... jeder Text [steht] in einem Gefüge aus ganz bestimmten, untereinander dependenten Elementen (= Faktoren), durch deren Konstellation er seine Funktion erhält. Wird nur ein Element verändert, verändert sich damit zwangsläufig die Konstellation der anderen Elemente im Gesamtgefüge] (Nord 1995:27).

³²¹ "Kültür ve dil engellerinin ötesinde iletişim kurmak amacıyla yapılan her çeviride en azından bir öğe değiştirilmektedir: Alıcı. EM alıcısı cinsiyet, yaş, eğitim düzeyi, toplumsal aitlik bakımından kaynak metin alıcısının tam bir kopyası da olsa, bir başka kültüre ve bir başka dile bağlılığı bakımından kaynak metin alıcısına göre farklı olurdu" [Nun wird bei jeder Übersetzung, auch im traditionellsten Sinne, die über Kultur- und Sprachbarrieren hinweg Kommunikation ermöglichen soll, zumindest ein Element verändert: der Empfänger. Selbst wenn der ZT-Empfänger in Geschlecht, alter, Bildungsstand, sozialer Herkunft etc. Ein genaues Ebenbild des Ausgangstextempfängers wäre, würde er sich von diesem doch durch seine Eingebundenheit in eine andere Kultur und Sprache unterscheiden].

Alımlayıcı, aynı bilgi ve deneyim düzeyinde de olsa yine de başka bir dil ve başka bir kültürün bir bireyi olduğu için kaynak metin alımlayıcısıyla aynı olamaz. Bunun için de aynı işlevin tam olarak yerine getirilmesi böylece olanaksızlaşmaktadır.

Metinlerin işlevi ise daha başka etmenlerle yönlendirilebilir. En etkin yönlendirici etmen ise ‘durumsallık’ etmenidir: Nord’a göre, bir ‘metnin işlevi’ni o metnin içinde bulunduğu ‘durum’ tanımlar (bkz. Nord 1995:36)³²².

Nord’un modelinde saltçı bir KM ve EM anlayışından vazgeçilmesi gereksinimi ortaya çıkmaktadır. Belli bir KM ve onun metin içkin işlevi değil, daha çok metin türüne göre sayısı değişebilen faklılıkta kaynak metnin ve onun işlevlerinin çeşitli görünüşleri söz konusudur: Bu görünüşler ‘değişkenler’ olarak da adlandırılabilir burada. Metnin işlevini tanımlamada çevirmen de bir etmendir; ancak çevirmenin de olası alımlayıcılardan yalnızca birisi olduğu kabul edilirse o zaman onun da betimleyeceği bir kaynak metin işlevi genel geçer olarak kabul edilemez. Çevirmen de söz konusu metnin ancak ve ancak bir işlevini ortaya çıkartabilmektedir: ‘Durum-içinde-metin’ (Text-in-Situation) tanımlaması esas alınır, bir metnin, yapısından bağımsız olarak değişken durumlar içinde değişken işlevlere sahip olduğu saptaması bir genel geçer kabul içermektedir³²³.

³²² “Metin kavramına ilişkin tanımlamalarda kanımca bir metnin işlevini ancak iletişim aracı olarak kullanıldığı durum içinde elde ettiği açıkça betimlenir. Bu durum hem KM hem de EM için geçerlidir. Bu bağlamda kaynak metin ve onun (metin içkin) işlevi değil aynı zamanda metin türüne özgü olarak az ya da çok sayıda farklı KM değişkenleri ve bunların işlevleri vardır” [In den Ausführungen zum Textbegriff wurde jedoch klargestellt, daß nach meiner Auffassung ein Text seine Funktion erst in der und durch die Situation erhält, in der er als Kommunikationsinstrument verwendet wird, und dies gilt sowohl für den AT als auch für den ZT. Es gibt also nicht ‘den’ Ausgangstext und seine (textimmanente) Funktion, sondern je nach Textsorte mehr oder weniger zahlreiche unterschiedliche Varianten des AT und seiner Funktion] (Nord 1995:36).

³²³ “Çevirmen yalnızca olanaklı KM-alımlayıcılardan biri (özellikle de alışılmış olmayan biri) olduğu için KM bağlamındaki görüşleri de KM’nin işlevi olarak genel bir kabul şeklinde değerlendirilemez (bkz. Vermeer 1979:1983,72f.)” [(...) Da der Translator nur einer (und nicht einmal ein besonders typischer) der möglichen AT-Rezipienten ist, kann also auch seine Auffassung von der Funktion des AT nicht als allgemeingültig, als die Funktion des Ausgangstextes, akzeptiert werden (vgl. Vermeer 1979:1983,72f.)] (bkz. Nord 1995:36).

Bu bağlamda Nord'un betimlediği 'çeviri' anlayışı, farklı eylem biçimlerini içinde barındıran bir yaklaşımdır: Nord'a göre 'çeviri' hem bir 'koruma' (Bewahren) hem de bir 'işleme'³²⁴ (Bearbeitung) eylemini içkinleştirir. Nord için 'çeviri'de esas olan aynı zamanda hep bir 'işleme' eyleminin ereklenmesidir³²⁵.

Çeviride ereklenen 'işleme' eylemi, 'durumsallık' etmeni ile de doğrudan ilintilidir: Farklı durum betimlemelerinin olasılığından dolayı farklı olması gereken bir erek durum öngörülebilmektedir. Bu tür farklı betimlemeler doğası gereği bir 'değiştirilmişlik' (Bearbeitung) özelliği gösterir. Bu özelliğin ancak 'durum' etmeninin etkin gücü sayesinde oluşturulabilir olduğu söylenebilir. Genel olarak Nord'un 'Döngüsel Model'i bağlamında önemli etmenler olarak 'durum', 'işleve uygunluk'³²⁶ ve 'sadakat/bağlılık/vefa'³²⁷ (Loyalität³²⁸) gösterilebilir. Nord'da 'durum' etmeni³²⁹ 'çeviri'yi etkileyen bir güç olarak tanımlanmaktadır. 'Metin' ve 'durum' arasındaki bağıntı bu modelin temelinde yer almaktadır. Nord, Holz-Mänttari'ye atıfla şu düşünceleri savunur:

Holz-Mänttari'de metin, radikal bir biçimde erek işlevin yerine getirilmesinin hizmetinde görülmektedir. Metin olarak metnin bir özdeğeri yoktur ve amaç için kullanılmaya tamamen mahkumdur. Metnin sağladığı tek hizmet, durumun oluşturulmasıdır; bu sıkı bağlılığa karşın diğer bütün bağlılıklar ortadan kalkmaktadır. Böylece KM karşısında,

³²⁴. Almancadaki 'Bearbeitung' sözcüğünün Türkçedeki karşılığı bir 'işleme'; yani işlem yapma olarak anlaşılır. Ancak her işleme eyleminde özünde bir değiştirmeyi içermektedir.

³²⁵ "Vielmehr würde ich es für wesentlich fruchtbarer halten, in den Begriff 'Übersetzen' das Merkmal 'Bearbeitung' grundsätzlich mit einzubeziehen, um klarzumachen, um was es beim Übersetzen eigentlich geht" (Nord 1995:28).

³²⁶ Uygun kavramı Almancadaki „gerecht“ kavramına karşılık olarak verilmektedir (bkz. Steuerwald 1992:250). Almancada "passend" anlamı doğrultusunda Türkçede "uygun" kavramı yer almaktadır; söz konusu kavram Türkçede "adaletli", "adil", "meşru" gibi içeriklerle de karşılanmaktadır.

³²⁷ Bu kavramlara ilişkin bkz. Steuerwald (1992:366): "loyal; sadık, sadakatli, vefalı, hakikatli. –ität f sadakat, vefa".

³²⁸ Burada kullanılan 'sadakat', 'vefa' ve 'bağlılık' kavramları Almancadaki 'loyal' ve 'treu' ayrımını belirgin kılmak için ayrıştırılarak kullanılmaktadır. Sadakat kavramının daha çok 'Treue' karşılığı olduğu için burada 'bağlılık' kavramı tercih edilmiştir.

³²⁹ Daha öncede belirtildiği gibi Nord 'etmen' ve 'unsur' kavramları arasındaki yapısal farkı çok dikkate almaksızın "etmen" [Faktor] kavramını önceleri metinsellik ölçütleri bağlamında kullanmakta burada ise 'çeviri' için kullanmaktadır.

durumun oluşturulması dışında her bakımdan tam bir özgürlük söz konusudur. Bu nedenle, metni oluşturan (burada: çevirmen) EM durumuna sadece tek yönlü bağlıdır (Nord 1995:31)³³⁰.

Nord'un yaklaşımında KM ve EM'nin olgusal betimlemesinden uzak 'erek odaklı' bir yönelimle çok boyutlu bir 'ilişki' tümelliği betimlenmektedir³³¹. Bu çok etmenli ilişki içinde Nord'un yaklaşımında önemli bir yeri olan 'işleve uygunluk' ve 'bağlılık' etmenleri 'çeviri'nin çok boyutlu yapısına uygun olacak bir düzen içinde yer almaktadır. Başka bir deyişle, her iki etmen uygun olan düzeni oluşturmada etkin bir rol oynamaktadır. Bu düzen 'iki taraflı bağlanma' içinde olan bir sorumluluk/vefa olarak tanımlanabilir. Böyle bir sorumluluk düzeninde ancak tümel bir oluşum olarak gerçekleşebilmektedir. Şimdiye kadarki irdeleme sırasında 'bağlılık' (Loyalität) ve 'işlevsel uygunluk' kavramları belli bir içerikle ele alınmıştı. Nord'un modelinde bu iki kavram merkezi bir önem taşımaktadır. Bu nedenle de iki kavramın da Nord'un önermeleri doğrultusunda ayrıntılandırılması ve belirginleştirilmesi gerekmektedir.

IV.3.3. Çeviride 'İşlevsel Uygunluk' ve 'Bağlılık' Anlayışı

Nord'un 'Döngüsel Model'inde saptanan söz konusu '*kapsayıcı ilişki*' 'bağlılık' (Loyalität) adlandırımı ile açıklanmaktadır; 'bağlılık' iki taraflı bir bağlanma ilişkisi durumu betimlemektedir. Bu 'ilişki' Nord'da daha çok bir sorumluluk ve yükümlülük

³³⁰ "Bei Holz-Mänttari wird der Text in radikaler Weise als Instrument im Dienste der Bewältigung der Zielfunktion gesehen. Er hat als Text keinen Eigenwert und ist der Zweckverwendung absolut untergeordnet. Das meistern der Situation ist der einzige Dienst, den der Text leistet; gegenüber dieser strengen Bindung ist jede andere Bindung aufgehoben, so daß in jeder anderen Hinsicht gegenüber dem AT totale Freiheit besteht. Man könnte daher sagen, daß der Textproduzent (hier: Translator) nur unilateral an die ZT-Situation gebunden ist" (Nord 1995:31).

³³¹ Reiß'ta 'çeviri'ye etki eden herhangi bir 'durum' etmenine rastlanılmamakta; KM ve EM tamamen metin yapısal bir dayanakla ilişkilendirilmektedir.

olarak içeriklendirilir: ‘bağlılık’ çevirmene yüklenen bir görev olarak kavranabilir ve bu doğrultuda önemli bir davranış belirleyicisi niteliğinde tanımlanabilir³³².

Buradan da anlaşılacağı gibi erek alımlayıcı ‘işleve uygun’ bir erek metin beklentisiyle ‘çeviri süreci’ içine dahil edilmektedir; ‘erek alımlayıcı’nın ‘bağlılık’ beklentisi doğrultusunda ‘çevirmen’ de böyle bir erek doğrultusunda bir etkinlik gerçekleştirmekle yükümlüdür. ‘Çevirmen’in bu tür bir yükümlülük içinde eyleyişi Nord tarafından ‘bağlılık’ (Loyalität) olarak adlandırılmaktadır. ‘Bağlılık’ beklentisi ‘çeviri bilimi’ içindeki işlevsel yönelimin düzenlenmesi açısından önemli bir katkı olarak değerlendirilebilir. Nord’a göre, ‘çevirmen’ iki taraflı bir yükümlülük içinde olmalıdır; diyesi hem kaynak metne hem de erek metin durumuna karşı bir sorumluluk taşımalıdır³³³.

Nord, burada KM ve EM kavramlarına yeni bir içerik kazandırır. KM ve EM kavramları ‘durum’ içinde işlevli kılınır. Böylece ‘çevirmen’in bağlı olduğu iki taraflı ‘bağlılık’ ancak ‘durum’ içinde anlaşılır olmaktadır. ‘Çevirmen’ salt yapısal bir metin örgüsüne değil ‘durum’ etmeni doğrultusunda değişik özellikler gösterebilen bir durumsal olguya bağlılık göstermekle yükümlüdür. Nord’un burada önemli bir saptaması da gözden kaçmamalıdır; Nord, ‘sadakat’ anlayışının daha çok yapısal bir

³³² “Erek metin alıcısı, işleve uygun bir erek metin edinimine güvendiği için, çevirmen, erek metin alıcısına karşı belirli bir sorumluluk taşımaktadır” [Da der Zielempfänger sich darauf verläßt, einen funktionsgerechten Zieltext zu erhalten, ist der Translator gewissermaßen zur Loyalität gegenüber dem Zieltextempfänger verpflichtet” (Nord 1995:32).

³³³ “Çevirmen bu bağlamda iki yönlü bir bağlılık içindedir: Kaynak metne ve erek (metin) durumuna. Çevirmen hem KM-Göndericisine (ya da gönderici işlevi üstlenirse işverene karşı) hem de erek metin alımlayıcısına karşı bir bağlılık içindedir. Bu sorumluluğu ben ‘bağlılık’ olarak adlandırıyorum. ‘Bağlılık’ insan yaşamında etik bir değerdir. Bir çevirinin ‘sadık’ olması metinler arasındaki birbirini yansıtmaya ilişkisidir (bkz. Nord 1989a)” [Der Translator ist demnach bilateral gebunden: an den Ausgangstext und an die Ziel(text)situation, und er trägt Verantwortung sowohl gegenüber dem AT-Sender (oder dem Initiator, sofern dieser Sender-Funktion übernimmt) als auch gegenüber dem Zieltextempfänger. Diese Verantwortung bezeichne ich als “Loyalität” - “Loyalität” ist eine ethische Qualität im Zusammenleben von Menschen; die “Treue” einer Übersetzung bezeichnet ein Abbildungsverhältnis zwischen Texten (vgl. Nord 1989a)] (Nord 1995:32).

ilşki olduğuna dikkat çekmektedir. Bir ‘çeviri’nin ‘sadık’ olması her iki metin arasında bir ‘kopye’ olma gerçeğini ortaya koyar. Nord, böyle bir durumun yetersizliğini ortaya koymakla birlikte ‘bağlılık’ (Loyaltät) anlayışıyla bu tür sorunlara da yanıt getirmektedir. ‘Metin’ olgusu yalnızca yapısal bir örgülenme içinde değil, ‘durum’sallık içinde olmakla bir yeterlilik oluşturmaktadır. ‘Durum-içinde-metin’ yaklaşımı, bu durumu anlatır. Çevirmenin bu sorumluluğu aynı zamanda birarada yaşayabilmek için etik bir değer oluşturabilecek bir araç ve düzen olarak açıklanır (bkz. Nord 1995:32).

Nord’un önemli bir kazanım olarak ‘çeviri bilimi’ne getirdiği bu iki taraflı bağlanma anlayışı ‘çeviri bilimi’ içinde farklı yankılar uyandırmaktadır. Bu yankılar, çoğu zaman eksik bir değerlendirmeye veya dar bir bakış açısı ile ortaya konulmaktadır. Horn-Helf’in değerlendirdiği gibi, ‘çevirmen’in iki taraflı ‘bağlılık’ yükümlülüğü yalnızca ‘eşdeğerlik’ ilişkisine bir alternatif olarak konulmuş olsaydı hâlâ yapısal bir metin tanımlaması ile sınırlı kalacaktı ve Nord’un ‘çeviri bilimi’ne getirdiği bu önemli düzenleme yaklaşımı gerçek değerini bulamazdı.

‘Çeviri bilimi’ içinde kaynak metnin tamamen ortadan kalkması ‘çeviri bilimi’ne bir kazanımdan ziyade bir belirsizlik getirmektedir. Nord’un modeli bu bağlamda, anılan belirsizliğin ortadan kalkması ve her iki olgu arasında; diyesi KM ile EM arasında düzenli bir ilgi kurulması yönünde, ‘durum-içinde-KM’ ve ‘durum-içinde-EM’ ilişkisi kurulması bağlamında önemli bir yol alış olarak değerlendirilmelidir. Bu bağlamda Stolze’nin sınırlama ve daraltma olarak nitelendirdiği etmenler ‘çeviri bilimi’nin bir düzenek oluşturabilmesi yönünde olumlu bir gelişme olarak nitelendirilebilir ancak. Bu bağlamda burada Modelin önemli bulgularını tekrar vurgulamak amacıyla; Nord’un yaklaşımında ‘çevirmen’in gerek erek alımlayıcıya ‘işleve uygun’ bir çeviri bağlamında, gerekse de ereğini saptırmaması gerektiği kaynak

(metin) yazarına yönelik iki taraflı bir bağlanma yönünde bir bağlılık (Loyalität) içinde olduğuna dikkat çekilmelidir. Bu bağlamda işlevsel çeviri anlayışı çerçevesinde, öncelikle ‘çeviri görevi’nin belirlendiği ve daha sonra da ‘işleve uygun’ olarak çevrilmesi gerektiği de belirtilebilir. Bunu yaparken de yazara olan sorumluluk (Autorloyalität) bağlamında ‘metin malzemesi’ ile çalışma önemli bir aşamadır.

Nord’un tanımladığı ‘sadakat’ daha çok bir düzenleme aracı olarak açıklanabilir: Skopos’a getirilen olumlu bir sınırlama aynı zamanda düzensiz bir skopos anlayışının düzenlenebilmesini de olanaklı kılmaktadır. Düzenli bir çeviri modeli içinde skopos işleve uygun ve bir sorumluluk içinde karşılanabilir.

IV.3.4. “Durum-İçinde-Metin” olarak KM ve EM

Nord’da verilere dönüşen bir tasarımsal metin yönünde bir KM-çözümlemesi bulunmaktadır. Bundan dolayı da Nord’da bir ‘KM tasarımı’ önceliklidir. KM tasarımı yapısal bir metin olmaktan öte bir “durum-içinde-metin” betimine dönük unsurlardan oluşmakta ve yeni bir tasarıma yönelik verilere dönüşmektedir. Tamamlanmış bir metin özgün durumundan çıkartılarak başka durumlarda -muhtemelen başka içeriklerle kullanılır duruma gelir (bkz. Nord 1995:7).

‘Metnin’ farklı ‘durum’ bağıntıları içinde kullanılabileceği yeni bir anlam olarak belirir. Döngüsel Model’de yapısal bir metin tanımından çok, işlevsel nitelikler öne çıkarılmıştır. Nord metin kavramını ‘durum-içinde-metin’ anlayışı ile salt biçimsel bir bütün olmaktan çıkarmakta ve ‘durum’ etmenine bağlı olarak değişken işlevler taşıyacağına işaret etmektedir. Bu bağlamda Nord’un modelinde yapısal özelliklerin ikincil bir önem taşıdığı söylenebilir. Nord (1995:20), metin yapısal özelliklerin

genellikle ‘çok işlevli’ (polyfunktional) ya da ‘çok değişken’ (polyvalent) olduklarını vurgular. Belirli metin işlevleri için öz yapısal bir nitelik olarak hem metin dışı (edimsel ve durumsal) hem de metin içi (anlambilimsel, sözdizimsel, biçemsel) unsurlar tanımlanmaktadır (bkz. Nord 1995:20).

Nord, metnin ne salt metin dışı unsurlardan ne de salt metin içi unsurlardan meydana geldiğine dikkat çekerek, önemli bir kazanım olarak hem metin içi hem de metin dışı unsurları birleştiren bir anlayış ortaya koymaktadır. Bu bağlamda da metin işlevinin her iki unsur içindeki alt unsurların bir arada bir dizge içinde yer alması ile ortaya çıkacağı vurgulanmaktadır.

Bu açıklamaları da temel alarak kavram çifti sorunsalına dönebilmek için, salt yapısal bir betim içinde KM ve EM kavramlarının bu ‘çok işlevlilik’ ve ‘çok değişkenlik’ anlayışı doğrultusunda yetersiz kaldıkları saptanabilir; her iki kavram da tekil bir betim yapılmasını gerekli kılmaktadır. Yukarıdaki açıklamalar yönünde işlevsel açıdan ele alındığında birden çok KM ve EM betimlerinin oluşturulabileceği salık verilmektedir (bkz. Nord 1995:20 -“textstrukturelle Merkmale sind in der Regel polyfunktional oder polyvalent”); bu yöndeki yaklaşımlar, değişebilen işlevlerde kullanılabilecek KM ve EM ‘nesne’lerinin oluşturulmasını olanaklı kılmaktadır. Farklı bir anlatım yoluyla şöyle açıklayabiliriz:

Transfer
(aktarım)

$$M \sim \mathbf{KM}\{\text{durum-içinde-KM}_1, \text{KM}_2, \text{KM}_3, \dots\} \implies \mathbf{EM}\{\text{durum-içinde-EM}_1, \text{EM}_2, \text{EM}_3, \dots\}$$

Bu görsel anlatım içinde önemli olan asıl nokta, KM ve EM’nin salt metin yapısına dönük anlaşılmaması gerektiğidir. Nord’un döngüsel modeli bu tür bir

görselliği de olanaklı kılmaktadır. Nord'da 'metin' algısı ve tanımıyla 'kaynak metin' (KM) – 'erek metin' (EM) duyumu eşitlenmiş olarak dile getirilmektedir; başka bir deyişle 'ödünçlenmiş' bir konseptin (metindilbilimsel metin algısı) 'çeviri gerçekliği'ne herhangi bir ayırım veya ayırıştırıcı belirginleştirme yapılmaksızın uyarlanması, dolayısıyla da iki ayrı bilimsel tanımlama işleminin yabancı bilimin lehine eşit tutulduğunu açıkça görmekteyiz. 'Çeviri bilimi' ile başka bilimlerin alış verişi ve etkileşiminin, genelde böyle bir anlayış ve denklemde gerçekleşip yorumlandığını da saptamak olanaklıdır. Bu bakımdan "ithal" kavramı içindeki eleştirel yaklaşım pekala haklı ve yerinde bir tutuma işaret etmektedir.

Buna rağmen Nord'un modelindeki metin kuramsal köklerin dayanakları, yukarıda KM ve EM'nin salt metin yapısına dönük anlaşılmaması gerektiği yönündeki çıkarımı, anlayabilmek için önemli görünmektedir. Bu bağlamda Nord'un kendi açıklama ve gerekçelendirmeleri de önem taşımaktadır. Nord'a (Schmidt'e dayanarak 1976:23) göre (1995:15), metinsellik, "sosyo-iletişimsel eylemlerin yapısal özelliği"dir. 'Metin'ler de belli bir iletişim 'organı' içindeki 'metinsellik' yapılarıdır. Schmidt'e (1976:10) göre, "Dilsel İletişim Kuramı" (Theorie der sprachlichen Kommunikation) anlayışı metindilbilimden uzaklaşan ve edimbilimsel alan içinde değerlendirilmesi gereken bir 'metin çözümlemesi' anlayışını olanaklı kılan bir yaklaşımdır. Bu yaklaşım bağlamında Nord, Schmidt'e dayanarak bir metin ve metinsellik tanımlaması yapmayı gerekli görmüştür.

Nord'da (bkz. 1995:15 – dipnot), bu tanıma bağlı kalarak, 'durumsal' etmenler ile 'yapısal' unsurların (Aspekte) bağıntısı önemlidir. Bu etmen ve unsurlar metnin özelliklerinde belirginleşmektedir (Nord 1995:15 dipnot).

Nord metin içi özellikler ile metin dışı özelliklerin birlikte bir anlam ifade ettiğine burada dikkat çekmektedir. Nord’a göre metin içi etmenler ancak metin dışı etmenler; diyesi durumsal koşullarla ilişkilendirilerek anlam kazanmaktadır³³⁴. Nord’da ise yapısal betimlerin ötesinde işlevsel betimlerin bir değer taşıdığını belirtebiliriz. Buna dayanarak metinsellik özellikleri Nord’da önemini yitiriyor ve 2. planda bir önem taşıyor; ‘metin’ artık bir ‘veriler bütünü’ne dönüşüyor. Nord, KM ve EM’yi birer ‘birim’ olarak tanımlamaktadır; kendisi yine de bunları adlandırmak zorunda olduğundan dolayı sözcüksel olarak bir ‘metin’ betimlemesi biçiminde adlandırdığını açıklamaktadır (Nord 1995:13)³³⁵. Ancak Nord’da metin, amaç yönelimli bir araç olarak tanımlanmaktadır: Bu araç, iletişimsel bir durum içinde işlev kazanmaktadır.

Nord’un ancak ‘Eylem Kuramı’ bağlamında iletişimsel bir bakış açısıyla anlaşılabilmesine burada dikkat çekilmelidir. Nord’a göre ‘çeviri’, durum içinde bir iletişim olarak gerçekleşmektedir; buna dayanarak da iletişimi bir eylem olarak gördüğü anlaşılmaktadır. Nord’un modelinin anlaşılması bağlamında bu noktasal saptamalar önemli bir yol göstericidir.

Nord ‘KM’ diye sabit bir metin yapısal olgudan yola çıkmamaktadır. Nord’a göre KM’nin çözümlemesi ancak bir EM’nin ‘skopos’unun belirlenmesinden sonra gerçekleştirilebilir.

Nord’a göre ‘skopos’ ‘erek durum’ ile ‘erek metin işlevi’nin birlikteliğinden ortaya çıkmaktadır. Ancak ‘skopos’ ‘işveren’ tarafından ve bir olasılık da ‘çevirmen’

³³⁴ Nord’da yapılan ve temel alınan bu betimlemelerden de yola çıkarak, Reiß’ta betimlenen ‘salt metin’ anlayışından ancak yapısal bir KM’nin oluştuğunu vurgulayabiliriz; Reiß’ta salt metin içi etmenlere dayalı bir KM çözümlemesi esas alınmaktadır (bkz. Reiß 1993: KM-çözümlemesi).

³³⁵ “Çevirinin iletişimsel bir durumda gerçekleşmesi ve benim şimdilik sezgisel olarak ‘metin’ adı altında – kaynak metin ve erek metin- olarak tanımladığım birimlerle görgün olarak saptanabilir -bu şema 1’den de anlaşılabilir” [Empirisch ist festzustellen – und das läßt sich auch aus dem Schema 1 ablesen –, daß Translation sich in einer kommunikativen Situation abspielt und es mit Einheiten zu tun hat, die ich zunächst einmal intuitiv als “Text” – Ausgangstext und Zieltext – bezeichnet habe] (Nord 1995:13).

tarafından desteklenerek belirlenebilmektedir. Nord'da 'çeviri süreci' çok çeşitli 'geridönüşümsel bağıntılar' içeren bir süreçtir (bkz.1995:34)³³⁶.

Nord'da tek yönelimli (unidirektional) bir 'çeviri süreci' betimlemesi bulunmamaktadır; diyesi bir A noktasından bir B noktasına doğru bir yönelim değildir Nord'daki devinim. Nord bu noktaları KM ve EM olarak belirtmektedir; böylece Nord'un salt yapısal bir KM ile EM'yi sabit bir olgu olarak gördüğü de buradan çıkarılabilen bir sonuç olarak karşımızda durmaktadır. Ancak Nord'un 'Döngüsel Model'i böyle bir sabitlikten değil daha çok döngüsel bir devinim yönünde gelişen ve değişebilen bir 'durum-içinde-KM' ve 'durum-içinde-EM' anlayışı doğrultusunda önem kazanmaktadır.

'Çeviri bilimi' gelişmesi yönünde metindilbilimin etkisinin ortaya çıkmasıyla beraber bir 'metin çözümlemesi' eyleminin 'çeviri süreci' içine alındığı görülmektedir (bkz. Nord 1999:59-60); yalnız bu tür -metin yapısına bağlı- 'çözümleme' 'çeviri odaklı' (übersetzungsrelevant) bir ek niteleme ile Reiß (1971;1976) tarafından kullanımsal kılınmaya çalışılmıştır. 'Çeviri bilimi' içinde ilk defa 1970'lerde bir 'çeviri odaklı metin çözümlemesi' (übersetzungsrelevante Textanalyse) gereksinimi ortaya atılmıştır³³⁷.

³³⁶ "Çeviri sürecinde kanımca doğrusal; diyesi bir A (KM) noktasından B (EM) noktası yönünde doğrusal bir gelişme olmadığı, bundan farklı olarak çok çeşitli geri gitmelerin olanaklı ve gerekli olduğu geri dönüşümlü bir süreç şeklinde olduğu dile getirilmelidir" [Damit soll zum Ausdruck gebracht werden, daß es sich beim Translationsprozeß meines Erachtens nicht um einen linearen, in geradliniger progression von einem Punkt A (AT) zu einem Punkt B (ZT) verlaufenden Prozeß handelt, sondern vielmehr um einen grundsätzlich rekursiven Prozeß, bei dem vielfältige Rückkopplungen möglich und nötig sind].

³³⁷ "Çevirinin başlangıcında çeviri odaklı bir metin çözümlemesi talebi ya da çeviri etkinliğinin birinci aşaması olarak yeni çeviri bilimi literatüründe 1970'lerden bu yana sürekli olarak kaynak metnin (KM) anlaşılmasını ancak bu tür bir çözümlemenin sağlayabileceği konusu öne çıkartılmaktadır" [Die Forderung nach einer übersetzungsrelevanten Textanalyse vor Beginn der Übersetzung oder als erste Phase des Übersetzungsvorgangs wird in der neueren übersetzungswissenschaftlichen Literatur etwa seit 1970 immer wieder hervorgehoben (vgl. etwa Reiß 1969 ff., Thiel 1974a ff. Wilss 1977b und 1980a, Koller 1979, Cartellieri 1979, Bühler 1979 und 1984) da nur eine solche Analyse der Voraussetzungen für ein umfassendes Verständnis des Ausgangstextes (AT) schaffen könne] (Nord 1995:1).

Ancak böyle bir çözümleme KM'nin daha kapsamlı anlaşılmasını gerçekleştirebileceği düşüncesi uzun süredir 'çeviri bilimi'nde yerleşmektedir. KM ve EM kavramlarının kendi başınlığı içindeki belirsizliği yerine aynı kavramların ayrıştırılarak daha da belirgin kılınması, somut bir ifadeyle 'durum-içinde-KM' ve 'durum-içinde-EM' kavram düzeyine yükseltilmesi işlemi ilk bakışta KM ve EM kavramlarının ortadan kaldırıldığı izlenimini doğursa da özde her iki kavram, ancak böyle anlaşılır konuma gelmektedir. Daha 'karmaşık' (kompleks) bir durumsallık çerçevesinde her iki olgu kendi 'çeviri işlemsel işlevi'ne uygun bir görünüme ve konuma erişmektedir.

Diğer yandan 'çeviri odaklı' nitelikte bir metin çözümlemesi ancak çeviren için çeviri kararları oluşturabilecek yönde güvenilir bir temel ortaya koyabildiği sürece 'çeviri odaklı' olma yönünde bir nitelik taşıyacaktır. Bu da ancak 'çeviri etkinliği' içine metin çözümlemesinin uyumlu bir şekilde yerleştirilmesiyle olanaklı görünmektedir. Bunun için de tüm 'metin türleri' ve 'metin örneklerine' aynı şekilde uygulanabilecek etmenler yardımıyla oluşturulacak bir metin çözümlemesi modeli oluşturulmalıdır. 'Çeviri bilimi' içinde Nord'a göre, ancak bu tür bir model etkin kılınabilir. Nord bu bağlamda bir gereksinim olduğunu vurgulamaktadır (Nord 1995:1).

Böyle bir model kaynak dil ve erek dilden bağımsız, çeviri yönelimine ve sonal olarak da çevirmenin yetisine bağlı kalmadan oluşturulmalıdır (bkz. Nord 1995:1-2). Kendisi bunu şu sözleriyle açıklamaktadır: "Olası bütün çeviri sorunlarına yanıt verecek, bütün metin örneklerine uygulanabilecek bir 'metin çözümleme modeli' geliştirilmelidir" (bkz. Nord 1995:2).

'Metin çözümlemesi'ne yüklediği görev betimi ile Nord, alanın gelişmesi için katkı yapabilecek bir koşullanma ortaya koymaktadır. Nord, tüm metin türlerine dönük

veriler ve çözümler sunabilecek bir metin çözümlemesi yaklaşımı ile ‘çeviri bilimi’nin bilim, öğretim ve edim alanının hepsine birden ortak bir kuramsal temel oluşturacak bir donanım ortaya konulabileceğine vurgu yapar. Bu yaklaşım da ‘çeviri bilimi’ içinde bir tümellik gereksinimi olduğunu bu tümelliği oluşturabilecek düzenek gereksinimine işaret eder. Bu düzenek her tür metin örneğine uygulanabilecek kadar ‘genel’ bir nitelik taşımakla birlikte beklenilebilir her bir çeviri sorununu da kapsayabilecek derecede ayrıntılandırılmış olmalıdır. Tekil etmenlere ve tekil çeviri sorunlarına dönük yaklaşımların bilim, öğretim ve edim alanlarının şimdiye kadar ortak bir paydada buluşamadıkları da böylece içkin olarak dile getirilmiş olur.

‘Çeviri odaklı bir çözümleme’ yapılabilmesi için aynı zamanda da ‘çeviri odaklı’ bir ‘metin’ betimi gereklidir. Bu yönde bir betim, metnin her iki katmanını da dikkate almak zorundadır; bu betimin hem yapısal hem de iletişimsel kullanımına etki eden metin etmenlerini içermesi beklenir (bkz. Nord 1995:15). Nord, Kallmeyer’e (1980:45) dayanarak, “metnin, iletişimsel bir etkileşim içinde ortaya çıkan iletişimsel sinyallerin bütününden”³³⁸ meydana geldiğini vurgular (bkz. Nord 1995:16). Nord’a göre, “metin, dilsel ve dilsel olmayan araçlarla gerçekleştirilen bir tür iletişimsel eylemdir”³³⁹ (bkz. Nord 1995:17). Nord, metni bir eylem kavramı olarak tanımlayarak (Text- als Handlungsbegriff), KM ile EM arasında kurulacak bağlantının ancak bu şekilde gerçekleşebileceğini belirtmektedir (bkz. Nord 1995:17).

Nord’un yaklaşımı genel olarak değerlendirildiğinde; oldukça yoğun bir alımlayıcı bağı olduğu görünmektedir. Nord, ‘bağlılık’ düzeni içinde erek alımlayıcıya

³³⁸“Metin, iletişimsel bir etkileşim içinde meydana gelen iletişimsel uyarıcıların bütünüdür” [Text ist die Gesamtheit der in einer kommunikativen Interaktion auftretenden kommunikativen Signale].

³³⁹ “Metin, dilsel ve dilsel olmayan araçların birlikteliğinden meydana gelen iletişimsel bir eylemdir” [Der Text ist eine kommunikative Handlung, die durch eine Kombination aus verbalen und nonverbalen Mitteln realisiert werden kann].

da önemli bir görev ve sorumluluk yüklemektedir. Buna bağlı olarak Nord, ‘çevirinin alımlayıcı/okur/erek kitle ile sıkı bağı’ (starke Empfängerbezogenheit des Translats - bkz. 1995:10) olması gerektiğine vurgu yapar. Nord’a göre bir metnin aynı zamanda ‘çeviri metni’nin de ‘işlevi’ni esasen ‘durum’ etmeni belirler. Bundan dolayı da EM’nin nasıl alımlanması gerektiği bağlamındaki öngörülen duruma ilişkin bilgilerin, olabildiğince tam olarak verilmesi gerekmektedir (Nord 1995:10). Nord’a göre, ‘çeviri işlevi’ (Translatfunktion); diyesi EM’nin işlevi hiçbir şekilde ‘kaynak metin’ çözümlemesinden çıkarsanamaz; bu ancak daha çok pragmatik amaçlı ‘kültür ötesi’ (trans-kültürel) bir iletişim aracılığıyla tanımlanabilmektedir³⁴⁰.

Nord’da tanımlanan metin işlevinin temelinde genel olarak şu anlayış yer almaktadır: Nord bir metnin ‘iletişimsel işlevi’nin hem göndericiye hem de alıcıya dayanarak çözümlenebileceğini belirtmektedir (Nord 1995:17). Ancak Nord, ‘çeviri’de karşılaşılan ‘iletişim’ durumunu farklı tanımlar: ona göre, “çeviri durumu” genel olarak tanımlanan iletişim durumlarından ayrılmaktadır; ‘çeviri’ bağlamındaki iletişim durumunda iki kültür ve iki dil rol oynamaktadır. Bu durumdan dolayı da iki ayrı ara nokta (Zwischenschaltung) oluşmaktadır; ancak ‘çeviri’de iletişim modelinden farklı olarak iki ayrı ‘kod’ [Code] yer alır. ‘Çeviri’de gerçekleştirilen iletişimin iki noktada ayrışması ‘işveren’ ve ‘çevirmen’ etmenlerinin ‘çeviri’ bağlamındaki iletişim modeli içinde yer almalarından kaynaklanmaktadır; bu iki etmenden dolayı iletişim koparılmış

³⁴⁰ “Demek ki çeviri işlevi hiçbir şekilde kaynak metin çözümlemesinden az ya da çok kendiliğinden çıkmayıp öncelikle kültürlerarası iletişimin amacı bakımından edimbilimsel nitelikte tanımlanmalıdır” [Die Translatfunktion ergibt sich also keineswegs mehr oder weniger automatisch aus der Ausgangstextanalyse, sondern ist vielmehr pragmatisch vom Zweck der transkulturellen Kommunikation her zu definieren] (Nord 1995:10).

ve yeniden kodlanmış olarak; diyesi farklı bir işlev ve durum içinde değiştirilmiş olarak görünür³⁴¹.

Bu ‘kopukluk’ durumu yine de KM ve EM’nin ayrı iletişim durumu içinde ayrı metinler olmasını engellemektedir. Böylece her iki metin de “İletişimsel Eylem Oyunu”nun (bkz. Schmidt 1976:22 –“kommunikatives Handlungspiel”) bir parçası olmaktadır. Bu gerçeklik ‘durum-içinde-eylem’ betimlemesiyle de açıklanabilir: “iletişim gerçekleşimi” oluşma koşulları iki iletişim çiftine ve belirlenmiş bir ‘uzam’ ve ‘zaman’ ya da bir ‘durum’ etmenine dayanmaktadır. Bu durumsallık içinde ‘iletişimin aracı’ uygun bir ‘kanal’ üzerinden iletilen metindir; söz konusu metin ile ereklenen iletişimi gerçekleştirebilmek için ‘işlevi’ni metin içi ve metin dışı unsurlarının birlikte oluşturacağı bütüncül bir işlev tanımından hareket edilir. Böylece yapısal olarak tanımlanan metin kavramının yerini “durum-içinde-eylem” çerçevesi içinde ‘metin’ olgusu alır.

‘İletişimsel eylem oyunu’nun (Schmidt 1976:22) oyuncuları hem gönderici hem alıcı hem de oyunun oynanma gereksinimini ortaya koyan ve dış kurallarını belirleyen ‘işveren’ olarak betimlenebilir. Ancak iletişim modeli çerçevesinde düşünüldüğünde ‘çevirmen’ normal ve sıradan bir alımlayıcı değildir, Nord’daki ‘alımlayıcı’ görevi her KM alımlayıcısından farklıdır; çünkü KM’yi kendi amaçları için alımlama özgürlüğüne sahip değildir (bkz. Nord 1995:11). Genel olarak değerlendirildiğinde ise alımlama daha

³⁴¹ “Çeviri durumu başka iletişim durumları, (...) bakımından ayrılmaktadır. (...) iki kodun dahil olduğu ve iletinin işveren ile çevirmen arasındaki ara aşamadan dolayı belirli bir biçimde ‘kırılmış’ gibi görünmesidir. Ancak bu, hem kaynak hem de erek metnin iletişim durumları içerisinde yer aldığı ve böylece her biri kendi içerisinde bir ‘iletişimsel eylem durumunun’ (Schmidt 1976,22) bir parçası olduğu varsayımını değiştirmemektedir” [Die Translationssituation unterscheidet sich nun zwar insofern von anderen Kommunikationssituationen, (...), sondern daß zwei Codes beteiligt sind und die Botschaft durch die Zwischenspaltung von Initiator und Translator gewissermaßen ‘gebrochen’ erscheint. Das ändert jedoch nichts an der Annahme, daß es sich sowohl beim Ausgangstext als auch beim Zieltext um Texte handelt, die jeweils in kommunikative Situationen eingebettet und somit jeder für sich Teil eines ‘kommunikativen Handlungsspiels’ (Schmidt 1976, 22) sind.)] (bkz. Nord 1995:13).

çok alımlayıcının önceki deneyimleri, bilgi birikimi ve beklentileri ile biçimlendirilerek gerçekleşmektedir³⁴².

Bir başka bakış açısıyla, göndericinin etken gibi görünerek alımlamaya etki edebileceği düşünülebilir; fakat gönderici tamamen alıcının ondan beklediği rolü oynamaya bürünebilir ve o yönde bir alımlamanın gerçekleşmesini olanaklı kılabilir. Vermeer'e göre her ne kadar gönderici etkili gibi görünse de alımlamada esasen alımlayıcı etkin olur (bkz. Vermeer 1972:133)³⁴³. Nord, Vermeer'den çok sonra 'çeviri'de alımlamanın yalnızca bu iki *iletişim oyuncusunun* isteklerine bağlı olmadığını belirtir ve burada 'çeviri'de bu gelişigüzel tutumu değiştirmek ereğiyle bir 'çözümleme şeması'nın önemli bir açılım sağlayacağını gerekçelendirir³⁴⁴.

Nord, sağlam bir çözümleme modeli ile 'çeviri bilimi'nin içinde alımlamanın keyfi bir anlayış içinde yapılmasına olanak tanınmayacağına dikkat çekmektedir. Nord'un bu doğrultudaki çözümleme modelinden beklentisi "tüm çeviri odaklı metin unsurlarını içeren, EM-üretimini de 'çevirmen'e yüklenen görev bilinci altında yönlendirebilmesi" (bkz. Nord 1995:19) olarak tanımlanabilir. Böyle bir model sayesinde de sayısız işlev taşıyabilecek bir metin anlayışının, çok çeşitli ve sınırsız

³⁴² "Bir metnin alımlanması, alıcının, alımlama durumu, iletişimsel arka plan (ön bilgi koşulu) ve iletişim gereksinimi ile koşullanmış beklentisi tarafından belirlenmektedir" [Die Rezeption eines Textes wird von der eigenen, durch Rezeptionssituation, kommunikativen Hintergrund (Wissens- Voraussetzungen) und Kommunikationsbedürfnisse bedingen Erwartung des Empfängers bestimmt] (Nord 1995:18).

³⁴³ "İletişim bağlamında gönderici alıcıya göre hareket etmektedir – daha somut bir ifadeyle: alıcının kendisinden beklediğini beklediği bir role göre hareket etmektedir. Bu bağlamda alıcının gönderen tarafından tahmin edildiği de söz konusudur" [Zur Kommunikation stellt sich der Sender bereits auf den Empfänger ein – genauer: er stellt sich auf eine Rolle ein, von der er erwartet, daß der Empfänger sie von ihm erwartet. Darin ist auch die Einschätzung des Empfängers durch den Sender enthalten] (Vermeer 1972.133).

³⁴⁴ "Böyle bir 'keyfiyet' için bana göre sadece, tüm önemli metin unsurlarını kapsayan sıkı bir çözümleme şeması ile alımlamanın yönlendirilmesi ve (amaçlanan) çeviri işlevi için bir 'çeviri görevi' ile EM üretiminin yönlendirilmesi bir düzeltme görevi taşıyabilir. Böylece seçki sayısı gerekçeli bir biçimde sınırlanabilir" [Als Korrektiv für eine solche 'Beliebigkeit' kann meines Erachtens nur die Steuerung der Rezeption durch ein strenges Analyseschema, das alle relevanten Textelemente erfaßt, sowie die Steuerung der ZT-Produktion durch einen 'Übersetzungsauftrag' für die (intendierte) Translatfunktion dienen, durch den die Variantenvielfalt begründbar eingeschränkt werden kann] (Nord 1995:19).

görünümü sınırlandırılarak düzenlenebilmektedir. Bu durum aynı zamanda da ‘çeviri’nin salt ‘çevirmen’e ve salt metnin kullanım değeriyle oluşturulmuş bir ‘Skopos’a; başka bir deyişle her türlü alımlama oluşumlarına olanak tanıyan ve sınırsız bir betim içeren bir ‘amaç’a hizmet etmeyeceğini de göstermektedir.

IV.4. İki Modelin İlişkilendirilmesinde Saptanan Noktaların Değerlendirilmesi

Christiane Nord’un ‘Döngüsel Model’i (Zirkelschema) ve Katharina Reiß’in ‘Metin Tipolojik Model’i karşılaştırma veya bir kıyas yapılmaksızın çalışmada beraber değerlendirilmiştir. Bu değerlendirme kıyastan ziyade bulguların ilişkilendirilmesi yönünde bir bağıntı oluşturmaya çalışmak amacıyla düşünülmüştür.

Her iki modelin de birlikte değerlendirilmesini gerektiren bazı temel çıkarımlar söz konusudur: ‘Metin Tipolojik Model’ içinde yer alan önemli bulgular ‘Döngüsel Model’ içinde daha çok geliştirilmiştir. Bu gelişme ‘çeviri bilimi’nin temel bir ivmesi olarak tanımlanabilir; ‘çeviri bilimi’ tek boyutlu bir görünümünden ‘çok boyutlu’ bir görünüm yönünde bir süreci izlemiştir³⁴⁵.

Reiß’taki tek yönlü belirleyim bir KM’den bir işlev çıkarımsanmasıyla başlar; böylece de buradan bir çeviri ilişkisinin betimlenmesini yasa koyucu (präskriptiv) bir öngörüyle olanaklı kılar. Anılan ilişki, bir ‘yöntem’in belirlenmesini ortaya çıkarmaktadır. Tek yönlü yönelim sonucunda –Reiß’ta da görüldüğü gibi- ancak bir ‘yöntem önermesi’ olanaklı olur. Bu tek yönlülüğü aşağıdaki şekilde ilişkilendirebiliriz:

³⁴⁵ Burada görüldüğü üzere öncelikle Reiß’taki durum saptaması yapılmış ve gelişme ivmesini izleyebilmek amacıyla da bunun devamında hemen Nord’un durum saptaması ve gelişimsel görünümü oluşturulmaya ve değerlendirilmeye çalışılmıştır. Böylece bir kıyasın değil daha çok bağıntıların gösterilmesi erekenmiştir.

KM (AT) → İşlev (Funktion) ≈ İlişki (Relation) → Yöntem (Methode)

KM= kaynak metin

İşlev= metnin iletişimsel işlevinden oluşan metin tipi

İlişki= KM ile EM arasındaki öngörülebilir (eşdeğer) ilişki

Yöntem= (belirsiz) bir yöntem önermesi

Burada formülleştirilmeye çalışılan yöntem çıkarımı, Reiß'ın da önemle üstünde durduğu gibi 'çeviri odaklı' bir yöntem belirlemesi yönünde açıklanabilmektedir. Fakat Reiß'ın 'çeviri odaklı' betimiyle ne kastettiği yine de çok belirginlik kazanmamaktadır; çıkarım tek bir işleve dayandırılarak yasa koyucu bir öngörüyle yapılmaktadır. Reiß ve Nord'un yaklaşımlarını genel bir çerçeveden bakışla açıklayabilir ve onların yaklaşımlarına dayanarak, 'tek yönlülüğü' ve 'döngüsellliği' genel olarak şu şekilde simgeleştirebiliriz:

Reiß'ın 'Metin Tipolojik Modeli':

KM -----→ EM (öngörülebilir bir tutum)

Nord'un 'Döngüsel Modeli':

EM → KM → EM → ... (şeklinde döngüsel bir devinim, olgu betimsel bir model)

Nord'un 'Döngüsel Model' çalışmasını Reiß'ın 'Metin Tipolojisi Model'i ile bağlantılı olarak değerlendirecek olursak 'Döngüsel Model', bir tümelliği olanaklı kılmak için 'çeviri'ye etki eden etmenleri, zaten var olan boyut, etmen ve açıları göz önünde tutarak ve bunların çeviri gerçekliği içinde bireşimsel konumlarını ve yerlerini betimlemektedir. Buradaki etmenler gerek kaynak gerekse de erek dünyadan *itkiler* ve

değişkenler olarak betimlenebilir. Nord'un bu bağlamda ortaya koyduğu 'çeviri' tanımlaması modelin tutarlılığının dayanağı sayılabilir.

Çeviri, erek metnin (erek amaç) talep edilen ya da amaçlanan işleve göre mevcut bir kaynak metne farklı özellikte bir bağlılık içerisinde olan işleve uygun bir erek metnin üretimidir. Çeviri ile, onsuz, mevcut dil ve kültür engellerinden dolayı oluşamayacak iletişimsel bir eylem olanaklı kılınmaktadır (Nord 1995:3)³⁴⁶.

Bununla birlikte Nord'un yaklaşımında daha çok bir 'erek odaklılık' olduğu vurgulanabilir. Reiß'ta ise bunun tam tersi bir durum söz konusudur; 'çeviri'ye etki eden tek etmen, KM'nin metin-yapısal çözümlemesi sonucundaki öngörülebilir yöntem çıkarımıdır. Buna dayanarak Reiß'ın tamamen 'kaynak metin odaklı' bir yönelim gösterdiği burada haklı olarak savlanabilir.

'Çeviri bilimi' içindeki birçok çalışmada başka bilimlerin "tavır ve anlayışları"nın izlerine çok belirgin olarak rastlanılmaktadır. Reiß ve Nord'un çalışmaları da bunlara örnek olarak verilebilir: Reiß'ın modelinin daha çok metindilbilimsel bir tavrı içkinleştirdiği Nord'un modelinin ise iletişimbilimsel bir anlayışla oluşturulduğu söylenebilir. Esasen iletişim bilimleri içinde oluşturulmuş bir modelin çeviri bilimi için kullanılması ve bunun sonucunda ortaya çıkan olumlu ve/veya olumsuz etkilerin konulaştırılması başka bir çalışmanın konusudur. Burada sadece Reiß'ın 'Metin Tipolojik Model'i ile ilişkilendirilmesi amaçlanmıştır.

Bu genel değerlendirmeye ek olarak aşağıdaki özet değerlendirmeye her iki modelin ilişkilendirilmesi yönünde çıkarımlar şu şekilde kısaca ortaya konmaktadır:

³⁴⁶ "Translation ist die Produktion eines funktionsgerechten Zieltexes in einer je nach der angestrebten oder geforderten Funktion des Zieltexes (Translatskopos) unterschiedlich spezifizierten Anbindung an einen vorhandenen Ausgangstext. Duch die Translation wird eine kommunikative Handlung möglich, die ohne sie aufgrund vorhandener Sprach- und Kulturbarrieren nicht zustandegekommen wäre" (Nord 1995:31).

-Reiß'in yaklaşımı tekil etmenlere yönelerek bir saltlaştırma anlayışı ortaya koymaktadır. Oysa Nord'un modelindeki yaklaşım çok etmenli bir bakış açısının yansımalarının bir göstergesidir. Reiß'in yaklaşımında KM bir etmenden çok bir unsur olarak tanımlanmaktadır. Oysa Nord'a göre KM sabit bir unsur değil daha çok verilerden oluşan bir etmen işlevi taşımaktadır.

-Reiß'ta tek boyutlu bir bakış egemen kılınmış ve buna bağlı kalınarak 'öngörülebilir' önermelerde bulunulmuş; Nord'da ise 'döngüsellik' içinde kapsayıcı bir 'tümellik' oluşturma çabası söz konusudur. Bu bağlamda Reiß, bir KM betiminden yola çıkarak öngörülebilir bir tutumla bir EM önermesi yapmaktadır. Bu durum tek yönlülüğün bir göstergesidir. Nord'da etkili olan etmenler bir tümellik içinde döngüsel bir etkileşim gösterirler. Bu etkileşim sonucuna göre bir EM'nin oluşma koşulları hazırlanır.

-Reiß'ta KM ve EM kavram kullanımları dar bir anlam çerçevesi içinde içeriklendirilmiş ve kendi başına bir önem taşımaktadır; çünkü burada KM'nin metinsel nitelikleri belirleyici bir işlev taşır. Nord'da ise her iki kavram da tümelliğin içinde bir etmen durumundadır ve böylece de dolaylandırılmış bir işlev taşımaktadır. Bu işlev ise tümel etmenler birliğinin bir çıkarımı olarak önem kazanmaktadır.

-Reiß'ın tüm yaklaşımı kaynak metin çıkışlı bir yönelim üzerine temellendirilmiştir; Nord'da ise tamamen bir erek odaklılık söz konusudur. Bununla birlikte Nord'a göre kaynak metin, kendi başına tekil bir önem taşımamakla birlikte tekil bir işlevi de yerine getirmemektedir.

-Nord'da KM ve EM kavramlarının genişletilme gereksinimi daha belirgindir; çünkü bu kavramlar kendi başlarına artık yetersiz kalmakta ve başka etmenlerle birlikte

bir tümellik içinde ancak işlevsellik kazanmaktadır. Bu durum da tikellikten tümelliğe doğru bir genişletilmişliğin göstergesidir.

-Reiß'ta gelişimsel bir durum olmaksızın 'metin' birden nedensiz bir biçimde 'kaynak metin - KM' olarak tanımlanmaktadır. Nord'da Lasswell-Formülü'nün uyarlanmasıyla içkin bir KM'ye geçiş izlenmektedir. Bu geçiştten elde edilen artık yapısal bir metin değil, daha çok verilerle tasarımsal bir çıkarımdır.

-Nord'da çok etmenli boyutla birlikte bir KM tasarımı ortaya çıkmakta; Reiß'ta bu durum farklı, salt bir metin tanımlamasından KM oluşmaktadır. Buna dayanarak bir KM tasarlanması salt metin anlayışından daha çok veriler bütününe dönüştüğünün bir göstergesidir.

-Reiß, KM diye sabit bir olgudan yola çıkmakta; Nord'da ise bu sabitlik durumsallık etmeninin etkisinde kalarak değişkenlik oluşturabilmektedir.

-Reiß'ta esasen yapısal bir betim varsayılarak bir yöntem önermesinde bulunmaktadır. Nord'a ise bir 'durum-içinde-metin' verilerinden yola çıkılmaktadır.

V. SONUÇ

Her bilim disiplini için gerekli olduğu düşünülen bir genel çerçeveden bakılınca bilimsellik, ilkesel olarak ‘ortak kabuller’ temelinde gerçekleşmektedir. ‘Ortak kabuller’in oluşması için ise bilimsel bir zemin oluşturma yükümlülüğü ve bu zeminin güvenilirlik kazanabilecek oluşumsal koşulları hazırlanmalıdır. ‘Çeviri bilimi’ bağlamında ise ‘ortak kabuller’ alanın bilimselliğinin önemli bir göstergesi durumundadır; hatta bu göstergeye somut bir nesne benzetmesiyle açıklık kazandırabiliriz; bir ayna aracılığıyla söz konusu görüntüyü almaya ve anlamaya çalışabiliriz. Burada ayna nesnesine benzetilen ise tartışmanın oluşabilmesine katkı sağlayan örnek olarak seçilen kavram çifti KM ve EM kullanımları ve içeriklendirmeleri kabul edilebilir. Bu benzetme bağlamında ‘çeviri bilimi’ne bir aynayla bakıldığında alansallık görünümü burada bir yansıma bulacak ve söz konusu alanın bilimsel görüntüsü giderek bu nesnede belirginleşecektir.

Her bilim alanında ‘ortak kabuller’ aynaya yansıyan görüntünün dış hatlarının ve dış görünümle birlikte iç görünümünün de oluşmasını olanaklı kılabilmektedir. Başka bir deyişle: ‘Ortak kabuller’ bağdaşık ve genel geçerliği kesinleşmiş söylemsel dizgeleri içerir, ve bu görünüm çoğu durumda söylem birliği ve dizgesellik şeklinde somutlaşır. ‘Çeviri bilimi’ tarihi bağlamında 60’lı yıllardan bu yana ‘ortak kabuller’ ve ‘ortak söylemsel dizge’ oluşturma yönünde bir anlayış geliştirmek yerine, daha çok ‘kompleks’ ve ‘bağdaşıksızlık’ durumları ve gerçeklikleri saptanmış ve tartışma sonucunda bulgulanmıştır. Buna dayanarak söz konusu tartışma örneklerinin alan içinde bir ortak kabul olarak algılanmadığı gerçeği de belirginleşir. Kavramsal örneklerin her ikisinin de her iki model ve ‘kuram’da farklı bir ‘işlev’ ile tanımlandığı ve kullanıldığı bulgulanmıştır. Anılan bu kavram çifti ‘çeviri bilimi’ diye betimlenen “çeviri anlama uğraşı” içinde ‘kavram örgülenmesi

açısından/terminolojik düzlemde' yerleşik ve ortak kabul gibi görülmektedir; böylece de içeriksel ve anlamsal düzeyde aynı şeyi ifade ettiği düşünülmektedir.

Bu durumun sonucunda ise betimlenen 'çeviri bilimi' literatür ve kaynakça boyutunda irdelendiğinde ortaya çıkan asıl sorun, sadece bu kavram çiftinin değil, tüm geçerli kılınan kavramların farklı içerik ve işlevsel boyutları ile gündeme getirildiği gerçeklik düzleminde belirginlik kazanır. Bu durumlara noktasal olarak değinmek gerekirse; alanın yapısını betimlemek amacıyla kullanılan 'kompleks' niteminin kaynaklardaki kullanımında da bu tür bir farklılık saptanmıştır. Kompleks görünüm bazı durumlarda diğer disiplinlerle olan ilişkiler düzleminde düşünülmüş bazı durumlarda ise 'çeviri' olgusunun yapısal bir özelliği olarak tanımlanmaktadır. Bu durumdan kaynaklanarak da bir 'katman' ya da 'boyut' veya tüm bunlardan farklı olarak bir 'ara' ya da 'kapsayıcı' bir nitemle içeriklendirilmiştir. Bu durum örneklendirmelerle açıklanırsa 'kompleks' nitemi 'çeviri' kavramının kendisini betimlemek için ya da 'çeviri etkinliği'ni tanımlamak üzere veya 'çeviri gerçekliği'ni açıklamak amacıyla kullanılmıştır. Buna bağlı olarak 'çeviri bilimi' içinde ortak kabullerin olmadığı, aynı zamanda 'kompleks' tanımlamasıyla da ortaya konulmuştur. 'Kompleks' tanımlaması, 'çeviri bilimi' bağlamında bir bağdaşıksızlığı da beraberinde getirmektedir; oysa 'kompleks' bağdaşık bir boyutluluğu da kavramsal yapısı içinde barındırabilir. 'Çeviri bilimi' gelişiminde 'kompleks' kavramı bir tümelliği değil, bir bağdaşıksızlık ilişkisini göstermektedir. Bu bağdaşıksızlığın en önemli göstergesi ise tekil etmenlerin bir aradalıklarında düzenek oluşturu bir dizgesellik içinde olmayışlarıdır: Başka bir deyişle, dile getirmek gerekirse tikel etmenler saltlaştırılmış ve bundan dolayı da bir tümelliğin oluşması için sağlıklı bilimsel bir zemin oluşamamaktadır. Bunun sonucunda da tikel etmenlerin saltlaştırılması yoluyla tümel bir çeviri olgusuna ulaşmak olanaklı olamamaktadır. 'Çeviri bilimi'ne

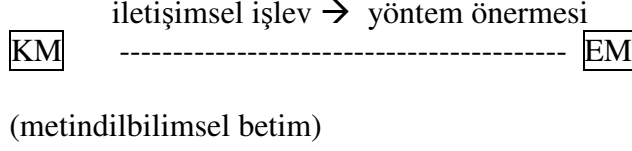
bakıldığında bu durum tamamen geçerli kılınmaktadır: Tümel çeviri olgusu ile tikel olgu betimlemeleri arasında bir kopukluk olduğu saptanmış ve bulgulanmıştır.

Anılan kopukluk durumunu, tartışmanın kavram sorunsalı açısından değerlendirdiğimiz zaman, KM ve EM tikel betimlemelerinin tümel çeviri olgusunu betimlemede tikel boyutta kaldığı görünmektedir. Bu durum söz konusu kavramların anlamsal sınırlandırmaları kapsamında da açıkça görünmektedir; ‘kaynak’ ve ‘erek’ betimlemeleri kendi içlerinde tekil bir saltçılık anlayışını oluşturmaktadır. Bu tür bir saltçılık anlayışı ise ortak kabullerin oluşmasındaki bilimsel zemin yönünde yetersiz ve işlevsiz olarak tanımlanır. Bununla birlikte kavram sorunsalıyla beraber ortaya konulan saltçılık tutumu içinde her iki kavramı saltlaştıran yaklaşımlarla tümel çeviri olgusunun açıklanamayacağı gerçeği kaçınılmazdır.

Tartışmanın değerlendirilmesinde örnek model irdemesi yönünde seçilmiş olan Reiß’in (1993) “Texttyp und Übersetzungsmethode. Der operative Text” [Metin Tiplojisi ve Çeviri Yöntemi. İşlemsel Metin] adlı çalışmasındaki yaklaşımı, konu edilen kavram sorunsalı açısından değerlendirilmiştir. Bu değerlendirme, anılan modelde kavram çifti olarak KM ve EM’nin taşıdığı *işlev* ve *önem* söz konusu yaklaşım açısından sorgulanması sonucunda ortaya konan bulguların sonal bir bakışını içermektedir.

Buna dayanarak araştırma bulguları sonucunda KM ve EM kavram çifti Reiß’in yaklaşımında irdelendiğinde ilgili kavramlardan daha çok KM’nin tekil bir anlayışla saltlaştırıldığı görünmektedir. Bununla birlikte de Reiß’in metin tipleri yaklaşımının temelinde metindilbilimsel verilerin; daha doğrusu etmenlerin etki ettiği de ortadadır. Reiß, her ne kadar araştırma nesnesi olarak iki aşamalı bir çeviri sürecini tanımlamış olsa da metindilbilimsel bir metin tanımlamasını çıkış noktası olarak seçmiş ve betimlenebilirlik

özelliğinden ön görülebilir önermelerde bulunmuştur. Bu durumu simgesel bir çizelge ile anlatmak gerekirse aşağıdaki gibi olabilir:

[Betimlenebilir – deskriptiv- bir KM’den öngörülebilir –prospektiv- bir EM önermesi]

Bu durum Reiß’in tek yönlü bir devinim modeli ortaya koyduğunun bir göstergesidir. Bu bağlamda Reiß’in yaklaşımında KM kavramının EM kavramına göre daha belirgin bir işlevi söz konusudur: Bu işlev KM’nin metin yapısına yönelik betimlenebilir bir özellik taşımasıyla ortaya konulur. Örnekse kavramlar olarak betimlenen KM ve EM kavram çiftinin çeviri bilimi modellerindeki kullanımları bakımından türdeş olmayan bir konum ve işleve sahip olduğu görünmüştür. KM ve EM kavramlarının ortak kabuller düzeyinde net bir içerikle algılanmaması, ‘çeviri bilimi’ bağlamında çeşitli sorunların oluşmasına neden olmaktadır. Bu sorunlar kuramsallaşmanın ‘çok boyutlu’ bir hale gelmesine ve dağınıklığına yol açmaktadır. Bu doğrultuda kuramsal yaklaşımların bağdaşıksızlığı (unvereinbarkeit der theoretischen Ansätze) bulgulanmış olmaktadır. ‘İthal’ ve ‘ödüncleme’ yoluyla getirilen sav düzenekleri (=modeller) aslında çeviri olgusal durumu engellemektedir. Bu bağlamda örneğin Reiß, metindilbilimsel tavrı ve içerikleri ithal ederken, Nord ‘Eylem Kuramı’ (Handlungstheorie) ve iletişimbilimsel (Kommunikationswissenschaft) verileri yaklaşımında etkinleştirmiştir. Bu modellerdeki anlayış esasen çeviri olgusal durumu öncelemenin yerine olguyu yoksayan bir üst yapısal bilim etkinliğini kurmaktadır. Başka bir ifadeyle, ‘kaynak metin’ (KM) sahiden olgusal anlamda da ‘kaynak’ metin olarak betimlenebilir mi değil mi bakılmaksızın

işlevselleştirilmektedir. Aynı işlem ‘erek metin’ (EM) için de söz konusudur. Bunun sonucu olarak ‘araştırma’ ve bilişsel katkı ve bilimsel çıktı bütünü arasında bir uyumsuzluk ve birbirini karşılama durumu yaratılmaktadır. KM ve EM kavramları, hem güncel kullanımlarındaki türdeş olmayan durumu bakımından, hem de çeviri olgusallık düzlemindeki yetersizlikleri ve karışıklıkları bakımından “ortak kabul” olarak görülemez. Dolayısıyla çeviribilimsel yaklaşım ve savlamalarda devre dışı bırakılması gerekir ya da ortak kabul düzeyine indirgeme yönünde temelli ve uzun soluklu bir tartışma içine yönlendirilmelidir. Bu yöndeki bir tartışma örneği olarak İşcen’in (2002) önerdiği “sabit” ve “değişken” kavramları bir öneri olabilir; ancak bu önermeler burada sadece birer çıkış yolu önerisi olarak görülmelidir. Her iki öneri de salt ve mutlak olarak algılanmamalıdır. İşcen’in önsözünde ve son sözünde de buna dönük ifadeler yer almaktadır. Bu “sabit” ve “değişken” yönündeki önermelerin tutarlılığı kesin ve net olarak ve eleştirel düzlemde tartışılmalı, sorgulanmalı ve denetlenmelidir. Söz konusu sorundan çıkış yolları farklı yerlerde de aranabilir.

Bu çalışma kapsamında önemli olan, ‘yerleşik’ diye bakılan ‘ortak kabuller’in, somut modellerdeki sav ve söylemler bazında ‘ortak kabul’ olarak görülmediğinin ve etkinleşmediğinin saptanması ve bulgulanmasıdır. Bu tezin temel bulgusal değeri burada odaklanmaktadır. Böyle bir sonuç, bakış açısını ister istemez daha net, keskin ve eleştirel olmaya zorlayacaktır. Dolayısıyla da bilimsel bir gelişmeye itki olacak nitelikte olabilecektir.

Bağdaşıksızlık ve kompleks algısı ve izlenimi, araştırma düzleminde de geçerlidir; aynı durum araştırma sonuçlarında ve araştırma araçları ile yollarında da geçerlidir. Bunun sonucunda, kaçınılmaz olarak elbette hem ‘kuram bolluğu’ndan, hem de bu kuramların geçersizliğinden *şikayet etme* ortamı çoğalacaktır.

Çeviri ile bağlantılı ve ilişkili (bilişsel) olgusalılığı göz ardı ederek oluşturulacak her türlü önerme ve modelin ‘bağdaşıksızlık’ algısını daha da derinleştireceği kaçınılmaz bir gerçekliktir. Bu durumu aşmanın ve değiştirmenin çözümü, daha yalıtılmış ve soyutlanmış bir bakış açısıyla olanaklı görülmektedir. Bu da ancak ‘çeviri bilimi’nin bilim-kuramsal temelleri esas alan bir konum ile çeviri gerçekliği karşısında sınanmasında gizlidir. Bu ‘ithal’ olmayan bir konsept ve bakış açılarıyla çeviri olgusalılığını kavramaya çalışmakla gerçekleştirilebilir. Bu kavrayış da bilim-kuramsal olarak temellendirildiği oranda, söz konusu edilebilecek olguları *doğru* ve *bağdaşık* kavramlar yoluyla adlandırmaya doğru gidecektir. Çeviri olgusal düzlemde kalarak bakıldığında, temel bilim-kuramsal bakımından bir KM (veya EM) değil, bir “sabit algısı” ile “değişken tasarımı” arasında bir denklem kurulduğu ortaya çıkacaktır. Bu kavrayış, elbette çeviri ediminden bağımsız bir üst bakış gerektirmektedir; genel olarak açıklandığında bu kuramsal bir önermedir. Dolayısıyla, çeviri edimi düzleminde ‘bağdaşıksızlık’ yaratılıyorsa, o zaman çeviri edimini tarif etme düzleminde uzak durulmalıdır. Çeviri edimi içinde ortak kabul oluşumunun - bulguların sonucundan da çıkartılabileceği gibi- engellenmekte olduğu da görülen bir gerçeklik olarak karşımızda durmaktadır (bakınız Reiß 1976 ve Nord 1988 model örnekleri).

Kaynakça

- AMMAN, Margret (1990): *Grundlagen der modernen Translationstheorie – Ein Leitfaden für Studierende*. Heidelberg (=th – translatorisches Handeln 1)

- ARNTZ, R./THOME, G. [Hrsg.] (1990): *Übersetzungswissenschaft: Ergebnisse und Perspektiven. Festschrift für Wolfram Wilss zum 65. Geburtstag*. Tübingen: Narr.

- ARNTZ, Reiner (Hrsg.) (1988): *Textlinguistik und Fachsprache*. Akten des internationalen Übersetzungswissenschaftlichen AILA-Symposiums, Hildesheim 13.-16. April 1987. Hildesheim/Zürich/New York.

- ARROJO, Rosemary (1997): *Dekonstruktion, Psychoanalyse und Translationslehre*. In: M. Wolf [Hrsg.] (1997): *Übersetzungswissenschaft in Brasilien. Beiträge zum Status von ‚Original‘ und Übersetzung*. Tübingen: Staufenburg, S. 165-179.

- BACHMANN-MEDICK, Doris (Hrsg.) (1997): *Übersetzung als Repräsentation fremder Kulturen*. (Göttinger Beiträge zur internationalen Übersetzungsforschung: Bd.12) Berlin: Erich Schmidt.

- BACHMANN-MEDICK, Doris (Hrsg.) (1996): *Kultur als Text. Die anthropologische Wende in der Literaturwissenschaft*. Frankfurt am Main: Fischer.

- BAKER, Mona (1996): *Linguistics and cultural Studies*. In: A. Lauer u.a. (Hrsg.) (1996): *Übersetzungswissenschaft im Umbruch. Festschrift für Wolfram Wilss zum 70. Geburtstag*. Tübingen: Narr. S. 9-19.

- BAUSCH, K. R. (1968): *Die Translation. Versuch einer neuen Klassifikation*. In: *linguistica Anttverpiensia* II/1968, 29-50.

- BASSNETT, S. /LEFEVERE, A.** (1998): *Constructing Cultures. Essays in Literary Translation*. London/New York: Routledge.

- BEAUGRANDE, Robert A. de/DRESSLER, Wolfgang U.** (1981): *Einführung in die Textlinguistik*. Tübingen: Niemeyer.

- BENJAMIN, Walter** (1923/1963): *Die Aufgabe des Übersetzers*. In: H. J. Störig (Hrsg.) (1963): *Das Problem des Übersetzens*. Fortdruck der 2. Aufl. 1973 (Wege der Forschung Band VIII). Darmstadt: Wissenschaftliche Buchgesellschaft. S. 182-195.

- BUßMANN, Hadumod** (1990): *Lexikon der Sprachwissenschaft*. Stuttgart. 2., völlig neu bearbeitete Auflage.

- BUZZONI, Marco**: *Sprachphilosophische und methodologische Probleme der Übersetzung aus personalistischer Sicht*. In: *Übersetzen, verstehen, Brücken bauen*. Bd. 8, Teil 1 Erich Schmidt Verlag (Hrsg.) von Armin Paul Frank, Kurt-Jürgen Maaß u.a.

- BÜHLER, Karl** (1934): *Sprachtheorie. Die Darstellungsfunktion der Sprache*, Jena. 2. Aufl. Stuttgart 1965: Gustav Fischer. Neudruck Stuttgart 1982 (UTB 1159).

- CATFORD, J. C.** (1965): *A Linguistic Theory of Translation. An Essay in Applied Linguistics*. London: Oxford University Press.

- CEMAL, Ahmet** (1979): *Bilim-Öncesi Çeviri Kuramları ve Çeviribilimin Gelişme Süreci I. İç.: Bağlam*. İstanbul Üniversitesi Yabancı Diller Yüksek Okulu Almanca Bölümü Dergisi. Prof. Dr. Berke Vardar: Yazı Kurulu: Prof. Dr. Akşit Göktürk/Prof. Dr. Tahsin Yücel/Prof. Dr. Şara Sayın 1979, sayı:2, s. 244-260.

- CEMAL,** Ahmet (1979): *Bilim-Öncesi Çeviri Kuramları ve Çeviribilimin Gelişme Süreci II*. İç.: Bağlam. İstanbul Üniversitesi Yabancı Diller Yüksek Okulu Almanca Bölümü Dergisi. Prof. Dr. Berke Vardar: Yazı Kurulu: Prof. Dr. Akşit Göktürk/Prof. Dr. Tahsin Yücel/Prof. Dr. Şara Sayın 1979, sayı:3, s. 159-169.
- CHOMSKY,** Noam (1965): *Aspects of the theory of syntax*. Cambridge, Mass. Deutsch: *Aspekte der Syntaxtheorie*. Frankfurt 1969.
- COSERIU,** E. (1981): *Textlinguistik*. hg. Von J. Albrecht. Tübingen.
- ÇOTUKSÖKEN,** Betül (2004): *Öz Yerine Değişim ve İşlev*. İç.: İçel Sanat Kulübü Aylık Bülteni, eylül-ekim, sayı:130 Mersin, s. 3-5.
- DEMİR,** Ömer (1992): *Bilim Felsefesi*. İstanbul: Ağaç.
- DILLER,** Hans-Jürgen/Kornelius, Joachim (1978): *Linguistische Probleme der Übersetzung* (=Anglistische Arbeitshefte 19), Tübingen.
- DOHERTY,** M. (1979): *Was ist eine gute Übersetzung?* In: Otto Kade (1979): *Sprachliches und Außersprachliches in der Kommunikation*. Leipzig.
- DRESCHER,** Horst (1997): *Transfer: Übersetzen – Dolmetschen- Interkulturalität; 50 Jahre Fachbereich Angewandte Sprach- und Kulturwissenschaft der Johannes Gutenberg-Universität Mainz in Gremersheim*. Frankfurt am Main; Berlin; Bern; New York; Paris; Wien: Lang.
- Ege Alman Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Dergisi 2002. Sayı IV. Edebi Çeviri ve Kültür Transferi – Özel sayı. İzmir: Ege Ü. Edebiyat Fakültesi Yayınları.
- EINSTEIN,** Albert (1940): *The Fundaments of Theoretical Physics*. Science 91.

- FINKE**, Peter (1979): *Grundlagen einer linguistischen Theorie. Empirie und Begründung in der Sprachwissenschaft*. Braunschweig: Reclam.

- GADAMER**, Hans Georg (1986): *Wahrheit und Methode. Grundzüge einer philosophischen Hermeneutik*. 5. Aufl. (1. Aufl. 1960), Tübingen: J.C.B. Mohr (Paul Siebeck).

- GERZYMISCH-ARBOGAST**, Heidrun (1994): *Übersetzungswissenschaftliches Propädeutikum*. Tübingen; Basel: Francke.

- GERZYMISCH-ARBOGAST**, Heidrun u.a. [Hrsg.] (1999): *Wege der Übersetzungs- und Dolmetschforschung*. (Jahrbuch Übersetzen und Dolmetschen; Bd.1. 1999). Tübingen: Narr.

- GÖPFERICH**, Susanne (1995): *Textsorten in Naturwissenschaft und Technik. Pragmatische Typologie-Kontrastierung-Translation*. Forum für Fachsprachenforschung. Tübingen: Narr.

- GRIMM**, Jacob (1963): *Über das pedantische in der deutschen sprache*. In: H. J. Störig (Hrsg.) (1963): *Das Problem des Übersetzens*. Fortdruck der 2. Aufl. 1973 (Wege der Forschung Band VIII). Darmstadt: Wissenschaftliche Buchgesellschaft. S. 108-135.

- GRUCZA**, Franciszek (1990): *Zum Forschungsgegenstand und –ziel der Übersetzungswissenschaft*. In: R. Arntz/G. Thome [Hrsg.] (1990): *Übersetzungswissenschaft: Ergebnisse und Perspektiven. Festschrift für Wolfram Wilss zum 65. Geburtstag*. Tübingen: Narr. S. 9-18.

- GÜTTINGER**, Fritz (1963): *Zielsprache. Theorie und Technik des Übersetzens*. Zürich.

- GÜHLICH**, Elisabeth/**RAIBLE**, Wolfgang [Hrsg.] (1972): *Textsorten. Differenzierungskriterien aus linguistischer Sicht*. Frankfurt: Athenäum.

- GÜHLICH**, Elisabeth/**RAIBLE**, Wolfgang (1977): *Linguistische Textmodelle. Grundlagen und Möglichkeiten*. München: Fink.
- HALLIDAY**, M. A. K./**HASAN**, R. (1976): *Cohesion in English*. London.
- HANÇERLİOĞLU**, (1989): *Felsefe Sözlüğü. Geliştirilmiş ve Genişletilmiş Yeni Basım*. İstanbul: Remzi Kitapevi.
- HIERONYMUS**, (340-420/1963): *Brief an Pammachius*. In: H. J. Störig (Hrsg.) (1963): *Das Problem des Übersetzens*. Fortdruck der 2. Aufl. 1973 (Wege der Forschung Band VIII). Darmstadt: Wissenschaftliche Buchgesellschaft. S. 1-13.
- HOLMES**, James S. (1972): *The Name and Nature of Translation Studies*. Beitrag auf dem III. Internationalen Congress of Applied Linguistics (Kopenhagen 21.-26.8.1972). Veröff. zuerst an der University of Amsterdam 1972 –wieder (1987). In: *Indian Journal of Applied Linguistics* 13 [2], 9-24.
- HOLMES**, James S. (1988): *Translated! Papers on Literary Translation and Translation Studies*. Ed. By Raymond van den Broek. Amsterdam: Rodopi.
- HOLZ-MÄNTTÄRI**, Justa (1984): *Translatorisches Handeln – Theorie und Methode*. Helsinki: Suomalainen Tiedeakatemia.
- HOLZ-MÄNTTÄRI**, Justa (1986): *Translatorisches Handeln – theoretisch fundierte Berufsprofile*. In: M. Snell-Hornby (Hrsg.) (1986), 348-374.
- HOLZ-MÄNTTÄRI**, Justa/ **NORD**, Christiane (Hrsg.) (1993): *Traducere Navem. Festschrift für Katharina Reiß*. Tampere.

- HOMBERGER,** Dietrich (2000): *Sachwörterbuch zur Sprachwissenschaft*. Stuttgart: Reclam.
- HORN-HELF,** Brigitte (1999): *Technisches Übersetzen in Theorie und Praxis*. Tübingen; Basel: Francke.
- HÖNIG,** Hans G. (1995): *Konstruktives Übersetzen*. Tübingen: Stauffenburg.
- HUEBER,** Dieter (1997): *Mögliche Welten für die Übersetzungswissenschaft. Überlegungen zur Paradimgengeschichte der Translation*. In: Transfer: übersetzen – Dolmetschen- Interkulturalität; 50 Jahre Fachbereich Angewandte Sprach- und Kulturwissenschaft der Johannes Gutenberg-Universität Mainz in Germersheim/ hrsg. von Horst Drescher. Frankfurt am Main; Berlin; Bern; New York; Paris; Wien: Lang. S.17-34.
- HUMBOLDT,** Wilhelm v. (1816/1963): Einleitung zu Aeschylus „Agamemnon“. In: H. J. Störig (Hrsg.) (1963): *Das Problem des Übersetzens*. Fortdruck der 2. Aufl. 1973 (Wege der Forschung Band VIII). Darmstadt: Wissenschaftliche Buchgesellschaft. S. 71-96.
- İŞCEN,** İsmail (2002): *Çevrim Kuramı*. Ankara: Seçkin.
- İŞCEN,** İsmail (2005): *Problembezeichnung und Problemerlebnis. –Gedanken zum problematischen Selbstverständnis einer Übersetzungswissenschaft*. Linguistik-online 23.02.2005 (sayfa 51 – 66).
- JACOBS,** A.M.& **GRAINGER,** J. (1994): *Models of visual word recognition: Sampling the state of the art*. In: Journal of Experimental Psychology: Human Perception and Performance 20. S. 1311-1334.
- JÄGER,** Gerd (1975): *Translation and Translationslinguistik*. Halle (Saale): Niemeyer.

- JÖRN,** Albrecht (1996): *Die Geburt des Gegensinns der Urworte aus dem Geiste der Übersetzung*. In: Übersetzungswissenschaft im Umbruch. Festschrift für Wolfram Wilss zum 70. Geburtstag/ hrsg. von Angelika Lauer u.a. Tübingen: Narr. S.1-8.
- KADE,** Otto (1963): *Aufgaben der Übersetzungswissenschaft: Zur Frage der Gesetzmäßigkeit im Übersetzungsprozeß*. In: Fremdsprachen 7/1963, Nr.2. S. 83-94.
- KADE,** Otto (1973): *Zum Verhältnis von ‚idealem Translator‘ als wissenschaftlicher Hilfskonstruktion und optimalem Sprachmittler als Ausbildungsziel*. In: Neubert, Albrecht & Kade, Otto (Hrsg.) (1973): *Neue Beiträge zu Grundfragen der Übersetzungswissenschaft. Materialien der II. Internationalen Konferenz Grundfragen der Übersetzungswissenschaft der Karl Marx-Universität Leipzig vom 14.-17- September 1970*. Leipzig: Enzyklopädie. (Fremdsprachen. Beihefte V/VI). S. 179-190.
- KADE,** Otto (1979): *Sprachliches und Außersprachliches in der Kommunikation*. Leipzig.
- KADE,** Otto (1980): *Die Sprachmittlung als gesellschaftliche Erscheinung und Gegenstand wissenschaftlicher Untersuchung*. Leipzig: VEB Verlag Enzyklopädie (Übersetzungswissenschaftliche Beiträge 3).
- KADRIC,** Mira u.a. [Hrsg.] (2000): *Translationswissenschaft: Festschrift für Mary snell-Hornby zum 60. Geburtstag*. Tübingen: Staufenburg.
- KAISER-COOKE,** Michèle (2000): *Theory in practice: translation as trans-disciplinary action*. In: *Translationswissenschaft: Festschrift für Mary snell-Hornby zum 60. Geburtstag*/ hrsg. von Mira Kadric u.a. Tübingen: Staufenburg. S. 67-80.

- KALVERKÄMPER**, Hartwig (1999): *Translationswissenschaft als integrative Disziplin*. In: *Wege der Übersetzungs- und Dolmetschforschung*/ Heidrun Gerzymisch-Arbogast u.a. (Hrsg.). (Jahrbuch Übersetzen und Dolmetschen; Bd.1. 1999). Tübingen: Narr. S. 55-77.
- KAPP**, Volker (1991): *Übersetzer und Dolmetscher*. Tübingen: Francke.
- KESKİN**, Aytekin (2005): *Sporda Dil Kullanımı ve Türkçe Spor Bilimlerinde Terim Sorunsalına Bakış*. İç.: Spor Eğitiminin ve Performansının Felsefi Temelleri- 8-9 Nisan 2005 Sempozyum Bildirileri- Celal Bayar Üniversitesi Beden Eğitimi ve Spor Yüksek Okulu Manisa. S. 71- 26. dipnot.
- KOCKA**, Jürgen (ed.) (1987): *Interdisziplinarität. Praxis – Herausforderung – Ideologie*. Frankfurt a.M.: Suhrkamp.
- KOCKA**, J./**SPRENGER**, G. (1988): *Das Zentrum für interdisziplinäre Forschung der Universität Bielefeld*. Jahrbuch für Staats- und Verwaltungswissenschaft 2, (367-386).
- KOLLER**, Werner (1992): *Einführung in die Übersetzungswissenschaft*. 4., völlig neu bearbeitete Aufl. (1. Aufl.1979) Heidelberg/Wiesbaden: Quelle&Meyer (= UTB 819).
- KOSCHMIEDER**, Erwin (1965): *Beiträge zur allgemeinen Syntax*. Heidelberg: Winter
- KÖNIGS**, Frank G. (1979): *Übersetzung in Theorie und Praxis: Ansatzpunkte für die Konzeption einer Didaktik der Übersetzung*. Bochum.
- KÖNIGS**, Frank G. (1981): Zur Frage der Übersetzungseinheit und ihre Relevanz für den Fremdsprachenunterricht. In: *Linguistische Berichte* (1981) 74, 82-103.

- KÖNIGS**, Frank G. (1989): *Übersetzungswissenschaft und Fremdsprachenunterricht. Neue Beiträge zu einem alten Thema*. Goethe-Institut München.

- KULA**, Onur Bilge/ **SAKALLI**, Cemal (2002): *Yazınsallık Nasıl Oluşur ya da Yazınsallık Kurgusallık Bağıntısı Üzerine I*. Varlık (aylık edebiyat ve kültür dergisi), sayı 1139, İstanbul. S. 61-66.

- KUßMAUL**, Paul (2000): *Kreatives Übersetzen*. Tübingen: Stauffenburg.

- KUßMAUL**, Paul (1995): *Taming the Translator*. Benjamins Translation Library 10. Amsterdam/Philadelphia: Benjamins.

- KUTSCHERA**, Frank (1972): *Wissenschaftstheorie*. 2 Bde. München.

- LAUER**, A. u.a. (Hrsg.) (1996): *Übersetzungswissenschaft im Umbruch. Festschrift für Wolfram Wilss zum 70. Geburtstag*, Tübingen: Narr.

- LEWANDOVSKI**, Theodor (1975 a/b/c): *Linguistisches Wörterbuch*, 3 Bände. 5. Aufl. 1990. Heidelberg: Quelle&Meyer (= UTB 1518).

- LUTHER**, Martin (1530/1963) : *Sendbrief vom Dolmetschen*. In: H. J. Störig (Hrsg.) (1963): *Das Problem des Übersetzens*. Fortdruck der 2. Aufl. 1973 (Wege der Forschung Band VIII). Darmstadt: Wissenschaftliche Buchgesellschaft. S. 14-32.

- MENNE**, Albert (1984): *Einführung in die Methodologie. Elementare allgemeine wissenschaftliche Denkmethode im Überblick*. Darmstadt: Wissenschaftliche Buchgesellschaft.

- MITTELSTRAß**, Jürgen (1986): „Ein Reperaturphänomen. Sieben Thesen zur Interdisziplinarität“ FAZ, 19.2.1986:29.

- MITTELSTRAß, Jürgen (1998): *Die Häuser des Wissens. Wissenschaftstheoretische Studien.* Frankfurt /M.: Suhrkamp. (=suhrkamp taschenbuch wissenschaft.1390).

- MOUNIN, Georges (1963): *Les problèmes théoriques de la traducttion.* Paris: Gallimard.

- NEUBERT, Albrecht (1968): Pragmatische Aspekte der Übersetzung. In: *Grundfragen der Übersetzungswissenschaft. Beihefte zur Zeitschr. Fremdsprachen II.* Leipzig. S. 21-33.

- NEUBERT, Albrecht/KADE, Otto (Hrsg.) (1973): *Neue beiträge zu Grundfragen der Übersetzungswissenschaft. Materialien der II. Internationalen Konferenz Grandfragen der Übersetzungswissenschaft der Karl Marx-Universität Leipzig vom 14.-17- September 1970.* Leipzig: Enzyklopädie. (Fremdsprachen. Beihefte V/VI).

- NEUBERT, Albrecht (1985): *Text and Translation.* Übersetzungswissenschaftliche Beiträge 8. Leipzig: Enzyklopädie.

- NEUBERT, Albrecht (1997): *Teaching Translation as Text.* Drescher, Horst (1997) (Hrsg.): *Transfer: Übersetzen – Dolmetschen – Interkulturalität; 50 Jahre Fachbereich Angewandte Sprach- und Kulturwissenschaft der ohannes Gutenberg-Universität Mainz in Gernersheim.* Frankfurt am Main; Berlin; Bern, New York; Paris; Wien: Lang. S. ???

- NIDA, Eugene A. (1964): *Toward a Science of Translating.* Leiden: Brill.

- NIDA, E. A./TABER, C. R. (1969): *The Teory and Practice of Translation.* Leiden: Brill. (Deutsch: *Theorie und Praxis des Übersetzens, unter besonderer Berücksichtigung der Bibelübersetzung.* Weltbund der Bibelgesellschaften 1969).

- NORD,** Christiane (1989): *Textanalyse und Übersetzungsauftrag*. In: F.G. Königs (Hg.) (1989) 95-119.
- NORD,** Christiane (1993): *Einführung in das funktionale Übersetzen. Am Beispiel von Titeln und Überschriften*. Tübingen (Tübinger Beiträge zur Linguistik 281).
- NORD,** Christiane (1995): *Textanalyse und Übersetzen*. 3. Aufl. (1. Aufl. 1988) Heidelberg.
- NORD,** Christiane (1999): *Das Verhältnis des Zieltexes zum Ausgangstext*. In: Mary Snell-Hornby (Hrsg.) (1999): *Handbuch Translation*. 2-.,verb. Aufl. – Tübingen: Stauffenburg. S. 141-144.
- NORD,** Christiane (1999): *Ausrichtung an der zielkulturellen Situation*. In: Mary Snell-Hornby (Hrsg.) (1999): *Handbuch Translation*. 2-.,verb. Aufl. – Tübingen: Stauffenburg. S. 144-147.
- OOMEN,** Ursula (1972): Systemtheorie der Texte. *Folia Linguistica* 1-2.S 12-34.
- PAEPCKE,** Fritz (1986): *Im Übersetzen leben – Übersetzen und Textvergleich*. Hrsg. V. K. Berger und H.-M. Speier. Tübingen (=Tübinger Beiträge zur Linguistik 281).
- PAUL,** A. u.a. (...): *Übersetzen, verstehen, Brücken bauen*. Bd. 8, Teil 1 Erich Schmidt Verlag (Hrsg.).
- REIB,** Katharina (1986): *Möglichkeiten und Grenzen der Übersetzungskritik*. 3. Aufl. (1. Aufl. 1971) München: Max Hueber.

- REIB,** Katharina (1993): *Texttyp und Übersetzungsmethode. Der operative Text.* Kronberg/Ts., 3. Aufl. 1984, Heideberg: Julius Groos.
- REIB,** Katharina/**VERMEER,** Hans J. (1991): *Grundlegung einer allgemeinen Translationstheorie.* 1. Aufl. 1984. Tübingen: Max Niemeyer.
- RITTER,** Joachim/**GRÜNDER,** Karlfried (1998): *Historisches Wörterbuch der Philosophie.* Völlig neubearbeitete Ausgabe des Wörterbuchs der Philosophischen Begriffe' von Rudolf Eisler. Bd.10, St-T. WBG: Darmstadt.
- RUSSEL,** Bertrand (1935): *Religion and Science.* Oxford University Press:London
- SALEVSKY,** Heidemarie (2002): *Translationswissenschaft. Ein Kompendium.* Bd. 1. Frankfurt a.M. u.a.: Lang.
- SCHÄFFNER,** Christina (2000): *Kontinuität und Erneuerung.* In: Paradigmenwechsel in der Translation: Festschrift für Albrecht Neubert zum 70. Geburtstag/ hrsg. Von Peter A. Schmitt. Tübingen: Stauffenburg. S. 205-217.
- SCHLEGEL,** August Wilhelm (1826/1963): *Über die Bhagavad-Gita.* In: H. J. Störig (Hrsg.) (1963): *Das Problem des Übersetzens.* Fortdruck der 2. Aufl. 1973 (Wege der Forschung Band VIII). Darmstadt: Wissenschaftliche Buchgesellschaft. S. 97-100.
- SCHLEIERMACHER,** Friedrich D. E. (1813/1963): *Ueber die verschiedenen Methoden des Übersetzens.* In: H. J. Störig (Hrsg.) (1963): *Das Problem des Übersetzens.* Fortdruck der 2. Aufl. 1973 (Wege der Forschung Band VIII). Darmstadt: Wissenschaftliche Buchgesellschaft. S. 38-70.
- SCHMIDT,** S. (1972): *Ist Fiktionalität eine linguistische oder eine texttheoretische Kategorie?* In: E. Gülich/W. Raible [Hrsg.] (1972): *Textsorten.*

Differenzierungskriterien aus linguistischer Sicht. Frankfurt: Athenäum. S. 59-71.

-**SCHMIDT**, Siegfried (1973): *Texttheorie.* Probleme einer Linguistik der sprachlichen Kommunikation. UTB 202. München: Fink.

-**SCHMIDT**, S. (1976): *Texttheorie.* 2. Aufl. München.

-**SCHMITT**, Peter A. [Hrsg.] (2000): *Paradigmenwechsel in der Translation: Festschrift für Albrecht Neubert zum 70. Geburtstag/* – Tübingen: Stauffenburg.

-**SCHOPENHAUER**, Arthur (1819/1977): *Die Welt als Wille und Vorstellung I.* Erster Teilband. Zürich: Diogenes.

-**SNELL-HORNBY**, Mary et. al. (1994): *Translation Studies. An interdiscipline.* Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins.

-**SNELL-HORNBY**, Mary (Hrsg.) (1994): *Übersetzungswissenschaft – Eine Neuorientierung.* 1. Aufl. 1986. Tübingen: Francke (UTB 1415.)

-**SNELL-HORNBY**, Mary (1988): *Translation Studies – An Integrated Approach.* Amsterdam/Philadelphia.

-**SNELL-HORNBY**, Mary (Hrsg.) (1999): *Handbuch Translation.* 2., verb. Aufl. – Tübingen: Stauffenburg. S.

-**SÖKELAND**, W. (1980): *Form und Inhalt. Betrachtungen zur literarischen und technischen Übersetzungen.* In: W. Wilss/S. O. Poulsen (hrsg.): *Angewandte Übersetzungswissenschaft. Internationales übersetzungswissenschaftliches Kolloquium an der Wirtschaftsuniversität Århus/Dänemark, 19.-21. Juni 1980;* Århus.

- STEIN,** Dieter (1980a): *Theoretische Grundlagen der Übersetzungswissenschaft*. Tübingen.
- STEUERWALD,** Karl (1974): *Almanca-Türkçe Sözlük*. Wiesbaden: Otto Harrassowitz.
- **STEUERWALD,** Karl (1972): *Türkçe-Almanca Sözlük*. Wiesbaden: Otto Harrassowitz.
- STOLZE,** Radegundis (1992): *Hermeneutisches Übersetzen. Linguistische Kategorie des Verstehens und Formulierens beim Übersetzen*. Tübingen (=Tübinger Beiträge zur Linguistik 368)
- STOLZE,** Radegundis (1994): *Übersetzungstheorien eine Einführung*. Tübingen: Narr
- STOLZE,** Radegundis (2001): *Übersetzungstheorien. Eine Einführung*. 3., aktualisierte Aufl. - Tübingen: Narr
- STOLZE,** Radegundis (2003): *Hermeneutik und Translation*. Gunter Narr: Tübingen.
- STÖRIG,** Hans Joachim (Hrsg.) (1963): *Das Problem des Übersetzens*. Fortdruck der 2. Aufl. 1973 (Wege der Forschung Band VIII). Darmstadt: Wissenschaftliche Buchgesellschaft.
- STRÖKER,** Elisabeth (1995): *Bilim Kuramına Giriş*. (Çev. Özlem Doğan). Ankara: Gündoğan.
- TİMUÇİN,** Afşar (2004): *Felsefe Sözlüğü*. İstanbul: Bulut.
- TOURY,** Gideon (1980): *In search of a theory of translation*. Tel Aviv.
- TOURY,** Gideon (1995): *Descriptive Translation Studies and beyond*. Amsterdam/Philadelphia: Benjamins.

- VARDAR**, Berke (2002): *Açıklamalı Dilbilim Terimleri Sözlüğü*. İstanbul: Multilingual.
- VATER**, Heinz (1992): *Einführung in die Textlinguistik*. München: Fink (UTB 1660).
- VERMEER**, Hans J. (1978): *Ein Rahmen für eine allgemeine Translationstheorie*. In: *Lebende Sprachen* 3, 1978: 99-102.
- VERMEER**, Hans J. (Hrsg.) (1990): *Kulturspezifik des translatorischen Handelns*. Vorträge anlässlich der GAL-Tagung 1979. Heidelberg (= th- translatorisches hand. 3).
- VERMEER**, Hans J. (Hrsg.) (1990): *Skopos und Translationsauftrag – Aufsätze*. Heidelberg (= th- translatorisches handeln 2).
- VERMEER**, Hans J. (1983): *Aufsätze zur Translationstheorie*. Heidelberg.
- VERNAY**, Henri (1974): *Möglichkeiten und Grenzen einer sprachwissenschaftlichen Beschreibung des Übersetzungsvorgangs*. In: W. Wilss/ G. Thome (Hrsg.) (1974): *Aspekte der theoretischen sprachpaarbezogenen und angewandten Sprachwissenschaft*. Heidelberg. S. 1-9.
- WAHRIG**, Gerhard (1992): *Deutsches Wörterbuch. Mit einem Lexikon der deutschen Sprachlehre*. Völlig überarbeitete Neuauflage. München: Bertelsmann.
- WANDRUSZKA**, Mario (1979): *Die Mehrsprachigkeit des Menschen*. München: Piper.
- WEINRICH**, Harald (1976): *Sprache in Texten*. Stuttgart: Klett.
- WILSS**, W./**THOME** G. (Hrsg.) (1974): *Aspekte der theoretischen sprachpaarbezogenen und angewandten Sprachwissenschaft*. Heidelberg.

- WILSS, Wolfram (1977): *Übersetzungswissenschaft. Probleme und Methoden*. Stuttgart: Klett.

- WILSS, /POULSEN, S. O. (Hrsg.) (1980): *Angewandte Übersetzungswissenschaft. Internationales übersetzungswissenschaftliches Kolloquium an der Wirtschaftsuniversität Aarhus/Dänemark, 19.-21. Juni 1980*; Aarhus.

- WILSS, Wolfram (Hrsg.) (1980): *Semiotik und Übersetzen*. Tübingen.

- WILSS, Wolfram (1981): *Übersetzungswissenschaft*. Darmstadt (=Wege der Forschung Band 535).

- WILSS, Wolfram (1988): *Kognition und Übersetzen. Zu Theorie und Praxis der menschlichen und der maschinellen Übersetzung*. Tübingen.

- WILSS, Wolfram (1996): *Übersetzungsunterricht: eine Einführung; begriffliche Grundlagen und methodische Orientierungen*. –Tübingen: Narr.

- WILSS, Wolfram (2000): *Interdisziplinarität: ein neues übersetzungswissenschaftliches Paradigma?* In: *Paradigmenwechsel in der Translation: Festschrift für Albrecht Neubert zum 70. Geburtstag/ hrsg. Von Peter A. Schmitt*. (s. 265-279) –Tübingen: Staufenburg.

- WITTGENSTEIN, Ludwig (1953): *Philosophische Untersuchungen – Philosophical Investigations* (D-E). Teil I, Oxford.

- WOLF, M. [Hrsg.] (1997): *Übersetzungswissenschaft in Brasilien. Beiträge zum Status von ‚Original‘ und Übersetzung*. Tübingen: Staufenburg.

- YILDIRIM, Cemal (1979): *Bilim Felsefesi*. İstanbul: Remzi Kitabevi.

- YILDIRIM, Cemal (1983): *Bilim Tarihi*. İstanbul: Remzi Kitabevi.

-ZYBATOW, Lew N. (2004): *Methodologie der Translationswissenschaft und Methoden der Translation*. In: Translation Theory and Methodology. Abstracts. EU High Level Scientific Conference Series on Text and Translation, 6-8 May. Saarbrücken, s. 133-143.

-ZYBATOW, Lew N. (Hrsg.) (2002): *Sprache- Kultur – Translation oder Wieso hat Translation etwas mit Sprache zu tun?* In: Translation zwischen Theorie und Praxis. Hrsg. von Lew N. Zybatow (Innsbrucker Ringvorlesungen zur Translationswissenschaft; 1), s. 57-87. Frankfurt am Main; Berlin; Bern; Bruxelles; New York; Oxford; Wien: Lang.